Benedetta Craveri

Amante si regine
- Puterea femeilor -

Traducere şi note de ŞERBAN STAŢI
Editura Curtea Veche, 2006

BENEDETTA CRAVERI
AMANTI E REGINE
IL POTERE DELLE DONNE
Adelphi Edizioni S.P.A. Milano, 2005

Cuprins

Puterea femeilor.....3
O italiancă la curtea Franţei.....15
Diane de Poitiers - Frumuseţea ca mit.....22
Caterina de Medici - Raţiunile politicii.....37
Regina Margot - Coroana pierdută.....62
Gabrielle D'Estrees - La un pas de tron.....94
O nouă regină florentină.....114
Maria de Medici - Pasiunea puterii.....127
Ana de Austria - „O seducţie infinită".....142
Maria Mancini - Viaţa ca roman.....169
Maria Tereza de Austria - O regină în umbră.....181
Louise de la Valliere - „Acea mica violetă ce se ascundea în iarbă".....188
Athenais de Montespan - „O frumuseţe triumfătoare"...216
Afacerea otrăvurilor.....244
Doamna de Maintenon - Institutoarea Franţei.....255
Maria Leszczyriska - Regina poloneză.....285
Surorile Mailly-Nesle - Amoruri în familie.....299
Marchiza de Pompadour - O burgheză la putere.....333
Doamna du Barry - Un „înger" din lumea interlopă.....370
Maria Antoaneta - Regina martiră.....393
IZVOARE.....425
BIBLIOGRAFIE.....426

Pentru Margherita şi Isabella

Puterea femeilor

In 1586, celebrul jurist francez Jean Bodin nu ezita să exileze femeile la marginea vieţii civile, considerând că „ar trebui să fie ţinute departe de orice magistratură, de locurile de comandă, de judecăţi, de adunările publice şi de consilii, ca să se ocupe doar de treburile lor femeieşti şi domestice". Bazându-se pe o dublă moştenire culturală - cea greco-romană şi cea iudeo-creştină - marele teoretician al suveranităţii statului absolutist modern reafirma o convingere veche cât societatea occidentală. In întreaga Europă, ţinând seama de slăbiciunea intelectuală, morală şi psihică intrinsecă naturii lor, femeile trebuiau excluse de la putere; numai bărbaţii erau cetăţeni cu drepturi depline, numai lor le era îngăduit să domnească.

Obiceiurile şi legile nu fuseseră însă totdeauna atât de defavorabile sexului frumos şi nu cu mult timp în urmă, în cadrul sistemului feudal francez, femeile se bucuraseră de un tratament mai puţin drastic.

Intr-adevăr, până în secolul al XlV-lea, în absenţa capului de familie, îi ţineau locul şi aveau dreptul de a moşteni titluri şi feude, administrându-şi ele însele propriile moşii. Un exemplu în acest sens este cazul Annei de Bretania care, căsătorită întâi cu Carol al Vlll-lea şi apoi cu Ludovic al XII-lea, aşadar de două ori regină a Franţei, nu încetase niciodată să se

ocupe personal de administrarea ducatului pe care-l adusese ca zestre coroanei franceze.

Ca şi doamnele din nobilime, şi cele aparţinând burgheziei şi claselor de jos avuseseră în trecut o libertate mai mare de acţiune, începând cu dreptul de a practica legal meseriile cele mai diverse, de a întreprinde opere de caritate şi de asistenţă pentru săraci, în spitale şi pe străzi, de a se organiza în comunităţi şi confrerii, creând mişcări spirituale, instituind ordine religioase şi mănăstiri.

Legate de societatea feudală, aceste manifestări de autonomie feminină au dispărut odată cu Renaşterea. In cursul secolului al XlV-lea (în cadrul unei schimbări profunde, cu rădăcini în secolul precedent, a modului de a gândi politica şi instituţiile, în care conceptul de „*respublica*" l-a înlocuit treptat pe cel medieval de drept genealogic, iar autoritatea seniorului pe cea a regelui) a început să-şi facă loc o nouă concepţie asupra familiei. Aceasta apărea acum ca temelie pe care se sprijinea edificiul statului modern; mai mult, familia devenea un fel de republică la scară redusă, condusă de capul familiei şi perfect specularâ republicii propriu-zise. Stabilitatea, echilibrul şi autonomia ei erau de aceea de o importanţă vitală atât pentru sfera privată, cât şi pentru cea publică, iar legiuitorii nu precupeţiseră prevederile care o puneau la adăpost de ameninţările potenţiale - iraţionalitatea, lipsa de răspundere, inconstanţa derivate din natura feminină. Asemenea busturilor antice cu două feţe, femeia din secolul

al XVI-lea se înfăţişa ca angelică şi deopotrivă diabolică, putea induce elevaţie spirituală sau pierzanie morală - dar reprezenta oricum o enigmă. Intre cei care înclinau spre o viziune demonică asupra feminităţii se afla bunăoară Jean Bodin, care, în cartea lui *Demonomanie des sorciers*, apărută în 1580, le acuza pe fiicele Evei de perseverenţă în apucăturile lor subversive şi de a se afla în înţelegere cu Satana.

In războiul preventiv împotriva insidiilor sexului slab, era considerată necesară supunerea totală a femeii faţă de autoritatea masculină şi circumscrierea acţiunii ei în interiorul sferei casnice. In acest fel, .era sacrificată, drept garanţie a ordinii familiale, nu numai libertatea ei, ci însăşi personalitatea ei juridică, întrucât femeia nu trebuie să mai aibă altă identitate în afara celei de fiică, soţie sau văduvă (doar văduvia îi putea garanta, de altfel, o anumită autonomie civilă).

In interpretare literală, „incapacitatea feminină" însemna că, fără autorizaţia rudelor pe linie bărbătească şi a regelui, femeile aproape că nu aveau o personalitate juridică autonomă. O soţie, de pildă, nu putea dispune liber de propriile bunuri sau să-şi ia angajamente, să depună mărturie. Acolo unde echilibrul instituţiei matrimoniale o cerea, era totuşi îngăduit soţiei, mamei şi îndeosebi văduvei să redacteze acte - testamente, donaţii, legate, care în orice caz erau supuse controlului legilor.

Apărarea instituţiei familiei nu putea însă să lase deoparte apărarea într-un fel oarecare a

demnităţii soţiei, din moment ce legătura matrimonială o punea oricum în centrul vieţii domestice. Femeia trebuia aşadar să fie tratată cu respect şi, pe plan material, era protejată prin comuniunea bunurilor şi prin *douaire*, un fel de rentă viageră care-i garanta autonomia economică în caz de deces al soţului. In schimb, juriştii, moraliştii, oamenii bisericii erau de acord în a-i cere obedienţă, castitate, parcimonie, atitudine rezervată şi nu încetau să se întrebe asupra metodelor educative cele mai potrivite pentru a-i cultiva aceste virtuţi.

Dar care era tipul de educaţie de dorit? Slabă şi limitată, era inteligenţa feminină în stare să acceadă la ordinea raţională? Iar cunoaşterea nu risca oare să încurajeze defecte inerente naturii fiicelor Evei, precum curiozitatea şi orgoliul? Prima care şi-a ridicat glasul de protest a fost, la începutul secolului al XV-lea, Christine de Pisan, care susţinea că era suficient să trimiţi fetele la şcoală pentru a le dezvolta inteligenţa deopotrivă cu cea a băieţilor colegi de generaţie. Un secol mai târziu, deşi dădea dovadă de o atitudine mult mai liberală decât majoritatea contemporanilor săi faţă de sexul frumos, Montaigne continua să fie intim convins de superioritatea intelectuală a bărbaţilor şi se limita să observe că studierea istoriei şi filosofiei putea să ajute femeile să suporte nedreptăţile şi abuzurile din partea bărbaţilor, ale căror victime erau.

Nu resemnare, ci doar amărăciune indica, în schimb, strigătul lansat în 1626 de Marie de

Gournay, fiică adoptivă a lui Montaigne, în *Grief des dames*: „Fericit eşti, cititorule, dacă nu aparţii sexului care, lipsit de libertate, se vede respins de la orice bunuri, ca şi de la aproape toate virtuţile. Nici n-ar fi putut fi altminteri, din moment ce îi este negat accesul la sarcinile, ocupaţiile şi funcţiile publice, adică la putere, întrucât numai în exercitarea cu moderaţie a acesteia din urmă se formează bună parte dintre virtuţi. Un sex căruia, drept singură fericire, drept virtuţi unice şi suverane, i se lasă ignoranţa, servitutea şi posibilitatea de a trece drept stupidă, dacă acest joc îi place".

In cadrul marii reînnoiri spirituale promovate de Contrareformă, deşi în polemică faţă de protestanţi, care îi îndemnau pe credincioşi, fără deosebire de sex, spre lectura nemijlocită a textelor sacre, Biserica Catolică a fost obligată să înfrunte problema educaţiei femeilor prin elaborarea unei pedagogii inspirate de cultul Fecioarei, care, de la un tratat la altul, urmărea un singur obiectiv: neutralizarea componentei obscure şi demoniace stând la pândă în natura feminină şi, luând drept model virtuţile încarnate de Fecioara Maria - puritatea, blândeţea, caritatea - să pregătească fetele hărăzite să trăiască în lume pentru a realiza în mod fericit vocaţia lor de soţii şi de mame creştine.

In Franţa secolului al XVI-lea, înrăutăţirea condiţiei femeii pe plan juridic şi religios a coincis totuşi cu o primă şi incontestabilă afirmare a prestigiului ei intelectual. După modelul oferit de tratatul *De Claris Mulieribus* al

lui Boccaccio, tradus în Franţa la cererea Anei de Bretania, soţia lui Carol al VIII-lea, a apărut şi în Franţa o tradiţie literară destinată unui succes durabil, centrată pe elogiul femeii puternice şi al femeii savante. Era vorba de o literatură encomiastică, ţintind îndeosebi omagierea principeselor şi doamnelor ilustre, literatură scrisă aproape în exclusivitate de bărbaţi; succesul acesteia atesta existenţa unui public feminin. Un public de cititoare aparţinând elitelor aristocratice şi burgheze, care cereau literaturii, îndeosebi celei de reflecţie morală, poeziei şi romanului, o imagine idealizată a femeii, în care aceasta să se poată, în sfârşit, recunoaşte.

Dar adevărata noutate a acestei „renaşteri" feminine o constituie intrarea sexului frumos în arena literară. In Evul Mediu existaseră mai multe scriitoare faimoase, dar „nimic, în discursul lor, nu lăsa să transpară conştiinţa unei «specificităţi»". Şi invers, începând cu opera inaugurală a Christinei de Pisan, *Le Tresar de la cite des dames*, apărută în 1497, micul grup de autoare din secolul al XVI-lea - să amintim cel puţin numele lui Pernette du Guillet, Louise Labe, Catherine şi Madeleine Des Roches şi, spre sfârşitul veacului, pe Marie le Jars de Gournay - avea în comun un unic proiect, a cărui intenţie nu putea să scape contemporanilor: de a contesta monopolul masculin aproape total asupra scrisului şi de a lua direct cuvântul pentru a vorbi, mai mult sau mai puţin mascat, despre ele însele, despre propriile gusturi, sentimente şi aspiraţii profunde.

Încă dintru început însă, scriitoarele (cu câteva excepţii răsunătoare) au evitat ciocnirile directe, din care ar fi ieşit inevitabil în pierdere, şi au urmat căi ocolite, profitând de fiecare dată de ocaziile potrivite.

De altfel, ele ştiau că pot invoca în apărarea lor precedente inatacabile: cele care dăduseră exemplul şi luaseră condeiul în mână nu fuseseră oare două principese? In fruntea cortegiului se afla Anne de France, fiica lui Ludovic al XI-lea, sora mai mare a lui Carol al VIII-lea şi ducesă de Bourbon (1461-1522), cea care, după ce ţinuse în mâini frâiele guvernării în timpul minoratului fratelui său, se înconjurase de o curte strălucitoare, deschisă scriitorilor şi artiştilor, şi se hotărâse să încredinţeze tiparului, în 1521, învăţăturile sale către fiica ei, Suzanne. Urma apoi cea mai ilustră dintre toate, marea Marguerite, sora lui Francisc I şi soţia regelui Navarrei, „perfect suverană în poezie, doctă în filosofic, expertă în Sfânta Scriptură". Prima poetă franceză publicată, Marguerite de Navarre aborda cu aceeaşi pasiune intelectuală şi cu acelaşi talent temele cruciale ale amorului sacru şi ale amorului profan. Trei generaţii mai târziu, o altă Marguerite, fiica lui Henric al II-lea şi a Caterinei de Medici, şi ea regină a Navarrei, va inaugura memorialistica feminină povestind tragicele vicisitudini ale vieţii sale.

Desigur, nimeni nu punea în discuţie necesitatea unei educaţii umaniste şi a unei pregătiri intelectuale pentru principesele regale şi pentru doamnele din înalta aristocraţie - dar

aceasta privea un număr extrem de mic de reprezentante ale sexului frumos, destinate prin naştere unor roluri oficiale de înaltă responsabilitate. Deşi excepţionale, asemenea cazuri constituiau o dezminţire strălucită a clişeelor misogine privind tarele proprii naturii feminine şi reprezentau o încurajare implicită şi o cauţiune morală importantă pentru ambiţiile intelectuale ale suratelor lor de rang inferior.

Nici măcar o descendenţă regală nu putea însă conferi femeilor acelaşi drepturi cu ale bărbaţilor şi legea salică era în acest sens dovada cea mai grăitoare. In virtutea unei străvechi interdicţii, care data de pe vremea lui Pharamond, rege mitic al francilor, şi spre deosebire de ceea ce se întâmpla în alte ţări europene, în Franţa femeile erau excluse de la succesiunea la tron, sarcina de a asigura continuitatea dinastică fiind rezervată descendenţei masculine. Doar regele deţinea puterea, în vreme ce regina nu avea alt statut decât acela de soţie.

Nu fusese totdeauna aşa. Legea salică era o instituţie juridică relativ recentă, inventată de istorici şi jurişti în cursul secolelor XIV-XV, pentru a garanta întâi de toate independenţa şi unitatea teritorială a ţării. In Franţa medievală, coroana fusese transmisă, într-adevăr, cu respectarea dreptului primului născut, fără deosebire de sex, până când în 1316, la dispariţia lui Ludovic al X-lea, fratele suveranului, Filip de Poitiers, reuşise să determine recunoaşterea lui ca rege, profitând de minoratul nepoatei Jeanne, căreia i-ar fi revenit dreptul la coroană. Şase ani mai

târziu, fiicele lui Filip al V-lea au fost victime ale aceluiaşi abuz şi şi-au văzut uzurpate drepturile de către fratele tatălui lor. Şi când, la rândul său, Carol al IV-lea cel Frumos a murit lăsând doar moştenitoare, acestea au fost automat excluse de la succesiune doar în temeiul exemplului celor două domnii precedente. Dar întrucât Carol al IV-lea nu avea fraţi, cine trebuia să ia coroana? Dacă s-ar fi ţinut seama de legătura de rudenie cea mai strânsă cu regele defunct, aceasta i-ar fi revenit lui Eduard al III-lea al Angliei, nepot pe linie maternă al lui Filip cel Frumos. Insă adoptarea acestei soluţii ar fi însemnat trecerea sub jurisdicţia unui suveran străin; de aceea, baronii francezi au preferat să-şi orienteze alegerea către Filip de Valois - Filip al Vl-lea - descendent pe linie masculină al lui Filip Temerarul. Introdusă pe ascuns pentru a susţine ambiţiile lui Filip al V-lea şi Carol al IV-lea, interdicţia ca femeile să poată accede la tron a fost astfel extinsă şi la descendenţa lor masculină, (încă de pe vremea Războiului de O Sută de Ani, începuse să se ia act de faptul că, în urma unei politici matrimoniale care hărăzea tot mai des principesele de sânge regal unor suverani din alte ţări, succesiunea pe linie feminină putea expune coroana riscului de a sfârşi în mâinile unui principe străin.)

Începând cu acest moment şi pe întreaga durată a Renaşterii, diferite generaţii de erudiţi şi de jurişti şi-au pus talentul şi ştiinţa în slujba ireversibilităţii acestei măsuri. Mitul originilor, ponderea unei tradiţii juridice autohtone ce

trebuia contrapusă cu mândrie celei romane, teoretizarea caracterului sacru al monarhiei franceze, care comporta rolul sacerdotal al regilor, imposibil de extins la femei, autoritatea masculină ca principiu unificator al noii concepţii asupra statului în toate articulaţiile ei erau argumentele în favoarea excluderii femeilor de la exerciţiul puterii. Deşi era vorba de motivaţii cărora era greu să li te opui în vremuri în care Franţa se angajase în afirmarea propriei sale identităţi culturale şi în impunerea prestigiului său pe scară europeană, ceea ce a conferit legii salice caracterul său de necesitate incontestabilă a fost repertoriul de clişee misogine, şi în primul rând acela al „imbecilităţii de judecată" a sexului slab.

Şi totuşi, supus probei faptelor, secolul al XVI-lea nu a constituit oare o dezminţire categorică a interdicţiilor care grevau asupra sexului frumos? Nicicând ca în Europa acestui secol un număr atât de relevant de femei - fiice, surori, soţii, mame, amante - n-a avut acces la responsabilităţi înalte, nu şi-a exercitat influenţa asupra politicii, nu a guvernat personal. In ciuda anatemelor predicatorilor, Maria Tudor mai întâi şi apoi sora ei, Elisabeta, s-au urcat cu titlu deplin pe tronul Angliei, în vreme ce Maria Suart purta coroana Scoţiei. Mătuşă a împăratului Carol al V-lea şi o vreme logodnică a lui Carol al VIII-lea de Valois, Margareta de Austria avea să domnească, la rândul ei, cu abilitate şi prudenţă, asupra Ţărilor de Jos. Pentru a nu mai vorbi despre Renata de Franţa, care a jucat la Ferrara

un rol religios şi cultural de mare rezonanţă. Şi dacă în Franţa legea salică excludea femeile de la succesiunea dinastică, multe dintre reginele care aveau să se succeadă, alături de suveranii casei de Valois, vor avea, împreună cu mamele şi surorile lor, o mare înrâurire asupra evenimentelor din ţară.

Luiza de Savoia, mama lui Francisc I, a guvernat în numele fiului său, în anii dramaticei perioade de prizonierat în Spania a acestuia, şi a purtat pentru el tratative diplomatice extrem de delicate, dând dovadă de un adevărat geniu politic, în vreme ce sora regelui, Marguerite, căsătorită cu regele Navarrei, nu şi-a ascuns simpatiile pentru religia reformată şi a făcut din curtea sa un mare centru de cultură umanistă, dând strălucire literaturii franceze atât prin poezia ei de inspiraţie mistică, cât şi printr-o celebră culegere de nuvele în maniera lui Boccaccio, Heptameronul.

Fiica Margueritei, Jeanne d'Albret, regină a Navarrei, şi-a consacrat în schimb inteligenţa ieşită din comun intereselor cauzei protestante şi ale fiului său, tânărul Henric de Bourbon, menit să domnească într-o zi asupra întregii Frânte. Nu se poate uita nici că, la moartea soţului ei, Henric al II-lea, survenită în 1559, timp de circa treizeci de ani, în toiul războaielor religioase, o regină, Caterina de Medici, va fi cea care va recurge la toate expedientele posibile, inclusiv la cele extreme, pentru a tutela interesele coroanei şi a apăra integritatea regatului.

In Franţa secolului al XlV-lea, nu doar suveranele şi principesele vor ocupa primul plan. In absenţa lor, alături de ele şi adesea în antagonism deschis cu ele, se afirmă reginele inimii, atotputernicele favorite regale: ducesa d'Etampes şi Diane de Poitiers, amantele lui Francisc I şi respectiv Henric al II-lea, Gabrielle d'Estrees şi Henriette d'Entragues, destinatare privilegiate ale elanului amoros al prea galantului Henric al IV-lea. Nici în înalta nobilime nu lipsesc figuri feminine care să se impună ca puncte de referinţă ale unor întregi clanuri: rămase văduve, cele trei succesive ducese de Guise, de pildă, exercită o influenţă decisivă asupra strategiilor politice ale celei mai puternice familii din Franţa a epocii.

Nu trebuie, totuşi, să credem că acest ilustru cortegiu de doamne aflate la putere ar constitui semnul unei evoluţii, fie şi subterane, a mentalităţii şi obiceiurilor, sau că ar revela o îmbunătăţire juridică a condiţiei feminine. Dacă în societatea secolului al XlV-lea există femei care contează, aceasta se întâmplă pentru că, sprijinindu-se pe ambiţiile lor, pe inteligenţa şi frumuseţea lor, aceste femei au reuşit, în ciuda prejudecăţilor masculine, să profite de împrejurări prielnice ca să se pună în valoare. Niciodată, totuşi, ele nu-şi asumă puterea în nume propriu, autoritatea lor e mereu provizorie şi supusă contestărilor, iar afirmarea lor presupune totdeauna un vid sau o slăbiciune masculină: depărtarea sau moartea soţilor, minoratul fiilor, pasiunea simţurilor. Oricât de

spectaculoase, vieţile lor constituie suma unor cazuri individuale şi nu alcătuiesc niciodată o istorie organică. Deoarece Istoria - niciuna dintre ele nu se îndoieşte - rămâne apanajul oficial al bărbaţilor, şi pentru a se strecura în angrenajele ei fără a fi strivite, trebuie să-ţi pui o mască, să joci pe coarda vicleniei, să-ţi creezi aliaţi puternici, să distribui favoruri, să seduci, să corupi, să pedepseşti - şi să ştii, la momentul potrivit, să ieşi din scenă.

Acestei puteri sui generis, care ştie să transforme slăbiciunea în forţă şi să facă din condiţia de inferioritate o carte câştigătoare, îmi propun să-i spun povestea: mărturie a curajului, a inteligenţei, a inventivităţii care le-au caracterizat în mod constant pe femeile franceze ale Vechiului Regim.

O italiancă la curtea Franţei

In 1533, la numai paisprezece ani, Caterina de Medici a sosit în Franţa pentru a deveni soţia celui de-al doilea născut al lui Francisc I, ducele de Orleans.

Oricât ar fi fost de substanţială zestrea tinerei florentine, era totuşi vorba despre o mesalliance: fata era doar moştenitoarea unei familii de bancheri. Această căsătorie avea însă temeinice motivaţii politice. Pentru Clement al VII-lea, unchiul miresei, consolidarea înţelegerii între familia Medici şi coroana franceză avea să permită papalităţii să nu depindă integral de bunăvoinţa lui Carol al V-lea care, cu doar şase ani în urmă, îngăduise armatelor imperiale să jefuiască Roma şi să treacă prin foc şi sabie Cetatea Sfântă. In vreme ce lui Francisc I înrudirea cu papa şi cu dinastia medicee îi servea la consolidarea proiectelor sale de hegemonie asupra Italiei şi la contrabalansarea influenţei casei de Habsburg.

Pontiful îşi conduse personal nepoata în Franţa, demonstrând în acest fel cât de mult ţinea la această căsătorie; Caterina îşi făcu intrarea în Marsilia la 12 octombrie 1533, în urma cortegiului papal, însoţită de o coregrafie extraordinară şi cu totul inedită pentru francezi. Precedat doar de un cal alb care purta Sfintele Daruri, Clement al VII-lea înainta aşezat în jilţul gestatoriu, urmat de cardinalii îmbrăcaţi în roşu, aşezaţi în şeile unor catârce albe; urma apoi Caterina, înconjurată de o mulţime de doamne şi

de gentilomi călare. Şaisprezece zile mai târziu, nunta a fost celebrată cu mare fast şi seara, la capătul unui banchet oferit de papă celor două curţi reunite.

In Franţa secolului al XlV-lea, nu doar suveranele şi principesele vor ocupa primul plan. In absenţa lor, alături de ele şi adesea în antagonism deschis cu ele, se afirmă reginele inimii, atotputernicele favorite regale: ducesa d'Etampes şi Diane de Poitiers, amantele lui Francisc I şi respectiv Henric al II-lea, Gabrielle d'Estrees şi Henriette d'Entragues, destinatare privilegiate ale elanului amoros al prea galantului Henric al IV-lea. Nici în înalta nobilime nu lipsesc figuri feminine care să se impună ca puncte de referinţă ale unor întregi clanuri: rămase văduve, cele trei succesive ducese de Guise, de pildă, exercită o influenţă decisivă asupra strategiilor politice ale celei mai puternice familii din Franţa a epocii.

Nu trebuie, totuşi, să credem că acest ilustru cortegiu de doamne aflate la putere ar constitui semnul unei evoluţii, fie şi subterane, a mentalităţii şi obiceiurilor, sau că ar revela o îmbunătăţire juridică a condiţiei feminine. Dacă în societatea secolului al XlV-lea există femei care contează, aceasta se întâmplă pentru că, sprijinindu-se pe ambiţiile lor, pe inteligenţa şi frumuseţea lor, aceste femei au reuşit, în ciuda prejudecăţilor masculine, să profite de împrejurări prielnice ca să se pună în valoare. Niciodată, totuşi, ele nu-şi asumă puterea în nume propriu, autoritatea lor e mereu provizorie

şi supusă contestărilor, iar afirmarea lor presupune totdeauna un vid sau o slăbiciune masculină: depărtarea sau moartea soţilor, minoratul fiilor, pasiunea simţurilor. Oricât de spectaculoase, vieţile lor constituie suma unor cazuri individuale şi nu alcătuiesc niciodată o istorie organică. Deoarece Istoria - niciuna dintre ele nu se îndoieşte - rămâne apanajul oficial al bărbaţilor, şi pentru a se strecura în angrenajele ei fără a fi strivite, trebuie să-ţi pui o mască, să joci pe coarda vicleniei, să-ţi creezi aliaţi puternici, să distribui favoruri, să seduci, să corupi, să pedepseşti - şi să ştii, la momentul potrivit, să ieşi din scenă.

Acestei puteri sui generis, care ştie să transforme slăbiciunea în forţă şi să facă din condiţia de inferioritate o carte câştigătoare, îmi propun să-i spun povestea: mărturie a curajului, a inteligenţei, a inventivităţii care le-au caracterizat în mod constant pe femeile franceze ale Vechiului Regim.

O italiancă la curtea Franţei în 1533, la numai paisprezece ani, Caterina de Medici a sosit în Franţa pentru a deveni soţia celui de-al doilea născut al lui Francisc I, ducele de Orleans.

Oricât ar fi fost de substanţială zestrea tinerei florentine, era totuşi vorba despre o mesalliance: fata era doar moştenitoarea unei familii de bancheri. Această căsătorie avea însă temeinice motivaţii politice. Pentru Clement al VII-lea, unchiul miresei, consolidarea înţelegerii între familia Medici şi coroana franceză avea să permită papalităţii să nu depindă integral de

bunăvoinţa lui Carol al V-lea care, cu doar şase ani în urmă, îngăduise armatelor imperiale să jefuiască Roma şi să treacă prin foc şi sabie Cetatea Sfântă. In vreme ce lui Francisc I înrudirea cu papa şi cu dinastia medicee îi servea la consolidarea proiectelor sale de hegemonie asupra Italiei şi la contrabalansarea influenţei casei de Habsburg.

Pontiful îşi conduse personal nepoata în Franţa, demonstrând în acest fel cât de mult ţinea la această căsătorie; Caterina îşi făcu intrarea în Marsilia la 12 octombrie 1533, în urma cortegiului papal, însoţită de o coregrafie extraordinară şi cu totul inedită pentru francezi. Precedat doar de un cal alb care purta Sfintele Daruri, Clement al VII-lea înainta aşezat în jilţul gestatoriu, urmat de cardinalii îmbrăcaţi în roşu, aşezaţi în şeile unor catârce albe; urma apoi Caterina, înconjurată de o mulţime de doamne şi de gentilomi călare. Şaisprezece zile mai târziu, nunta a fost celebrată cu mare fast şi seara, la capătul unui banchet oferit de papă celor două curţi reuni-

te, tinerii căsătoriţi au fost conduşi în camera nupţială de regina Ele-onora şi de doamnele ei. Henric şi Caterina aveau aceeaşi vârstă, nu ştiau nimic unul despre celălalt, dar ştiau ce se aştepta de la ei şi trebuiră să susţină în mod public proba. Urmărindu-le îmbrăţişările prin draperiile întredeschise ale patului conjugal, Francisc a putut să constate că amândoi mirii „se dovediseră vioi", iar a doua zi dimineaţa, foarte devreme, însuşi Clement al VII-lea îi vizită şi le

inspecta patul. De prisos să spunem că în acele vremuri sentimentul de pudoare era mult diferit de al nostru, iar noţiunea de intimitate nu-şi făcuse încă intrarea în simţul comun. Dar dacă şi regele, şi pontiful fuseseră atât de interesaţi să verifice finalul fericit al primei nopţi a celor doi soţi încă adolescenţi, gestul se explica prin faptul că deplina consumare a căsătoriei era necesară pentru pecetluirea definitivă a angajamentelor reciproce, la care amândoi ajunseseră după lungi tratative. Aceasta îi dădea lui Clement al VII-lea garanţia că, oricum ar fi evoluat situaţia politică, Caterina devenise, cu titlu deplin, soţia lui Henric şi nu mai risca să fie trimisă înapoi în Italia; iar Francisc I îşi vedea legitimate ambiţiile de dincolo de Alpi şi putea să proclame cu voce tare drepturile pe care al doilea născut al său le dobândise, în calitate de soţ al Caterinci, asupra ducatului de Urbino. După mai puţin de un an, însă, moartea subită a lui Clement al VII-lea spulberă promisiunile pe care acesta le garantase şi lui Francisc I nu-i rămase decât să constate în ce măsură căsătoria cu „mica ducesă" devenise o afacere foarte proastă.

Viaţa care o aştepta pe Caterina la curtea Franţei se anunţa, aşadar, a nu fi deloc uşoară, dar tânăra florentină fusese deja călită de o copilărie plină de drame. Orfană încă de la naştere de amândoi părinţii, unică moştenitoare legitimă a unui mare patrimoniu, ţinută ostatică şi ameninţată cu moartea în timpul răscoalei populare din Florenţa, care se desfăşurase până

în august 1530, fata crescuse în interiorul unui clan familial sfâşiat de intrigi, interese, ambiţii contradictorii, în aşteptarea momentului de a sluji drept pion matrimonial pe complicata tablă de şah a politicii italiene.

In noua sa ţară, Caterina trebui înainte de toate să renunţe la singura certitudine care o însoţise până atunci, aceea de a aparţine unei dinastii care nu se temea de comparaţii: era „doar" o Medici - şi când, la trei ani de la căsătorie, moartea neaşteptată a Delfinului făcu din Henric moştenitorul tronului Franţei, disparitatea de condiţie dintre cei doi soţi apăru drept şi mai scandaloasă.

Inteligentă, voluntară şi obişnuită să conteze doar pe resursele ei, Caterina făcu totul pentru a-şi îmbunătăţi situaţia şi a câştiga bunăvoinţa noii familii, adaptându-se rapid obiceiurilor de curte, învăţând o franceză impecabilă, arătându-se veselă, maleabilă, afectuoasă, modestă, ascultătoare. Reuşi imediat să stabilească raporturi de înţelegere cu celelalte doamne din familie: cu pioasa, gentila şi puţin iubita regină Eleonora, cu Marguerite de Navarra, sora regelui, cu cumnata, Marguerite de Franţa, menită căsătoriei cu ducele de Savoia. In acelaşi timp, ştiu - fapt mult mai dificil şi mai angajant - să intre în graţiile socrului.

La sosirea Caterinei în Franţa, Francisc I, pe atunci de-abia trecut de patruzeci de ani, trecea, în ciuda dramaticelor lui eşecuri, drept cel mai minunat monarh al Europei, iar domnia sa avea să mai dureze încă treisprezece ani. Cucerit de

ataşamentul pe care i-l arăta nora, suveranul îi îndeplini rugăminţile, îngăduindu-i să facă parte din micul lui cerc de favoriţi, „mica bandă" care-l urma peste tot. Pentru a putea fi alături de el chiar şi în timpul vânătorilor - sportul regal prin excelenţă - Caterina inventă până şi un nou fel de a călări, cu piciorul stâng fixat în scară şi cu dreptul sprijinit de vârful şeii, inaugurând astfel stilul „amazoană". De altfel, Francisc I, admirator entuziast al artei italiene şi constructor neobosit de splendide palate, nu putea să nu aprecieze cultura şi simţul artistic al nurorii, care-şi formase gustul la Florenţa şi la curtea pontificală, în contact direct cu marile colecţii medicee şi cu capodoperele păstrate la Vatican.

Adevărul e că „mica ducesă" nu reuşea să-i dea soţului ei un fiu: „Serenissima Delfină poate fi caracterizată ca foarte bine alcătuită, dar în ceea ce priveşte calităţile trupului de femeie născătoare de copii, nu numai că nu le are încă, dar mă îndoiesc că le va avea vreodată, deşi nu încetează să ia pe gură toate acele leacuri care pot s-o ajute la procreere, şi de aceea se află în mare primejdie să se îmbolnăvească încă mai rău", scria în acei ani Matteo Dandolo, ambasador al Serenissimei Republici Veneţiene. „Este iubită şi mângâiată de Delfin, soţul ei, în chipul cel mai bun; şi majestatea sa o iubeşte, şi e iubită deopotrivă de întreaga curte şi de tot poporul, încât nu cred că s-ar găsi cineva care să nu dea sânge pentru a o face să aibă un copil". Nu toate afirmaţiile diplomatului trebuie însă luate ad literam: sterilitatea nu era singura

problemă a Caterinci, care suferea în tăcere pentru că nu reuşise să se facă iubită de un soţ pe care ea, în schimb, îl iubea cu pasiune. Adolescentul timid şi întunecat căruia îi fusese dată de soţie nu era lipsit de consideraţie pentru ea, dar îşi dăruise de multă vreme inima unei femei de neatins, al cărei cult îl celebra în mod public. Dar pentru aceasta trebuie să facem un pas înapoi şi să ne întoarcem la epoca în care Caterina nu părăsise încă Italia.

Diane de Poitiers - Frumuseţea ca mit

La 7 iulie 1530, o săptămână după întoarcerea în Franţa a celor doi fii ai săi mai mari (care fuseseră ţinuţi ostatici timp de patru ani la Madrid, în schimbul permisiunii lui de a se întoarce liber) Francisc I, văduv după Claudia de Franţa, ratifică o pace fragilă cu Spania, căsătorindu-se a doua oară cu Eleonora de Austria, sora împăratului Carol al V-lea. Turnirul care încununa serbările în onoarea noii regine prilejui pentru prima oară coborârea în arenă a celor doi tineri prinţi. Potrivit uzanţei, ei aveau dreptul să desemneze doamna pe care înţelegeau s-o omagieze. Delfinul, incitat de dorinţa de a-i face pe plac tatălui său, alese să se bată pentru ducesa d'Etampes, amanta oficială a regelui, în vreme ce ducele de Orleans îşi înclină lancea la picioarele Dianei de Poitiers, soţia lui Louis de Breze, mare seneşal de Normandia, în care o frumuseţe fără seamăn se îmbina cu o virtute fără pată. Al doilea născut al suveranului avea abia unsprezece ani, iar Diane treizeci, şi totuşi, sub vălul ritualului cavaleresc se ascundea o autentică declaraţie de dragoste: avea să poarte toată viaţa de acum înainte culorile doamnei omagiate la turnir.

Sentimentul de adoraţie pe care Henric îl încerca pentru Marea Seneşală data, în realitate, încă din ziua în care, la numai şapte ani, plecase în Spania împreună cu fratele lui. In vreme ce atenţia generală a curţii se concentra asupra

Delfinului, Diane fusese impresionată de angoasa aşternută pe chipul micului Henric şi îl strânsese în braţe, atingându-i fruntea cu o sărutare. Sărutare fatală, a cărei amintire avea să-l însoţească pe băiat în cei patru ani dureroşi de prizonierat, cristalizându-i pentru totdeauna fanteziile erotice.

Spre deosebire de cavalerul ei introvertit şi romantic, Diane se iubea mai ales pe ea însăşi; era ambiţioasă, avidă, clarvăzătoare şi avea răceala, aroganţa, înclinaţia spre castitate ale zeiţei al cărei nume îl purta. Frumuseţea ei, scria Marguerite Yourcenar, „era atât de absolută, atât de inalterabilă, încât ascundea personalitatea însăşi a celei căreia îi fusese hărăzită". Născută într-o familie ilustră, dată drept soţie foarte de tânără unui bărbat cu patruzeci de ani mai în vârstă ca ea, căruia îi revenea foarte importanta sarcină de a-l reprezenta pe rege în Normandia, fusese o soţie şi o mamă exemplară, mulţumită că juca un rol de prim-plan la curte şi că aparţinea uneia dintre familiile cele mai nobile şi mai influente ale ţării. Dar nu se poate exclude posibilitatea ca reţinerea ei riguroasă să fi fost influenţată de amintirea sfârşitului căruia îi căzuse victimă propria ei soacră, ucisă de un soţ gelos.

In 1531, la treizeci şi unu de ani, încă relativ tânără după criteriile epocii, şi de o frumuseţe intactă, Diane rămăsese văduvă şi, hotărâtă să nu se mai recăsătorească niciodată, începu să-şi construiască personajul cu mare artă. Luând-o ca model pe Artemisia, celebra soţie a lui

Mausol, regele Halicarnasului, care figura în toate cataloagele de femei ilustre, adoptă culorile doliului - albul şi negrul - adăugă stemei sale torţa răsturnată, simbolul văduviei, şi celebră amintirea soţului, dedicându-i un splendid mausoleu în capela castelului Anet. Înfăşurată în demnitate şi la adăpost de orice insinuare, Marea Seneşală îşi găsi în noua ei condiţie o libertate de acţiune de obicei interzisă femeilor.

Probabil la cererea lui Francisc I însuşi, care conta pe învăţătura ei pentru a-i îmblânzi fiul şi a-l iniţia în comportamentul de curte, Diane consimţi să se lase adorată public de Henric, potrivit schemelor platonismului curtenesc atunci în vogă, şi dobândind asupra lui un ascendent absolut. In ciuda solidei poziţii de care se bucura constant la curte, Marea Seneşală nu subaprecia avantajele derivate din sprijinul necondiţionat al unui principe de sânge regal. Ca urmare, a fost prima care să susţină unirea tânărului prinţ cu descendenta familiei Medici, de vreme ce bunicul matern al Caterinci - Jean de la Tour d'Auvergne - era fratele bunicii paterne a Dianei. Dar când, în 1536 (trei ani după acea căsătorie), moartea neaşteptată a Delfinului făcu din Henric moştenitorul tronului, văduva inaccesibilă coborî de pe piedestal şi se dărui admiratorului ei, continuând să ascundă însă relaţia lor carnală sub aparenţa amorului curtenesc.

Hotărârea de a-şi lua la treizeci şi şase de ani un iubit de şaptesprezece nu era lipsită de

semne de întrebare: însemna să-şi rişte reputaţia nepătată, să se expună ridicolului, satirei, calomniei şi să înfrunte, mai devreme sau mai târziu, un abandon umilitor. Avea însă altă alegere? Să continue să se refuze unui bărbat tânăr şi cu un temperament focos nu echivala cu a abandona partida? Iar miza nu era prea mare pentru a nu-şi încerca norocul?

Prima lor întâlnire de dragoste avu loc la castelul Ecouen, cu complicitatea conetabilei Anne de Montmorency, prietenă cu amândoi. Pline de nerăbdare şi de graţie, de senzualitate şi de pudoare, versurile scrise de Diane în acea împrejurare ne transmit, în pofida convenţionalismului de limbaj şi de imagini, surpriza unei femei îndrăgostite, căzută pradă pasiunii mai presus de voinţa ei.

Voici vraiment qu'Amour un beau matin
S'en vint m'offrir fleurette tres gentille...
Car, voyez-vous, fleurette si gentille
Etait garcon frais, dispos et jeunet.
Ains, tremblottante et detournant les yeux,
„Nenni" disais-je. „Ah! Ne soyez decue!"
Reprit l'Amour et soudain a mă vue
Va presentant un laurier merveilleux.
„Mieux vaut" lui dis-je „etre sage que reine".
Ains me sentis et fremir et trembler,
Diane faillit et comprenez sans peine
Duquel matin je pretends reparler...[1]

[1]Iată cu adevărat că Amor într-o frumoasă dimineaţă
veni să-mi ofere o mică floare [expresii galante] foarte drăgălaşă
căci, vedeţi, mica floare atât de drăgălaşă

Adevărată ori falsă, aceasta este imaginea pe care Diane avea s-o menţină vie în inima amantului ei, reaprinzând în el, zi după zi, emoţia unei cuceriri pe care o crezuse cu neputinţă. In versurile atribuite lui Henric, amintirea acelei dimineţi apare ca „o adevărată iniţiere, ca un ritual de trecere de la condiţia de adolescent la cea de bărbat, şi totodată ca o învestire în calitatea de cavaler al zeiţei Diana":

Helas, mon Dieu, combien je regrette
Le temps que j'ai perdu en mă jeunesse:
Combien de fois je me suiş souhaite
Avoir Diane pour mă seule maîtresse,
Mais je craignais qu'elle, qui est deesse,
Ne se voulut abaisser jusque-la
De faire caş de moi, qui, sans cela,
N'avais plaisir, joie ni contentement
Jusques a l'heure que se delibera -
Que j'obeisse a son commandement[2]

---

era un băiat proaspăt, atrăgător şi tinerel.
Eu însă, tremurând şi întorcându-mi privirea, „Nu, nu!" spuneam.
„Ah, nu fiţi decepţionată!" spuse Amor şi dintr-odată, sub ochii mei
îmi aşează un laur minunat.
„E mai bine să fii înţeleaptă decât regină" spusei.
Dar mă simţii fremătând şi tremurând;
Diana cedă şi veţi înţelege uşor
despre ce dimineaţă vreau să vă vorbesc."

[2] „O, Doamne, cât regret
timpul pierdut în tinereţea mea:
De câte ori am dorit
s-o am pe Diana ca singură iubită,
Dar mă temeam că ea, zeiţă fiind
nu va voi să se înjosească până-ntr-atât
încât să-mi dea atenţie mie,

Dacă Henric jura Dianei veşnică supunere, la rândul ei Diane angaja o cursă spectaculoasă împotriva timpului pentru a-şi menţine ascendentul. Băi de gheaţă, exerciţii fizice în aer liber, dietă spartană, renunţarea la cosmetice şi farduri nocive pentru piele erau strategii de absolută avangardă la care Marea Seneşală face apel pentru a-şi conserva, în ciuda anilor, frumuseţea sculpturală. Brantome, care o cunoscuse pe când avea aproape şaptezeci de ani, îşi amintea „frumuseţea, graţia şi maiestatea ei" şi, convins că avea să rămână la fel şi la o sută de ani, se plângea că „pământul poate înghiţi asemenea trupuri frumoase". Aspectul fizic plăcut nu era totuşi singura ei armă, deoarece era însoţit, la ea, de o artă rafinată a seducţiei şi de un erotism savant. O ştia prea bine Caterina, care, crezând în magie şi dorind să descopere ce fel de vrăji întrebuinţase Diane pentru a-i înlănţui soţul, reuşise să spioneze, printr-o crăpătură în perete, una din întâlnirile lor galante. Şi astfel, povesteşte acelaşi Brantome, văzu „o femeie superbă, albă, delicată şi proaspătă, în cămaşă sau goală, care îşi mângâia amantul în mii de feluri, cu gesturi afectuoase şi alte lucruri plăcute „şi-l văzu, de asemenea, pe el împărtăşindu-i mângâierile şi toate celelalte, astfel încât coborau amândoi din pat şi se culcau şi se îmbrăţişau pe covorul

---

care în lipsa ei
nu cunoşteam plăcere, bucurie şi fericire,
până când a fost hotărât
ca să ascult de ordinele ei".

moale aşezat la picioarele patului". In faţa unui spectacol atât de diferit de experienţele ei conjugale, Caterina izbucni în lacrimi şi se resemna în faţa evidenţei: vraja căreia îi fusese martoră nu avea leac şi ascendentul Dianei era destinat să dureze.

Marea Seneşală avu grijă să păstreze misterul asupra naturii raporturilor ei cu Henric, imprimând relaţiilor lor un caracter mitologic şi sacru şi prefăcând văduva exemplară într-o zeiţă din Olimp. Artişti şi literaţi aveau s-o celebreze sub chipul zeiţei vânătorii şi ea însăşi pusese să fie înfăţişată la castelul Anet în splendida ei nuditate, întinsă pe o parte şi îmbrăţişată drăgăstos de un maiestuos cerb regal. A fost un gest de mare importanţă, care depăşea strategiile personale ale amantei regelui şi care, inaugurând un nou gen de artă, era menit să influenţeze orientările culturale ale timpului. Nu se mai întâmplase ca o personalitate istorică să-şi aproprieze o divinitate antică până la metamorfoza completă: „aventura unei favorite tenace, avidă şi ambiţioasă, a luat forma unui basm mitologic care a permis, pentru prima dată în Franţa, înflorirea unei arte alegorice". Urcat pe tron în 1547, Henric al II-lea a oficializat mitul Dianei, împletindu-şi iniţialele cu cele ale femeii iubite pe toate stemele regale şi comandând sculptorilor şi pictorilor portretele ei sub înfăţişarea Zeiţei Vânătorii, al cărei nume îl purta.

Ceea ce a determinat-o pe Marea Seneşală să se identifice cu o divinitate păgână (lucru pe

care, asemenea ei, l-au mai făcut multe femei implicate în exercitarea puterii), a fost atât exigenţa autolegitimării reprezentantelor sexului slab, cât şi afirmarea progresivă a unei culturi feminine tinzând să se revendice de la tradiţia unor femei exemplare, care se inspira puternic din mitologie. Această reprezentare simbolică a puterii feminine a fost încurajată în primul rând de monarhii înşişi, fiind înţeleasă şi ca un corectiv adus legii salice, care limitase, indiscutabil, printr-o serie de noi interdicţii, libertatea lor de acţiune. In conflict permanent cu exponenţii înaltei nobilimi, regii francezi ai Renaşterii vor prefera să-şi delege puterile, când va fi necesar, nu înlocuitorilor lor legitimi, adică principilor de sânge şi altor înalţi demnitari ai regatului, ci unor persoane mai de încredere şi mai dependente de ei, precum mamele, surorile, amantele - şi de aceea se vor arăta înclinaţi să le potenţeze prestigiul.

Autoritatea de care se bucura Mare Seneşală după urcarea pe tron a lui Henric nu era, totuşi, rodul unei învestituri temporare, ci a uneia permanente şi nelimitate, deoarece emana direct de la suveran şi se revela printr-un sistem precis de semne centrat pe feluritele valenţe simbolice ale figurii Dianei. „In tradiţia mitografică ce se revendică de la teoria neoplatonică a emanaţiilor, strălucirea lunii simboliza modul în care lumina divină se reverberează în lume", iar suveranul şi favorita sa făcuseră din aceasta una din imaginile-cheie ale regiei lor alegorice. Această alegere se insera

coerent în procesul de divinizare mitologică a figurii regelui, iniţiată odată cu Francisc I: esenţa puterii nu se mai lăsa percepută direct, ci doar prin reflexul semnelor şi codicelor substitutive de care se înconjura. Comparând-o pe Diane de Poitiers cu luna ce reflectă şi reverberează lumina soarelui absent, Ronsard indica limpede funcţia esenţială de mediere şi intercesiune asumată de amanta regală.

In limbajul mai prozaic al politicii, aceasta însemna că Marea Seneşală avea, în fapt, o funcţie foarte asemănătoare celei de consilier al regelui şi de prim-ministru. In 1547, un agent al ducelui de Ferrara raporta principelui său că Henric îşi petrecea cel puţin o treime din zi în compania favoritei, consultând-o asupra tuturor hotărârilor importante, învăluită în legenda pe care ştiuse să o construiască cu atâta îndemânare, înălţată la rangul de ducesă de Valentinois - acelaşi titlu cu care Ludovic al XII-lea îl distinsese pe Cesare Borgia! - ea exercita astfel asupra suveranului, a familiei regale, asupra curţii, asupra politicii franceze o putere fără egal. Cu timpul, ea îşi convinse amantul să-şi îndeplinească datoria conjugală şi când, după nouă ani de sterilitate, într-o suită de naşteri foarte apropiate, Caterina aduse pe lume zece copii (doar şapte dintre ei vor supravieţui) se ocupă personal de educaţia lor. Purta bijuteriile coroanei, asista la toate ceremoniile oficiale, vocea ei era ascultată în toate privinţele; devenise promotoarea unei politici decis filocatolice şi ostilă protestanţilor. Neobosita

energie pe care o cheltuia în exercitarea puterii nu o împiedică să acumuleze o imensă avere personală şi să o administreze cu o zgârcenie maniacală.

Până la moartea lui Francisc I, timp de cel puţin un deceniu, voinţa de dominaţie a Dianei se lovise de aceea nu mai puţin violentă a Annei d'Heilly, doamnă de Pisseleu, ducesă d'Etampes, ultima pasiune a suveranului şi prima amantă oficială a unui rege al Franţei.

Splendida curte a dinastiei de Valois era o creaţie recentă, constituită la sfârşitul secolului precedent ca o şcoală de curtoazie şi civilitate, sub egida unei mari suverane, Anne de Bretagne, care domnise necontestată. Nici unul dintre cei doi soţi ai ei, Carol al VIII-lea şi Ludovic al XII-lea, nu ar fi îndrăznit vreodată să-şi aducă la curte relaţiile extraconjugale, dar Francisc I, care fusese totdeauna foarte respectuos faţă de prima lui soţie, Claudia de Franţa, nu avea să aibă aceeaşi deferentă pentru cea ce-a doua, blânda şi puţin arătoasa Eleonora de Austria, martoră fără vină a umilitorului lui prizonierat spaniol. Şi astfel, întemeiată pe tinereţea şi frumuseţea ei, pe atracţia sexuală pe care o exercita asupra suveranului şi mânată de o ambiţie nebunească, contravenind tuturor regulilor respectului şi moralei, ducesa d'Etampes ieşi la atac şi obţinu oficializarea rolului ei de concubină: apărea peste tot lângă amantul ei regal, cerea şi distribuia favoruri, influenţa opţiunilor politice.

Şi totuşi, irezistibila Anne d'Heilly ar fi trebuit să ştie că atâta îndrăzneală nu era lipsită de riscuri şi că imensa ei putere depindea exclusiv de bunăvoinţa amantului. Şi chiar dacă era sigură că subjugase pentru totdeauna simţurile lui Francisc, cum să nu se preocupe de ceea ce ar fi putut să se întâmple la moartea suveranului? Uita oare că pentru a-i conferi titlul de ducesă - şi a o ridica astfel la rangul cel mai înalt în afara celui al principilor de sânge - regele trebuise să-i găsească un soţ care, deşi i se impusese să renunţe la drepturile lui conjugale, era totuşi un soţ? Şi nu-şi mai amintea oare ceea ce se şoptea că i se întâmplase celei care o precedase cu mult mai multă discreţie şi dezinteres în inima suveranului, când, abandonată de amantul regal, se găsise din nou, potrivit legii, în puterea soţului? După ce-şi rechemase soţia în Bretania, al cărei guvernator era, contele de Châteaubriant hotărâse într-adevăr să-şi răzbune onoarea conjugală izolând-o pe adulteră într-o încăpere fără lumină, tapisată în negru, ca un coşciug. Apoi, după luni şi luni de asemenea tortură, năvălise în închisoarea nefericitei în fruntea unui grup de oameni înarmaţi care, în prezenţa lui, îi tăiaseră venele de la picioare şi braţe, făcând-o să moară golită de sânge.

In comparaţie cu contele de Châteaubriant, ducele d'Etampes dădu dovadă de generozitate: la moartea lui Francisc I se limită la exilarea timp de optsprezece ani a soţiei la castelul familiei, fără să înceteze, de altfel, să se folosească de

bogăţiile acumulate de ea în vremea când fusese favorită.

Văduvă şi liberă de a dispune de sine, Diane nu avea asemenea griji şi totuşi adoptă, în apărarea reputaţiei sale, o strategie opusă celei a ducesei d'Etampes şi, încă de la începutul relaţiei sale cu Henric, urmări realizarea propriilor ei ambiţii la adăpostul limbajului simbolurilor. Rece şi castă, după chipul şi asemănarea divinităţii a cărei încarnare susţinea că este, Marea Seneşală reuşi să conjuge mitologia cu tradiţia curtenească, propunându-se drept inspiratoare, prietenă perfectă şi sfătuitoare spirituală a Delfinului, şi nu drept o concubină vulgară.

Deosebirile de caracter şi incomprehensiunea care au caracterizat întotdeauna raporturile dintre Francisc I şi fiul său contribuiseră la a conferi antagonismului între cele două amante regale o valenţă politică. Aflate în centrul a două grupuri de putere rivale, sprijinindu-se fiecare pe propria ei vastă reţea clientelară, Anne şi Diane se războiau prin interpuşi, determinându-i pe rege şi pe Delfin să construiască strategii şi alianţe diferite într-o Franţă constrânsă să facă faţă atât diviziunilor interne între catolici şi protestanţi, cât şi ameninţărilor politicii spaniole de hegemonie, ca şi aceleia, nu mai puţin agresivă, a lui Henric al VIII-lea al Angliei. Oricât de subteran, acest conflict era foarte dăunător intereselor ţării: dacă pe de o parte Francisc I putea conta pe propria lui autoritate indiscutabilă de suveran, pe de cealaltă parte Henric se bucura de sprijinul mulţimii de

inevitabili nemulţumiţi şi a tuturor celor care îi ţineau partea pentru a-şi asigura recunoştinţa lui viitoare. Nu aveau să aibă mult de aşteptat: pe 31 martie 1547 Francisc se stinse din viaţă la nici cincizeci şi trei de ani, la castelul Rambouillet. Tradiţia spune că, reconciliat cu Henric pe patul de moarte, marele rege şi-ar fi exprimat mâhnirea de a fi iubit excesiv războiul şi de a-şi fi ascultat prea mult favorita, invitându-şi fiul să nu-i urmeze exemplul.

Curtenitoare şi impenetrabilă, Caterina îşi făcu prima ucenicie politică observând cu maximă atenţie lupta dintre cele două amante oficiale, a socrului şi a soţului ei, şi încercând prin toate mijloacele să rămână în afara acestei ciocniri. Se bucura de stima şi afecţiunea lui Francisc I, avea privilegiul de a face parte din anturajul său cel mai apropiat, întreţinea raporturi cordiale cu ducesa d'Etampes şi nu înţelegea deloc să-şi alieneze bunăvoinţa suveranului. Bunăvoinţă mai necesară ca oricând, de vreme ce cu trecerea timpului lipsa copiilor o expunea riscului mereu mai mare de a fi repudiată.

Nu oricând era însă posibil să rămână neutră. Delfina ţinea, în primul rând, la soţul ei, pe care-l iubea profund, şi pentru a nu-l pierde era gata să-i facă pe plac în orice privinţă, începând cu supunerea fără rezerve faţă de Marea Seneşală. Acceptarea de către Caterina a dorinţelor Dianei era, de fapt, atât de totală, depăşea atât de mult limitele obedienţei conjugale, încât îi surprindea până şi pe contemporani. Ea însăşi avea să ofere, peste mulţi ani, explicaţia acestui fapt într-

o scrisoare din 1584 către supraintendentul Pomponne de Bellievre, însărcinat s-o cheme la ordine pe fiica ei, Marguerite: „Mă purtam frumos cu Doamna de Valentinois. Era voinţa regelui, deşi nu-i ascundeam că mă supuneam împotriva voinţei mele: căci niciodată vreo femeie care şi-a iubit bărbatul nu i-a iubit şi curva". Totuşi, când Delfina se preta să facă pe spioana şi să-i raporteze Dianei discuţiile care se purtau în cercul regelui, sau să se poarte nepoliticos cu ducesa d'Etampes, nu o făcea doar pentru că era constrânsă la obedienţă, ci pentru că, paradoxal, interesele ei coincideau cu cele ale amantei soţului ei. Caterina nu ignora faptul că Dianei îi era frică tot atât cât şi ei de eventualitatea unei repudieri şi că făcea totul pentru ca aceasta să nu se întâmple. Într-adevăr, Diane se temea că o eventuală prinţesă tânără şi frumoasă, în stare să-şi facă loc în inima lui Henric, nu i-ar fi suportat jugul, aşa cum îl accepta mica Cenuşăreasă florentină. Naşterea primului fiu al Caterinci, în 1544, după mai bine de zece ani de căsătorie, a reprezentat aşadar şi pentru Marea Seneşală sfârşitul unui lung coşmar.

Dacă Diane se afla în luptă cu timpul, Caterina şi-l făcuse cel mai bun aliat. Cu nouăsprezece ani mai tânără decât amanta soţului ei, descendenta familiei Medici nu era nici frumoasă, nici seducătoare, dar avea o extraordinară tenacitate şi o inteligenţă pătrunzătoare, asociată cu un mare realism şi cu o artă desăvârşită a disimulării; dacă faptul că

învăţase să nu lase să transpară teribila ei gelozie şi să trăiască în umbra Marei Seneşale, într-o condiţie de supunere umilitoare, îi adusese recunoştinţa lui Henric, naşterile numeroase îi ameliorase mult poziţia şi, întrucât nu exista pe lume vrăjitorie care s-o facă nemuritoare pe Diane, totul îi îngăduia Caterinci să spere într-un viitor mai bun.

Destinul decisese însă altfel. Pe 10 iulie 1559 Henric al II-lea muri victimă a pasiunii sale pentru ritualurile cavalereşti, acum demodate. Intr-adevăr, hotărâse să sărbătorească printr-un turnir căsătoria fiicei lui, Elisabeta, cu Filip al II-lea (legătură care avea să pecetluiască noul tratat de pace franco-spaniol stipulat la Ca-teau-Cambresis). Henric era un cavaler viteaz şi, după ce coborâse în arenă de mai multe ori, purtând ca întotdeauna culorile Dianei, insistă să mai lupte o dată cu un căpitan al gărzilor sale, scoţianul Montgomery. Caterina, care avusese un vis premonitoriu, îl imploră în zadar să renunţe: cu şapte ani mai înainte, episcopul şi astrologul italian Luca Gaurico îl sfătuise pe Henric să evite, în jurul vârstei de patruzeci de ani, orice tip de luptă individuală, iar în 1555 celebrul Nostradamus, profet, astrolog şi consilier al regelui, publicase la Lyon Centuriile, în care figura o strofă ce-l putea privi şi pe suveran:

Le iyon jeune le vieux surmontera,
En champ bellique par singulier duelles
Dans caige d'or les yeux luy crevera:
Deux classes une, puis mourir, mort cruelle.[3]

[3] „Leul tânăr îl va dovedi pe cel bătrân

In ziua aceea, profeţia care-l umpluse de angoasă vreme de ani de zile se împlini: o aşchie din lancea lui Montgomery se înfipse, prin „cuşca de aur" a armurii, în ochiul „bătrânului leu", care se stinse, peste zece zile, după suferinţe atroce, în braţele soţiei sale. Dianei nu-i fusese îngăduit să-l revadă.

După moartea lui Henric, Caterina se limită la a cere fostei rivale restituirea bijuteriilor coroanei şi îi luă castelul Chenonceaux, cel mai frumos dintre darurile pe care le primise de la fostul suveran, dându-i însă în schimb castelul Chaumont: răzbunarea însemna un consum inutil de energii pentru descendenta familiei Medici, cu atât mai mult cu cât ducesa de Valentinois avea legături de familie şi prietenii prea importante ca să permită mari represalii. La rândul ei, Diane nu se lăsă intimidată şi declară cu obişnuita-i aroganţă că nu se teme de duşmanii ei şi că, „deoarece îi văzuse în alte daţi tremurând şi umilindu-se în faţa ei, acum nu voia să se poarte tot astfel în faţa lor, ba dimpotrivă, avea să-i înfrunte cu mare temeritate şi semeţie, ca să nu îndrăznească să-i facă vreun rău." O dată mai mult, strategia Dianei se dovedi victorioasă. Contrar a ceea ce se susţine îndeobşte, moartea lui Henric al II-lea nu aduse cu sine dizgraţia favoritei şi exilul în castelul Anet. Desigur, ducesa de Valentinois nu mai puse piciorul la curte, dar registrele ei de conturi

---

pe câmp de bătălie în duel singular,
în cuşcă de aur îi va scoate ochii:
apoi moarte, moarte crudă."

arată că avea să continue să facă frecvente sejururi la Paris şi să întreţină raporturi strânse cu cele mai mari familii din regat - Montmorency, Bourbon, de Guise - şi să-i găzduiască pe membrii acestora pe proprietăţile ei. Ajunsă în vârful aristocraţiei franceze cu mult înainte să devină favorită a suveranului, Diane avea să-şi păstreze până la sfârşitul vieţii locul ce i se cuvenea de drept în societatea nobiliară; legenda ei îi supravieţui, înscriindu-se durabil în istoria Franţei numai graţie cultului pe care i-l dedicase Henric.

Caterina de Medici - Raţiunile politicii

Caterina nu stătu mult să-şi plângă soţul şi nici nu respectă tradiţia, care impunea reginelor franceze să rămână închise, timp de patruzeci de zile după moartea regelui, într-o cameră drapată cu negru, în chiar locul decesului. După douăzeci şi şapte de ani de ascultare preasupusă, înţelese că sosise clipa să iasă din umbră şi să ia cu rapiditate în mână frâiele puterii.

Zăpăceala primelor ore riscă într-adevăr să devină fatală: în vreme ce în palatul Tournelles - aflat în apropierea locului unde se desfăşurase turnirul - Caterina se lăsa pradă disperării, iar ducele de Montmorency, Mare Conetabil al Franţei şi prieten intim al lui Henric, vegheau trupul regelui mort, ducele de Guise şi fratele său, cardinalul de Lorena, merseră cu tânărul rege la Luvru şi, printr-o adevărată lovitură de stat, îşi asumară guvernarea.

Cu toate că avea cincisprezece ani - cu unul mai mult decât vârsta minimă necesară unui rege al Franţei pentru a exercita suveranitatea - Francisc al II-lea era cu totul nepregătit pentru sarcina ce-l aştepta, întâi de toate, cei din familia de Guise, fără a o consulta pe Caterina, îndepărtară din posturile de comandă persoanele de încredere ale regelui defunct - începând chiar cu Montmorency - şi le înlocuiră cu oameni de-ai lor. „De Guise s-au comportat ca nişte regi", observă în acele zile ambasadorul

englez. Francisc al II-lea era o ceară moale în mâinile lor.

Cu o sănătate şubredă, o timiditate patologică şi o personalitate încă incertă, noul suveran părea terorizat de imensa răspundere ce-i căzuse deodată pe umeri şi era sfâşiat între afecţiunea reverenţioasă faţă de mama sa şi dragostea pasionată pentru frumoasa şi tânăra lui soţie, Maria Stuart, cu care se căsătorise în urmă cu cincisprezece luni. Era vorba să se vadă care dintre cele două regine avea să învingă în jocul influenţelor.

Fiică a regelui Scoţiei, Iacob al V-lea, şi a Mariei de Guise, crescută la curtea Franţei, Maria Stuart era profund legată de familia maternă, către care mergeau încrederea şi sprijinul ei necondiţionat. Tânăra regină reprezenta aşadar un as extraordinar în mânecă pentru ambiţia familiei de Guise, căreia îi permitea să aibă cu tânărul rege un raport privilegiat şi să se bucure de încrederea lui, sustrăgându-l autorităţii reginei mame.

Caterina se păzise mereu de de Guise şi nu-şi iubise niciodată nora. Pe plan politic, cei dintâi i se păreau prea puternici pentru a nu constitui o ameninţare pentru coroana Franţei şi prea intoleranţi pentru a fi de acord cu politica de conciliere cu protestanţii pe care ea o dorea. Originari din Lorena, principi suverani ai Sacrului Imperiu Roman, înrudiţi cu familia regală, stăpâni ai unor feude imense şi aflaţi în centrul unei foarte vaste reţele de alianţe, de Guise controlau într-adevăr mai bine de jumătate din

teritoriul naţional şi alcătuiau un fel de stat în stat. Erau, în plus, catolici intransigenţi şi contau pe o alianţă cu Spania, duşman istoric al ţării, pentru a smulge din rădăcini erezia protestantă din solul francez. Pe plan personal, Caterina avea şi un alt motiv de resentiment faţă de ei: familia de Guise avusese întotdeauna legături strânse cu Diane de Poitiers, şi în 1547, a doua născută a Dianei fusese dată de soţie lui Francois de Lorraine, duce de Aumale şi apoi de Guise; acum, că Henric al II-lea murise, clanul credea că va putea, o dată mai mult, să treacă peste ea, folosind legăturile de rudenie cu noua regină ca să-şi întărească poziţiile.

Cât despre noră, cum ar fi putut Caterina să nu fie geloasă pe ea? Spre deosebire de ea, Maria era de sânge regal şi adusese ca zestre coroana Scoţiei; spre deosebire de ea, era înaltă, sveltă, de o frumuseţe luminoasă şi avea o carnaţie de un alb strălucitor; spre deosebire de ea, la Curtea Franţei, unde sosise copilă încă, fusese primită aşa cum se cuvenea unei suverane. Mai mult, era inteligentă, vivace, cultă şi teribil de seducătoare. In discursul pe care i l-a dedicat, Brantome aminteşte vastitatea cunoştinţelor ei, cunoaşterea limbilor antice şi moderne, gustul ei pentru poezie şi o descrie, pe când avea paisprezece ani, declamând „în public, în sala tronului din Luvru, în faţa regelui Henric, a reginei şi a întregii Curţi, o oraţiune în latină, compusă de ea însăşi, în care susţinea, împotriva opiniei comune, că femeilor li se potrivea de minune practicarea literelor şi a

artelor liberale". E adevărat, Caterina recunoştea că Maria adusese o rază de fericire în viaţa nefericitului Delfin care, probabil din cauza substanţelor ingerate de maică-sa pentru combaterea sterilităţii, sau poate din pricina unei tuberculoze ereditare, era rahitic, respira greu şi avea corpul plin de plăgi şi abcese; nesfârşitele suferinţe fizice îl făcuseră retras şi introvertit. Era deci explicabil că Francisc al II-lea căuta sprijin şi alinare în dragostea pentru încântătoarea lui soţie, dar ca aceasta să profite de ascendentul ei pentru a-l îndepărta de mama lui era de neiertat în ochii Caterinei. Pentru ea, copiii erau totul: îi dorise ani de-a rândul şi însemnau legitimarea ei ca soţie şi regină. Nu putea îngădui ca nora să se interpună între ea şi primul ei născut. Mareşalul de Tavannes este foarte explicit în legătură cu sentimentele pe care, sub masca celei mai perfecte politeţi, regina mamă le nutrea faţă de noră: „O ura pe regină, care o împiedica să participe la treburile de stat şi îndrepta prietenia regelui, fiul ei, către seniorii de Guise, ce permiteau Caterinei să participe la guvernare doar în domeniile în care ştiau că nu le face rău". Regina mamă era într-adevăr singura în stare să medieze în relaţiile cu protestanţii care, în frunte cu amiralul Coligny, cereau cu voce tare libertatea de cult.

La 5 decembrie 1560, moartea lui Francisc al II-lea puse brusc capăt, după numai şaptesprezece luni de domnie, puterii excesive a familiei de Guise. La jumătatea lui noiembrie, la întoarcerea de la o vânătoare, tânărul rege fu lovit de o

febră violentă, faţa i se acoperi cu pete vineţii, respiraţia lui deveni şi mai grea ca de obicei şi un abces, apărut iniţial în spatele urechii drepte, se extinse cu iuţeală la tot capul.

Dacă e să dăm credit contemporanilor - de la Simon Goulart la Etienne Pasquier - probabil că în aceste împrejurări, cu ajutorul lui Nostradamus, Caterina a consultat o oglindă magică: pe luciul acesteia apăru imaginea unei săli mari, unde regina văzu, una după alta, mai întâi neclare şi apoi uşor identificabile, figurile fiilor ei. Mai întâi se prezentă Francisc, care făcu un singur tur al sălii, apoi Charles, care execută paisprezece tururi şi în sfârşit apăru şi Henric, căruia îi reveniră cincisprezece. La apel lipsea ducele de Alencon, ultimul dintre fraţi, în locul căruia se închegă chipul lui Henric de Navarra, care avu dreptul la nu mai puţin de douăzeci şi două de tururi. Fiecare tur corespundea unui an de domnie. Adânc tulburată de profeţie, care anunţa sfârşitul dinastiei Valois, Caterina ceru veşti despre propria ei moarte, dar oglinda deveni din nou opacă şi prezicătorul se mulţumi să-i sugereze să se ţină departe de Saint-Germain.

Încrederea în magie nu constituia pentru regina florentină o fugă de realitate, ci o raţiune în plus ca să acţioneze şi, o dată mai mult, după ce luă act de moartea iminentă a fiului, Caterina nu-şi permise luxul de a se lăsa în voia soartei. Îndată ce situaţia lui Francisc apăru ca disperată, lăsă bolnavul sub supravegherea norei şi se dedică trup şi suflet pregătirii viitorului. Coroana era pe

punctul de a trece asupra capului celui de-al doilea născut, Carol, un copil de zece ani, şi de data aceasta Caterina era hotărâtă să joace preventiv. Spre deosebire de Francisc al II-lea, Carol al IX-lea nu avea vârsta ca să domnească şi, pentru a o putea face în locul lui şi a-i tutela interesele, mama trebuia să reuşească să obţină titlul de regentă: chestiune foarte dificilă, în care Caterina avea să facă de îndată dovada inteligenţei ei politice.

Oricât de paradoxal ar putea să apară, însăşi legea salică, ce exclude femeile de la succesiune, făcea din acestea, în caz de minorat al suveranului, cele mai bune garante ale legitimităţii dinastice: faptul de a nu se putea urca pe tron reprezenta, într-adevăr, o asigurare suplimentară împotriva riscului unei uzurpări. Astfel, dacă în primii ani ai dinastiei Capeţienilor, regenţa era încredinţată unor bărbaţi, cu începere din secolul al XV-lea reginele au fost acelea care aveau să guverneze în numele fiilor lor încă neajunşi la majorat şi acelaşi paradox avea să se repete un secol mai târziu, în noul cadru instituţional al unei monarhii care urmărea întărirea autorităţii suveranului. Dacă, într-adevăr, concentrarea puterii în persoana regelui o îndepărta pe regină de scena politică, figura acesteia, fiind total asimilată cu aceea a regelui, sfârşea prin a coincide cu ea şi dobândea astfel o nouă legitimitate pe plan instituţional. Nu existau, totuşi, în această privinţă, norme juridice bine definite, şi nimic nu asigura soţiilor, mamelor, surorilor suveranului puterea ce

revenea doar moştenitorului tronului, aşa încât, în lipsa regulilor, coborau în arenă toţi cei care - ca rude apropiate ale regelui, mari nobili ai regatului - credeau că aveau dreptul să aspire la regenţă.

Potrivit acestor premise, situaţia Caterinci se anunţa deosebit de dificilă: cazurile precedente, de regine mame cărora le fusese încredinţată regenţa, deşi existau, datau de foarte demult, iar pretenţiile unei italience, aparţinând unei simple familii de bancheri, erau de neluat în consideraţie în comparaţie cu drepturile prinţilor de sânge regal - mai cu seamă într-un moment în care Franţa, ameninţată din interior de un război civil între catolici şi protestanţi şi în exterior de ţelurile expansioniste ale celor două ramuri ale casei de Habsburg, avea nevoie de o conducere fermă.

Devansându-şi adversarii şi mizând pe urgenţa treburilor de stat, văduva lui Henric s-a arătat imbatabilă în arta tratativelor politice. S-a folosit în modul cel mai lipsit de prejudecăţi de toate expedientele posibile - convingere, promisiuni, înşelătorii, ameninţări, şantaje - şi a reuşit să smulgă încuviinţarea verilor micului rege, Antoine de Bourbon şi Louis de Bourbon, prinţ de Conde, în schimbul eliberării celui din urmă, pe capul căruia plana ameninţarea unei condamnări la moarte, şi astfel se făcea recunoscută regentă de prinţii de sânge şi de Consiliul privat al Coroanei. Temându-se de vetoul Stărilor Generale (singurele, în principiu, mandatate cu hotărârea asupra legitimităţii învestiturii), le-o

luă înainte, adresându-se apoi tot lor pentru ratificarea acţiunii ei energice, însuşi faptul că Stările Generale i-au încredinţat calitatea nu de regentă, ci de simplă guvernatoare a Franţei reprezenta dovada pentru cât de precară era poziţia reginei mame şi pentru cât îi era autoritatea de contestată. Cu toate că se afla la cârma statului, Caterina nu va avea totuşi niciodată deplinătatea puterii regale, întemeiată pe dreptul dinastic şi pe învestitura sacerdotală, care făcea din suveran „unsul lui Dumnezeu".

O regenţă era întotdeauna limitată în timp şi se încheia la majoratul suveranului. Şi totuşi, toţi ştiau că la paisprezece ani tânărul monarh nu avea să fie în stare să domnească de unul singur: era aşadar probabil că avea să ceară oficial mamei sale să continue să-l asiste, confirmând în fapt învestitura ei de regentă şi întărind-o printr-o desemnare explicită. In august 1563, Caterina se grăbi, prin urmare, să-l declare pe Carol al IX-lea major la doar treisprezece ani (vârstă care de atunci înainte avea să devină cea canonică), restituindu-i dinaintea Parlamentului de la Rouen autoritatea asupra regatului; fiul, la rându-i, o numi supraintendentă a statului. De fapt, pentru el momentul de a domni pe cont propriu nu va sosi niciodată: când, la douăzeci şi patru de ani muri, doborât de sifilis şi tuberculoză, victimă, precum fratele său mai mare, a tarelor ereditare ale familiei Valois, mama sa continua să ţină timona guvernării. Mai departe avea să domnească în simbioză cu

Henric al III-lea, care doar în ultimii ani se va sustrage influenţei materne.

E greu de spus dacă această tutelă interminabilă trebuie imputată gustului pentru putere şi dragostei posesive ale unei mame total identificată cu fiii săi sau dacă se datora incapacităţii şi slăbiciunii progeniturilor ei. Sigur este că, în vreme ce până atunci istoria privată a familiei regale apăruse ca distinctă de istoria politică, începând cu regenţa Caterinei aceste două istorii se vor contopi, întreţesând în mod inextricabil conflictele de familie cu cele politice.

Cei treizeci de ani de domnie a Caterinei coincid cu una din perioadele cele mai tragice şi sângeroase ale istoriei franceze şi pentru multă vreme - să ne gândim la celebrul rechizitoriu al lui Michelet - responsabilitatea pentru aceasta i-a fost atribuită, făcând din Caterina însăşi emblema slăbiciunilor, a jocului dublu, a perversităţii intrinseci naturii feminine. O natură devenită şi mai periculoasă în cazul caracteristicilor tipic italiene, precum superstiţiile, încrederea în prezicători şi astrologi, recursul dezinvolt la pumnal şi otravă.

Istoriografia modernă a fost mult mai binevoitoare cu văduva lui Henric al II-lea, judecându-i acţiunile în temeiul posibilităţilor reale de opţiune pe care le-a avut în contextul politic în care fusese obligată să se manifeste şi demonstrând cât de limitat era câmpul ei de manevră. Intr-o ţară sfâşiată de conflicte religioase şi ameninţată în însăşi integritatea ei teritorială de ambiţiile de putere şi de tendinţele

autonomiste ale marilor feudali, Caterina urmărea, în realitate, un obiectiv unic: să apere moştenirea fiilor ei şi să menţină intactă autoritatea regală. Şi întrucât nu dispunea de forţe suficiente ca să apere cu armele un patrimoniu familial inseparabil de destinul naţiunii, dorea cu orice preţ pacea, pacea civilă şi pacea cu ţările vecine, şi pentru aceasta era dispusă să folosească metode complicate, să urmeze căi lăturalnice, să-şi schimbe continuu alianţele, să mintă, să trădeze, să ucidă.

Politica ei de pace era de altfel perfect coerentă cu filozofia neoplatonică pe care regina mamă - aşa cum o atestă şi cărţile din foarte bogata ei bibliotecă - o urma cu convingere. Pe căile umanismului florentin şi ale învăţăturii lui Marsilio Ficino, Caterina credea că Pământul era punctul fix în jurul căruia se roteau, cu viteze diferite, sub impulsul unui Primum Mobile situat dincolo de ceruri, opt sfere conduse fiecare de o inteligenţă celestă diferită. Garant al acestui univers, Dumnezeu îl înzestrase pe om cu o natură dublă, umană şi angelică, şi-l aşezase în centrul Cosmosului pentru a guverna toate creaturile şi elementele terestre, în conformitate cu legile imuabile ale naturii. In această viziune antropocentrică a Universului, suveranul era chemat spre o misiune extrem de înaltă: situat în vârful societăţii, el „exercită în stat aceeaşi funcţie ca şi sufletul în trup şi ca Dumnezeu în lumea creată. Lui îi revine sarcina de a menţine ordinea, armonia, concordia între supuşii săi" şi de a pune la adăpost poporul său de războaie,

lipsuri şi suferinţe ce pot primejdui întreaga ordine cosmică. Caterina şi-a educat fiii în vederea acestei înalte misiuni.

Nostradamus îi prevestise că toţi cei patru fii ai săi de parte bărbătească aveau să poarte coroana: întrucât cea a Franţei trecuse deja de la Francisc al II-lea la Carol al IX-lea, terorizată de spaima că moartea va continua să-i lovească descendenţa şi că fraţii îşi vor urma unul altuia, obţinu pentru Henric tronul Poloniei şi propuse reginei Elisabeta a Angliei să ia drept soţ pe ultimul ei născut. Prin tradiţie, soţia regelui nu trebuia să fie de stirpe franceză - aceasta ar fi creat dezechilibre prea mari în interiorul clasei nobiliare - şi alegerea ei asculta de criterii precise de oportunitate politică, constituind un semn tangibil al prestigiului internaţional al suveranului. Aceleiaşi logici îi erau subordonate şi căsătoriile celorlalţi membri ai familiei regale. Descotorosită de Maria Stuart, care, la moartea lui Francisc al II-lea, decisese să plece în Scoţia ca să-şi valorifice drepturile la tron, mergând astfel în întâmpinarea tragicului său destin,

Caterina obţinu ca soţie pentru Carol al IX-lea pe Elisabeta de Austria, a doua născută a împăratului. Iar dacă Henric şi ducele de Alencon s-au sustras proiectelor ei, cu fiicele ei Caterina ştiu să se arate de neînduplecat. Mesagere de pace în trei ţări nevralgice pentru politica franceză, Elisabeta, Claudia şi Marguerite se căsătoriră respectiv cu Filip al II-lea al Spaniei, cu ducele Carol al III-lea de Lorena şi cu Henric de Bourbon, regele Navarrei.

Şi totuşi, în ciuda speranţelor Caterinci şi a tuturor eforturilor ei incredibile, domnia sa, departe de a readuce pe pământ armonia cosmică, a fost caracterizată prin fanatism, ură şi sânge. Marea constelaţie a dinastiei Valois, al cărei centru prelinsese că este, nu era hărăzită să mai lumineze multă vreme firmamentul european: unul după altul, şase dintre aştri ei aveau să se stingă, iar ultimul - cel al fiicei sale Marguerite - avea să-şi piardă strălucirea iniţială.

Produs al culturii Renaşterii, Caterina era pe deplin conştientă de importanţa simbolurilor şi recurse înainte de toate la ele pentru a propune o imagine despre sine coerentă cu rolul politic pe care şi-l stabilise. Nu fusese niciodată frumoasă şi suferise, probabil, destul din această pricină; dar acum, din moment ce Henric murise şi gelozia care o torturase atâta timp apărea drept o amintire îndepărtată, acest dezavantaj iniţial se transformă într-un punct de forţă, întreaga sa autoritate deriva din statutul ei de văduvă şi mamă, condiţii care pentru a inculca respect cereau renunţarea la orice formă de vanitate feminină, devoţiune pentru soţul dispărut, austeritate, castitate, devotamentul total faţă de educarea fiilor ei şi faţă de interesele micului rege. Caterina voia astfel să sublinieze caracterul ireproşabil al conduitei sale printr-o savantă punere în scenă. Diane de Poitiers se folosise de îmbrăcămintea de văduvă ca să-şi pună în valoare nepieritoarea ei frumuseţe; Caterina alese să se învăluie în negru - preferându-l albului, culoarea de doliu a

reginelor - ca să pară bătrână şi ca să dea celor patruzeci de ani pe care-i avea un aspect matronal, în afara timpului. Severitatea ei nu avea însă nimic încruntat: un început de îngrăşare contribuise la a-i conferi un aer liniştitor, blajin, cu atât mai convingător cu cât era însoţit de o perfectă politeţe şi de un ton potrivit. Totul în ea îndemna spre confidenţă şi încredere; marea ei capacitate de persuasiune, asociată cu o deosebită ascuţime psihologică şi cu o artă desăvârşită a disimulării făceau din Caterina o extraordinară mediatoare şi o extrem de abilă diplomată, în stare să relanseze dialogul chiar în situaţiile extreme.

Un element important al strategiei reginei mame pentru a crea un climat propice politicii sale de pacificare şi reconciliere naţională a fost rolul central pe care-l atribuia vieţii de curte şi ceremonialului acesteia. Caterina trăise paisprezece ani la curtea lui Francisc I şi doisprezece la cea a lui Henric al II-lea şi învăţase cât de mult folosea prestigiului regal o scenografie fastuoasă şi că exercitarea autorităţii trebuie să ştie să conjuge forţa cu grandoarea. După exemplul socrului şi soţului ei, ea exploata ceremoniile regale pentru a exalta puterea transcendenta a Coroanei. „Geniul Caterinci a fost acela de a inventa şi a impune o imagine intangibilă a maiestăţii... Cu un simţ înnăscut al teatralităţii, apărea totdeauna în momentul cel mai solemn, cu îmbrăcămintea ei de văduvă şi vălurile ei negre, îmblânzite doar de un guler alb

subţire. Era diferită de toţi şi superioară tuturor..."

In plus, regina mamă dori să respecte în continuare cu minuţiozitate eticheta de la Curte, ale cărei reguli fuseseră fixate de Francisc I. Ritmată de ritualuri imuabile şi publice - lever-ul (scularea regelui), Consiliul, mesa, plimbarea, prânzul, audienţa, „cercul reginei", cina, balul, coucher-ul (culcarea regelui), ziua regelui se petrecea egală cu sine în toate reşedinţele regale. Cea mai importantă dintre acestea era, firește, palatul Luvru de la Paris, dar nu era singura. Până când Ludovic al XIV-lea nu se va fi stabilit definitiv la Versailles, curtea franceză a fost mereu itinerantă şi l-a însoţit pe rege din castel în castel, din regiune în regiune, pentru a-i permite să viziteze ţara şi să se lase cunoscut de către supuşii săi. După exemplul socrului ei, când Carol al IX-lea deveni major, Caterina întreprinse o călătorie de doi ani prin Franţa (ianuarie 1564 - mai 1566) şi ca urmare mări numărul reşedinţelor regale, prin adăugarea castelului Chenonceaux, prin construirea palatului Tuileries şi extinderea Luvrului, continuând totodată să le înfrumuseţeze pe cele deja existente, distingându-se prin gustul ei pentru grădini, alegând cu pricepere artişti şi arhitecţi, urmărind personal proiecte şi lucrări şi îmbogăţind cu mereu alte achiziţii colecţiile regale. Era şi o neobosită creatoare de coregrafii splendide şi ştia, oriunde s-ar fi găsit, să distreze curtea cu o înlănţuire de serbări, banchete, baluri, baluri mascate, concerte, spectacole,

jocuri, turnire, parăzi. Nu exista înfrângere militară, masacru, foamete care să poată întrerupe şirul spectacolelor şi petrecerilor, iar aceasta răspundea unui scop politic precis: aşa cum avea să explice ea însăşi într-o celebră scrisoare de sfaturi pentru Henric al III-lea, şi în aceasta urma exemplul lui Francisc I, care susţinea că „pentru a trăi în pace cu francezii şi a-ţi asigura dragostea lor, erau necesare două lucruri: să-i menţină veseli şi implicaţi în turniruri elegante... căci altfel, când nu merg la război, francezii îşi găsesc alte ocupaţii mai periculoase".

Caterina se baza deci pe forţa pacificatoare a plăcerii, stârnind pofta înaltei nobilimi de a frecventa curtea, implicându-i pe catolici şi pe protestanţi în aceleaşi distracţii, sprijinind întâlnirea între noile generaţii ale grupurilor prin tradiţie duşmane. Pentru a-şi ispiti şi mai bine oaspeţii, nu ezita să recurgă la seducţia feminină.

Francisc I spusese că o curte fără femei era ca o grădină fără flori, dar nimeni nu ştia mai bine decât regina mamă că evidentei lor funcţii ornamentale li se adăuga o alta, mai puţin vizibilă, dar tot atât de importantă, deoarece femeile deţineau o putere ascunsă, cu atât mai mare cu cât era mai impalpabilă, a cărei eficacitate o cunoşteau în primul rând bărbaţii ce se serveau de această putere ca să şi-o consolideze pe a lor. Trăind în fiecare zi laolaltă, luând parte la aceleaşi ritualuri, petrecând împreună timpul dintre o ceremonie şi alta,

doamnele de la curte erau legate prin raporturi de prietenie, de solidaritate, de simpatie, de politeţe şi formau o reţea de contacte subterane paralelă cu cea oficială, constituită din etichetă, din raporturile de forţă, din codul de onoare. Era un sistem de comunicare întemeiat pe delicateţea şi rezerva feminină, care permitea taţilor, soţilor, fraţilor să obţină informaţii preţioase, să transmită mesaje într-un mod informai, să sondeze terenul pentru a pune bazele unor eventuale noi alianţe, fără a risca un refuz, să urmărească interesele familiale, să promoveze căsătorii avantajoase şi, la nevoie, să domolească agresivitatea masculină şi să-i atenueze loviturile. Sistemul putea însă tot aşa de bine să se preteze la ţeserea comploturilor şi intrigilor, la aţâţarea rivalităţilor, la cultivarea urii şi a setei de răzbunare.

Pentru a ţine în mână firele acestei reţele oculte şi a se servi fără prejudecăţi de ea pentru propriile-i scopuri, Caterina se bază în primul rând pe canonicele atuuri feminine şi se înconjură de un roi de domnişoare de onoare, tinere şi frumoase, care o urmau peste tot şi alcătuiau celebrul ei „escadron zburător". Sarcina lor era aceea de a domoli agresivitatea unei caste războinice, îndepărtând-o cât mai mult de câmpurile de luptă şi invitând-o la distracţie, la oţiu, la dragoste, la jocul rafinat al simţurilor.

Pentru adoratorii lor, fetele din „escadronul zburător" - vreo optzeci - surâzătoare, amabile, superb îmbrăcate, trebuiau să fie în primul rând

o şcoală a bunelor maniere, a politeţii şi galanteriei. In epocă, expresia „a face amor" însemna doar a flirta, şi Brantome însuşi recunoştea în curtea Caterinci „podoaba Franţei", unde toate acele delicioase domnişoare „conversau cu atâta înţelepciune şi modestie, încât orice gentilom care ar fi îndrăznit să procedeze altfel ar fi fost gonit din anticamera reginei". Aceasta din urmă nu se opunea, fireşte, ca asemenea conversaţii să devină mai intime dacă puteau produce informaţii utile, ba era chiar dispusă să le încurajeze. Dar nu voia ca domnişoarele ei să provoace scandaluri: era clar pentru toate că „umflarea pântecelor" comporta înlăturarea lor imediată. A o servi pe regină era un privilegiu ieşit din comun şi constituia pentru domnişoarele ei o ocazie extraordinară de a obţine favoruri şi a promova interesele propriei lor familii; cerea însă, fireşte, o obedienţă şi o discreţie absolute.

Cu trecerea anilor, regina mamă va deveni mai puţin intransigentă în materie de morală sexuală. Cât timp fiii ei erau încă tineri, voise să le tuteleze inocenţa, dar odată deveniţi adulţi se arătă gata să le satisfacă orice capriciu, numai să-i ţină legaţi de ea. Astfel, când în mai 1577, la Plessis-les-Tours, pe malul Loirei, Henric al III-lea dădu o petrecere în onoarea fratelui mai mic, ce degenera apoi într-o orgie, în care bărbaţii erau îmbrăcaţi femeieşte şi femeile bărbăteşte, iar culoarea obligatorie era verdele - culoarea nebuniei -, Caterina nici nu clipi; mai mult, trei săptămâni mai târziu oferi fiului său un banchet

şi mai bizar şi scandalos, în timpul căruia „cele mai graţioase şi splendide doamne de la curte fură văzute pe jumătate goale şi cu părul despletit şi în dezordine".

Ca dovadă a eficienţei acestei strategii a plăcerii trebuie să ne gândim la campania feroce şi sistematică de demonizare a curţii, orchestrată de hughenoţi. Dacă opusculele satirice ale vremii o zugrăveau ca pe o cloacă a tuturor viciilor, dacă inflexibila Jeanne d'Albret, regina Navarrei şi punct de referinţă a mişcării protestante franceze, se temea atât de tare ca fiul ei Henric să nu rămână iremediabil contaminat de ea şi să-şi piardă acolo sufletul, nu demonstra aceasta că puterea de atracţie a curţii familiei Valois era, dincolo de orice, extrem de puternică? Se pare că, după ce s-a înscăunat solid pe tronul Franţei, acelaşi Henric mărturisise mareşalului de Biron intenţia de a conferi curţii sale somptuozitate şi de a o face „întru totul asemănătoare celei a Caterinci", obţinând următorul răspuns: „Nu stă în puterea Voastră, nici în aceea a celor care vă vor urma să izbutiţi acest lucru; doar dacă aţi putea să-l convingeţi pe Dumnezeu să o reînvie pe regina mamă". Din păcate însă, nici măcar splendida curte a Caterinei nu avea puterea de a opri timpul în loc şi de a garanta triumful definitiv al Venerei, împiedicându-l pe Marte să pună periodic mâna pe arme.

Politica de pacificare dorită de Caterina presupunea toleranţă religioasă şi o formă de libertate de cult pentru hughenoţi. Încă de la

începuturile regenţei, ea se îndepărtă de intransigenţa demonstrată până atunci de Henric al II-lea faţă de reformaţi, venind în întâmpinarea multora dintre cererile lor. Pe plan religios, Caterina era convinsă că toate credinţele purtau în ele o scânteie de adevăr divin şi că monarhul n-ar fi trebuit să intervină în opţiunile spirituale ale supuşilor săi. Sfera politică îi apărea aşadar ca fiind distinctă de cea religioasă şi, potrivit ei, nu exista motiv pentru care un stat să nu poată accepta în sânul său două religii diferite, în virtutea garanţiilor acordate de o lege regală. Mult prea înaintea timpului său, viziunea iluminată a reginei mame se lovea atât de intoleranţa catolicilor, cât şi de intransigenţa agresivă a protestanţilor, şi era minată de neputinţa coroanei de a se impune fiecăreia dintre tabere. Şi deoarece o luare de poziţie deschisă în favoarea uneia sau alteia ar fi compromis definitiv unitatea regatului, Caterina era constrânsă să se descurce între partidul catolic, condus de clanul de Guise, şi cel hughenot, care voia să susţină, cu ajutorul Angliei, revoluţia calvinistă din Ţările de Jos. Astfel, pentru a evita să fie predată cu mâinile şi picioarele legate Spaniei sau să fie târâtă tot atât de riscant de protestanţi într-un război împotriva Spaniei, Caterina se retrase în spatele unei politici care consta în a-şi conduce barca între fiii ei, Ligă şi Reformă, aţâţând ura între cele două partide pentru ca ele să se neutralizeze reciproc. Consecinţele acestor oscilaţii au fost cele opt războaie religioase care

s-au petrecut într-un răstimp de ceva mai mult de douăzeci de ani, asasinarea ducelui de Guise şi a amiralului Coligny, masacrarea hughenoţilor în noaptea Sfântului Bartolomeu.

Ansamblul de împrejurări întreţesute care au provocat baia de sânge din 24 august 1572 este extrem de reprezentativă pentru dificultăţile de care se lovea Caterina. In încercarea de a se emancipa de tutela maternă, Carol al IX-lea, care împlinise douăzeci şi doi de ani, îşi alesese drept consilier şi confident pe ilustrul amiral Coligny, şeful partidului hughenot, care îl împingea să susţină independenţa flamandă şi să ridice armele contra Spaniei. Majoritatea istoricilor înclină să creadă că tocmai pentru a-şi redobândi ascendentul faţă de fiul ei şi a împiedica un război fatal pentru ţară, Caterina dăduse ordinul de a-l asasina pe Coligny. Atentatul eşua şi regina, atât pentru a se justifica în ochii lui Carol al IX-lea, cât şi pentru a preveni reacţia reformaţilor, a fost constrânsă să supraliciteze. Astfel, îl convinse pe rege de existenţa unui mare complot hughenot care ţintea să ucidă întreaga familie regală, folosindu-se de serbările organizate la Luvru în cinstea căsătoriei surorii lui, Marguerite, cu Henric de Navarra. Trebuia să joace preventiv şi să lovească înainte de a fi lovită.

In ciuda lipsei de documente care să susţină această ipoteză, studiile cele mai recente par să fie de acord asupra faptului că hotărârea de a elimina un număr limitat de şefi hughenoţi consideraţi periculoşi, între care Coligny, a fost

luată de Carol al IX-lea şi de Consiliul său. Ceea ce nu ştim este „dacă, aşa cum crede Denis Crouzet, opţiunea regelui a fost deliberată, voită, alimentată de teama de o răscoală protestantă, pe care atentatul eşuat [la adresa lui Coligny] o făcuse mai probabilă, sau dacă, aşa cum presupune Jean-Louis Bourgeon, Carol al IX-lea a fost constrâns să procedeze astfel de şantajul intrării în război a Spaniei, de ridicarea populaţiei Parisului, pusă la cale de clanul de Guise, sau de incapacitatea lui de a se face ascultat". Cel mai probabil este că ceea ce ar fi trebuit să fie o operaţiune de eliminare a capilor protestanţi, sosiţi în Capitală pentru a asista la nunta regelui lor, a scăpat din mâna celor ce o proiectaseră şi s-a transformat într-un masacru care s-a extins de la Paris în întreaga Franţă. Deşi este cu neputinţă să se facă un bilanţ exact al victimelor, se presupune că numărul lor ar oscila între douăzeci şi treizeci de mii. Politica de reconciliere urmată cu atâta răbdare şi tenacitate de Caterina „se prăbuşi ca un castel de cărţi de joc însângerate" şi un nou, teribil război fratricid trecu ţara prin foc şi sabie.

Pe 26 august, Carol al IX-lea se prezentă în Parlament şi declară că fusese silit să reacţioneze în faţa „unei conjuraţii ticăloase şi detestabile" care intenţiona să-l ucidă, împreună cu toţi membrii familiei sale, dar hughenoţii identificară de îndată în regina mamă pe principala responsabilă a masacrului. Nimeni nu ignora cât de mare influenţă exercita ea asupra fiului său, iar misoginismul şi xenofobia concurau

în a face din ea un perfect ţap ispăşitor: aventuriera fără scrupule, venită din Italia, era aceea care târâse în noroi monarhia franceză. Se presupunea că era ascunsă şi vicleană ca toţi florentinii şi era suspectată de a fi discipola lui Machiavelli. Se spunea, mai mult, că-şi crescuse fiii potrivit învăţăturilor din *Il Principe*, iar masacrul a fost văzut ca „aplicare a preceptului lui Machiavelli potrivit căruia toate cruzimile necesare trebuie săvârşite odată".

Sigur este că, începând cu noaptea Sfântului Bartolomeu, prejudecăţile, bănuielile, lungile perioade de doliu şi de drame care însoţiseră ascensiunea reginei mame la puterea supremă în stat s-au transformat într-un verdict de vinovăţie fără drept de apel şi că, din acel moment, nu mai era posibil pentru Caterina să se sustragă legendei ei întunecate. Un pamflet anonim, apărut în 1575 şi tradus în mai multe limbi, *Discours merveilleux de la vie, actions et deportements de Catherine de Medicis, Roynemere*, difuză această legendă în întreaga lume, contribuind la înrădăcinarea în imaginarul colectiv a convingerii că puterea femeilor este izvorul tuturor relelor: „Să nu ne aşteptăm aşadar din partea ei decât la acţiuni scelerate şi la ruină... Este în natura ei să nu-şi poată găsi liniştea fără să facă rău. Şi am să spun mai mult încă, şi anume că niciodată vreo femeie nu a domnit asupra regatului nostru fără a-i aduce nenorocire".

Moartea, care recolta victime peste tot în Franţa, nu cruţă familia regală. La 3 octombrie

1568 dispăru Elisabeta de Franţa, regina Spaniei, urmată pe 20 februarie 1575 de sora ei Claudia, ducesă de Lorena. La 30 mai 1574 se stinse Carol al IX-lea, la numai douăzeci şi trei de ani, ucis de tuberculoză, fără a lăsa moştenitori pe linie bărbătească. O dată mai mult, Caterina nu avu timp să plângă: trebuia să asigure întoarcerea celui de-al treilea născut, care doar cu un an în urmă fusese ales rege al Poloniei.

„Mă rog la Dumnezeu să-mi dăruiască moartea înainte de a mai asista ia un spectacol ca acesta", îi scrisese lui Henric după moartea lui Carol. „Singura consolare este gândul că am să Vă văd curând aici, aşa cum cere binele regatului Vostru, şi sănătos, pentru că, dacă ar trebui să Vă pierd, m-aş îngropa de vie cu Voi, căci nu aş avea puterea să mai suport şi această durere... cred că întoarcerea Voastră mă va umple de bucurie şi de mulţumire şi n-am să mai încerc nici durere, nici neplăceri".

Din speranţele Caterinci, numai aceea de a muri înaintea fiului ei era menită să se realizeze: într-adevăr, avea să-l preceadă cu şapte luni în mormânt; cât despre rest, în cei cincisprezece ani care-i mai rămâneau de trăit nădejdile ei aveau să se dovedească în chip trist neîntemeiate.

Prima deziluzie îi veni tocmai de la noul suveran. In afară de sora lui, Marguerite, Henric era singurul copil al Caterinci care se bucura de sănătate, care era inteligent, cultivat, curajos, apt pentru a comanda. „Ar fi fost un prinţ excelent dacă i-ar fi fost hărăzit să trăiască în

veacul potrivit", a scris despre el Pierre de L'Estoile. Trebuie spus, însă, că era dotat cu o personalitate complexă, ambiguă, chinuită, ceea ce contribui la a-i accentua componenta tragică.

Henric al III-lea fusese totdeauna fiul preferat al Caterinei şi şi-o dori pe maică-sa alături de el, învestind-o, în fapt, cu funcţiile de prim-ministru; dintru început însă, se arătă foarte hotărât să nu-i permită să se amestece în viaţa lui privată. Mai întâi, îşi alese singur soţia, o principesă de Lorena care aducea ca zestre doar frumuseţea, gentileţea şi devoţiunea absolută pentru soţul ei; apoi se înconjură cu un grup de tineri favoriţi - celebrii mignons - pe care-i caracterizau luxul, aroganţa, conduita scandaloasă; în sfârşit, lucrul cel mai grav, introduse în stilul lui de guvernare schimbările de umoare şi oscilaţiile unei naturi contradictorii şi instabile. Henric alterna hedonismul cel mai neînfrânat cu penitenţa cea mai austeră, cultul pentru efemer cu fascinaţia morţii, conştiinţa prerogativelor sale regale cu un dezinteres evident pentru treburile guvernării; această comportare nu numai că intra în contradicţie cu pragmatismul Caterinci, ci slăbea autoritatea lui de suveran, expunându-l blamului atât al catolicilor, cât şi al protestanţilor. Sarcina reginei mame (aceea de a veghea asupra opţiunilor politice ale lui Henric fără a-l irita) a fost îngreunată şi mai mult de nevoia de a aplana conflictele apărute în sânul propriei sale familii. Cu sprijinul surorii Marguerite, ultimul fiu al Caterinci, ducele de Alencon, îşi urmărea cu neruşinare ambiţiile de

putere, provocând mânia lui Henric şi punând încă o ipotecă asupra şi aşa destul de fragilei unităţi a teritoriului naţional, încă o dată regina mamă făcu dovada extraordinarei sale capacităţi de mediere şi obţinu ca fiii ei să se reconcilieze, cel puţin în aparenţă. Moartea lui Alencon puse apoi capăt definitiv disputei, în iunie 1584.

Cu tânărul duce dispăru moştenitorul prezumtiv al Coroanei şi problema succesiunii lui Henric al III-lea se impuse atenţiei întregii ţări în toată gravitatea ei. Deşi căsătorit de zece ani, regele nu avea copii şi, cu toate rugăciunile şi pelerinajele, nimic nu-l îndrituia să spere că avea să-i capete; trebuia aşadar lămurit cui îi revenea locul lăsat liber de Alenyon potrivit principiului continuităţii dinastice. Dacă era respectată legea salică, primul în linia succesiunii era Henric de Bourbon, regele Navarrei, văr în al douăzecilea grad cu regele, întrucât familia Valois descindea din primul născut al lui Ludovic cel Sfânt, Filip al III-lea, iar Bourbonii din al şaselea fiu al său, Robert de Clermont.

Oricât de incontestabilă pe plan formal, candidatura lui Henric de Navarra era aspru criticată: cum să fi putut un hughenot, un eretic, să se suie pe tronul Franţei, să fie uns rege şi să-şi îndeplinească funcţiile sacerdotale la care era chemat? Apărător convins al legitimităţii monarhice, Henric al III-lea se declară în favoarea vărului său, dar puse drept condiţie abjurarea lui de la protestantism. Henric de Navarra, care nu era totuşi la prima lui conversiune, nu voia să consimtă la un gest

evident politic, care i-ar fi alienat simpatia atât a hughenoţilor, cât şi a catolicilor moderaţi, şi-şi amână hotărârea. Intre timp, catolicii extremişti, conduşi de clanul de Guise, constituiseră un adevărat partid, Liga catolică, ce urmărea totala eradicare a ereziei protestante şi contesta pe faţă autoritatea regelui.

Conştient de propria lui slăbiciune politică şi militară, umilit în demnitatea sa de suveran şi constatând falimentul politicii de conciliere a mamei sale, Henric al III-lea hotărî să acţioneze de unul singur. In vreme ce Caterina, bătrână şi bolnavă, continua să întreprindă călătorii extenuante pentru a relansa tratative imposibile, fiul ei medita la modul de a se descotorosi odată pentru totdeauna de Ligă şi de familia de Guise.

Ocazia se ivi la Blois, unde curtea se reunise cu prilejul convocării Stărilor Generale. La şedinţa de deschidere din 16 septembrie 1588, Henric o omagie public pe Caterina, care merita nu numai numele de mamă a regelui, ci şi pe acela de mamă a statului şi regatului. Imediat apoi se grăbi însă să declare că el singur avea dreptul să exercite puterea şi că nu mai era dispus să trateze asupra ascultării pe care i-o datorau supuşii săi. Cei din clanul de Guise nu-şi ascunseră sarcasmul în faţa a ceea ce considerau aiurările unui rege care doar cu patru luni înainte fusese de-a dreptul constrâns să fugă din propria Capitală, răsculată în favoarea Ligii: se simţeau invulnerabili. Intr-atât, încât pe 23 decembrie, în pofida numeroaselor avertismente care-i parveniseră, ducele de Guise

acceptă invitaţia regelui de a merge să vorbească cu el şi, lăsându-şi oamenii în curtea castelului, urcă fără escortă în apartamentele lui Henric. Abia trecu pragul, că şi fu atacat de gărzile regelui şi străpuns de lovituri de pumnal. In aceeaşi zi, alţi opt exponenţi ai familiei au fost arestaţi şi fratele ducelui, Cardinalul de Guise, fu asasinat în închisoare.

„N-au să îndrăznească", spusese, se pare, ducele mergând la întâlnire. Dacă aceste cuvinte corespund realităţii, celebrul Om cu Cicatricea (ce-şi datora porecla loviturii de sabie care-i marcase faţa) demonstra că avea o memoria proastă: nu era pentru prima dată când un rege Valois se acoperea de ruşine călcându-şi cuvântul dat, profanând principiul sacru al ospitalităţii şi transformându-şi palatul într-un abator; cel puţin într-una din împrejurări, noaptea Sfântului Bartolomeu, cei din familia de Guise fuseseră complicii familiei regale.

Neştiind nimic despre toate acestea, Caterina zăcea în pat, atinsă de o gravă congestie pulmonară, într-o încăpere situată sub apartamentele regelui. Un zgomot sinistru de cizme, de săbii, de lovituri şi strigăte o treziră din somnolenţă, făcând-o să intuiască ce se întâmplase. Imediat după aceea, Henric coborî la ea şi, după ce îi anunţă pe scurt moartea lui de Guise, adăugă: „începând din această clipă nu mai sunt sclav... Încep să fiu din nou rege şi stăpân". Sentimentul de neputinţă angoasantă pe care Caterina, pusă în faţa faptului împlinit, trebuie să-l fi încercat transpare dintr-o frază pe

care i-o adresă unui călugăr, câteva ore mai târziu, în ziua de Crăciun: „Ah, nenorocitul, ce-a făcut? Rugaţi-vă pentru el, care are nevoie de asta mai mult ca oricând, pe care-l văd rostogolindu-se spre ruină şi care mă tem că-şi va pierde trupul, sufletul şi regatul!".

Caterina nu mai supravieţui decât zece zile falimentului obiectivelor cărora vreme de treizeci de ani la dedicase toate eforturile, inteligenţa, energiile, trecând peste onoare, reputaţie, sentimente, până şi peste mântuirea sufletului. Pleca din această lume disperată, conştientă de iminenţa unui nou război civil şi de sfârşitul dinastiei de Valois. Pe patul de moarte, avu confirmarea profeţiei formulate de oglinda magică de la castelul Chaumont. Ultima prezicere a lui Nostradamus spunea, într-adevăr, că trebuia „să se ferească de Saint-Germain" şi, interpretând-o ca pe referire la celebra abaţie pariziană, Caterina se ţinuse mereu departe de locul unde se afla mănăstirea. Dar când află că preotul necunoscut ce fusese chemat de urgenţă ca s-o spovedească, întrucât se simţea rău, se numea Julien de Saint-Germain, înţelese că într-adevăr viaţa ei se terminase.

Şapte luni mai târziu muri şi Henric al III-lea, de mâna unui fanatic. In trecut, Caterina fusese oripilată în faţa eventualităţii ca regele Navarrei, desemnat de rege să-i succeadă, ar putea să se urce într-o zi pe tronul dinastiei Valois; şi totuşi, tocmai principele hughenot avea să fie acela care va salva integritatea regatului, împiedicând ca eforturile reginei mame să se risipească în

neant, într-adevăr, după ce-şi asigurase coroana prin forţa armelor, Henric al IV-lea reluă politica de toleranţă şi de reconciliere urmată de Caterina, omagiind astfel geniul reginei florentine, care permisese monarhiei franceze să depăşească una dintre încercările cele mai grele din istoria ei.

Regina Margot - Coroana pierdută

Dacă, aşa cum am văzut, arta seducţiei, asociată cu o anumită lipsă de prejudecăţi în materie sexuală, era o cerinţă indispensabilă pentru amantele regale, de la principese şi regine se cerea o virtute mai presus de orice îndoială (virtute necesară, înainte de toate, pentru a garanta legitimitatea descendenţei). Iar dacă favoritele - aşa cum arată cazurile Gabriellei d'Estrees şi Henriettei d'Entragues, care obţinuseră totuşi din partea lui Henric al IV-lea promisiuni de căsătorie în scris - nu puteau în nici un fel să devină regine, reginele ştiau că trebuie să vegheze asupra propriei lor reputaţii dacă voiau să-şi păstreze coroana.

Tocmai deoarece contravenise acestor reguli şi dusese o viaţă plină de scandaluri, Marguerite de Valois, nepoată, fiică, soră, cumnată şi soţie a unor mari suverani nu putu să se folosească de prilejul ce i se oferise pe neaşteptate şi să devină regină a Franţei.

Născută în 1553, a şaptea fiică a lui Henric al II-lea şi a Caterinci, admirată pentru frumuseţea şi pentru spiritul ei, lipsită de tarele fizice şi psihice de care sufereau fraţii ei şi extrem de seducătoare, Marguerite avea numai şase ani la moartea tatălui său şi crescuse în umbra mamei. Din Memorii se întrezăresc intensitatea şi caracterul conflictual al sentimentelor ei filiale. Marguerite avea o admiraţie nemărginită pentru Caterina: regina mamă încarna în ochii ei

autoritatea matriarhală şi deopotrivă pe cea regală, poseda simţul magnificenţei şi ştiinţa ascunsă a guvernării, era exemplul suprem de pătrundere psihologică, de prudenţă, de clarviziune politică, de artă a diplomaţiei: „Nu numai că nu îndrăzneam să-i vorbesc, va scrie Margot în amintirile sale, dar era de-ajuns o privire ca să mă facă să tresar de teama de a fi făcut ceva ce-i displăcea", în vreme ce fie şi cel mai mic semn de încuviinţare al ei ajungea ca să o facă fericită. Acesta teamă respectuoasă era însă însoţită de un profund resentiment, deoarece Caterina nu-şi ascundea preferinţa pentru Henric. Poate tocmai fiindcă se simţea exclusă de la afecţiunea maternă, Marguerite a legat cu fratele ei mai mic, ducele de Alencon, copilul teribil al familiei, o alianţă aducătoare de multe nenorociri. Caterina era desigur mândră de frumuseţea, de eleganţa, de inteligenţa ultimei sale născute, dar pentru ea datoria fiicelor era înainte de toate aceea de a servi interesele casei Valois pe eşichierul politicii europene. Elisabeta fusese dată de soţie lui Filip al II-lea, Claudia ducelui de Lorena şi, la momentul potrivit, lui Marguerite i-ar fi fost hărăzit un destin asemănător. In cazul ei, totuşi, era vorba de o deosebire substanţială. In loc să se ducă în chip de mesageră de pace într-o altă ţară, precum surorile ei, trebuia folosită ca momeală într-o ambuscadă criminală, cu riscul propriei vieţi. După noaptea Sfântului Bartolomeu, Marguerite nu i-a mai iertat

niciodată maică-sii că o sacrificase pe altarul raţiunii de stat.

La optsprezece ani principesa se îndrăgostise şi fusese iubită de tânărul Henric de Guise - cel care avea să devină „Omul cu Cicatricea" - şi descoperirea idilei dezlănţuise furia Caterinci. Faţă de politica de echilibru urmărită de ea, căsătoria dintre cei doi tineri ar fi consolidat excesiv casa de Lorena şi tabăra catolică. Şi astfel, regina mamă îşi convocase fiica în faţa fratelui său, regele, şi o chemase la ordine, administrându-i cu propria mână o corecţie memorabilă, ca să nu uite că unei „fiice a Franţei" nu-i era îngăduit să aibă iniţiative.

La sfârşitul celui de-al treilea război religios, Caterina consideră că în strategia sa de reconciliere între catolici şi hughenoţi sosise momentul de a juca pe cartea matrimonială şi, la 18 august 1572, o dădu pe Marguerite de soţie vărului Henric de Bourbon, şeful partidei protestante şi rege al minusculului regat al Navarrei, situat într-o poziţie strategică la graniţa dintre Franţa şi Spania. Când îşi informase fata despre proiect, aceasta se mărginise să-i răspundă că voinţa ei era una şi aceeaşi cu a mamei, dar o implora să nu dea uitării ataşamentul ei faţă de credinţa catolică. Ceea ce echivala cu a spune că dacă datoria ei era supunerea, cea a mamei sale nu putea însemna condamnarea ei la o uniune pe care papa o socotea „o insultă adusă lui Dumnezeu". Preocuparea Margueritei era sinceră: catolică fervent, nu avea sentimentele ecumenice ale

Caterinci şi erezia protestantă o umplea de oroare. După tratative diplomatice extenuante, ritualul nupţial avu loc în faţa Catedralei Notre Dame şi, întrucât Henric refuză să intre în biserică, doar Marguerite asistă la slujbă.

Diferenţa de religie nu era singurul impediment în faţa unei căsătorii între două persoane de culturi diferite, care nu se iubeau şi nu încercau nici cea mai mică atracţie una faţă de cealaltă. In tânărul mire nimic nu lăsa să se întrevadă pe marele suveran care urma să pacifice Franţa. Henric nu era nicidecum frumos, provenea dintr-un anturaj rustic şi spartan, avea un aspect puţin spus neglijent şi putea cu greu să placă unei principese crescute în lux şi rafinament. Pe de altă parte, parfumurile, cosmeticele, epilările, rujurile Margueritei îl dezgustau pe Henric: războiul dintre cei doi soţi a fost şi unul al mirosurilor, destinat să inhibe doi atleţi autentici ai dragostei.

De fapt, pentru a se cunoaşte, a se plăcea, a se obişnui unul cu celălalt în intimitatea patului conjugal, Marguerite şi Henric avură la dispoziţie doar patru nopţi: de luni 18 august până joi 22. Vineri dimineaţa un foc de archebuză îl răni pe amiralul Coligny în timp ce părăsea Luvrul şi în zorii zilei de sâmbătă - sărbătoarea Sfântului Bartolomeu - populaţia Parisului fu deşteptată de clopotele care sunau a mort, dând semnalul masacrului hughenoţilor. Un fluviu de sânge îi despărţea acum pe cei doi tineri soţi.

Reconstituirea evenimentelor pe care Marguerite o face în memoriile sale constituie un

act de acuzare explicit împotriva Caterinci. Dacă iniţiativa atentatului neizbutit împotriva lui Coligny nu trebuia atribuită direct mamei, ea a fost cea care l-a convins pe Carol al IX-lea de necesitatea de a-l elimina pe amiral şi pe capii protestanţi sosiţi la Paris în suita regelui Navarrei. Dar să dăm cuvântul lui Marguerite: „Eram suspectată de hughenoţi pentru că eram catolică, şi de catolici pentru că mă măritasem cu regele Navarrei. Mi s-a ascuns totul, până când în seara [atentatului eşuat împotriva lui Coligny], în timp ce asistam la ceremonia de culcare a mamei mele, regina, şi stăteam pe o ladă lângă sora mea, ducesa de Lorena, care avea un aer foarte trist, regina, mama mea... mi-a spus să mă duc la culcare. In timp ce-mi făceam reverenţa, sora mea m-a reţinut apucându-mă de un braţ şi, începând să plângă amarnic, mi-a spus: „Doamne Dumnezeule, surioară, nu te duce". Acest lucru mă umplu de spaimă. Regina îşi dădu seama, o chemă la sine pe sora mea, o dojeni cu asprime şi îi interzise să vorbească. Sora mea îi spuse că nu era nici un motiv ca să mă arunce pradă sorţii şi că ei, dacă aveau să-şi dea seama de ceva, se vor răzbuna pe mine. Regina, mama mea, răspunse că, dacă Dumnezeu va voi, n-am să păţesc nimic rău, dar că, oricum vor merge lucrurile, trebuia să mă retrag în apartamentele mele ca să nu trezesc bănuieli care ar fi putut pune în primejdie succesul operaţiunii. Mi-a poruncit din nou, cu multă asprime, să merg să mă culc. Sora mea, în lacrimi, îmi ură noapte bună, fără să

îndrăznească să mai spună ceva, iar eu am plecat, plină de nelinişte şi de teamă, fără să reuşesc să-mi închipui de ce trebuia să-mi fie frică".

Când ajunse în camera nupţială, tânăra soţie îşi găsi bărbatul în tovărăşia a vreo cincizeci de hughenoţi, care discutau cum să răzbune atentatul împotriva lui Coligny. Doar în zori Henric plecă, hotărât să ceară dreptate regelui, şi Marguerite reuşi să adoarmă.

„O oră mai târziu, în timp ce eram cufundată în somn, un om începu să bată cu mîinile şi picioarele în uşă strigând: „Navarra! Navarra!" Doica mea, crezând că era regele, soţul meu, alergă să deschidă. Era însă un gentilom rănit la cot de o lovitură de sabie şi la braţ de o halebardă. II urmăreau patru arcaşi care intrară în urma lui în cameră. Gentilomul, ca să caute scăpare, se aruncă asupra patului meu. Simţind că omul acela se prăbuşeşte peste mine, m-am ascuns între pat şi perete, iar el mă urmă, ţinându-se agăţat de mine... Strigam amândoi, unul mai înspăimântat decât celălalt. In sfârşit, din voia lui Dumnezeu, apăru căpitanul gărzilor, domnul de Nancay care, văzându-mă în starea aceea, în ciuda compasiunii, nu se putu abţine să râdă. Se înfurie pe arcaşi pentru indiscreţia comisă, îi trimise afară şi îmi dărui viaţa acelui biet om, care continua să stea agăţat de mine. Am poruncit să fie culcat şi îngrijit în cămăruţa mea şi l-am ţinut acolo până când s-a restabilit pe de-a-ntregul. In timp ce-mi schimbam cămaşa, complet pătată de sânge, domnul de

Nancay îmi povesti ce se întâmpla şi mă asigură că soţul meu se află în camera regelui şi că nu i se va face nici un rău. Mă acoperi apoi cu o pelerină şi mă însoţi până în camera surorii mele, ducesa de Lorena, unde am ajuns mai mult moartă decât vie. Când am intrat în anticameră, care avea uşile larg deschise, am văzut un gentilom pe nume Bourse, urmărit de arcaşi, căzând străpuns de o halebardă la trei paşi de mine. M-am abandonat pe jumătate leşinată în braţele domnului de Nancay, gândindu-mă că lovitura putea să ne fi străpuns pe amândoi. După ce mi-am revenit întrucâtva, am intrat în camera cea mică, unde dormea sora mea. In timp ce mă aflam acolo, domnul de Miossens, prim gentilom al regelui, soţul meu, şi Armagnac, primul lui valet, au venit să mă roage să le salvez viaţa. Am mers să mă arunc la picioarele regelui şi ale reginei, mama mea, ca să le cer această favoare, care în cele din urmă îmi fu acordată".

Mărturia Margueritei - singura provenind de la un membru al familiei regale - asupra masacrului din noaptea Sfântului Bartolo-meu se opreşte aici. Nu vorbeşte de faptul că soţul ei a fost constrâns la o conversiune fulminantă şi că, dincolo de cele trei vieţi pe care reuşise să le salveze, mii de hughenoţi - bărbaţi, femei, bătrâni, copii - au fost masacraţi în casele lor şi pe străzile Parisului; cadavrele lor, oribil mutilate, aveau să sfârşească în Sena. Marguerite se limitează la a povesti puţinele întâmplări la care fusese martoră directă, dar

care fuseseră de ajuns pentru a sădi în ea o ură de neşters pentru mama sa. Nu numai că fusese dată de către Caterina drept soţie unui hughenot, înlănţuind-o în contradicţiile unei situaţii fără ieşire, dar nu ezitase să-i pună în primejdie însăşi viaţa.

Perla curţii, frumoasa între frumoase, mândria familiei Valois, descoperi astfel pe neaşteptate că nu avea pe nimeni în care să se încreadă: nici mama, nici fratele, „magnanimul" rege Carol al IX-lea, de care era legată prin raporturi de afecţiune şi respect şi care s-a stins la începutul anului 1574, lăsând tronul lui Henric al III-lea, nici soţul ei, ceva mai mult decât un băiat, ţinut sub strictă supraveghere la Luvru, departe de ţara sa şi de ceea ce rămânea din oamenii săi. Probabil că din acel moment Marguerite se simţi îndreptăţită să hotărască singură asupra comportării sale, asupra opţiunilor şi alianţelor ei, asupra legăturilor ei amoroase. O alegere riscantă, căci, dacă pe de o parte, condiţia ei de prinţesă de sânge şi de regina a Navarrei o punea deasupra normelor şi îi permitea o marjă de libertate mult mai mare decât cea îngăduită celorlalte femei, pe de altă parte, tocmai din pricina locului pe care îl ocupa în interiorul familiei regale, nici unul dintre gesturile ei nu putea trece neobservat, iar conduita ei urma să fie, după caz, dezminţită sau cenzurată. Se poate formula ipoteza că în refuzul de a se supune regulilor de obedienţă şi de rezervă impuse femeilor, Marguerite luase drept model exemplul matern - acel tip de matriarhat ce era

singura formă de autoritate pe care o experimentase încă din copilărie. Poate însă că, aşa cum a susţinut recent, pe baza unei atente analize a Memoriilor, cea mai autorizată biografă a ei, Eliane Viennot, înalta idee pe care prinţesa de Valois o avea despre ea însăşi era incompatibilă cu starea de inferioritate în care era menţinut sexul frumos şi o incita să acţioneze, în acelaşi fel cu fraţii ei, nu în calitate de femeie, ci în aceea de principesă. Ea însăşi a indicat cu precizie momentul în care dobândise conştiinţa a ceea ce voia să fie. Pe punctul de a pleca spre Polonia, Hernie se adresase surorii sale, de care fusese întotdeauna legat şi cu care se asemăna ca inteligenţă, cultură, eleganţă, frumuseţe (a-i vedea dansând împreună era, va scrie Brantome, un spectacol inegalabil) şi o rugase să aibă grijă de interesele lui, să-i raporteze ce se întâmpla la Curte şi să ţină vie amintirea lui în inima reginei mame. Rugămintea avu pentru prinţesa de şaisprezece ani solemnitatea unei învestituri. Marguerite se simţi „transformată", avu senzaţia „de a fi devenit mai mult decât ceea ce fusese până atunci" şi, prin identificare cu fratele ei, se iniţie în politică, însuşindu-şi o concepţie virilă asupra existenţei. Dar cinci ani mai târziu avea să calce pactul fratern de care era atât de mândră: de îndată ce deveni limpede că zilele lui Carol al IX-lea erau numărate, Marguerite, acum regină a Navarrei, sprijini complotul care urmărea să-l aşeze pe tron pe cel mai tânăr dintre fraţi. O alegere dictată desigur de voinţa de a susţine politica de

mediere între catolici şi protestanţi urmată de ducele de Alencon cu sprijinul regelui Navarrei, dar şi un schimb de alianţe periculos, ale cărui consecinţe avea să le suporte multă vreme. Într-adevăr, la moartea lui Carol al IX-lea, nu ducele de Alencon avea să devină rege, ci Henric, care va păstra o ranchiună tenace surorii care-l trădase.

Prima ocazie de a-şi înfrunta mama Marguerite o avu la câteva zile după tragedia nopţii Sfântului Bartolomeu, când Caterina, dorind să se descotorosească de ginerele ei, îi propuse să-i anuleze căsătoria. „După ce m-a pus să jur că voi spune adevărul, regina mamă mă întrebă dacă soţul meu, regele, era bărbat, deoarece dacă nu era putea să-mi desfacă legătura căsătoriei. Am implorat-o să mă creadă că nu înţelegeam bine despre ce vorbea. De fapt, aş fi putut să-i răspund ca acea femeie romană care răspunsese soţului ei, ce-i reproşa că nu-i spusese că are respiraţia urât mirositoare, şi anume că deoarece nu se apropiase de alţi bărbaţi, credea că toţi bărbaţii aveau respiraţia ca a lui. Dar, oricare ar fi fost situaţia, din moment ce mă băgase în treaba asta, aveam intenţia să rămân, întrucât nu mă îndoiam că dacă voia să mă despartă de el, era ca să-i joace o festă".

Sub pecetea celei mai perfecte ipocrizii - căsătoria fusese consumată şi tânăra soţie nu putea fi atât de ingenuă încât să nu ştie să răspundă şi pigmentat de o aluzie maliţioasă la mirosul de usturoi emanat de soţ, dialogul

reprodus de Marguerite marca începutul rebeliunii sale. Generozitatea ei, simţul onoarei, însăşi concepţia ei aristocratică asupra căsătoriei, care punea înaintea înţelegerii sentimentale colaborarea în sfera politică şi socială, o determinau să se arate leală faţă de tânărul soţ căzut în cursă pentru că venise s-o ia de nevastă, ţinut prizonier la Luvru, constrâns să stea mereu cot la cot cu principalii responsabili ai masacrării alor săi şi să-şi disimuleze resentimentul îndărătul unei măşti de docilitate şi ironie. Ne putem întreba până unde se extindea acest resentiment şi asupra lui Marguerite şi în ce măsură Henric era dispus să se încreadă în soţia lui. Sigur e că, în ciuda indiferenţei sentimentale şi a incompatibilităţii sexuale, între cei doi soţi s-a creat un raport de simpatie şi de solidaritate destinat să reziste, într-un fel sau altul, celor mai grele încercări. Dar, în vreme ce Henric nu-şi pierdu din vedere niciodată obiectivele şi acţiona cu tenacitate ca să-şi recapete libertatea, să apere autonomia regatului său şi să reorganizeze rândurile mişcării hughenote, la Marguerite generozitatea, curajul, gustul pentru beau geste n-au fost puse niciodată în slujba unui proiect coerent. Imperioasele şi schimbătoarele motivaţii ale propriului eu - orgoliul, indignarea, ranchiuna, voinţa de răzbunare, dorinţa în dragoste - erau cele care-i determinau pe rând conduita şi opţiunile. Permiţându-şi luxul de a trăi în prezent, Marguerite nu-şi dădea seama că-şi ipoteca grav viitorul şi nu realiza în ce măsură

ceilalţi - mama, fraţii, soţul - continuau să decidă asupra vieţii sale.

Ceea ce o aştepta pe Marguerite erau, cum spunea însăşi Caterina de Medici, vremuri „mizerabile". Intr-o Franţă însângerată de războaie religioase, regina Navarrei era folosită drept pion strategic atât de către catolici, cât şi de către protestanţi. Pe rând instrument de mediere, ostatic preţios, prizonieră periculoasă, persoană incomodă care trebuia înlăturată, Marguerite, regină de credinţă catolică într-o ţară hughenotă, ştia că avea de îndeplinit o mare misiune pacificatoare. Nu-i lipseau calităţile pentru asta, căci era dotată cu inteligenţă, cultură, elocinţă şi, aşa cum avea să scrie Etienne Pasquier, unul dintre marile spirite ale timpului, „între toate marile doamne... ea era cea mai puţin imperfectă". Ii revenea, obiectiv vorbind, o sarcină imposibilă şi, pentru a îndulci amărăciunea repetatelor ei înfrângeri, regina Navarrei se refugie în bucuriile vieţii private, cultivându-şi gustul pentru lucrurile frumoase, curiozitatea intelectuală, plăcerea simţurilor.

Marguerite iubea dragostea şi nu făcea din asta un mister. Libertatea suverană cu care dispunea de sine avea să devină proverbială - *vivre a lafranche Marguerite* -, iar lista aventurilor sale ceda doar în faţa celei a soţului ei. Să fi existat, aşa cum s-a susţinut, un acord asupra libertăţii reciproce a celor doi soţi? Lucrul este foarte puţin probabil. Obligaţia fidelităţii conjugale privea, în acele vremuri, doar pe femei. Din punct de vedere legal, acuzaţia de

adulter care, dacă era dovedită, prevedea pedepse extrem de severe, putea fi adusă doar femeilor; bărbaţii nu aveau nevoie să cadă la înţelegere ca să-şi ia amante, dar chiar cel mai tolerant dintre soţi ar fi fost iritat de o conduită prea dezinvoltă a propriei consoarte. La început, Henric se limitase probabil să suporte cu răbdare o situaţie pe care nu o controla. Izolat la Luvru, fără nici o autoritate asupra soţiei sale care, fiică şi soră a temnicerilor lui, şi, ca şi el, dependentă de hotărârile lor, era mai mândră de a fi fost o prinţesă Valois decât regina Navarrei, Henric se ocupa de el însuşi. Pe parcursul lungului său prizonierat, care se încheie în 1570 cu fuga lui de la curtea Franţei, singurele evadări care-i erau permise erau cele erotice, şi regele Navarrei a fost primul care să-şi afişeze infidelitatea, împărţind în văzul tuturor cu fratele mai mic al soţiei sale, ducele de Alencon, al cărui prieten devenise, favorurile Charlottei de Sauves, una dintre doamnele din suita Caterinei. Rivalitatea între cei doi cumnaţi făcu deliciile Curţii, regina mamă se bucură că-şi putea controla fiul şi ginerele folosindu-se de o singură spioană, iar Marguerite nu văzu de ce să nu cedeze înclinaţiilor inimii sale, din moment ce totul în jurul ei părea s-o invite să procedeze astfel.

Încă din vremurile civilizaţiei curteneşti, galanteria fusese o trăsătură distinctivă a stilului de viaţă nobiliar şi curtea de Valois o transformase în emblemă. In acest mare joc de societate care - aşa cum avea să amintească

două secole mai târziu Montesquieu - nu avea ca obiect iubirea, „ci delicata, uşoara, perpetua minciună a dragostei", criteriile de judecată erau de natură riguros formală. Pentru a fi permisă, galanteria trebuia să asculte de o retorică, de un limbaj şi de comportamente puternic codificate. Aceasta permitea multor doamne din înalta societate să ducă o viaţă amoroasă extrem de liberă, dacă nu chiar descompusă, cu respectarea aparenţelor, chiar dacă jocul nu era lipsit de riscuri; şi câteodată ajungea un singur pas greşit pentru a compromite ireparabil o reputaţie.

In materie sentimentală, rezerva era aşadar obligatorie pentru femei, şi chiar memoriile Margueritei, în care este cu neputinţă de găsit fie şi cea mai mică aluzie la multele sale amoruri, reprezintă o confirmare. Şi totuşi, regina Navarrei nu fusese totdeauna atât de prudentă. Deşi cunoştea la perfecţie regulile jocului galant, orgoliul rangului o făcu să se creadă mai presus de legi; deşi cultiva o viziune idealistă a iubirii, în acord şi cu literatura cavalerească şi cu filosofia neoplatonică, i se întâmplă să-şi ia amanţi cu o solidă faimă de libertini şi prea puţin înclinaţi spre discreţie; deşi era femeie, crezu că se putea comporta nu mai puţin liber decât bărbaţii din familie. Nu era desigur în intenţia ei să provoace scandaluri, dar în cercul închis al curţii avea prea mulţi ochi aţintiţi asupra ei ca alegerile ei personale să nu devină publice.

Admiratorii ei au fost în general oameni plăcuţi, elevaţi, îndrăzneţi, dar cu tendinţa de a sfârşi

prost. Tradiţia vrea ca primul care i-a obţinut favorurile să fi fost Joseph Boniface de La Mole. Contele, care trecea drept „mai bun campion al Venerei decât al lui Marte" şi care-şi alterna numeroasele isprăvi amoroase cu un număr tot atât de mare de liturghii expiatoare, asocia fascinaţia seducătorului im-penitent cu aceea de conspirator. Favorit al ducelui de Alencon, La Mole era într-adevăr implicat în conjuraţia care, în aşteptarea morţii iminente a lui Carol al IX-lea, urmărea să o neutralizeze pe regina mamă şi să-l aducă pe tron pe cel mai tânăr dintre Valois. Complotul eşua lamentabil, dar, în vreme ce cei doi prinţi de sânge, de fapt intangibili, erau invitaţi doar să se justifice, şi Navarra ieşea cu faţa curată graţie apărării scrise pentru el de Marguerite, La Mole şi cumnatul său Annibal de Coconat au fost condamnaţi la decapitare în public.

La Mole, deşi torturat în mod atroce, nu denunţă numele complicilor săi şi nu menţiona niciodată numele Margueritei, deşi toată lumea ştia că şi ea luase parte la complot. Singurul lucru pe care contele îl recunoscu era că figurina de ceară cu inima străpunsă de ace găsită în casa lui reprezenta o femeie a cărei dragoste voia s-o cucerească. Statueta era opera lui Cosma Ruggeri, astrologul Caterinci, care fu arestat, dar care foarte repede, graţie terorii pe care o inspirau puterile lui oculte, obţinu să fie repus în libertate.

Dacă în Memoriile sale Marguerite nu-l aminteşte decât în treacăt pe La Mole şi tragicul

lui sfârşit, moartea contelui deveni de îndată subiect de roman. E oare doar rodul închipuirii că pe calea spre eşafod condamnatul încredinţase mulţimii, care se înghesuia de-a lungul drumului, un ultim mesaj pentru femeia iubită? Si este adevărat sau fals că atât regina de Navarra, cât şi ducesa de Nevers, amanta lui Coconat, îşi agăţară la brâu, în semn de doliu, pandantive în formă de cap de mort? Şi ce se poate crede despre legenda după care cele două doamne s-ar fi întâlnit noaptea cu călăul, ca să-i ceară capetele celor ucişi, pentru a le săruta pentru ultima oară pe buze şi a le îngropa cu cinste? Singurul lucru cert este că un asemenea belşug de amănunte demonstrează impresia foarte puternică stârnită în acea vreme de eveniment. Va trebui însă să aşteptăm încă două secole şi jumătate pentru ca, în paginile concluzive ale romanului Roşu şi Negru de Stendhal, imaginea capului tăiat al lui de La Mole să înceteze de a mai fi apanajul „micii istorii" şi să se înscrie indelebil în memoria noastră literară.

Când în Memoriile sale sosi momentul de a vorbi despre Bussy d'Amboise, Marguerite avu grijă să dezmintă zvonurile care circulaseră în trecut asupra unei legături de dragoste între ei. Dar nici măcar nevoia de a-şi apăra reputaţia dinaintea tribunalului istoriei nu reuşea să domolească entuziasmul pe care-l suscita încă, în ea, la distanţă de atâţia ani, amintirea primului adorator cu care călcase regulile stabilite de codul de ascendenţă platonică în vigoare la curte. Inspirată din teoriile filosofice

ale lui Marsilio Ficino, Mărio Equicole, Leon Evreul, doctrina unui amor desfăşurat în afara căsătoriei ca instrument de elevaţie spirituală condamna relaţiile carnale între amanţi şi impunea „o ierarhie rigidă a plăcerilor senzuale, în baza căreia numai văzul şi auzul puteau participa la extaz". Dar cum ar fi putut Marguerite să pună oprelişti arderilor celui mai curajos, celui mai galant, celui mai admirat dintre cavalerii timpului? Nenumăratelor sale merite Bussy îi adăugase unul care în ochii lui avea o valoare enormă: pentru dragostea sa, deşi se bucura de favoarea lui Henric al III-lea, schimbase tabăra şi trecuse în aceea a fratelui preferat al Margueritei, neliniştitul duce de Alencon, care devenise primul în ordinea succesiunii la tron, cel puţin până când Henric al III-lea nu avea să capete un moştenitor.

Regina de Navarra nu era singura care-l găsea irezistibil pe Bussy, ce încarna tipul perfect de gentilom la modă: soldat viteaz, cultiva literele, se exprima cu elocinţă, versifica cu graţie, era elegant, rafinat, spiritual. Alesului Margueritei îi lipseau însă două virtuţi în care nici regina de Navarra nu părea să exceleze: discreţia şi prudenţa. De altfel, aşa cum observa Brantome, expert maxim în materie de galanterie, „la ce i-ar fi servit unui mare căpitan de oşti să fi săvârşit în război vreun frumos act de vitejie, dacă acesta trebuia să rămână apoi ascuns, necunoscut nimănui?"

Dacă Bussy nu pierdea nici o ocazie ca să dea de înţeles că era un amant satisfăcut, nici

Marguerite nu se preocupa să-l dezmintă. Nu se considera o femeie ca oricare alta, şi a iubi nu însemna pentru ea o cedare: era o mare principesă care găsise în sfârşit un bărbat demn de ea şi-şi afirma cu mândrie posesiunea, acoperindu-l de daruri - bijuterii, eşarfe, manşoane - tot atâtea semne ale puterii pe care o exercita asupra lui, atestate de netăgăduit ale favorurilor ei. In Memorii va povesti despre o cursă nocturnă ce-i fusese întinsă lui Bussy la ieşirea din Luvru, în primăvara lui 1575. Pentru a-l identifica în întuneric, agresorii contau tocmai pe una din faimoasele lui eşarfe, dar îl confundaseră cu un om din suita lui, ce purta una de aceeaşi culoare. In realitate - precizează maliţios Marguerite -, „eşarfa era foarte diferită de cea a stăpânului, căci nu era împodobită", ca aceea, cu perle şi broderii.

Mai riscantă încă decât indiscreţia, imprudenţa lui Bussy avea să se dovedească fatală pentru cei doi amanţi. Atacurile, încăierările, duelurile erau, laolaltă cu aventurile galante, sportul preferat al alesului Margueritei. Formidabil spadasin, capabil să ţină piept singur unei cete de duşmani, temerar peste orice limită, avea gustul provocării şi nu ezita să-şi aleagă drept ţintă pe celebrii mignons ai lui Henric al III-lea, adică să-l sfideze, indirect, pe însuşi suveranul. Regele, care după trădare, îl detesta pe Bussy, se răzbună pe Marguerite blamându-i deschis conduita scandaloasă şi incitându-l pe distratul ei soţ să-i pună capăt. Dinspre partea ei, regina de Navarra, departe de a se lăsa intimidată, nu

făcea un mister din a favoriza ambiţiile şi intrigile fratelui mai mic, ducele de Alencon, împotriva intereselor suveranului şi chiar ale soţului său. Pus la cale de Henric al III-lea, probabil de conivenţă cu Navarra, atentatul eşuat de la Luvru marcă punctul de unde nu mai era cale de întoarcere. In ziua de după ambuscadă, Bussy se prezentă din nou la palat „cu un aer vesel şi îndrăzneţ, ca şi cum n-ar fi ieşit dintr-un atac prin surprindere, ci dintr-un turnir", dar climatul devenise incandescent şi regina mamă, îngrijorată de intenţiile de răzbunare ale ducelui de Alencon şi de perspectiva unui nou prilej de conflict între cei doi fraţi, îl imploră pe Bussy să părăsească pentru un timp Capitala. Temându-se acum pentru viaţa amantului, Marguerite îl încuraja de asemenea să plece. Relaţia lor avea să mai dureze câţiva ani, între petreceri, dueluri, intrigi, fugi, despărţiri, întâlniri clandestine, într-o atmosferă de scandal accentuată de bănuiala naşterii unui fiu nelegitim. Şi totuşi, Bussy nu avea să-şi încheie existenţa în serviciul reginei de Navarra, purtând una dintre eşarfele ei: moartea îl seceră pe neaşteptate, de mâna unui soţ gelos care-şi silise nevasta să-l atragă într-o cursă. Convocat de amanta de serviciu la o întâlnire secretă, Bussy dădu peste vreo cincisprezece oameni înarmaţi şi, odată mai mult, îşi uimi contemporanii: „până când îi mai rămase în mână o bucată de spadă, aproape numai mânerul, nu încetă să se lupte. Apoi recurse la mese, bănci, scaune, taburete, cu care

răni şi doborî trei sau patru dintre duşmani; la sfârşit, înfrânt de superioritatea numerică şi fără nici un mijloc de apărare, a fost ucis în faţa unei ferestre de unde avea intenţia să se arunce". Credincios numai sieşi, Bussy ieşi din scenă aşa cum trăise, ca eroul unui roman de capă şi spadă.

Dacă legătura cu Bussy se dovedi repede incompatibilă cu spiritul neoplatonic, Marguerite nu încetă să aspire la întâlnirea cu sufletul-pereche, cu care să poată împărtăşi idealul amorului perfect. Aşteptarea nu i-a fost în zadar. In 1580, la douăzeci şi şapte de ani, se îndrăgosti până peste cap de prea frumosul Jacques Harlay, senior de Champvallon, aflat şi el în serviciul ducelui de Alencon. De această dată însă, ea fu cea care dictă regulile de comportare ce trebuiau respectate.

Spre deosebire de Bussy, Champvallon era delicat, discret, îndatoritor, gata să se supună vrerilor doamnei sale. Unele scrisori ale Margueritei care ne-au parvenit ne permit să sesizăm ecoul conversaţiilor lor şi ne furnizează un repertoar extraordinar de metafizică amoroasă. „Amorul nu este altceva decât dorinţa de frumuseţe", scrie regina pe marginea tratatului Sopra Io Amor over Convito di Platane (Despre Amor sau Banchetul lui Plafon), pe care Marsilio Ficinoi îl dedicase lui Cosimo de Medici şi a cărui traducere franceză îi fusese închinată tocmai Margueritei, „şi întrucât amorul Domniei Voastre este absolut divin (născându-se din cer şi din frumuseţea mea), el a generat în mine un

amor de aceeaşi natură, care, păstrându-se nealterat, şi-a aflat adăpost în sufletul meu, găsindu-l pregătit şi hotărât să-şi joace propriul rol, care este acela de a porunci cu raţiunea sa trupului şi de a fi ascultat de acesta". Cu competenţă şi evidentă plăcere, Marguerite îşi iniţiază iubitul în subtilităţile filozofiei neoplatonice, demonstrându-i teoria celor două suflete, cel care rămâne legat de trup şi cel care se desparte de acesta pentru a se uni cu sufletul persoanei iubite: „Este atât de adevărat că cel iubit se preface în cel care iubeşte, încât nu mai pot fi stăpână pe mine decât prin Domnia Ta. Nu mai trăiesc decât prin Domnia Ta şi numai Domnia Ta îmi stăpâneşte sufletul". In această viziune metafizică, departe de a fi o renunţare, castitatea este o condiţie esenţială a eresului, deoarece poftele trupului ar constitui un obstacol pentru plăcerile spiritului. Astfel, dacă ea sărută frumoasa gură a iubitului, o face numai *en imagination*.

E greu de crezut că pe întreaga durată a relaţiei sale cu Champvallon regina Navarrei s-a menţinut numai la plăcerea eterică a „armoniei dintre două suflete unite de aceeaşi voinţă". Ca şi pe vremea lui Bussy, zvonul unei sarcini circula cu insistenţă în mediile curţii, în aşa măsură încât suscitară mânia lui Henric al III-lea. Astfel încât, constatând sfârşitul simbiozei sale amoroase cu „sufletul cel frumos", nu putem să nu amintim propriile ei cuvinte: „Dacă vrei să pui capăt iubirii, trebuie să posezi obiectul acestui sentiment?"

Singurul care se încăpăţâna să rămână indiferent, cu sufletul şi cu trupul, la fascinaţia perlei familiei Valois, era soţul ei legitim. Oaspete împotriva voinţei sale la curtea Franţei, tânărul rege al Navarrei nu părea să acorde nici o atenţie aventurilor galante ale nevestei şi dacă se hotărâse, în faţa extinderii scandalului legăturii ei cu Bussy, să o concedieze pe doamna de companie care îi era complice, aceasta se întâmplă doar pentru că fusese constrâns de Henric al III-lea. Marguerite îşi manifestă indignarea refuzând zile întregi să mănânce şi izgonindu-şi soţul din pat: erau singurele două modalităţi la îndemână pentru a-şi revendica dreptul de a dispune cel puţin de propria persoană, întreruperea raporturilor conjugale avea să se dovedească însă o gravă eroare strategică: când, câteva luni mai târziu, în februarie 1576, la trei ani de la masacrul din noaptea Sfântului Bartolomeu, Henric reuşi în sfârşit să înşele stricta supraveghere căreia îi era supus şi să fugă la Paris, o făcu fără ştirea soţiei, abandonând-o ca pe ceva inutil şi incomod.

In următorii doi ani, ţinută ostatică de rudele ei şi folosită ca monedă de schimb în tratativele cu soţul ei, aflat acum în fruntea partidei protestante, Marguerite îşi dădu seama că singurul ei statut în stare s-o protejeze şi să-i confere autoritate era cel de regină a Navarrei.

In august 1578, după ce-i promisese lui Henric al III-lea că va continua să slujească interesele coroanei franceze şi să facă totul „pentru a-l determina pe soţul ei să se supună regelui",

Marguerite primi în sfârşit autorizaţia de a se alătura regelui Navarrei pe domeniile acestuia. Se pare că însăşi Caterina a fost aceea care a reîncredinţat-o pe Marguerite soţului ei. Scrisoarea unei doamne din suita reginei mame, scrisă în timpul călătoriei, ne-o arată pe Marguerite preocupată, după doi ani şi jumătate de separare, să se pregătească pentru recucerirea lui Henric: „De trei zile stă închisă în camera ei, singură cu trei cameriste, una înarmată cu un brici, cealaltă cu creme, a treia cu foc. E mereu cufundată în baie, albă ca un crin, parfumată toată, se şterge o dată şi încă o dată, înfăşurată într-un nor de tămâie, ca o vrăjitoare în vaporii alambicurilor şi, după câte spun intimii ei, susţine că face toate astea numai ca să se placă pe sine". La început cel puţin, eforturile Margueritei părură să nu fie zadarnice: Henric îi rezervă o primire mai mult decât galantă şi, încă din seara sosirii sale, împărţi patul cu ea. Împăcarea conjugală însemna pentru tânăra femeie, aşa cum ea însăşi o recunoaşte, începutul perioadei celei mai fericite din viaţa ei. După o scurtă şi neplăcută şedere la Pau, în Pirinei, unde religia catolică era riguros interzisă, perechea regală se mută în mai tolerantul Nerac, şi aici Marguerite, eliberată de jugul familial şi cu deplina încuviinţare a soţului ei, putu să ducă o existenţă în armonie cu aspiraţiile ei cele mai profunde. Aşa cum a rezultat din studierea conturilor lor, soţii nu s-au uitat la bani ca să modernizeze şi să înfrumuseţeze bătrânul castel al ducilor d'Albret,

împodobindu-l cu tapiserii, mobile, tablouri, obiecte preţioase şi transformând în acelaşi fel şi parcul. In această ambianţă, pregătită cu extremă pricepere, Marguerite se implică în proiectul, atât de multă vreme urmărit de Caterina, al unei regalităţi sub pecetea fastului, eleganţei şi armoniei. Şi nu în sălile Luvrului, ci în îndepărtata Gasconie, pentru câţiva ani utopia deveni realitate. „Curtea noastră, va nota ea cu satisfacţie, era atât de frumoasă şi plăcută, că nu o invidiam pe cea a Franţei. [In afară de rege], din ea făceau parte sora lui, principesa de Navarra, şi eu însămi, cu un mare număr de doamne şi domnişoare. Suita regelui, soţul meu, era compusă dintr-o adunare de seniori şi gentilomi nu mai puţin galanţi decât cei pe care-i văzusem la curtea [franceză]. Singurul reproş care li se putea aduce era acela că erau hughenoţi, dar despre această deosebire de religie nu se sufla o vorbă. Regele, soţul meu, şi principesa, sora lui, mergeau la predică, în vreme ce eu şi suita mea ne duceam la mesă într-o capelă din parc; la ieşire, ne regăseam ca să ne plimbăm împreună, fie într-o frumoasă grădină cu alei lungi, mărginite de dafini şi chiparoşi, fie în parcul conceput de mine, pe aleile care mărgineau râul. Restul zilei era dedicat mai multor tipuri de plăceri rafinate, iar după-amiaza şi seara erau rezervate dansului". Pe urmele mecenatismului dinastiei Valois, graţie culturii şi inteligenţei sale, regina Navarrei dărui din nou micii ei curţi prestigiul pe care-l cunoscuse în vremea marii sale antecesoare,

Marguerite d'Angouleme, făcând din ea un important centru cultural şi atrăgând acolo erudiţi, poeţi, artişti, muzicieni. Pentru a da măsura capacităţii ei de seducţie intelectuală, ar ajunge stima şi prietenia pe care i-o arăta un vecin ilustru, Michel de Montaigne, care, în urma conversaţiilor avute cu ea, îi dedică Apologia lui Raimond Sebond. In acest proiect al unei vieţi modelate de artă, al cărei prototip perfect fusese furnizat de Curteanul lui Baldasar Castiglione, prea puţin conta dacă Henric continua să-şi piardă capul pentru una sau alta dintre domnişoarele de onoare şi dacă Marguerite nu se hotăra să pună capăt legăturii ei cu Bussy d'Amboise. Incompatibilităţile conjugale se atenuau în climatul de erotism rafinat ce constituia trăsătura distinctivă a curţii de la Nerac, locul în care idealul neoplatonic al reginei Navarrei îşi găsi cea mai bună exemplificare. Ca în vremurile civilizaţiei curteneşti, austerii gentilomi hughenoţi celebrau cultul iubirii, întrecându-se în galanterie şi „servindu-şi" cu devotament doamnele, al căror merit, în schimb, consta în a ţine trează dorinţa masculină, amânând la nesfârşit clipa capitulării. Putem să ne facem o idee despre forţa de atracţie a curţii Margueritei mulţumită denigrării iritate venite din partea unui duşman implacabil, marele scriitor Agrippa d'Aubigne: „Compusă din nobili viteji şi doamne remarcabile, curtea Navarrei era atât de înfloritoare, încât, în privinţa oricărui ascendent, natural sau dobândit, nu se socotea deloc mai prejos decât o alta. Dar plăcerea

aduse acolo viciile, precum căldura atrage şerpii. Regina de Navarra dădu frâu liber fanteziilor şi făcu armele să rugineascâ. II învăţă pe regele, soţul său, că un cavaler lipsit de iubire este un cavaler fără suflet; această iubire ea o practica deschis, dorind să dovedească prin asta că încuviinţarea publică era un semn de virtute şi că secretul era sinonim cu viciul. Se pare că însăşi Caterina a fost aceea care a reîncredinţat-o pe Marguerite soţului ei. Scrisoarea unei doamne din suita reginei mame, scrisă în timpul călătoriei, ne-o arată pe Marguerite preocupată, după doi ani şi jumătate de separare, să se pregătească pentru recucerirea lui Henric: „De trei zile stă închisă în camera ei, singură cu trei cameriste, una înarmată cu un brici, cealaltă cu creme, a treia cu foc. E mereu cufundată în baie, albă ca un crin, parfumată toată, se şterge o dată şi încă o dată, înfăşurată într-un nor de tămâie, ca o vrăjitoare în vaporii alambicurilor şi, după câte spun intimii ei, susţine că face toate astea numai ca să se placă pe sine". La început cel puţin, eforturile Margueritei părură să nu fie zadarnice: Henric îi rezervă o primire mai mult decât galantă şi, încă din seara sosirii sale, împărţi patul cu ea. Împăcarea conjugală însemna pentru tânăra femeie, aşa cum ea însăşi o recunoaşte, începutul perioadei celei mai fericite din viaţa ei. După o scurtă şi neplăcută şedere la Pau, în Pirinei, unde religia catolică era riguros interzisă, perechea regală se mută în mai tolerantul Nerac, şi aici Marguerite, eliberată de jugul familial şi cu deplina

încuviinţare a soţului ei, putu să ducă o existenţă în armonie cu aspiraţiile ei cele mai profunde. Aşa cum a rezultat din studierea conturilor lor, soţii nu s-au uitat la bani ca să modernizeze şi să înfrumuseţeze bătrânul castel al ducilor d'Albret, împodobindu-l cu tapiserii, mobile, tablouri, obiecte preţioase şi transformând în acelaşi fel şi parcul. In această ambianţă, pregătită cu extremă pricepere, Marguerite se implică în proiectul, atât de multă vreme urmărit de Caterina, al unei regalităţi sub pecetea fastului, eleganţei şi armoniei. Şi nu în sălile Luvrului, ci în îndepărtata Gasconie, pentru câţiva ani utopia deveni realitate. „Curtea noastră, va nota ea cu satisfacţie, era atât de frumoasă şi plăcută, că nu o invidiam pe cea a Franţei. [In afară de rege], din ea făceau parte sora lui, principesa de Navarra, şi eu însămi, cu un mare număr de doamne şi domnişoare. Suita regelui, soţul meu, era compusă dintr-o adunare de seniori şi gentilomi nu mai puţin galanţi decât cei pe care-i văzusem la curtea [franceză]. Singurul reproş care li se putea aduce era acela că erau hughenoţi, dar despre această deosebire de religie nu se sufla o vorbă. Regele, soţul meu, şi principesa, sora lui, mergeau la predică, în vreme ce eu şi suita mea ne duceam la mesă într-o capelă din parc; la ieşire, ne regăseam ca să ne plimbăm împreună, fie într-o frumoasă grădină cu alei lungi, mărginite de dafini şi chiparoşi, fie în parcul conceput de mine, pe aleile care mărgineau râul. Restul zilei era dedicat mai multor tipuri de plăceri rafinate, iar

după-amiaza şi seara erau rezervate dansului". Pe urmele mecenatismului dinastiei Valois, graţie culturii şi inteligenţei sale, regina Navarrei dărui din nou micii ei curţi prestigiul pe care-l cunoscuse în vremea marii sale antecesoare, Marguerite d'Angouleme, făcând din ea un important centru cultural şi atrăgând acolo erudiţi, poeţi, artişti, muzicieni. Pentru a da măsura capacităţii ei de seducţie intelectuală, ar ajunge stima şi prietenia pe care i-o arăta un vecin ilustru, Michel de Montaigne, care, în urma conversaţiilor avute cu ea, îi dedică Apologia lui Raimond Sebond. In acest proiect al unei vieţi modelate de artă, al cărei prototip perfect fusese furnizat de Curteanul lui Baldasar Castiglione, prea puţin conta dacă Henric continua să-şi piardă capul pentru una sau alta dintre domnişoarele de onoare şi dacă Marguerite nu se hotăra să pună capăt legăturii ei cu Bussy d'Amboise. Incompatibilităţile conjugale se atenuau în climatul de erotism rafinat ce constituia trăsătura distinctivă a curţii de la Nerac, locul în care idealul neoplatonic al reginei Navarrei îşi găsi cea mai bună exemplificare. Ca în vremurile civilizaţiei curteneşti, austerii gentilomi hughenoţi celebrau cultul iubirii, întrecându-se în galanterie şi „servindu-şi" cu devotament doamnele, al căror merit, în schimb, consta în a ţine trează dorinţa masculină, amânând la nesfârşit clipa capitulării. Putem să ne facem o idee despre forţa de atracţie a curţii Margueritei mulţumită denigrării iritate venite din partea unui duşman implacabil, marele

scriitor Agrippa d'Aubigne: „Compusă din nobili viteji şi doamne remarcabile, curtea Navarrei era atât de înfloritoare, încât, în privinţa oricărui ascendent, natural sau dobândit, nu se socotea deloc mai prejos decât o alta. Dar plăcerea aduse acolo viciile, precum căldura atrage şerpii. Regina de Navarra dădu frâu liber fanteziilor şi făcu armele să rugineasca. II învăţă pe regele, soţul său, că un cavaler lipsit de iubire este un cavaler fără suflet; această iubire ea o practica deschis, dorind să dovedească prin asta că încuviinţarea publică era un semn de virtute şi că secretul era sinonim cu viciul. Principele, înclinat spre îngăduinţă, învăţă să fie amabil cu adoratorii soţiei lui, iar ea să fie amabilă cu amantele soţului ei".

Experimentul Margueritei dură puţin, întrucât glasul armelor se făcu din nou auzit, însă amintirea acelui moment magic dispăru cu greu. Utopia unei curţi a iubirii, sub semnul frumuseţii şi armoniei, îi fascinase pe contemporani şi faima castelului de la Nerac depăşise hotarele. Un scriitor de dincolo de Canalul Mânecii avea să-i fixeze pentru totdeauna amintirea. Un deceniu mai târziu, plasând la curtea de Navarra acţiunea piesei Zadarnicele chinuri ale dragostei, Shakespeare îngăduia artei efemerului, cultivată de Marguerite, să se înscrie în marea durată a literaturii.

In 1582, când au reizbucnit ostilităţile între catolici şi hughenoţi, Henric al III-lea şi Caterina cu convins-o pe Marguerite să se întoarcă la Paris, în nădejdea că u vor putea atrage şi pe

regele Navarrei. Această a doua perioadă de despărţire de soţ a însemnat pentru tânăra regină începutul unei îndelungi derive. Deveni repede limpede că ascendentul ei asupra lui Henric de Navarra era aproape inexistent, şi prin urmare prezenţa ei la curtea Franţei era nu numai inutilă, dar şi pernicioasă, din moment ce Marguerite acţiona deschis în favoarea ambiţiilor ducelui de Alencon şi, niciodată sătulă de a aţâţa discordia, constituia un nesecat izvor de scandaluri. Henric al III-lea luă drept pretext legătura ei cu Champvallon şi presupusa naştere a unui fiu ilegitim pentru a se debarasa de ea, gonind-o insultător de la curte, încă o dată, regele Navarrei dădu dovadă de o totală lipsă de prejudecăţi şi de o inteligenţă politică rapidă: după tratative extenuante, înghiţi afrontul şi îşi reprimi soţia, în schimbul plecării garnizoanelor franceze din trei fortăreţe hughenote de mare valoare strategică. Dar de această dată castelul Nerac rezervă reginei sale o primire glacială şi Henric însuşi nu numai că refuză să împartă patul cu ea, dar continuă să-i ignore prezenţa, petrecându-şi cea mai mare parte din timp în compania noii lui amante, frumoasa, cultivata şi imperioasa Diane d'Andois, zisă Corisande. Era evident că regele Navarrei se gândea să se despartă de soţie şi aştepta doar momentul potrivit ca s-o facă. In această situaţie umilitoare, moartea în 1584 a ducelui de Alencon o lipsi pe Marguerite de principalul ei aliat şi contribui la a-i face poziţia şi mai delicată, împingând-o la ultima şi definitiva

eroare politică a vieţii ei. In loc să se substituie fratelui dispărut, ca punct de referinţă al partidei moderate, favorabile unei politici de conciliere între catolici şi protestanţi, şi să joace astfel un rol de mediere în noul război religios - cel de-al optulea - care-l contrapunea pe Henric de Navarra lui Henric al III-lea, Marguerite se distanţă de amândoi şi se alie cu duşmanii lor comuni, Spania şi Liga, punându-şi astfel grav în primejdie propriul viitor. La 19 martie 1585, cu un gest nemaipomenit pentru epoca ei, „abandonă" căminul conjugal şi se refugie la Agen, oraşul primit în dotă. Aflată astfel în conflict deschis cu soţul, mama şi fratele ei, începu să meargă din oraş în oraş, dintr-o aventură în alta, însoţită de un grup din ce în ce mai restrâns de credincioşi, lăsând în urmă cadavrele ultimilor ei amanţi şi o reputaţie făcută fărâme. Cursa se termină în octombrie 1586, când trebui să se predea oamenilor trimişi în urmărirea ei de Henric al III-lea şi de Caterina, şi fu închisă în castelul Usson.

In această fortăreaţă întunecată, aşezată pe buza prăpastiei, deasupra văii râului Issoire, în Auvergne, Marguerite îşi va petrece următorii douăzeci de ani - anii din mijlocul vieţii ei - întâi ca prizonieră, apoi în calitate de castelană, dând adevărata măsură a caracterului ei extraordinar. Nu o învăţase oare lectura lui Plutarh că adversităţile constituie piatra de încercare a sufletelor tari?

Singură în îndepărtatul ei castel, în vreme ce dinastia Valois ajungea, cu masacrarea familiei

de Guise, la epilogul ei sângeros, regina în exil demonstra că ştia să-şi ajungă sieşi, rugându-se, citind, ascultând muzică şi încredinţând scrisului sarcina de a da vieţii sale unitate şi coerenţă. La Usson, Marguerite hotărî să-şi redacteze memoriile, făcând astfel un gest cu valoare dublu inaugurală: a fost prima femeie care a îndrăznit să-şi povestească viaţa şi, totodată, a deschis calea autobiografiilor moderne.

Ceea ce a determinat-o pe Marguerite să pună mâna pe pană, în primele luni ale lui 1594, a fost Discursul despre regina Franţei şi a Navarrei de Brantome. Panegiricul pe care i-l dedica vechiul său admirator, şi el căzut în dizgraţie şi retras pe domeniile lui, nu departe de Usson, o celebra în anii glorioşi ai tinereţii ei, dar nu era lipsit de erori şi mai ales nu ţinea seama de raţiunile profunde ale opţiunilor ei şi de imaginea despre sine căreia ea voise mereu să-i rămână credincioasă. Singură depozitară a adevărurilor care o priveau, Marguerite răspunse elogiului pe care i-l adresa Brantome dedicându-i, la rândul-i, propria versiune a faptelor - o versiune care devenise şi mai necesară din cauza acuzaţiilor infamante lansate împotriva ei de pamfletele timpului şi de conştiinţa că mariajul ei ajunsese la capăt. Rescriindu-şi viaţa în lumina nu a eşecurilor, ci a valorilor din care se inspirase întotdeauna - curajul, lealitatea, generozitatea, ura faţă de disimulare, fidelitatea faţă de credinţa catolică -, Marguerite revendica vocaţia ei de principesă regală şi îşi lua revanşa asupra

istoriei. Dar pentru ea nu sosise încă momentul ieşirii din scenă.

In 1593, la Chartres, după ce abjurase religia protestantă, Henric de Navarra fu consacrat ca rege al Franţei şi începu de îndată negocierile cu soţia sa pentru anularea căsătoriei. Nu e greu de închipuit cât de mare a putut să fie amărăciunea Margueritei când şi-a dat seama că pierduse marea ocazie a vieţii sale şi că plătise pentru dorinţa ei de libertate un preţ atât de ridicat. Deşi nu era sterilă, nu reuşise să îndeplinească prima misiune a unei regine, aceea de a asigura un moştenitor pentru tron, iar acum era prea bătrână pentru a o mai face. In plus, reputaţia ei scandaloasă apărea ca incompatibilă cu aura sacră necesară soţiei unui rege al Franţei. Şi totuşi, deşi conştientă că pierduse partida, ultima dintre Valois ştiu să închidă jocul în modul cel mai elegant.

Graţie talentului diplomatic şi tenacităţii ei, Marguerite nu numai că obţinu, în schimbul consimţământului pentru anularea căsătoriei, un apanaj considerabil, deplina reintegrare în toate posesiunile ei şi autorizaţia de a părăsi Usson păstrându-şi titlul de regină, dar îşi câştigă şi recunoştinţa şi prietenia lui Henric. „Sora mea - îi scria regele, dându-i ştirea anulării căsătoriei religioase -, doresc să ştiţi că nu înţeleg, după cele întâmplate, să-mi fiţi mai puţin dragă şi să vă iubesc mai puţin decât înainte; vreau, dimpotrivă, să mă îngrijesc mai mult decât oricând de tot ceea ce vă priveşte şi să vă arăt cu oricare prilej că, de acum înainte, nu înţeleg

să vă fiu frate numai cu numele, ci şi în faptă." Marguerite, la rându-i, răspundea: „Monseniore, Maiestatea Voastră nu se mulţumeşte, după chipul şi asemănarea zeilor, să-şi copleşească creaturile cu bunuri şi favoruri, ci se milostiveşte să le privească şi să le consoleze în tristeţile lor. Această onoare, care dovedeşte bunăvoinţa Voastră, e atât de mare încât poate fi egalată doar de nemăsurata mea voinţă de a mă pune în slujba Voastră".

In vara lui 1605, după mai bine de douăzeci de ani de absenţă, Marguerite se întoarse la Paris, unde fu primită cu toate onorurile de către Henric al IV-lea, noua lui soţie, Maria de Medici, şi micul Delfin. Trecută de cincizeci de ani, cu tendinţă spre obezitate, cu farduri, perucă şi îmbrăcăminte demodată, ultima Valois se pregătea, printr-o ultimă, extraordinară metamorfoză, să dea Franţei o lecţie de comportare cu adevărat regală. Locuind în magnificul Hotel de Sens, pe malurile Senei, cu noul apelativ de Regina Marguerite, inventat pentru a face faţă situaţiei cu totul inedite a unei regine repudiate cu reşedinţa oficială la Paris, reluă tradiţiile familiei şi, adunând în jurul ei, cum mai făcuse şi în trecut, poeţi, scriitori, erudiţi, filosofi, teologi, oameni de ştiinţă, muzicieni, transmise civilizaţiei mondene care se năştea un exemplu de mecenatism renascentist, „întrucât prânzurile şi cinele ei erau consacrate mai presus de orice hrănirii spiritului, aşa cum făcuse pe vremuri Părintele literelor, strămoşul ei Francisc I, Maiestatea Sa avea lângă sine

patru bărbaţi cărora, aşezându-se la masă, le indica temele, ca ei să le dezvolte... iar când acei bărbaţi docţi terminau de vorbit, pentru a nu dezminţi cu nimic măreţia ei regală, poruncea să vină o orchestră de violonişti, apoi o frumoasă muzică vocală şi în cele din urmă lăuta".

Inspirate la modul ideal de Banchetul lui Platon, discuţiile filosofice care acompaniau până şi mesele Margueritei, nu aveau doar o finalitate speculativă, ci constituiau un prilej pentru a pune în valoare prestigiul regal, erau aşadar un fel de „teatru de curte", destinat în egală măsură publicului de invitaţi - un ceremonial în centrul căruia se afla regina. Dar ea nu a contribuit la dezbaterile culturale ale vremii sale numai prin aceste conversaţii erudite.

Părăsind castelul Usson, orientată din nou către viitor, Marguerite şi-a întrerupt scrierea Memoriilor, dar nu a lăsat pana din mână. Al său *Discours docte et subtil* din 1614, adevărat manifest feminist, care teoretiza superioritatea femeilor asupra bărbaţilor, demonstrează că Marguerite se împăcase în sfârşit cu sexul ei, asumându-şi cu mândrie identitatea feminină, întrebarea care deschide acest Discours: „De ce oare le onorează atât de mult bărbaţii pe femei?" - era şi o chestiune crucială, la originile uneia din trăsăturile distinctive ale moralei nobiliare. Oare în virtutea forţei sau a slăbiciunii lor încă din vremurile civilizaţiei curteneşti, femeile deveniseră obiectul omagiului bărbătesc? Autoarea nu avea îndoieli şi demonstra cu claritate şi eleganţă că „infirmitatea şi

slăbiciunea nu generează onoare, ci dispreţ şi milă... şi nu datorită slăbiciunii, ci excelenţei ei, bărbatul onorează femeia". De altfel, prezenţa, alături de Marguerite, în chip de bibliotecară, a domnişoarei de Gournay, care peste puţin timp avea să relanseze dezbaterile feministe, mutând accentul pe egalitate, nu putea fi mai emblematică pentru interesul nutrit în ultimii săi ani ca regină pentru acea *querelle des femmes* care străbătuse întregul secol.

Marguerite realiza astfel un proiect destinat nu numai să întărească poziţia ei singulară de soţie repudiată, dar şi să o consolideze pe aceea a noului suveran. Se strădui în fel şi chip pentru a întări autoritatea lui Henric, fu darnică în sfaturi şi o ajută pe Maria de Medici să restabilească eticheta curţii şi să readucă Luvrul la fastul său din trecut. Şi mai ales - ea, care nu reuşise să dea tronului un moştenitor -, descoperi că încerca pentru micul Delfin - care de altfel îi răspundea cu o afecţiune sinceră - un profund sentiment matern, încă înainte să-l cunoască, hotărâse să-l lase legatar universal, cu un beau geste care venea în ajutorul lui Henric, subliniind legitimitatea tranziţiei dinastiei între Valois şi Bourboni.

Victimă exemplară a legii salice, care o exclusese pe ea, ultima din familie, de la succesiune, aşadar privată de o coroană care-i revenea de drept, Marguerite se comportă cu înţelepciunea politică, simţul pentru stat, generozitatea şi eleganţa morală ale unei suverane autentice şi tocmai această victorie

asupra unui destin care îi fusese atâta timp potrivnic, i-a îndulcit ultimii ani de viaţă. Dar Marguerite nu-şi putea închipui că timpul avea să păstreze pentru ea o altă coroană, începând din era romantică, după două veacuri de ostracizări şi instrumentări politice, în cursul cărora a fost rebotezată cu porecla de „Regina Margot" - singurul care o numise aşa, când era copil, fusese fratele ei, Carol al IX-lea -, Marguerite deveni regina unei ţări fără hotare şi fără timp, situată în marginea istoriei, regatul romanului şi al aventurii, căruia nu-i vor lipsi niciodată supuşi credincioşi, gata să-i aducă un omagiu entuziast de simpatie şi admiraţie.

Gabrielle D'Estrees - La un pas de tron

Singura condiţie asupra căreia, în cursul tratativelor pentru anularea căsătoriei, regina Navarrei se arătă de neclintit, a fost aceea ca locul ei să fie ocupat de o prinţesă demnă de a purta coroana franceză şi nu, cum spunea ea în particular, de o „curviştină". „O femeie de joasă extracţie socială", o definea, scriindu-i baronului de Rosny, viitorul duce de Sully; una care, după zvonurile în circulaţie, „dusese o viaţă peste poate de murdară şi urâtă".

De nouă ani, într-adevăr, Henric era nebun după o tânără care-i născuse trei fii şi se gândea ca, odată obţinută anularea primei sale căsătorii, să o ia de soţie: ceea ce ar fi fost incompatibil nu numai cu simţul demnităţii pe care-l avea Marguerite, ci şi cu onoarea coroanei franceze.

Ca să spunem adevărul, Gabrielle d' Estrees - acesta era numele „curviştinei" în chestiune - nu alesese ea să devină amanta lui Henric, ci se resemnase la asta, cedând presiunii părinţilor. In familia maternă, Babou de La Bourdaisiere, femeile se bucurau de multă vreme de cea mai proastă reputaţie. Bunica Gabriellei putea să se laude că reuşise, chiar dacă pe fugă, să intre atât în patul papei Clement al Vll-lea, sosit la Marsilia pentru căsătoria nepoatei lui, Caterina, cât şi în acela al lui Francisc I. Fiica ei, Francoise, mama Gabriellei - care, împreună cu cele şase surori ale ei, a fost poreclită „Cele Şapte Păcate Capitale" - îşi părăsise copiii şi bărbatul ca să-l

urmeze pe ultimul ei amant, să-i facă o fată şi să moară împreună cu el de moarte violentă, încredinţată părintelui Antoine, care exercita funcţia de guvernator al Picardiei, Gabrielle crescu, împreună cu sora ei Diane, departe de curte, în fastuosul castel Cceuvres, ducând o existenţă senină până când, la şaptesprezece ani, descoperi amorul în braţele lui Roger de Saint-Lary, conte de Bellegarde, Mare Scutier al Franţei, înainte să treacă în serviciul noului monarh, frumosul Roger fusese unul din mignonii lui Henric al III-lea şi avea părul roşu strălucitor, „umerii laţi, coşul pieptului subţire şi pântecele plat". In 1590, aflat în misiune în Picardia, se îndrăgosti la prima vedere de Gabrielle şi hotărî s-o ia de nevastă. Totul părea să hărăzească tinerei perechi un destin fericit, dar Bellegarde comise o eroare fatală: se mărturisi suveranului, lăudând frumuseţea iubitei în asemenea termeni, încât îi trezi curiozitatea. Şi astfel, puţin mai târziu, găsindu-se la Compiegne, nu departe de Coeuvres, Henric dori să se convingă personal de farmecele Domnişoarei d' Estrees.

Gabrielle era într-adevăr frumoasă, cum avea să recunoască şi una dintre rivalele ei, domnişoara de Guise, devenită mai târziu prinţesă de Conţi, presupusa autoare a Amorurilor Marelui Alcandre, nume de cod al lui Henric: era blondă, dar de un blond palid, „ochii ei erau de culoarea cerului şi atât de strălucitori, încât era greu de ştiut dacă-şi luau via lor limpezime de la soare sau dacă soarele i-o

datora ei pe a sa. Avea sprâncenele arcuite şi în chip plăcut închise la culoare, iar nasul puţin acvilin; gura îi era rubinie; sânul mai alb ca fildeşul cel mai frumos şi mai şlefuit, iar carnaţia mâinilor asemănătoare rozelor şi crinilor". Pentru suveran, a o vedea şi a o dori au fost unul şi acelaşi lucru.

Intr-adevăr, cu trecerea anilor, Henric era tot mai puţin preocupat să-şi înfrâneze impulsurile erotice, iar numărul amantelor sale creştea vertiginos. Nestăpânita dorinţă de posesie suscitată în el de Gabrielle îl determină să abuzeze fără ruşine de autoritatea de suveran, poruncindu-i lui Bellegarde să se dea deoparte şi să-i cedeze locul în inima şi patul iubitei.

Marele Scutier plecă fruntea, dar Gabrielle se dovedi mult mai puţin ascultătoare. Tânăra îl iubea pe Roger al ei şi încerca o adevărată repulsie pentru bărbatul acela mic de stat, uscat, cu un aspect neîngrijit şi privirea de satir, cu douăzeci de ani mai bătrân ca ea, şi pe care vicisitudinile vieţii şi încercările războaielor îl făceau să pară şi mai bătrân. Henric se adresă atunci tatălui ei şi mătuşii din partea mamei, Isabelle de Sourdis, făcându-i să întrevadă toate avantajele de care avea să se bucure întreaga familie dacă frumoasa îndărătnică se decidea să se arate puţin mai înţelegătoare, în februarie 1591, Gabrielle fu constrânsă la capitulare.

Legătura lor începu furtunos: angajat în recucerirea ţării, mereu sub arme, Henric ducea o viaţă itinerantă şi o punea pe Gabrielle să se întâlnească cu el în unul sau altul dintre

avanposturile militare, de îndată ce împrejurările o îngăduiau. Pentru a permite amantei să părăsească reşedinţa paternă, respectând aparenţele, în 1592 regele îi dădu un soţ paravan, pe Nicolas d'Amerval de Lian-court, baron de Benais, un văduv cam trecut, dispus să renunţe la exercitarea drepturilor lui conjugale în schimbul unui substanţial venit. Dar nici asta nu ajunse pentru a-l pune pe Henric la adăpost de insidiile geloziei. Intr-adevăr, Gabrielle nu se străduia să mimeze sentimente pe care nu le încerca şi nici nu rupsese vreodată cu adevărat legăturile cu Bellegarde, iar în scrisorile pasionale pe care i le adresa Henric în acei primi ani se întâmpla adesea ca declaraţiile de dragoste să fie împletite cu reproşuri, rugăminţi, ameninţări: „Nimic nu hrăneşte mai mult bănuielile mele, îi scria la 14 iulie 1593, şi nu le face să izbucnească mai tare decât purtarea Voastră faţă de mine... Hotărâţi-vă aşadar, doamna mea, să aveţi un singur servitor. Depinde de dumneavoastră să mă schimbaţi, depinde de dumneavoastră să-mi acordaţi favoarea; dar nu-mi faceţi nedreptatea de a crede că oricine altcineva pe lume ar putea să vă slujească printr-o dragoste asemenea celei pe care vi-o port, aşa cum nimeni altcineva n-ar putea să-mi egaleze fidelitatea".

Scrisoarea a fost scrisă la Saint-Denis, într-un moment în care chinurile inimii nu constituiau cu siguranţă singurele griji ale suveranului. Tocmai în acele zile, aşa cum îi comunică Gabriellei în misiva următoare, era în tratative cu clerul

catolic şi se pregătea pentru „saltul periculos", adică la abjurarea religiei în care se născuse. Prin conversiunea la catolicism, regele Navarrei încetă să fie doar unul dintre pretendenţii la tronul Franţei şi, şase luni mai târziu, consacrat rege la Chartres, a fost recunoscut drept suveran legitim şi de majoritatea regiunilor şi oraşelor care-i rămăseseră ostile până atunci. La 22 martie anul următor, Henric îşi făcu intrarea în Paris şi luă în stăpânire Luvrul şi celelalte reşedinţe regale şi, în vreme ce ţara întreagă i se închina, însăşi Gabrielle începu să se uite cu alţi ochi la bătrânul şi prea puţin iubitul ei adorator. Dacă până atunci viaţa ei fusese o suită de coerciţii şi de renunţări, acum avea un obiectiv pentru care să se lupte, o raţiune pentru a răspunde sentimentelor lui Henric şi a-l ţine strâns legat de ea: se gândea să-i devină soţie şi să domnească alături de el.

Gabrielle repurta un succes decisiv pe 7 iunie 1594, născând un băiat. La peste patruzeci de ani, Henric se abandonă fericirii de a fi tată: „Nepreţuita mea iubită - îi scria trei luni mai târziu lui Gabrielle de la Fontainebleau -, la două luni după sosirea acestei solii veţi vedea un cavaler care mult vă iubeşte şi care se numeşte regele Franţei şi Navarrei, titlu fără îndoială foarte onorabil, dar foarte greu de purtat. Acela de supus al vostru e mult mai plăcut. Toate trei împreună sunt bune, oricare ar fi sosul cu care sunt asezonate, şi sunt hotărât să nu le cedez nimănui".

Ca Henric să-şi poată recunoaşte fiul, trebuia ca Gabrielle să fie eliberată de falsul ei soţ: după o farsă judiciară, în cursul căruia bietul Liancourt fu constrâns să se declare impotent, tribunalul din Niort restitui tinerei femei condiţia ei precedentă de *non nupta*. Şi dacă anularea căsătoriei suveranului se anunţa mai puţin simplă, Gabrielle putea oricum să-şi vadă de cariera de concubină oficială fără a se mai teme, în ceea ce o privea, de acuzaţia - pe atunci extrem de gravă - de adulter.

Trebuie mers înapoi până în vremea Dianei de Poitiers pentru a mai găsi un exemplu asemănător de favoare regală. Titluri, proprietăţi, beneficii, slujbe, sume astronomice, bijuterii, cadouri - toate mărturiseau aproape zilnic despre incredibila ascensiune a fostei baronese de Liancourt, devenită marchiză de Montceaux şi apoi ducesă de Beaufort. Spre deosebire de Diane, însă, Gabrielle nu avea drept scut o reputaţie impecabilă, iar indignarea suscitată de o asemenea neruşinată risipă a bunului public într-o ţară încercată de războaie şi foamete, aflată în pragul falimentului, era alimentată de crescendoul scandalos al onorurilor aduse favoritei şi bastarzilor ei.

Încă din momentul conversiunii lui Henric la Saint-Denis a fost nevoie să se ia măsuri de precauţie pentru a o proteja de ostilitatea mulţimii pe Gabrielle, care, în anii următori, acuzată din amvon de predicatorii parizieni că îl împingea pe rege la pierzanie, avea să devină tot mai mult ţinta mâniei populare. Intre

versurile care circulau despre ea (şi nu dintre cele mai feroce), le putem cita pe acelea transcrise de L'Estoile în jurnalul său:

Gabriel vint jadis a la Vierge annoncer, . .
Que le Sauveur du monde auroit naissance en elle
Mais le Roy aujourd'hui, par une Gabrielle,
A son propre salut a voulu renoncer.[4]

Profund semnificativ este un episod reprodus tot de L'Estoile. „Un tipograf pe nume Chupin, de curând sosit de la Geneva, mi-a povestit că, ducându-se la Luvru pentru treburile lui, o întâlnise la intrare pe doamna de Liancourt magnific îmbrăcată şi escortată. Ne-ştiind despre cine era vorba şi văzând că toţi o omagiau, se oprise să întrebe cine era şi rămăsese mut când un arcaş din gardă îi răspunsese de îndată, în gura mare: „Prietene, e una care nu valorează nimic, e curva regelui".

In ianuarie 1595, Henric recunoscu şi legitimă cu patente înregistrate de Parlamentul din Paris, pe Cesar de Vendome, primul fiu avut de la Gabrielle. Gestul, fără precedent, suscită rumoare, cu atât mai mult cu cât glasurile răuvoitoare atribuiau paternitatea copilului lui Bellegarde, insinuând că suveranul renunţase să-i pună numele Alexandru, pentru a evita posibile jocuri de cuvinte între apelativul „cel

[4] „Gabriel veni odinioară s-o anunţe pe Fecioară
Că Mântuitorul lumii se va naşte din ea,
Insă regele astăzi, printr-o Gabrielă
La propria-i mântuire a vrut să renunţe." (în fr. în text)

Mare" şi rangul de „Mare Scutier" al amantului Gabriellei.

Doi ani mai târziu, însă, blamul veni de la însăşi familia regală. Poftită să fie naşa lui Catherine-Henriette, a doua născută a lui Henric şi a Gabriellei, Catherine de Bourbon, sora suveranului şi primă doamnă a regatului, refuză de trei ori, în faţa celor mai înalţi reprezentanţi ai curţii, să o ridice pe fetiţă din leagăn şi să o depună în mâinile prinţului de Conţi, însărcinat s-o ducă la cristelniţă. Regele nu insistă şi, în ciuda incidentului, ceremonia se desfăşură cu solemnitatea şi fastul datorate unei prinţese de sânge regal.

Cu naşterea celui de-al treilea fiu, căruia îi fu în sfârşit dat numele marelui condotier macedonean, ambiţia lui Gabrielle şi îngăduinţa lui Henric ajunseră la culme. La 13 decembrie 1598 a fost botezat la Saint Germain Alexandre-Monsieur şi la sfârşitul ceremoniei, aşa cum era obiceiul pentru un „fiu al Franţei", heralzi, trompeţi şi oboişti îi aduseră un omagiu însufleţit. Ca şi cum n-ar fi fost de ajuns, la somptuoasa cină care încheia festivităţile, ducesa de Beau-fort nu se aşeză la masă lângă suveran, ci în faţa lui, ocupând aşadar locul rezervat reginei. Era într-adevăr prea mult. Credinciosul ministru de Finanţe refuză să dea muzicanţilor banii cuveniţi pentru un botez regal şi se văzu constrâns să-l recheme pe Henric la realitate. „Pentru ca fiii Voştri să fie consideraţi fii ai Franţei, trebuie ca mai întâi să fi existat o căsătorie legitimă". Indignarea populară se

exprimă în termeni tot atât de expliciţi, deşi mai puţin eleganţi:

Mariez-vous, de par Dieu, Sire!
Vostre lignage est bien certain:
Car peu de plomb et de cire
Legitime un fils de putain.[5]

Gabrielle nu merita atâta blam şi purtarea ei nu era cea a unei curtezane vulgare. Nu ştim, desigur, care erau adevăratele ei sentimente, dar e probabil ca în cursul anilor atitudinea sa faţă de Henric să se fi schimbat. Personalitatea extraordinară a amantului, carisma lui, curajul, succesele lui, aerul de sacralitate care-l învăluia acum, nu puteau să nu se fi impus admiraţiei ei, ca şi tenacitatea pasiunii suveranului faţă de ea, iar voinţa constantă de a o asocia triumfurilor lui trebuie să fi modificat profund natura raporturilor lor. Tânăra femeie capricioasă şi instabilă, gata să folosească orice prilej pentru a răzbuna violenţele îndurate, cedase locul unei iubite credincioase şi complice, atentă în a răspunde exigenţelor afective ale regelui şi mândră de influenţa pe care o exercita asupra lui. O influenţă deloc nefastă, din moment ce Gabrielle era, împreună cu familia ei, o susţinătoare convinsă a unei politici de toleranţă şi a contribuit la orientarea lui Henric către conversiunea la catolicism şi către promulgarea Edictului de la Nantes. Naşterea celor trei copii şi

[5] „Căsătoriţi-vă, pentru Dumnezeu, Sire
Seminţia Voastră e sigură:
Puţin plumb şi puţină ceară
Legitimează un fecior de curvă." (în fr. în text)

grija comună de a le asigura cel mai bun viitor posibil contribuiseră apoi la consolidarea uniunii celor doi amanţi.

Dacă ambiţia şi gustul pentru putere nu erau desigur străine de metamorfoza tinerei femei, acestea i se impuneau ca un instrument necesar de apărare înainte de a constitui un scop în sine. Oricât de mare ar fi fost ascendentul pe care Gabrielle îl dobândise asupra lui Henric, situaţia ei rămânea fragilă, aleatorie, întrucât depindea de bunăvoinţa suveranului care, la rându-i, nu era întotdeauna cu totul stăpân pe hotărârile lui. Ea ştia aşadar că singurul statut în măsură să-i garanteze drepturile era acela de regină şi, cu toate că această ipoteză apărea ca imposibilă, vreme de mulţi ani Henric îngădui femeii iubite să o creadă realizabilă. Iată de ce povestea Gabriellei diferă de cea a tuturor celorlalte favorite regale şi apare ca dublu exemplară. Această poveste demonstrează, pe de o parte, forţa şi îndrăzneala subversivă a seducţiei feminine, şi pe de altă parte, limitele de netrecut ale acesteia.

Toată lumea era de acord că, odată urcat pe tron, Henric trebuia să consolideze pacea şi stabilitatea ţării, căsătorindu-se şi aducând pe lume moştenitori care să asigure continuitatea dinastică, împiedicând reaprinderea unor noi conflicte în momentul succesiunii. E adevărat, regele mai era căsătorit, dar Marguerite, de care trăia despărţit de mai mult de zece ani, era gata să subscrie la cererea de anulare a căsătoriei. Fireşte, cu anumite condiţii, a căror listă se

lungea de la o rundă de negocieri la alta. Apoi, pentru a ţine cont de opinia catolicilor, Henric se văzu silit să facă recurs direct la autoritatea papei, însă dispensa pontificală cerea răbdare. Convertit de puţină vreme, regele trebuia mai întâi să fie exonerat de acuzaţia de erezie; în afară de aceasta, Suveranul Pontif dorea să fie informat asupra identităţii aceleia care avea să se bucure de efectele dispensei.

Iniţiate în 1594, formalităţile de anulare a căsătoriei se prelungiră pe durata a şase ani, anii cei mai intenşi şi senini ai legăturii cu Gabrielle. Aşa cum o dovedesc extraordinarele scrisori scrise de Henric amantei şi parvenite până la noi, nu era vorba numai de durata unei violente pasiuni fizice. In aventuroasa, dramatica existenţă a suveranului, tânăra femeie devenise cu timpul un refugiu sigur, o oază de linişte, de frumuseţe, de armonie, de hedonism rafinat. Sully, care totuşi n-o plăcea pe Gabrielle, a enumerat în memoriile sale calităţile pe care suveranul spunea că le preţuieşte cel mai mult la ea, acestea fiind tocmai blândeţea, graţia, îngăduinţa: ei putea regele să-i „mărturisească secretele şi grijile, primind în schimb gingăşia şi afecţiunea unei consolări". Iar acum, când miniştrii săi îi cereau să dea coroanei un moştenitor şi când, potrivit vechii logici a alianţelor matrimoniale, căreia îi datora dezastruoasa uniune cu Marguerite, erau în căutarea grăbită a unei principese străine, cum putea oare Henric să ignore faptul că Gabrielle îi dăduse trei splendide odrasle, care-l umpleau de

bucurie şi de orgoliu? Nu avea oare de pe acum o familie, care pentru prima oară în viaţa lui îi dăruia fericirea? In fond, cine se putea opune dorinţelor lui şi ce anume îl împiedica s-o ia de soţie pe Gabrielle?

Regele ştia însă foarte bine că este vorba de un vis şi că nu aspiraţia spre fericire conducea opţiunile matrimoniale ale unui suveran. O femeie care-i fusese în mod public concubină n-ar fi putut niciodată să devină regină şi, chiar dacă acest lucru ar fi fost prin absurd posibil, din moment ce Marguerite refuza să declare căsătoria lor ca neconsumată, nu exista anulare în măsură să şteargă faptul că fiii avuţi de la Gabrielle erau fructul adulterului şi prin urmare aceştia nu erau în nici un caz abilitaţi să-i urmeze la tron. Mai mult, aşa cum se grăbea să-i amintească Sully, cel mai defavorizat era tocmai primul născut, Cesar, deoarece se născuse din legătura unor părinţi adulteri amândoi, iar Alexandre văzuse lumina zilei după anularea căsătoriei mamei sale cu Liancourt, ceea ce complica şi mai mult lucrurile. Numai copiii născuţi după căsătoria lui Henric cu Gabrielle ar fi putut să aibă eventual dreptul de a-i urma la tron, dar cu preţul căror conflicte cu fraţii mai mari şi căror funeste consecinţe pentru întreaga ţară? Dacă astfel stăteau lucrurile, de ce o făcuse regele pe Gabrielle să creadă că visul se putea realiza? O indusese în eroare cu bună ştiinţă, din slăbiciune, ca să trăiască liniştit? Sau se legănase el însuşi în iluzia de a putea păstra intact paradisul său privat, găsind, în ultima

clipă, o cale de ieşire? In acea lungă şi tragică traversare a deşertului din care fusese alcătuită viaţa lui de până atunci, întotdeauna individualismul său neînfrânt triumfase asupra împrejurărilor. Se obişnuise să-şi ascundă cu grijă adevăratele intenţii, să ducă în acelaşi timp tratative de semn opus, să lase deschise toate posibilităţile, pentru a ieşi în câmp deschis numai în ultimă instanţă, încrezător mai degrabă în instinctul lui şi în norocul care-l însoţea. Un joc al hazardului continuu care, în politică şi în război deopotrivă, îl făcuse până atunci să câştige. „Durerea de cap" a căsătoriei cu Gabrielle se anunţa, totuşi, deosebit de complicată.

In primul rând, era acum limpede că nici papa, nici Marguerite nu-şi vor da consimţământul pentru anularea căsătoriei fără să aibă în schimb garanţia absolută că regele nu o va folosi ca să-şi ia în căsătorie amanta. Trebuiau începute aşadar tratative matrimoniale credibile şi conforme cu prestigiul monarhiei franceze, chiar dacă la sfârşit şi-ar fi schimbat intenţiile. Pentru moment, însă, lista prinţeselor europene încă libere şi în măsură să procreeze era foarte limitată, iar trecutul hughenot al lui Henric şi recenta lui conversiune nu uşurau căutarea.

Intre toate, candidata ce răspundea cel mai bine intereselor coroanei era - ce soartă potrivnică pentru Henric! - o principesă de Medici. In 1598, Maria avea douăzeci şi cinci de ani şi o frumuseţe de matroană; era orfană de amândoi părinţii, nepoată a marelui duce

Ferdinand şi aducea ca zestre ştergerea imensei datorii pe care Henric o contractase cu băncile florentine pentru finanţarea recuceririi regatului său. Proiectul, susţinut cu putere de foarte fidelul ministru de Finanţe al lui Henric, se bucura şi de sprijinul necondiţionat al vărului marelui duce, papa Clement al VIII-lea .

Scrisorile canonicului Bonciani, însărcinat de Ferdinand să poarte tratativele matrimoniale privind-o pe Maria, ne permit să urmărim neruşinatul joc dublu al regelui Franţei. De multă vreme, Henric îşi dăduse consimţământul de principiu proiectului florentin, folosind însă o tactică de tergiversare pentru a câştiga timp şi a amâna din zi în zi dificila problemă a soluţiei pentru relaţia sa cu Gabrielle. „Fără ducesă, căsătoria nepoatei Voastre s-ar fi înfăptuit în patru luni" - scria Bonciani marelui duce, şi constata dezolat că dragostea regelui pentru doamna în chestiune creştea cu fiecare zi. Până-ntr-atât încât, în primele luni ale lui 1599, canonicul considera partida pierdută: „Regele Franţei - scrie el într-o misivă cifrată păstrată în arhivele medicee - se preface că vrea s-o ia de soţie pe Maria de Medici pentru a obţine anularea căsătoriei; odată obţinută, se va căsători cu Gabrielle".

Rapoartele ambasadorilor italieni acreditaţi la curtea Franţei adresate guvernelor lor exprimau aceleaşi temeri şi aceleaşi dubii ca şi diplomatul toscan, iar suveranul nu părea preocupat să le modifice impresiile. Henric îşi ţinea tot timpul amanta lângă el, o mângâia şi o săruta în public,

îi rezerva un tratament regal, consimţea la orice dorinţă a ei şi nu îngăduia ca vreunul dintre sfătuitorii lui să-l aducă la raţiune.

La rându-i, favorita îşi etala puterea cu insolenţă, intervenea asupra numirilor, ameninţa pe miniştrii care i se împotriveau şi nu făcea nici un mister din speranţa ei de a se căsători cu regele. Ambiţia înăbuşea oare în ea orice prudenţă, sau era mai degrabă un mod de a obişnui lumea cu ideea unei căsătorii socotită de neconceput?

A doua ipoteză este de departe cea mai probabilă. Deşi era sigură de dragostea lui Henric, Gabrielle nu putea ignora refuzul cu care era întâmpinată peste tot perspectiva unirii lor matrimoniale, nici nu era sigură că amantul ei va putea să mai reziste multă vreme nemulţumirii întregii ţări. In afară de hughenoţi, care se temeau, mai mult decât de o mezalianţă, de o uniune care ar fi putut să-l readucă pe rege în sânul Bisericii catolice, în Franţa toată lumea îi era cât se poate de ostilă. Pe de altă parte, cine ar fi putut să-i garanteze că Henric avea s-o iubească în continuare? Şi-atunci, ce s-ar fi întâmplat cu ea, cu cei trei copii, şi cu al patrulea, care era pe drum? Pradă anxietăţii, expusă tuturor privirilor, boicotată de miniştri, ţintă cotidiană a insultelor populare, Gabrielle simţi că-i fuge pământul de sub picioare şi, făcând apel la pasiunea regelui, decise s-o ia înaintea duşmanilor şi, creând o situaţie ireversibilă, să devină regină de fapt, înainte să fie regină de drept.

Dacă în decembrie 1598 Henric scandalizase curtea cu botezul celui de-al treilea născut, pe 23 februarie, o zi de marţi, de Lăsata secului, o consterna de-a binelea scoţându-şi din deget inelul sfinţit pe care-l primise la Chartres în momentul ungerii sale şi punându-l pe degetul favoritei. Gestul sacrilegiu fu întovărăşit de angajamentul formal al regelui de a o lua în căsătorie pe ducesa de Beaufort în prima duminică de după Paşte. Mai lipsea încă dispensa papală, dar Henric nu părea îngrijorat. „Numai Dumnezeu sau moartea regelui pot să-mi oprească norocul", exulta Gabrielle, şi victoria ei părea chiar să fie totală.

Totul era pregătit pentru marele eveniment, de la rochia miresei, din catifea stacojie - culoarea rezervată reginelor - la draperiile de mătase în aceeaşi culoare pentru noul ei dormitor de la Luvru; şi totuşi, cu trecerea zilelor, favorita începu să dea tot mai mult semne de nervozitate. Aflase oare prin spionii ei că Henric, care relansase tratativele cu trimisul florentin, începuse să discute în detaliu articolele privind zestrea Mariei? Şi că, aşa cum îi scria Bonciani marelui duce, revocarea de către Marguerite a ultimei sale procuri pentru anularea căsătoriei „nu displăcuse regelui"? Şi că, deci, suveranul îi făcuse promisiuni pe care în ultimul moment nu înţelegea să şi le ţină? Sau o alarmau, mai degrabă, verdictele nefavorabile ale astrologilor şi ghicitorilor italieni pe care-i consulta obsesiv? Ori era vorba, mai simplu, despre oboseala datorată graviditătţii, asociată cu tensiunea

emoţională provocată de apropierea unei ceremonii pentru care se luptase cu atâta fervoare şi de care depindea viitorul ei şi-al copiilor ei?

Sigur este că, odată cu apropierea sărbătorii Paştelui, confesorul regelui îi sugeră acestuia să salveze măcar aparenţele şi să se despartă pentru câteva zile de favorită. Gabrielle căzu pradă unei teribile crize de panică şi îl imploră în zadar pe Henric să-i îngăduie să rămână cu el la Fontainebleau. Suveranul o întovărăşi până la Corbeil, de unde o ambarcaţiune mare avea să o ducă în câteva ore, urcând încet cursul Senei, la Paris. Despărţirea lor - aşa cum aveau să povestească mai târziu Bassompierre şi Fouquet La Varenne, însărcinaţi cu escorta favoritei - a fost cum nu se poate mai dramatică, „ca şi cum amândoi ar fi ştiut că n-aveau să se mai revadă niciodată". Asta se şi întâmplă, căci Gabrielle muri patru zile mai târziu la Paris, pradă unor suferinţe atroce, singură, părăsită de toţi, după ce invocase în zadar ajutorul bărbatului care-o iubea într-atâta. Avea abia douăzeci şi şase de ani şi nici o altă favorită a unui rege al Franţei nu se aflase, ca ea, la un pas de a deveni regină.

Dar ce s-a întâmplat în realitate în acele patru zile fatidice? Nu lipsesc relatări amănunţite ale ultimelor ceasuri de viaţă ale Gabriel-lei, întrucât caracterul neaşteptat şi tragic al morţii ei a produs o adâncă impresie asupra contemporanilor. Totuşi, dacă toţi sunt de acord asupra dinamicii evenimentelor, explicaţiile asupra cauzelor care le-au determinat sunt în

evidentă divergenţă. Unii, referindu-se la verdictul medicilor, au crezut că e vorba de o moarte naturală din cauza unor puternice convulsii pricinuite de starea avansată a graviditătţii; alţii au văzut în dispariţia favoritei intervenţia unei forţe supranaturale, fie divine, fie demoniace; în sfârşit, alţii nu s-au îndoit de faptul că ducesa de Beaufort fusese otrăvită.

Marţi, 6 aprilie, către orele patru după-amiaza, Gabrielle, acum în luna a noua, debarcă la Arsenal, unde fu primită de un grup de doamne de rang înalt, care o însoţiră la casa mareşalei de Balagny, sora ei. De aici, Gabrielle plecă apoi, în compania lui Fouquet La Varenne, la splendida locuinţă a lui Sebastien Zamet, un bancher de origine toscană, prieten intim cu ea şi cu Henric al IV-lea, care-i adăpostise adesea pe cei doi amanţi. I se servi o cină excelentă, din care mancă cu poftă, dar la sfârşitul mesei luă o chitră care-i lăsă în gură un gust amar. Mai târziu, mulţi se declarară convinşi că Zamet îi adusese favoritei o chitră otrăvită, la ordinul marelui duce Ferdinando, asupra căruia greva deja suspiciunea de a-şi fi eliminat, după aceeaşi metodă, fratele, marele duce Francesco Maria şi pe tânăra lui soţie, Bianca Capello, şi care miza, din raţiuni politice şi economice, pe căsătoria nepoatei sale cu regele Franţei. Dar nu se poate exclude nici o intervenţie a „sfintei mâini" a papei, pentru care era de importanţă crucială ca Henric al IV-lea să ia de soţie o prinţesă catolică, în stare să-l readucă stabil pe orbita tradiţională a Bisericii romane.

In dimineaţa următoare, Gabrielle merse să se spovedească la biserica Petit-Saint-Antoine şi după-amiază se întoarse acolo ca să asiste la vecernie, dar căldura şi mirosul prea puternic de tămâie îi provocară o puternică durere de cap. Întoarsă la Hotel Zamet, se întinse în pat şi leşină, cuprinsă de convulsii. După ce-şi reveni, îi spuse lui Fouquet La Varenne că nu voia să rămână nici o clipă mai mult în casa lui Zamet şi-i ceru s-o ducă la locuinţa unei mătuşi, doamna de Sourdis. Aflată la Blois, aceasta fu convocată neîntârziat.

Joi dimineaţa, deşi foarte slăbită, Gabrielle se sculă să meargă să se împărtăşească la Saint-Germain-l'Auxerrois, dar la întoarcere trebui să se întindă din nou pe pat. Către orele patru fu cuprinsă de convulsii teribile şi medicii hotărâră s-o facă să nască. Moaşa se arătă nepricepută şi copilul, deja mort, îi fu smuls bucăţi din pântece. După câteva ore, o altă criză convulsivă, mai violentă decât cea dinainte, contractă muşchii bolnavei şi-i deforma trăsăturile feţei. Intr-un moment de luciditate, Gabrielle trimise regelui un bilet în care îl implora să vină la ea, dar starea ei părea acum disperată. In timp ce trupul ei continua să fie pradă convulsiilor, tânăra femeie îşi pierdu treptat vorbirea, vederea, auzul şi se cufundă într-o lungă agonie, care dură toată ziua de vineri şi sfârşi la cinci dimineaţa, în Sâmbăta Mare.

Henric, care în zorii zilei de vineri 9, după ce primise biletul, plecase călare spre Paris, nu ajunse niciodată la căpătâiul ei. In drum, primi

un mesaj al lui Fouquet La Varenne, care îi anunţa moartea Gabriellei; ai săi îl convinseră să nu meargă mai departe. Nici doamna de Sourdis nu reuşi să ajungă la timp şi la vederea chipului oribil desfigurat al moartei i se făcu rău.

Aşadar, singurul care veghease bolnava şi luase hotărâri fusese Fouquet La Varenne care, aşa cum a arătat Jacques Bolle, nu era mai presus de orice bănuială. Cum oare moaşa, care dăduse dovadă de mare pricepere la cele trei naşteri precedente, devenise incapabilă să facă faţă situaţiei? De ce Fouquet îl anunţase pe Henric al IV-lea că Gabrielle murise cu cel puţin douăzeci şi patru de ore înainte de decesul real? Şi, mai ales, de ce îngăduise ca o enormă mulţime de curioşi să invadeze reşedinţa Sourdis şi să asiste la teribila agonie a bietei femei? Printr-o batjocură atroce a sorţii, Gabrielle a murit în public, ca o regină. Şi nu, cum va fi cazul Annei de Austria, pentru a fi indicată ca model de resemnare creştinească, ci pentru a putea arăta unui număr cât mai mare de persoane stigmatele unei posedate de diavol. Nu se zvonea oare că tânăra se deda-se practicilor vrăjitoreşti şi că doar cu ajutorul necuratului reuşise să cucerească pentru atâta vreme inima şi mintea regelui? Pe de altă parte, admiţând că Fouquet La Varenne fusese artizanul acestei morţi, oare nu eliberase acesta Franţa de coşmarul unei căsătorii potrivnice moralei, obiceiurilor, legii şi aducătoare de nenumărate dezastre, şi nu era oare această hotărâre în perfectă coerenţă cu declaraţiile ambigue, cu

aluziile învăluite, cu apelurile la providenţă pe care le găsim presărate atât în relatările şi misivele diplomaţilor străini, cât şi în amintirile contemporanilor? Iar temerile care o tulburaseră atât de tare pe Gabrielle în ultimele ei luni de viaţă nu erau oare datorate mai ales acestei atmosfere încărcate cu suspiciuni, intrigi şi ameninţări? Să amintim, cu titlu de exemplu, cuvintele sibilinice folosite de Sully ca să-i anunţe tinerei sale soţii moartea ducesei de Beaufort: „Nu o să mergeţi nici la lever-ul, nici la coucher-ul ducesei, căci coarda s-a rupt. Şi deoarece a murit cu adevărat, Dumnezeu să-i dea o viaţă lungă şi bună. Iată-l pe rege eliberat de multele griji care-l chinuiau şi de starea de nehotărâre care-l ţinea prizonier".

Cu toate că tocmai „nehotărârea" lui fusese cauza principală a morţii femeii iubite, sfârşitul groaznic al Gabriellei îl răvăşi pe Henric. „Durerea mea nu are seamăn, aşa cum nu avea seamăn fiinţa care o pricinuieşte; tristeţea şi doliul mă vor întovărăşi până în mormânt", îi scria prea credincioasei sale surori, Catherine de Bourbon, ca răspuns la scrisoarea ei de condoleanţe, şi încheia astfel: „Rădăcina iubirii mele e moartă şi nu va mai da lăstari". Nu avem motive să ne îndoim de sinceritatea lui, şi totuşi durerea avea să fie de scurtă durată.

Intr-adevăr, oricât s-ar fi grăbit Marguerite să-şi dea încuviinţa rea pentru anularea căsătoriei, oricât s-ar fi grăbit papa să o emită şi miniştrii să încheie acordurile matrimoniale cu Maria de Medici,

Henric îi devansa în timp pe toţi, suscitând din nou descumpănirea generală: la abia două luni de la moartea „frumosului său înger", a „sufletului său", îşi pierdu capul pentru Henriette de Balzac d'Entragues, o brunetă de douăzeci de ani total lipsită de scrupule. De data aceasta, spre deosebire de ce se întâmplase cu Gabrielle, tânăra fu aceea care stabili, cu ajutorul familiei sale, condiţiile capitulării. La l octombrie 1594, Henric semnă o hârtie prin care se angaja s-o ia pe domnişoara d'Entrangues de soţie, „în cazul în care, în următoarele şase luni, va rămâne însărcinată şi va da viaţă unui prunc de parte bărbătească". Era începutul unei noi farse, mai grotescă, dar, din fericire, mai puţin tragică decât prima: în jocul de-a dragostea, Henric devenise un trişor experimentat. Exact un an mai târziu, la 5 octombrie 1600, după ce Henriette adusese pe lume prematur o fetiţă născută moartă, se căsători prin procură cu Maria de Medici. Onoarea de a-i reprezenta i-a fost conferită tocmai ace lui Roger de Bellegarde căruia, cu zece ani înainte, îi impusese să renunţe la Gabrielle.

O nouă regină florentină

Noua soţie venită din Italia, pe care Henric al IV-lea a dus-o la altar la Lyon pe 17 decembrie 1600, avea douăzeci şi şapte de ani: după criteriile epocii, era aşadar o mireasă clar în vârstă. La treisprezece ani, o călugăriţă vizionară îi prezisese că va ajunge regina Franţei şi Maria îi refuzase pe toţi numeroşii săi pretendenţi în aşteptarea a ceea ce părea doar un vis imposibil. Dar iată că, împotriva oricărei aşteptări, exigenţele dinastice ale monarhiei franceze şi interesele politice ale Marelui Ducat al Toscanei şi Sfântului Scaun făcuseră în aşa fel încât visul să se prefacă în realitate. Precum îndepărtata ei verişoară Caterina, Maria avusese o copilărie solitară şi lipsită de afecţiune. Orfană de mamă, plină de resentimente pentru tânăra mamă vitregă Bianca Capello, care acaparase inima tatălui ei, obligându-l la o ruşinoasă mezalianţă, Maria trecu, după tragicul sfârşit al amândurora, sub tutela unui unchi posedat de demonul puterii. De copil găsise alinare în prietenia Eleonorei, o fetiţă de extracţie socială modestă, cu cinci ani mai mare, pe cât de urâtă, pe atât de inteligentă, care reuşise să se facă indispensabilă. O prietenie aducătoare de multe nenorociri, în care inegalitatea de condiţie generase un raport întemeiat pe servilism şi adulaţie şi care, cu timpul, avea să permită slujnicei, ce exploatase vanitatea şi egocentrismul stăpânei, să o domine.

Conştiinţa onoarei imense care îi fusese hărăzită de soartă era la Maria cu totul lipsită de complexul de inferioritate pe care strămoaşa Caterina îl încercase faţă de stirpea regală de Valois. Pricina acestei îndrăzneli nu era numai zestrea extrem de mare de unde se plăteau datoriile unui soţ care, deşi ocupase tronul celei mai vechi monarhii din Europa, descindea dintr-o ramură minoră şi trebuise să-şi cucerească regatul prin forţa armelor. Principesa florentină se simţea învestită cu o dublă misiune: fiică a Ioanei de Austria, ultima născută a împăratului Ferdinand I, fratele lui Carol al V-lea, avea o autentică veneraţie pentru casa de Habsburg şi îşi propunea să acţioneze pentru a pune capăt conflictului secular dintre Franţa şi Imperiu, redând coeziune şi unitate de ţeluri Europei catolice. Acelaşi Clement al VIII-lea , care contribuise din plin la succesul tratativelor matrimoniale, îi dăduse, tocmai în această perspectivă, tripla însărcinare de a determina Biserica galicană să adopte normele Conciliului din Trento, de a susţine întoarcerea iezuiţilor în Franţa şi de a distruge din rădăcini erezia protestantă franceză.

Pe de altă parte, nu mai puţin mândră de familia ei paternă, Maria era conştientă de faptul că datorită ei se va putea reînnoda legătura fecundă pe care dinastia Valois o întreţinuse cu marea civilizaţie artistică înflorită la Florenţa sub patronajul familiei de Medici şi că, odată încheiată epoca întunecată a războaielor religioase, se va putea reintroduce în Franţa acel

mod de viaţă superior, al cărui apogeu fusese realizat în Italia Renaşterii. Extraordinarele tezaure - tablouri, ţesături, bijuterii, cristaluri, vase de aur şi argint, alte obiecte preţioase pe care Maria le aducea cu sine în nenumăratele sale cu-fere - erau demonstraţia concretă a excelenţei artistice dobândite de artizanii din ţara ei de origine şi aveau să deschidă calea unui nou val migrator, menit să sporească prezenţa florentină pe pământul Franţei, însuşi ciclul de festivităţi organizate de marele duce Ferdinand pentru a celebra căsătoria nepoatei sale, în afară de faptul că a marcat culmea artei serbărilor baroce, a reprezentat o prefigurare limpede a acestui program ambiţios.

Din păcate, proiectele cele mai rafinat politice pe care principesa florentină înţelegea să le urmărească se aflau la antipozii convingerilor şi intenţiilor soţului ei. Henric considera interesele spaniole ireconciliabile cu cele franceze şi voia să-şi ţină cuvântul dat hughenoţilor şi să apere autonomia Bisericii galicane de ingerinţele papalităţii. Amintirea nefastă a Caterinci contribuia de asemenea la consolidarea neîncrederii lui instinctive pe care, la fel cu marea majoritate a conaţionalilor săi, o nutrea faţă de „rasa italiană" în general şi faţă de familia Medici în special. In aşteptarea unui fiu, singura exigenţă pe care o avea faţă de soţia sa era aceea de a se adapta cât mai repede uzanţelor franceze şi de a se ţine departe de treburile politice. După ce se arsese în afacerile matrimoniale cu Marguerite, regele îşi dorea

doar „o soţie înţelegătoare, cu aspect plăcut şi cu o constituţie care să justifice speranţa într-un viitor prolific". De altfel, era de domeniul public că, în ceea ce priveşte nevoile inimii, suveranul procedase deja altfel.

Prima întâlnire dintre cei doi soţi păru să se potrivească de minune cu aşteptările lui Henric. Regele Franţei îşi întâlni soţia la Lyon, iar ea, abia ce-l văzu, i se aruncă la picioare. El o invită de îndată să se ridice, îmbrăţişând-o cu afecţiune şi manifestându-şi intenţia ca, după primele convenienţe, să-şi petreacă noaptea cu ea, fără a mai aştepta binecuvântarea legatului papal, fixată pentru ziua următoare. Maria se supuse, paralizată de teamă şi cu trupul prefăcut într-un bloc de gheaţă. După ce încercaseră în zadar să o încălzească, doamnele de companie se retraseră, lăsând totul în sarcina soţului care, după spusa ambasadorului florentin, se descurcă excepţional. Acea nevastă opulentă, cu ochii negri, pielea foarte albă şi un păr auriu des, „era pe de-a-ntregul pe placul său" şi exercita asupra lui o atracţie sexuală neîndoielnică. Iar în materie de fertilitate nu se putea spera mai mult, având în vedere că, după doar nouă luni şi zece zile de la acea noapte, Maria dădu viaţă unui prunc de parte bărbătească, viitorul Ludovic al XIII-lea. De o jumătate de secol, Franţa nu mai asistase la naşterea unui Delfin şi explozia de bucurie cu care poporul întâmpină venirea lui pe lume a fost imensă.

Dacă Henric avea toate motivele să fie satisfăcut, nu se putea spune acelaşi lucru

despre soţia lui. Impactul cu uzanţele unei ţări care abia dacă reîncepea să iasă la lumină după decenii de război civil şi care purta încă semnele unei violenţe endemice, dezordinea şi rusticitatea unei curţi de puţin timp reconstituită, starea de abandon în care se găsea Luvrul trebuie să fi dezorientat o prinţesă crescută în rafinament şi lux; dar încercarea cea mai dură pentru Maria era fără îndoială cea reprezentată de soţul ei. O regină nu putea, desigur, nutri aşteptări sentimentale şi orgoliul de a fi soţia regelui Franţei ajungea pentru a o face să depăşească multe repulsii. Şi totuşi, oricât de ambiţioasă şi de puţin înclinată spre sentiment ar fi fost, Maria rămase descumpănită descoperind că acest soţ ce nu mai era tânăr şi nu fusese niciodată prea atrăgător, care o primise cu atâta entuziasm şi atâta bonomie, se comporta ca un satrap oriental. Fusese probabil pusă la curent cu aventurile amoroase şi cu pasiunea lui pentru Gabrielle d' Estrees; dar ştia oare despre noua lui legătură cu Henriette d'Entragues? Când Henric i-o prezentase personal pe tânăra femeie ca pe o ex-amantă, nu-şi putea îngădui oare să creadă că era vorba despre o chestiune închisă? Şi totuşi, nu numai că Henriette era concubina oficială a bărbatului ei şi-l ţinea strâns legat de ea, dar, aşa cum avea să descopere curând, naşterile ei erau perfect sincronizate cu cele ale Mariei.

„Să nu vă îndoiţi de dragostea mea, deoarece consimţiţi la toate dorinţele mele: numai aşa mă veţi stăpâni, iar eu vreau să fiu stăpânit doar de

Dumneavoastră, pe care vă acopăr cu sute de mii de sărutări" îi scria Henric Mariei la o lună după nuntă; în felul său, era sincer. După cum i se părea firesc, avea să continue să acopere „cu un milion de sărutări" gura, mâinile, sânul amantei şi să-i jure „o credinţă inviolabilă", dar a fost primul care să ceară ca soţiei sale să-i fie aduse toate onorurile ce i se cuveneau, şi, cum avea să scrie Sully, „nicicând o regină a Franţei nu fusese dăruită cu atâta generozitate" . In acord cu mentalitatea nobiliară, totuşi, Henric considera că legătura cu Henriette nu avea nimic de-a face cu căsătoria lui şi se arăta faţă de soţie afectuos, indulgent şi înţelegător, aşteptându-se de la ea la un tratament asemănător. Dar indulgenţa şi înţelegerea nu erau, din păcate, punctul forte al caracterului Mariei, iar atitudinea de sfidare deschisă adoptată de amanta soţului ei nu avea, de bună seamă, cum s-o încurajeze să şi le dezvolte.

Cum am văzut, Henriette d'Entragues cedase favorurile lui Henric doar în schimbul unei promisiuni scrise de căsătorie şi chiar dacă nunta florentină făcuse caducă „hârtia aceea ruşinoasă", „prea dezgheţată domnişoară" nu renunţase deloc să devină regină, ci continua să ţească intrigi şi se considera adevărata nevastă a lui Henric, susţinând că adevăraţii bastarzi erau copiii „ bancheriţei celei grase" şi că fiilor ei le revenea de drept coroana. Dacă revendicările favoritei regale apăreau ca deconcertante, încă şi mai deconcertantă era incapacitatea regelui de a o face să tacă. Desigur, nu era uşor să-i ţii

piept: în afară de faptul că era extrem de atrăgătoare, Henriette era veselă, strălucitoare, spirituală şi de o inteligenţă diabolică; în puţinele scrisori care au parvenit până la noi se poate vedea cu câtă abilitate şi elocinţă se descurca în situaţii dificile, înduioşând, convingând, implorând, insinuând, ameninţând, cerând iertare. Chiar şi capriciile ei, crizele de furie, obrăzniciile contribuiau la a o face irezistibilă în ochii amantului şi a-i ţine treză pasiunea.

Maria nu era prima regină a Franţei obligată să tolereze prezenţa unei concubine, dar era cu totul nepregătită pentru aşa ceva. Realismul şi bunul simţ ar fi trebuit să o determine să suporte ceea ce nu putea împiedica şi să stabilească o înţelegere cu Henric, întemeindu-se pe prerogativele ei de soţie, de mamă şi de suverană. Prizonieră însă a egocentrismului, Maria, spre deosebire de Caterina, nu era în stare să se împace cu realitatea. Poate că Sully nu greşise când scria: „crezând că urmează impulsurile raţiunii, în realitate le urma pe cele ale bilei". Acel soţ atât de singular îi era profund străin şi ea nu se strădui în nici un fel să-l înţeleagă: prefera să ia „slăbiciunea", al cărei „prizonier" era, drept o insultă personală şi, orbită de indignare, să reacţioneze în cel mai greşit mod. Coborî de pe piedestalul ei de regină şi, ca o negustorească florentină oarecare, se lansă în competiţie cu Henriette, constrângându-şi soţul să ia atitudine şi transformând viaţa lor conjugală într-un infern.

„Regina - va povesti Sully, chemat adesea în ajutor de Henric ca să domolească certurile casnice -, care prin natură era foarte puţin atentă şi prin originile ei violent înclinată către gelozie, neputându-şi manifesta ura faţă de rivală, se lua la harţă cu soţul ei. Nefericitul rege se găsea astfel sub puterea a două femei care nu aveau nimic comun între ele decât faptul că se străduiau, fiecare dinspre partea ei, să-l lipsească de orice plăcere. Orice încercare de a-i apropia era zadarnică. Imediat, regina îi cerea lui Henric un sacrificiu pe care el nu-l putea face pentru ea şi, cu toată blândeţea şi linguşelile cu care se exprima, refuzul lui o rănea atât de tare, încât, uitând de ea, ajuta ea însăşi la hrănirea pricinii necazurilor sale, refuzând soţului ei tandreţea şi solicitudinea la care avea dreptul".

La drept vorbind, un mod sigur de a pune capăt acestei situaţii neplăcute ar fi existat: ar fi fost de-ajuns, cum sugera Sully, ca regele să facă uz de autoritatea sa; dar Henric mărturisi fidelului său ministru că „îi era imposibil să recurgă la duritate cu persoane pe care le obişnuise să le trateze prevenitor, mai ales dacă era vorba de femei". In viaţa privată, ca şi în cea publică, Henric era un principe magnanim.

Maria, dimpotrivă, nu cunoştea magnanimitatea şi era plină de ranchiună. Ştiind bine că-şi răneşte soţul, nu făcea un mister din faptul că îi detesta copiii pe care-i avusese de la Gabrielle şi, mai mult încă, pe cei pe care Henriette continua să-i aducă pe lume. Răsunătoarea hotărâre a regelui de a-şi aduna

laolaltă toate numeroasele vlăstare şi de a le face să crească împreună la palatul regal de la Saint-Germain le coalizase, pentru o dată, pe soţia legitimă şi pe concubină. Şi dacă în acest caz Maria avea dreptul să refuze indignată acea neobişnuită nursery, la ea ostilitatea faţă de bastarzii soţului avea să sfârşească prin a-i influenţa raporturile cu propriii ei copii. Pentru Henric era oricum evident că, şi atunci când lipseau motivele pentru scene şi reproşuri, soţia lui căuta în orice fel să-i fie potrivnică. Şi, paradoxal, expedientele la care recurgea ca să încerce s-o domolească - de la frecventele cadouri în bani la favorurile acordate în silă suitei ei italiene - reuşeau numai s-o înăsprească.

Progresiva deteriorare a legăturii cu favorita făcu şi mai evidentă iremediabila incompatibilitate a celor doi soţi, cu atât mai mult cu cât ieşirea din scenă a Henriettei coincise cu un nou scandal şi mai grav. Deşi avea acum cincizeci şi şase de ani, Henric depăşi, într-adevăr, orice limită de decenţă, abandonându-se fără reţinere pasiunii pentru o fetişcană de numai cincisprezece. In ianuarie 1609, pe când aveau loc repetiţiile pentru Nimfele Dianei, un balet organizat de regină, regele, străbătând una din sălile de la Luvru, dădu peste un grup de fete care, văzându-l, se puseră pe fugă. Una singură, „minunat de albă şi de o frumuseţe mirifică" întârzie o clipă să-l privească, lansând în direcţia lui săgeata de

carton aurit pe care o ţinea în mână. Fulgerat de această viziune, suveranul leşină.

La Henric dragostea a coincis mereu cu o dorinţă furibundă de posesie şi de multe ori suveranul se arătase surd la orice scrupul şi gata să se servească de orice mijloc ca să-şi atingă scopul. Dar în cazul Charlottei de Montmorency nu se putea folosi de ambiţia familiei, de bani, de promisiuni mincinoase. Nimfa care-i săgetase inima lui Henric aparţinea uneia dintre casele cele mai ilustre şi mai puternice din Franţa şi fusese hărăzită mareşalului de Bassompierre. Pentru a-i putea deveni amant, fata trebuia mai întâi să-şi găsească un soţ „de faţadă": un rege „prea creştin" nu putea seduce fără riscuri o fecioară de familie bună sub ochii întregii curţi. Nici alegerea soţului nu se anunţa atât de simplă, întrucât bătrânul satir înamorat era ferm hotărât să-şi rezerve aşa-numitul *jus primae noctis.*

In primul rând, Henric îi ceru lui Bassompierre, prietenul său din tinereţe, să renunţe la Domnişoara de Montmorency, deoarece dorea să-l ferească de rolul încornoratului şi apoi inventă o soluţie matrimonială de schimb în măsură să împace exigenţele heraldice ale familiei fetei cu propriile impulsuri erotice. Alegerea căzu pe nepotul său, Henric de Bourbon, principe de Conde, un băiat de douăzeci şi unu de ani, cu o personalitate incertă, care arăta un interes scăzut pentru femei şi al cărui viitor depindea în întregime de bunăvoinţa regelui. „Majestatea Sa - comentă

Henriette d'Entragues cu obişnuitul ei sarcasm - a dorit această căsătorie pentru a înjosi inima acestui prinţ şi a-i înălţa capul".

Căsătoria avu loc efectiv, dar lucrurile nu se desfăşurară cum prevăzuse Henric. In faţa pretenţiilor regale, Conde avu o tresărire de orgoliu şi, la încheierea slujbei religioase, fugi luând-o cu el şi pe mireasă. Nebun de furie şi durere, regele răscoli mări şi ţări ca să readucă tânăra pereche la Luvru, ajungând chiar până la a cere intervenţia Mariei de Medici, care nu întârzie să-i răspundă că „existau deja vreo treizeci de mijlocitoare angajate în povestea asta şi că nu înţelegea să fie a treizeci şi una".

In lunile următoare, Franţa asistă la o nouă farsă incredibilă, care însă din zi în zi risca să se transforme în tragedie. Parodiindu-i pe eroii romanelor cavalereşti, atunci în vogă, bătrânul rege întreţinea cu tânăra Charlotte o corespondenţă secretă în stilul preţios din Astree - marele roman pastoral a cărui publicare Honore d'Urfe abia o începuse - şi îşi urmărea iubita în diferitele etape ale fugii, travestit în ţăran sau în paznic de vânătoare, se extazia văzând-o apărând la fereastră în cămaşă de noapte, în timp ce obiectul dorinţelor lui exclama izbucnind în râs: „Doamne, cât e de nebun!" Convins că regele nu înţelegea în nici un fel să renunţe, Conde ceru azil regelui Spaniei şi se refugie la Bruxelles. Dar, cu riscul de a dezlănţui o criză internaţională, după ce încercase s-o răpească pe Charlotte, Henric ameninţă să invadeze Ţările de Jos. Intre timp, între o nebunie şi alta,

suveranul nu găsi nimic mai bun de făcut decât să ceară mângâiere din partea prietenului Bassompierre - care în cele din urmă ştia prea bine ce însemnase s-o piardă pe domnişoara de Montmorency -, vorbindu-i „de pasiunea lui şi de cât de nefericită îi era viaţa departe de ea". Mareşalul fu nevoit să admită că era „o dragoste nebunească, imposibil de păstrat în limitele decenţei".

In ciuda comportării nebuneşti a soţului ei, 1609 a fost pentru Maria de Medici un an favorabil, deoarece Henric îi dărui ceea ce dorea cel mai mult pe lume: să fie unsă regină a Franţei.

Numai după ceremonia consacrării, care se ţinea de obicei la Reims, regele Franţei era învestit cu puterile sale sacerdotale, deoarece „unsul lui Dumnezeu" îşi intra în exerciţiul deplin al prerogativelor sale. Dacă era căsătorit, regina participa şi ea la ceremonie şi, cu toate că era exclusă de la exercitarea puterii, căpăta „o autoritate deosebită" care „făcea completă integrarea în continuitatea dinastică" .

De mult timp Maria cerea să primească această investitură şi ceea ce o împingea într-acolo nu era doar ambiţia. Franţa părea pe punctul declanşării unui război cu împăratul şi poate chiar cu Spania. Henric îmbătrânea şi fizicul său purta urmele dramelor, luptelor, frământărilor care-i marcaseră viaţa; în afară de asta, avuseseră loc, chiar recent, mai multe încercări de a-l asasina. Având în vedere aceste consideraţii, nu era oare oportun să întărească

poziţia reginei şi să o pună, dacă ar fi fost nevoie, în poziţia de a-şi asuma, fără riscuri de contestare, regenţa şi de a tutela astfel interesele Delfinului şi Coroanei? Henric ştia că cererea ei era raţională, dar nu-i plăcea să se gândească la ceea ce s-ar fi putut întâmpla după moartea lui; pe deasupra, soţia sa nu-i inspira nici o încredere. O credea trufaşă, încăpăţânată, răzbunătoare, expusă influenţei unor oameni fără scrupule, găsea convingerile ei religioase şi politice periculoase pentru Franţa şi, mai ales, nu credea că era o mamă bună. Maria insista însă şi Henric, care mai avea de obţinut acum şi iertarea pentru pasiunea faţă de Charlotte, sfârşi prin a accepta.

La 13 mai 1610, însoţită de Delfin şi de Elisabeta, cea de-a doua născută a ei, Maria îşi făcu intrarea în Bazilica Saint-Denis, splendid împodobită de sărbătoare şi plină de lume până la refuz. Din înaltul unei tribune situate deasupra altarului, suveranul admira ţinuta soţiei sale, trena foarte lungă din catifea albastră presărată cu flori de crin, mersul ei regal, luminozitatea carnaţiei. Pentru o dată, Maria apărea radioasă de fericire: din momentul nunţii sale de la Florenţa, cu zece ani în urmă, nu mai văzuse o sărbătoare atât de frumoasă. Amintindu-şi evenimentul, avea să spună apoi, extaziată: „Nu e oare adevărat că ceremonia consacrării mele a fost asemănătoare, ca frumuseţe, ordinei sacre a Paradisului?"

Ziua următoare încoronării trebuia să fie una de odihnă, deoarece peste încă o zi o altă

sărbătoare grandioasă o aştepta pe Maria: intrarea solemnă în Capitală. Cu toate acestea, în primele ore ale după-amiezii, regele, apăsat încă de când se trezise de o undă de nelinişte, hotărî să-i facă o scurtă vizită lui Sully la Arsenal, în vreme ce regina rămânea în camera ei să stea de vorbă cu doamna de Montpensier. Deodată, suverana auzi un zgomot neobişnuit venind din camera soţului ei; surprinsă, ceru doamnei de Montpensier să meargă să vadă ce se întâmplase, iar când aceasta se întoarse plângând, se repezi la rându-i în apartamentul vecin unde, croindu-şi cu greu drum printre gărzile care încercau s-o împiedice, se găsi pe neaşteptate dinaintea patului pe care zăcea trupul fără viaţă al lui Henric.

O jumătate de oră mai devreme, în timp ce trăsura înainta încet şi fără escortă pe străzile pariziene înguste şi aglomerate, suveranul fusese atacat de un necunoscut, un fanatic catolic pe nume Ravaillac, care se aruncase asupra lui şi-i înfipsese pumnalul în inimă. Transportat în grabă la Luvru, când ajunsese acolo Henric era deja mort.

La vederea trupului însângerat al soţului ei, Maria simţi că leşină şi fu dusă pe braţe de doamnele din suită. Intre timp, toate personajele mai importante de la curte care se găseau în acel moment la Luvru se repezeau în apartamentele ei, aruncându-i-se la picioare, sărutându-i mâinile, promiţându-i fidelitate şi sprijin.

Pradă unei agitaţii febrile, regina trecea de la unul la altul, cerând ajutor şi sfat, fără să fie cu adevărat în stare să asculte ceea ce se spunea. Şi, întrucât continua să repete: „Vai de mine, regele e mort", cineva îi aminti probabil că „în Franţa regii nu mor" şi, arătându-i-l pe Delfin, care stătea tăcut şi pierdut lângă ea, adăugă: „Doamnă, regele trăieşte!". La moartea tatălui său, Ludovic al XIII-lea avea nouă ani; şi aveau să mai treacă alţi şapte înainte ca mama lui să ia act că el era cu adevărat regele.

Maria de Medici - Pasiunea puterii

Cele două regenţe care, în arcul unei singure generaţii, se succed în prima jumătate a secolului al XVII-lea, aceea a Mariei de Medici şi a nurorii ei Ana de Austria, reprezintă două maniere opuse de a înţelege dubla îndatorire de regine şi de mame. Comparaţia dintre cele două suverane este inevitabilă datorită legăturilor lor de rudenie, condiţionărilor lor reciproce, precum şi numeroşilor ani petrecuţi împreună.

Maria iubea mai presus de orice puterea şi voia s-o păstreze cu orice preţ şi cât mai mult posibil; Ana îşi venera fiul şi şi-a cheltuit toate energiile pentru a-i transmite intactă autoritatea regală. Nu trebuie să ne surprindă dacă felul de a se comporta al celor două regine a lăsat urme adânci atât în caracterul fiilor lor, cât şi în stilul lor de guvernare.

„Doamnă, rugaţi-vă ca eu să trăiesc; pentru că dacă dispar, [fiul vostru] vă va trata rău", spusese Henric al IV-lea soţiei sale, alarmat de primele semne clare de incompatibilitate între firea dură şi autoritară a Mariei şi aceea orgolioasă şi încăpăţânată a Delfinului. Profeţia avea să se dovedească exactă; dar prima care nu a arătat nici o consideraţie pentru fiul ei a fost tocmai regina mamă.

Maria nu avea motive să regrete un soţ pe care nu-l iubise şi de la care pătimise multe umilinţe şi porni cu entuziasm să înfrunte noile responsabilităţi care-i reveneau. Deşi Henric o

ţinuse tot timpul departe de putere, regina avea solide convingeri religioase şi o viziune politică lucidă şi înţelegea să se folosească din plin de prerogativele sale de regentă pentru a guverna. Şi o făcu, dând dovadă de capacităţi indubitabile: obţinu aprobarea Stărilor Generale şi a Parlamentului din Paris, juca pe rivalităţile între principii de sânge şi marii seniori ai regatului, se folosi de miniştri competenţi, restitui curţii franceze prestigiul şi fastul, relansa mecenatismul regal. Părea să fi uitat însă că îndatorirea cu care fusese investită era aceea de a-şi pune cât de curând fiul în condiţia de a domni.

Dacă Maria era o mamă cu tendinţe spre abuz, Ludovic al XIII-lea era fără îndoială un fiu dificil. Extraordinarul Jurnal al lui Jean Heroard, medicul personal al Delfinului, care notă zi după zi, de la naştere până la vârsta adultă, starea de sănătate, schimbările de caracter, de psihologie, de înclinaţii, îndeletnicirile moştenitorului tronului, ne permit să observăm îndeaproape dureroasa transformare a unui copil impulsiv, rebel şi plin de viaţă, în acel bărbat introvertit, bănuitor, melancolic şi incapabil de indulgenţă care a fost Ludovic al XIII-lea.

Copilăria lui Ludovic fusese mângâiată de afecţiunea luminoasă a unui tată vesel, tandru şi puternic. Henric îşi iubea toţi copiii, legitimi sau nu, dar rezervase totdeauna Delfinului un tratament special, încă de foarte mic îi inoculase conştiinţa rolului căruia îi era menit, a preeminenţei lui şi a respectului ce i se cuvenea,

dar se silise şi să-i înfrângă temerile şi să-i corecteze defectele, pedepsindu-l cu severitate pentru încăpăţânare, pentru indisciplină, pentru înclinaţia lui spre duritate. Se jucase, înotase, se luptase cu el şi se îngrijise să-l iniţieze cât mai repede în meseria de principe, ducându-l cu el şi ţinându-l strâns lângă el în timpul şedinţelor Consiliului.

Asasinarea tatălui îl goni brutal pe Ludovic din paradisul copilăriei şi marcă intrarea lui în lumea maternă, rece, perfidă, înfricoşătoare. O trecere traumatică, ce avea să-l marcheze pentru toată viaţa. Ludovic avea nevoie să fie îmbărbătat, mângâiat, iubit; Maria era formală, distantă, concentrată în exclusivitate asupra ei înseşi şi acea puţină tandreţe maternă de care era capabilă se revărsa toată asupra celui de-al doilea născut, extrovertit, strălucitorul, expansivul Gaston. Intr-un asemenea pustiu afectiv, micului rege i-ar fi reuşit probabil să-şi păstreze sentimentul propriei demnităţi, dar şi acesta îi fu negat: maică-sa nu-i arăta nici o consideraţie, nici un respect şi, mai rău încă, întreaga curte părea să-i urmeze exemplul.

Singur cu durerea lui şi rănit în orgoliu, la rându-i, Ludovic se retrase în spatele unei forme de rezistenţă pasivă, refuzând să audă ce i se spunea, să colaboreze, să asculte, devenind un copil intratabil. Pedepsele prin care mama lui încerca să-l cheme la ordine îl ultragiau, scenele la care-l supunea îl terorizau şi, de când se hrănea zilnic cu ranchiună şi cu dorinţa de revanşă, încăpăţânarea lui triumfa constant.

Credinţa în Dumnezeu, prin care încercă să exorcizeze dispariţia tatălui său şi frica de moarte contribui la a face despărţirea sa de lume de nevindecat. Dominată de teroarea păcatului şi a sexualităţii, religiozitatea lui îl împinse către singurătate şi ascetism şi, în loc să-l îndrume spre pietate şi compasiune, îi întări intransigenţa, făcându-l implacabil atât cu ceilalţi, cât şi cu sine. Aşa cum avea să scrie mai târziu doamna de Motteville, „regele nu se iubea".

Odată cu dispariţia tatălui său, Ludovic al XIII-lea avea să îndure prezenţa imperioasă a mamei, alternând accese de rebeliune cu o dureroasă condiţie de supuşenie, cu consecinţe devastatoare asupra echilibrului său afectiv. In 1617, la numai cincisprezece ani şi jumătate, scutură cu violenţă jugul matern, reuşind să se elibereze de Maria, dar experimentul fu de scurtă durată.

Ca odinioară Henric al IV-lea, Ludovic îi detesta pe consilierii mamei sale - Eleonora Galligni, tovarăşa de joacă ce-o urmase în Franţa, şi soţul acesteia, Concino Concini, un aventurier italian pe care Eleonora îl cunoscuse la Paris. Susţinut de favoarea reginei şi de averile nevestei, Concini devenise, în câţiva ani, marchiz de Ancre, prim gentilom al camerei regelui, guvernator de Amiens, mareşal al Franţei, sfârşind prin a-şi asuma, de fapt, prerogativele unui prim-ministru. Politica lui brutală, care urmărea restaurarea autorităţii monarhice, fragilizată de regenţă, rapacitatea, ignorarea

uzanţelor franceze, incredibila sa aroganţă nu numai că îl făcură pe Concini nesuferit francezilor, ci reaprinseră xenofobia faţă de italieni a acestora existentă încă de pe vremea Caterinei. Prea sigur de sine şi de sprijinul reginei mame, mareşalul comise imprudenţa de a nu arăta nici măcar o minimă consideraţie pentru rege şi de a-l trata cu o dezinvoltură insultătoare. După ce-şi clocise îndelung şi în tăcere ranchiuna, la instigarea favoritului său, ducele de Luynes, Ludovic se hotărî să acţioneze. Putea să conteze doar pe susţinerea unui mic grup de fideli, dar avea de partea sa autoritatea regală şi se simţea pregătit să şi-o exercite.

Presimţind acest moment, Bellegarde o implorase inutil pe regina mamă să vegheze asupra fiului ei, deoarece, îi amintise el, dacă regele avea să-i îndemne pe conjuraţi să o părăsească pentru a trece în serviciul lui, aceştia n-ar putea face altceva decât să-i dea ascultare, iar ea s-ar găsi „cu mâinile goale".

In dimineaţa de 24 aprilie 1617, căpitanul gărzilor regelui aşteptă ca mareşalul d'Ancre să intre în curtea interioară a Luvrului pentru a-l declara arestat şi, luând drept pretext un gest instinctiv de rezistenţă, ordonă să fie ucis pe loc de oamenii săi. Îndată ce află ştirea, Ludovic al XIII-lea se abandonă unei bucurii necontrolate şi, arătându-se la o fereastră, strigă gărzilor: „Mulţumesc, vă mulţumesc vouă tuturor! Acum sunt rege!"

Trebuie recunoscut că nu a fost un debut prea glorios pentru un suveran de nici măcar şaisprezece ani, care-şi alesese apelativul de „cel Drept". Trupul mareşalului d'Ancre fu târât pe străzile Parisului, apoi scopit, făcut bucăţi şi devorat de o mulţime în sărbătoare. Nu mai puţin nedemn a fost, pe plan judiciar, tratamentul aplicat soţiei lui Concini. Acuzată de vrăjitorie, Eleonora fu condamnată la moarte după un proces-farsă, în ciuda lipsei oricărei probe împotriva ei. Iar uriaşa avere care-i fu confiscată, în loc să fie folosită pentru a umple vistieria statului sărăcită de malversaţiunile sistematice de care atât ea, cât şi soţul ei se făcuseră vinovaţi de-a lungul multor ani, fu destinată de suveran ducelui de Luynes, în semn de gratitudine.

Totuşi, aşa cum pe drept a observat Simone Bertiere, asasinarea mareşalului d'Ancre a fost, înainte de toate, „un matricid prin persoană interpusă", iar obiectivul principal al regelui rămase acela de a se descotorosi de mama sa. Neputând să o elimine aşa cum făcuse cu soţii Concini şi nesuportând ideea unei ciocniri directe, Ludovic îmbină o dată mai mult laşitatea cu duritatea. Imediat după moartea mareşalului, regina mamă îşi dădu seama că era prizonieră în propriile-i apartamente, unde i se şi comunică un ordin de exil. In ciuda rugăminţilor ei, regele refuză s-o întâlnească şi acceptă să o vadă doar în momentul plecării ei la Blois, pentru un salut rece şi foarte scurt de rămas bun.

Tradiţia spune că, în cursul procesului josnic a cărui victimă era, somată să explice prin ce vrăji o subjugase atât de total pe regină, Eleonora Concini ar fi răspuns că era vorba de „ascendentul pe care sufletele tari îl exercită în mod firesc asupra celor mai slabe" şi că Maria era „o neghioabă". Hotărârea, lipsa de prejudecăţi politice şi de scrupule de care avea să dea dovadă regina mamă în faţa adversităţilor dezmint însă hotărât această „apreciere".

In cei trei ani de exil, Maria reuşi să se prezinte drept victimă a unei teribile nedreptăţi de care îl învinovăţea pe de-a-ntregul pe sfătuitorul cel rău al fiului său, conetabilul de Luynes, şi îşi asigură simpatia curţilor europene şi a opiniei publice franceze. Evadând de la Blois, coborâtă cu frânghiile în şanţul de apărare al castelului, puse pe picioare un corp de armată şi începu să se mişte liber pe teritoriul francez, complotând, negociind şi recoltând sufragii. Trupele ei nu puteau desigur să susţină o confruntare cu cele regale, dar aceasta nu însemna că nemaipomenitul conflict dintre mamă şi fiu nu ameninţa să arunce ţara într-un alt război civil.

Situaţia era mult prea riscantă pentru a nu se încerca găsirea unei soluţii, dar dacă Ludovic al XIII-lea era gata să se împace cu mama sa, cu singura condiţie de a nu se mai afla din nou sub tutela ei, Maria era dispusă să se întoarcă la curte doar dacă avea să recupereze prestigiul pierdut. Cele două exigenţe păreau greu de conciliat şi doar după o primă încercare eşuată,

întâlnirea de la Couzieres din 5 septembrie 1619, se ajunse la un acord - tratatul de la Angers, semnat la 10 august 1620 - care o reintegra pe regina mamă în prerogativele ei.

Când se regăsiră unul în faţa celuilalt în momentul reconcilierii definitive, cei doi adversari schimbară fraze amabile şi totodată pline de subînţelesuri: „Acum n-am să vă mai las să fugiţi", spuse regele îmbrăţişându-şi mama. „N-o să vă fie greu, deoarece sunt sigură că de un fiu ca Voi am să fiu tratată întotdeauna ca o mamă", răspunse Maria. Partida între ei rămânea deschisă: era de văzut doar cine avea să câştige. Şi dacă în răstimpul următorilor zece ani mama şi fiul au coabitat paşnic, aceasta a depins mai ales de convingerea fiecăruia dintre ei că-l ţinea pe celălalt sub propria-i putere.

Artizanul acestei duble iluzii fusese o creaţie a Mariei, Armand-Jean du Plessis de Richelieu, episcop de Lucon, înălţat la rang de cardinal în 1622. Maria fusese cea care-l scosese din obscuritatea diecezei lui de provincie pe acel tânăr prelat promiţător şi ambiţios, aducându-şi-l ca secretar şi impunându-i-l lui Concini ca ministru. Implicat în dizgraţia protectoarei lui, Richelieu împărţise cu ea exilul şi făcuse totul pentru a o convinge să se reconcilieze cu fiul ei. Cunoştea toate slăbiciunile de caracter ale Mariei - impulsivitatea, vanitatea, încăpăţânarea - şi ştia cum s-o calmeze, să o încurajeze şi s-o aducă la raţiune, determinând-o, când era nevoie, să cedeze în aşteptarea unei revanşe viitoare. Bunăoară, după tratatul de la Angers, o

convinse să dea dovadă de cea mai mare disponibilitate, oferindu-i totodată câteva sugestii politice care găsiră ecou la Ludovic şi îi redeschiseră Mariei uşile Consiliului Coroanei. Conştientă de importanţa de a avea alături un bărbat de statura intelectuală a cardinalului, regina mamă reuşi în cele din urmă să-l convingă pe rege să-l numească ministru. Era în 1624 şi triumful Mariei părea total: reuşise să iasă din necaz, îşi reafirmase autoritatea şi îşi recâştigase ascendentul asupra fiului. Aveau să treacă cinci ani până să înţeleagă că Richelieu nu lucra pentru ea, ci pentru el însuşi şi că obiectivul lui nu mai era acela de a o sluji pe ea, ci de a a se face indispensabil pentru Ludovic al XIII-lea.

In ciuda servilismului şi duplicităţii lui Richelieu, regina mamă nu întârzie să-şi dea seama că opţiunile protejatului ei se îndepărtau tot mai mult de proiectul politic urmărit de ea din vremea regenţei. Credincioasă Bisericii romane şi principiilor Contrareformei, legată prin legături de sânge cu Casa de Habsburg, Maria credea că doar Spania şi Austria erau în stare să apere dreapta credinţă catolică şi că putea aşadar să conteze pe sprijinul puternicei „partide a evlavioşilor" şi al şefului ei carismatic, cardinalul Berulle, unul dintre cei mai de seamă exponenţi ai spiritualităţii franceze din prima jumătate a secolului al XVII-lea. Berulle crease Congregaţia Oratoriului, în intenţia de a promova o renaştere religioasă şi susţinea necesitatea unei politici de pace la scară europeană care, depăşind

particularismele naţionale în numele valorilor creştine, să dea întâietate evanghelizării poporului şi luptei împotriva sărăciei, ignoranţei şi nedreptăţilor sociale. Dimpotrivă, Richelieu era convins - şi, ceea ce era şi mai rău, îl convinsese şi pe rege - că prioritatea Coroanei trebuie să fie, pe de o parte, întărirea unităţii naţionale, readucându-i la ascultare pe hughenoţi, şi pe de altă parte să împiedice cu orice preţ hegemonia Habsburgilor, care, dacă s-ar fi realizat, ar fi redus Franţa la condiţia unui simplu satelit al Imperiului.

Deosebirea de vederi ieşi în evidenţă cu putere în 1629, când Richelieu îl convinse pe rege să intervină în sprijinul familiei Gonzaga-Nevers şi să se opună împărţirii ducatului Mantova şi Monferrato între Habsburgi şi Savoia. In faţa perspectivei unui nou război cu Spania, care contravenea obiectivelor partidei evlavioşilor şi mai ales eluda problema protestanţilor, Berulle, ajutat de ministrul Michel de Marillac, un catolic fervent care-şi datora cariera politică reginei mame, deschise definitiv ochii Mariei: Richelieu o trăda, aşa cum trăda şi partida evlavioşilor, şi, acaparând încrederea regelui, îl îndemna spre un război inutil şi pernicios.

Jocul dublu al lui Richelieu punea în primejdie ceea ce regina avea mai scump: prestigiul ei, autoritatea şi puterea ei - şi îndeosebi ascendentul ei asupra fiului. Tocmai de pasiunea ei pentru putere se folosiră Berulle şi ai săi, amorsând un proces care avea să se demonstreze curând fatal pentru toată lumea.

Dominată de ură şi de dorinţa de răzbunare, Maria îi ceru lui Ludovic al XIII-lea capul cardinalului, vinovat pe plan politic de opţiuni hazardate şi hărăzite eşecului, iar pe plan moral, de ingratitudine, lipsă de lealitate, de procedee ascunse menite să submineze unitatea familiei regale. Lupta ei dură, cu sinuozităţi, timp de un an. Ludovic al XIII-lea ezita în privinţa alegerilor pe care le avea de făcut, nehotărât între stat şi Biserică, între politica externă şi problemele interne ale ţării, între refuzul puterii materne abuzive şi necesitatea de a o avea pe regină alături într-o situaţie familială dificilă. La 10 noiembrie 1630, conflictul dintre regina mamă şi Richelieu ajunse la capăt. La ieşirea de la reuniunea Consiliului, care se ţinuse la Luxemburg, palatul unde locuia suverana, aceasta îl chemă deoparte pe cardinal, îi declară că nu mai avea încredere în el şi-l concedie; apoi se duse la rege şi-i ceru demisia ministrului. Regele temporiza şi amână discuţia pentru ziua următoare; a doua zi se ţinu de cuvânt şi merse la mama lui la Luxemburg, găsind-o încă ocupată cu toaleta zilnică. Nici măcar nu începuseră să vorbească şi Richelieu îşi făcu apariţia: informat de întâlnirea care trebuia să-i hotărască destinul, cardinalul decisese să joace totul pe o singură carte şi să-şi justifice personal acţiunile, întrucât servitorii îi interziseseră accesul în apartamentele reginei, ajunse acolo pe ascuns, pe o scară secundară, ce ducea în capela privată a suveranei, şi de acolo pătrunse în dormitor.

Depăşindu-şi uluirea iniţială, Maria îşi pierdu controlul şi, într-un crescendo de furie, fl acuză pe Richelieu de toate relele posibile, revărsând asupra lui o avalanşă de insulte. După ce încercase în zadar să se justifice, strivit de atâta violenţă, Richelieu izbucni în lacrimi, ceru iertare, se umili, se prosternă la picioarele ei, sărutân-du-i poalele şi în sfârşit, la un semn al regelui, se retrase. Renunţând să-şi calmeze mama, Ludovic al XIII-lea părăsi de asemenea Luxemburgul, fără a-i arunca măcar o privire cardinalului care îl aştepta în josul scărilor palatului. Părea că regina mamă câştigase partida şi vestea dizgraţiei ministrului era acum pe buzele tuturor, când o lovitură de teatru răsturnă situaţia.

In primele ore ale dimineţii de 12 noiembrie, Maria primi vizita supraintendentului pentru Finanţe, care-i anunţa hotărârea regelui de a-l păstra pe Richelieu; puţin mai târziu, află că Michel de Marillac fusese desărcinat din postul lui şi arestat. Regina înţelese atunci că bătălia era pierdută şi se hotărî să dea vina pe întâmplare: „dacă n-aş fi lăsat un zăvor deschis - se pare că ar fi spus mai apoi - cardinalul ar fi fost pierdut". Dinspre partea sa, Ludovic al XIII-lea preferă să declare că nu putea să lipsească statul de un slujitor de neînlocuit. Nu întâmplător, acea zi de luni 11 noiembrie a intrat în istorie sub numele de „Journee des Dupes", ziua păcăliţilor.

Preferându-l pe cardinal mamei sale, Ludovic al XIII-lea săvârşea, la treisprezece ani de la

asasinarea lui Concini, un al doilea „matricid politic", un matricid de care era de asemenea vinovat Richelieu, care îi datora Mariei tot ceea ce devenise. Amintirea reginei mame avea să apese pentru totdeauna asupra relaţiilor dintre rege şi cardinal, împiedicând ca între ei să se instaureze o prietenie limpede. Pentru a-şi realiza planul politic, Richelieu se servise de Maria de Medici ca să ajungă la rege, apoi i se substituise în funcţiile ei materne, în vreme ce, în chip paradoxal, regele îşi asuma faţă de cardinal un rol patern - căci, aşa cum i se întâmplase şi lui Ludovic al Xlll-lea, Richelieu îşi pierduse tatăl când era copil. „Nu-i mai rămânea decât să se cufunde în obedienţă faţă de rege, noţiune-cheie care-i permitea să depăşească contradicţii de nedepăşit, şi să se pună în slujba Statului, o entitate superioară pe care avea s-o impună obsesiv tuturor, inclusiv regelui însuşi".

Din motive de oportunitate politică nu mai puţin decât din raţiuni de morală, Ludovic al Xlll-lea dorea să pună capăt conflictului cu propria-i mamă, dar se izbi de un zid de furie şi obstinaţie. Nu numai că Maria refuză să mai apară la Consiliu şi nu-şi încetă lupta împotriva lui Richelieu, dar, dând dovadă de iresponsabilitate politică, îl instigă la rebeliune pe al doilea fiu al ei, Gaston, care, în lipsa unui Delfin, era în continuare moştenitorul tronului. O dată mai mult, un nemăsurat egocentrism ce o împiedica să vadă dincolo de sine, avea să se întoarcă împotriva ei. In februarie 1631, aşa cum se întâmplase cu zece ani mai devreme, regina

mamă primi un ordin de exil şi se pomeni prizonieră într-unul din castelele regale. Şi, întocmai cum se întâmplase în urmă cu zece ani, hotărî să fugă, prezentându-se drept victimă în faţa curţilor europene şi aducînd aceleaşi motivaţii întrebuinţate contra lui Luynes: fiul ei o sacrifica ambiţiilor unui sfătuitor pernicios, care nu ezita să semene discordie în sânul familiei regale pentru a-şi urmări propriile ţeluri. Dar consecinţele gestului ei aveau să fie diferite.

Lipsită de sfatul lui Richelieu, regina mamă făcu o serie de opţiuni necugetate, angajându-se pe un drum fără ieşire. Se refugie în străinătate şi ceru azil unor ţări în conflict cu Franţa, atrăgându-şi astfel o acuzaţie de trădare care-l autoriza pe Ludovic al Xlll-lea să treacă la confiscarea bunurilor ei, lipsind-o astfel de orice mijloc de subzistenţă. Firea ei invazivă, nevoia cronică de susţinere economică, intrigile sale sfârşiră prin a face din ea un oaspete incomod, erodând capitalul de simpatie pe care putuse conta. In cei unsprezece ani câţi îi mai rămâneau de trăit, ea, care fusese soţie şi era mamă de rege, precum şi soacră a regilor Spaniei şi Angliei şi a ducelui de Savoia, avea să rătăcească între Ţările de Jos spaniole, Olanda şi Anglia, pentru a muri apoi la Köln singură, părăsită, plină de datorii, după ce asistase de la distanţă la eşecul tuturor comploturilor împotriva lui Richelieu şi la triumful politicii primului ministru. Nu s-a mai întors în Franţa în cursul vieţii, iar Ludovic al Xlll-lea a rămas surd la implorările ei, refuzând să mai reia orice contact cu ea; după moartea ei,

regele se limită să-i repatrieze trupul, pentru a o înmormânta la Saint-Denis. Cu toate acestea, amintirea ei continuă să-l chinuie pe Ludovic al XIII-lea: ajuns aproape de obştescul sfârşit, acesta declară că remuşcarea lui cea mare era aceea „că-şi tratase rău mama".

După dispariţia reginei mame, hagiografia regală îi cenzură memoria, şi chiar şi astăzi mulţi istorici şi biografi nu exagerează desigur în simpatie în ceea ce o priveşte. Pe de altă parte, cum să nu recunoşti că meritele ei de regentă au fost iremediabil compromise de refuzul de a-i trece, la momentul oportun, frâiele guvernării lui Ludovic al XIII-lea; că egocentrismul ei, ferocele ei egoism, o făcuse incapabilă să dorească binele fiului şi că neînţelegerile dintre ei fuseseră izvorul unei suite de crime, violenţe şi scandaluri pentru întreaga ţară?

Şi totuşi, în ciuda tuturor erorilor sale, Maria de Medici lăsa în urma sa suficiente lucruri pentru a-i mântui memoria şi a-i restitui imaginea triumfală la care aspirase mai mult ca la orice: este imaginea imortalizată de Rubens în cele douăzeci şi patru de pânze mari dedicate ei şi care constituie astăzi una dintre gloriile Luvrului. Nici o regină a Franţei nu mai avusese un monument de o asemenea frumuseţe, iar meritul, atât al proiectului, cât şi al alegerii pictorului, îi revine în întregime ei.

In 1622, după reconcilierea cu fiul ei şi reluarea lucrărilor de înfrumuseţare a splendidului palat Luxemburg, construit pentru ea pe malul stâng al Senei de arhitectul flamand Salomon de

Brosse, Maria de Medici comandă unui alt artist flamand, Peter Paul Rubens, un ciclu de picturi destinate să împodobească o galerie pe care toţi oaspeţii de vază trebuiau s-o străbată pentru a ajunge la apartamentele ei, ciclu destinat să ilustreze episoadele centrale ale vieţii sale, potrivit interpretării pe care ea însăşi înţelegea să le-o dea.

Încă de la sosirea ei în Franţa, Maria se străduise să creeze o iconografie care să-i legitimeze rolul sacru de regină şi de mamă a Delfinului. Şi nu e de mirare că acesta exigenţă de legitimare avea să redevină mai mult decât actuală după prima ruptură de fiul ei. Ciclul de pânze comandat lui Rubens îndată după readmiterea reginei în Consiliu celebra reconcilierea ei cu Ludovic, permiţându-i să se reîntoarcă în centrul puterii, deşi recunoştea, cel puţin formal, superioritatea autorităţii fiului.

Alegerea şi distribuirea temelor fusese discutată cu diferite persoane din anturajul Mariei, dar Rubens avusese o amplă libertate în materie de compoziţie şi limbaj pictural. Întreţesând istoria, mitologia antică, iconografia creştină, pictorul nara viaţa Mariei, de la naşterea ei la reconcilierea cu Ludovic, folosindu-se de o pădure luxuriantă de simboluri pentru a permite diferite niveluri de interpretare şi a vehicula mesaje diverse şi aflate uneori în contradicţie între ele. Ludovic al XlII-lea a fost primul care n-a înţeles cât de mult îl punea în umbră glorificarea mamei sale. In momentul inaugurării „galeriei", regele arătă că apreciază

picturile şi, pentru a căpăta unele explicaţii, se adresă unuia dintre consultanţii ciclului, abatele de Saint-Ambroise, care, potrivit mărturiei lui Rubens însuşi, „îi schimbase şi îi ascunsese adevăratul sens cu multă iscusinţă".

Încredinţându-se geniului lui Rubens, regina florentină a izbutit în intenţia ei de a-şi rescrie propria istorie, de a-şi justifica acţiunile, de a-şi celebra, în viaţă fiind, propria apoteoză. Alegerea ei, totuşi, nu era numai rodul ambiţiei şi necesităţii politice, dar şi momentul culminant al unui mecenatism artistic care, după cum scrie Marc Fumaroli, „contribuise mult la a face ca Franţa să reintre - după jumătate de secol de războaie civile şi de iconoclastie protestantă - în concertul artelor europene, al căror Parnas era Italia".

Cel puţin acest merit trebuie să-i fie recunoscut. Aşa cum a făcut unul dintre cei mai iluştri protejaţi ai ei, Giovan Battista Marino, care, refugiat dincolo de Alpi, în acelaşi an când Rubens îşi începea ciclul, a dat tiparului la Paris poemul Adone, pe care-l dedică „Majestăţii Sale Preacreştine Maria de Medici, Regină a Franţei şi Navarrei", cu aceste versuri:

O gia dell' Arno, or dela Senna onore,
Maria, piuch'altre invitta e generosa,
donna non giâ, mă nova dea d'amore,
che vinta col tuo giglio hai la sua rosa
domar sapesti e trionfarne sposa,
nate cola su le castalie sponde prendi queste d'onor novelle fronde.[6]

[6] „Onoare a Arnului, acum a Senei,

Măria, mai neînvinsă şi mai generoasă decât oricare alta,
nu doar Doamnă, ci nouă zeiţă a dragostei,
care cu-al tău crin învins-ai a sa roză
şi mândra inimă a galicului Marte
s-o îmblânzeşti ştiut-ai şi să triumfi mireasă-i
primeşte dară şi-aceşti noi lauri iviţi aici, pe ţărmurile
muzelor." (trad. din italiană)

Ana de Austria - „O seducţie infinită"

La 9 noiembrie 1615, două fete somptuos îmbrăcate îşi încrucişară drumurile pe puntea de lemn special construită între cele două maluri ale râului Bidassoa, care marca hotarul dintre Franţa şi Spania. Cea mai tânără (avea abia treisprezece ani) era Elisabeta de Franţa, a doua născută a lui Henric al IV-lea şi a Mariei de Medici care, căsătorită prin procură la Bordeaux cu principele Asturiilor, viitorul Filip al IV-lea, părăsea pentru totdeauna ţara natală pentru a-şi întâmpina destinul spaniol. Cealaltă (care avea cincisprezece ani şi mergea în direcţia opusă), era Ana de Austria, fiica lui Filip al III-lea al Spaniei şi a Margaretei de Austria, căsătorită prin procură la Madrid cu Ludovic al XIII-lea, regele Franţei. Imortalizată de Rubens într-una din pânzele dedicate vieţii Mariei de Medici, scena schimbului între cele două prinţese reprezintă triumful politicii filo-habsburgice a regentei. Ea fusese, într-adevăr, principala artizană a acestor două căsătorii, care aveau ca scop consolidarea păcii dintre cele două coroane şi întărirea înţelegerii dintre puterile catolice; totul, aşadar, lăsa să se presupună că Maria avea să o întâmpine cu braţele deschise pe tânăra ei noră spaniolă. In realitate, Maria avea să acţioneze în toate felurile pentru a face din uniunea atât de puternic dorită de ea un autentic dezastru, punând o dată mai mult

propria ei poftă de dominare înaintea fericirii fiului său.

Nerăbdătoare să vadă căsătoria consumată, regenta preferă să ignore faptul că Ludovic nu părea în nici un fel pregătit să înfrunte încercarea. La cincisprezece ani - aceeaşi vârstă cu a soţiei -, suveranul era fragil, imberb, foarte timid şi nu trecuse încă pragul pubertăţii. In ciuda evidentei sale spaime, chiar în noaptea nunţii Maria îl conduse în procesiune în camera miresei, aproape împingându-l în patul conjugal. Apoi, închizând draperiile baldachinului, se retrase împreună cu suita ei.

Două ore mai târziu, Ludovic se întoarse în camera sa şi-i arătă medicului său personal glandul înroşit, declarând că „o făcuse de două ori", întrebat de Heroard despre reacţiile miresei, se mulţumi să afirme: „Am întrebat-o dacă voia şi ea mi-a răspuns că da". Greu de spus dacă minţea deliberat sau dacă lipsa de experienţă îl împiedicase să-şi măsoare eşecul. Sigur este că aveau să treacă mai mult de patru ani până când să se apropie din nou de patul conjugal, făcând-o pe Ana soţia sa din toate punctele de vedere.

Pentru a înfrânge timiditatea lui Ludovic, teama de femei, repulsia, tabuurile lui sexuale, ar fi fost necesar să fie încurajat să se familiarizeze cu tânăra lui soţie, ceea ce i-ar fi permis să trăiască în intimitate cu ea cât mai mult timp posibil şi s-o aibă alături de el în exerciţiul cotidian al regalităţii. Acesta, însă, era lucrul de care se temea cel mai tare mama lui. Maria nu dorea să împartă cu nimeni ascendentul pe care rl

exercita asupra fiului şi de aceea nu înţelegea să cedeze în faţa noii regine, care, pe planul etichetei, avea întâietate asupra ei, şi cu atât mai puţin voia ca Ludovic să fie ajutat de căsătorie să intre în vârsta adultă şi să-şi asume astfel pe deplin responsabilităţile de suveran. Făcu aşadar astfel încât cei doi soţi să trăiască pe cât posibil separaţi, tratându-i mai degrabă ca pe nişte fraţi decât ca pe soţ şi soţie şi limitându-le întâlnirile la scurte vizite protocolare. Mai mult, nu scăpă nici un prilej ca să-şi pună nora într-o lumină proastă în ochii regelui. Un sabotaj care avea să devină sistematic la întoarcerea ei din exilul de la Blois: „Regina mamă - scria doamna de Motteville, doamnă de companie a Anei de Austria - era convinsă că pentru a avea o putere absolută asupra tânărului prinţ trebuia ca principesa, soţia lui, să nu se înţeleagă cu el, şi, prin urmare, se îngriji, cu zel şi cu succes, să-i menţină în neînţelegere reciprocă, în aşa fel încât regina - nora ei - să nu se mai bucure nici de stimă, nici de vreo altă mângâiere".

Ceea ce se întâmplase în primii trei ani de la prima ruptură cu fiul ei o întărise pe Maria în convingerile sale. In absenţa ei, perechea regală cunoscuse primele ei clipe fericite. La 25 ianuarie 1619 Ludovic, deşi tras aproape cu forţa de ducele de Luynes în patul reginei, se purtase în sfârşit ca un soţ; potrivit ambasadorului veneţian, în acea împrejurare el i-ar fi spus Anei că „avea să fie în întregime al ei, că n-o să se atingă niciodată de vreo altă femeie şi că dorea

să-i facă copii". Adevărată sau nu, această declaraţie este întărită de faptul că atitudinea regelui faţă de soţia sa se schimbă evident. Continua să fie bănuitor, misterios, imprevizibil, dar toate acestea nu-l împiedicau să se arate curtenitor, aproape galant cu Ana şi să participe bucuros împreună cu ea la petrecerile de la curte. Dar această stare de graţie nu era menită să dureze. Ludovic era probabil decepţionat că moştenitorul atât de dorit nu sosea, iar succesele pe care soţia lui le culegea peste tot, mulţumită gentileţii, graţiei şi afabilităţii ei, îl făceau desigur să simtă cât era el de departe de a poseda aceste calităţi. Ceea ce avea însă să pună lespedea de mormânt asupra căsătoriei lui avea să fie reconcilierea cu mama sa.

Revenită la Curte, Maria de Medici avu grijă să despartă din nou perechea regală; apoi, în momentul exilului definitiv, campania ei vicleană de denigrare la adresa Anei avea să fie reluată de Richelieu. Pentru amândoi, a păstra încrederea lui Ludovic, a-i înfrânge îndoielile, suspiciunile, oscilaţiile proprii firii sale era o chestiune mult prea dificilă pentru a permite ca o soţie să mai complice încă lucrurile. Iar tânărul rege se supuse cu strângere de inimă cererilor lor, sacrificând-o pe Ana raţiunii de stat. Mărturisi într-adevăr unui curtean că o găsea pe regină frumoasă, dar că „nu îndrăznea să-i arate duioşie, de frică să nu-i displacă reginei, mama sa, şi cardinalului, ale căror sfaturi şi servicii îi erau mai necesare decât dragostea soţiei". In scurt timp însă, această duioşie ascunsă avea să

dispară cu totul, lăsând locul acrelii şi neîncrederii. Aşa cum scrie doamna de Motteville, la moartea lui Richelieu lipsa de afecţiune a lui Ludovic faţă de soţia sa era de multă vreme totală: „Cardinalul se străduise atât de mult să o discrediteze în ochii lui, încât regele... nu mai era în stare de nici un sentiment de gingăşie pentru ea şi nu mai era obişnuit s-o trateze bine". Memorialista se abţine totuşi să spună că la îndepărtarea lui de Ana contribuise destul de mult atracţia tot mai evidentă a regelui pentru tinerii efebi.

Ostilitatea Mariei şi a lui Richelieu faţă de Ana de Austria era legată şi de faptul că puţină lume rămânea insensibilă la fascinaţia tinerei regine. Legenda spune că însuşi cardinalul ministru făcuse parte dintre „galanţii" respinşi de ea şi că de aceea îi purta ranchiună.

Ana era frumoasă, conştientă de originea ei înaltă şi provenea dintr-o familie foarte unită, care o înconjurase cu multă afecţiune. Tatăl ei o iubea cu tandreţe, iar mama, moartă ca o sfântă, „se îngrijise de educaţia ei, sădindu-i sentimente asemănătoare cu ale sale; această educaţie generase în ea o mare iubire pentru virtute, care atrăsese asupra ei harul ce-i fusese dat de Dumnezeu, şi anume ca în întreaga ei viaţă să dea întâietate acestei iubiri asupra oricărui alt lucru".

Mai mult, Ana era considerată „una dintre marile frumuseţi ale veacului". Iată cum şi-o aminteşte doamna de Motteville la pragul a treizeci de ani, adică la o vârstă care pentru

femeile din epocă se învecina periculos cu maturitatea: „Părul, pe care îl avea foarte des, devenise puţin mai închis. Nu avea trăsături delicate, ba avea chiar defectul unui nas cam mare şi punea, potrivit modei spaniole, prea mult roşu pe obraji; pielea ei era însă albă şi frumoasă cum nu se mai văzuse. Ochii îi erau de o frumuseţe perfectă: străluceau în ei deopotrivă blândeţea şi majestatea; culoarea lor, bătând în verde, îi făcea privirea şi mai vie... Gura îi era mică şi de un roşu aprins, surâsul îi era minunat şi ceea ce buzele ei luaseră de la casa de Austria era doar atât cât trebuia pentru a le face mai frumoase decât ale multor altora ce se lăudau cu desăvârşirea. Conturul feţei era plin de graţie şi fruntea bine desenată. Mâinile şi braţele îi erau de o frumuseţe surprinzătoare şi toată Europa auzise laudele ce li se aduceau: albeaţa lor era, fără nici o exagerare, asemenea zăpezii... Oricine o vedea era sedus de marea ei fascinaţie şi de frumuseţea ei, fără a uita însă niciodată de veneraţia şi respectul ce i se cuveneau".

Orgoliul dinastic, credinţa, virtutea, frumuseţea se asociau la tânăra regină cu o mare bucurie de a trăi. Era veselă, spirituală, simpatică, îi plăcea să aibă companie, îi plăceau „conversaţiile frumoase", petrecerile, eleganţa, rafinamentul şi era nebună după teatru. Pe tot parcursul lungii sale via cruciş conjugale, prizonieră a unei situaţii neaşteptat de grele, fără altă mângâiere afectivă decât scrisorile tatălui, apoi ale fratelui ei sau compania puţinelor servitoare spaniole care nu fuseseră reexpediate la Madrid, Ana nu

încetă să fie bine dispusă. Găsise în doamnele ei de companie franţuzoaice, tinere, frumoase, vesele ca şi ea, prietene şi complice. Deşi toate fuseseră alese cu grijă de regina mamă, de Ludovic al XIII-lea, de Richelieu, fără a i se cere niciodată părerea, cu sarcina de a o spiona şi a o chema la ordine, toate treceau, mai devreme sau mai târziu, de partea ei şi ar fi fost gata să-şi dea viaţa pentru ea. Se coalizau ca să lupte împotriva plictiselii lungilor ore de aşteptare între o ceremonie şi alta, pentru a evada cu imaginaţia din sălile întunecoase şi triste ale Luvrului, ca să râdă, să glumească, să-şi bată joc de rege, de cardinal şi de strategiile lor machiavelice. Nu toate erau însă înzestrate cu prudenţă, iar Ana era lipsită de dibăcie.

In 1618 regele acordă demnitatea de supraintendent pentru casa reginei soţiei favoritului său, preafrumoasa ducesă de Luynes. Marie de Rohan Monbazon avea atunci optsprezece ani - aceeaşi vârstă cu a Anei - şi era greu să te sustragi fascinaţiei ei. Cea care avea să devină cea mai mare aventurieră a secolului nu se gândea la altceva decât la distracţie şi cochetărie, inteligenţa şi strălucirea ei radiau în juru-i bună dispoziţie: era tocmai de ce avea nevoie soţia lui Ludovic al XIII-lea ca să mai uşureze atmosfera de plumb a propriei existenţe.

Când, în toamna lui 1622, regina rămase în sfârşit însărcinată, ştirea o umplu de bucurie nu mai puţin decât pe soţul ei. Dar într-o seară, întorcându-se în apartamente împreună cu

ducesa de Luynes şi cu o altă doamnă de companie, Ana se lăsă antrenată de veselia fetelor: cele trei prietene se luară de braţ şi străbătură în goană marea sală a tronului, cufundată în penumbră; regina căzu şi pierdu copilul. Reacţia lui Ludovic îi dezvălui fără echivoc felul neîndurător de a fi: informat de cele petrecute, nu numai că nu arătă nici o înţelegere pentru durerea soţiei, dar o pedepsi dându-i afară doamnele de companie, iar de atunci nutri faţă de ea o ranchiună de neşters.

In loc să se resemneze, odată pentru totdeauna, la cea mai strictă obedienţă, Ana persevera în veleităţile de evadare. Cinci ani mai târziu, sosirea la Paris a ducelui de Buckingham avea s-o împingă la săvârşirea unei serii de imprudenţe şi mai grave. De data aceasta, responsabilitatea prietenei ei de suflet a fost de netăgăduit. După ce fusese îndepărtată de la Luvru, Marie de Rohan se întorsese cu capul sus şi într-o poziţie de forţă, căci se măritase, după moartea conetabilului de Luynes, cu Claude de Lorraine, duce de Chevreuse, unul dintre cei mai mari seniori ai regatului.

Să încercăm pentru o clipă să uităm versiunea acestei celebre poveşti expusă de Alexandre Dumas în *Cei trei muşchetari* şi să ne limităm la mărturiile contemporanilor. O dată mai mult vom fi constrânşi să constatăm că, trecută prin proba faptelor, concepţia feminină despre „galanteria onestă" se deosebea mult de cea masculină.

Sosit la Paris în mai 1625 cu însărcinarea de a o aduce în Anglia pe Henriette-Marie, fiica cea

mai mică a lui Henric al IV-lea şi a Mariei de Medici, a cărei nuntă prin procură cu principele de Wales - viitorul Carol I - fusese abia celebrată, ducele de Buckingham fusese amplu precedat de faima lui. Abia trecut de treizeci de ani, cu trăsături regulate, cu nişte foarte frumoşi ochi negri, cu un trup zvelt şi umeri de atlet, favoritul lui lacob I se afla atunci în culmea puterii şi gloriei, iar ascendentul sexual pe care îl avea asupra suveranului său nu-l împiedica să iubească femeile şi să treacă drept un seducător irezistibil.

„Era bine făcut, cu un chip frumos; avea un suflet mare; era magnific, liberal şi era favoritul unui mare rege. Ca să se împodobească putea dispune de toate comorile şi de toate bijuteriile coroanei Angliei. Nu e de mirare dacă, având toate aceste calităţi, nutrea gânduri îndrăzneţe şi dorinţe nobile, dar periculoase." Aşa avea să abordeze în memoriile sale austere doamna de Motteville povestea care riscase să compromită reputaţia nepătată a reginei sale: deoarece, trebuie recunoscut, „ducele de Buckingham a fost singurul care îndrăznise să-i asedieze inima".

Ducele avea la dispoziţie prea puţine zile pentru a-şi duce la bun sfârşit intenţiile şi a o face pe regină să admită „că dacă o honnete-femme ar fi putut să iubească pe altcineva decât pe propriul ei soţ, el însuşi ar fi fost cel în măsură să-i placă"; dar doamna de Chevreuse acţionase în toate felurile pentru a-i netezi calea.

La douăzeci şi cinci de ani, prietena reginei nu se mai mulţumea cu jocuri nevinovate şi nu se sfia să-şi înşele pe faţă soţul. „Iubea fără să aleagă, numai pentru că trebuia să iubească pe cineva", avea să scrie despre ea cardinalul de Retz, şi „nicicând o femeie n-a arătat mai mult dispreţ pentru scrupule, recunoscând ca singură datorie pe aceea de a fi pe plac amantului ei". Şi, întrucât se întâmpla ca amantul în funcţie să fie Lord Holland, ambasadorul Angliei, ducesa puse la cale cu acesta, „pentru a-şi onora pasiunea", să promoveze „o legătură de interes şi de galanterie între regină şi ducele de Buckingham".

Când trimisul regelui Angliei îşi făcu apariţia la Luvru în toiul petrecerilor nupţiale, lăsând în urma lui o dâră de diamante care se desprindeau rând pe rând de pe haina lui de ceremonie şi care erau destinate doamnelor de la curte, Ana de Austria ştia deja totul despre el şi despre dragostea pe care o nutrea pentru ea încă de când, sosit incognito la Paris, o admirase - frumoasă între frumoase - la un bal de la curte. Străină de intriga ce se teşea în spatele său, regina îl primi pe Buckingham ca pe un cavaler ideal, venit să se pună în serviciul ei: regina, ne spune La Rochefoucault, „i se păru şi mai amabilă decât reuşise el să-şi închipuie, iar el i se păru [reginei] bărbatul cel mai demn să o iubească". „Se folosiră de prima lor audienţă oficială pentru a vorbi despre lucruri care îi interesau mai mult decât treburile celor două coroane, lăsându-se pe de-a-ntregul absorbiţi de

interesele pasiunii lor." Timp de nouă zile, favorizaţi de absenţa lui Ludovic al XIII-lea, pe care o boală îl constrângea să rămână în apartamentele lui, ca şi de complicitatea doamnei de Chevreuse, Ana şi Buckingham avură posibilitatea să fie împreună sub ochii curioşi ai întregii Curţi; după care ducele plecă înapoi la Londra cu Henriette-Marie. Ceremonialul prevedea ca mama şi cumnata să o însoţească pe tânăra mireasă până la nava care urma s-o ducă în Anglia; dar, probabil informat de curtea asiduă făcută de Buckingham soţiei sale, regele dispuse ca cele două cortegii să urmeze itinerarii diferite şi să se reunească doar la Amiens, ultima etapă a călătoriei pe teritoriu francez, pentru a petrece acolo împreună nouă zile. In micul oraş împodobit de sărbătoare, fără să-i pese de reputaţia femeii iubite, ducele îndrăzni ceea ce părea de neconceput. In seara de 15 iunie se apropie de regină, care se plimba în compania suitei sale în grădina casei unde era găzduită, şi încercă s-o seducă. Putem alege, dintre textele memorialistice ale epocii, între cinci versiuni ale celor întâmplate. Potrivit doamnei de Motteville, prin jocul întâmplării, Buckingham se găsise pentru o clipă singur cu regina într-o porţiune de alee ascunsă de o palisadă. „Surprinsă de a se afla singură şi evident jenată de un exces de pasiune a ducelui", Ana „scoase un strigăt şi, chemându-şi la ea scutierul, îi reproşa acestuia că se îndepărtase". După La Rochefoucauld, în schimb, regina se găsea singură într-un pavilion,

după plimbarea de seară, când de ea se apropie Buckingham „care încercă să profite de împrejurarea favorabilă, dând dovadă de o asemenea lipsă de respect, încât regina fu constrânsă să-şi cheme în ajutor doamnele, fără a reuşi să ascundă cu totul starea de tulburare şi de dezordine în care se găsea". Pentru fidelul camerist La Porte, care avea să fie pedepsit apoi de Ludovic al XIII-lea pentru că îşi lăsase stăpâna singură, ducele mersese cu îndrăzneala până acolo încât vrusese s-o „mângâie" pe regină, în vreme ce ireverenţiosul Tallemant des Reaux susţine „că adoratorul o trântise pe regină pe jos şi îi julise coapsele cu cizmele lui brodate, dar în zadar". Toate mărturiile sunt însă de acord cu doamna de Motteville asupra unui punct esenţial: strigând după ajutor, regina voise să-şi pună la adăpost inocenţa, chiar cu preţul de a suscita blamul general al oamenilor şi a stârni mânia regelui. Episodul făcuse însă prea mult zgomot pentru a putea fi ignorat şi, cu scopul de a preveni noi scandaluri, regina mamă grăbise plecarea fiicei ei spre Anglia.

In clipa despărţirii de Ana, Buckingham nu reuşi să-şi stăpânească lacrimile şi, odată sosit la Montreuil-sur-Mer, decise să se întoarcă la Amiens pentru a o saluta pe regină o ultimă dată. Fără a ţine seama de riscurile la care purtarea sa o expunea pe suverană, Buckingham pătrunse în camera ei, se aruncă în genunchi la picioarele patului unde ea zăcea, istovită după ce i se luase sânge, acoperindu-i cu sărutări aşternuturile, vărsând fluvii de lacrimi, delirând

de dragoste. Ana rămase fără grai de uimire, în vreme ce doamna ei de companie îl mustra cu severitate pe duce, până când acesta fu constrâns să se retragă. A doua zi, după un scurt salut protocolar,

Buckingham plecă spre Anglia. Ducele nu avea să o mai revadă pe Ana: numeroasele lui tentative de a se întoarce în Franţa se vor lovi de vetoul absolut al lui Ludovic al XIII-lea, dar asta nu-l va împiedica să continue s-o compromită, declarându-şi în gura mare pasiunea pentru ea şi comportându-se ca un erou de roman. Când, întors la Londra, îşi dădu seama că fosta lui amantă, Lady Carlisle - Milady a lui Dumas - dedată, ca şi doamna de Chevreuse, spionajului internaţional, îi sustrăsese, dansând cu el, două catarame cu diamante pe care le primise de la Ana de Austria - şi pe care aceasta, la rându-i, le primise în dar de la soţul ei! - pentru a le trimite lui Ludovic al XIII-lea şi lui Richelieu drept dovadă a vinovăţiei reginei, Buckingham dădu ordin ca toate porturile engleze să fie închise pentru două zile şi făcu să-i parvină Anei copiile exacte ale cataramelor furate, executate în timp record de bijutierul său. La Rochefoucauld este singurul care se referă la această aventură, dar ar fi putut avea informaţia de la doamna de Chevreuse, cu care avusese o legătură. Sigur este că în inventarul de bijuterii alcătuit la moartea Anei de Austria figurau şase catarame cu diamante, în valoare totală de 7000 de lire.

Ca şi cum n-ar fi fost de ajuns atâta nechibzuinţă, Buckingham îşi convinse guvernul

să armeze o falimentară expediţie împotriva Franţei, trimiţând flota engleză în ajutorul protestanţilor francezi rebeli ţinuţi sub asediu la La Rochelle. Şi pentru ca adevăratul motiv care-l împinsese spre această acţiune să fie destul de limpede, se îngriji să transforme salonul navei-amiral într-un fel de capelă votivă, aşezând portretul Anei pe un altar luminat de o mulţime de lumânări. Ducele nu ignora desigur că indiscreţia lui putea să aibă consecinţe funeste pentru femeia iubită, dar la el vanitatea prevala asupra oricărui alt sentiment. La ce bun să slujească cea mai minunată dintre regine dacă nu se putea lăuda cu asta?

Oricât de nevinovată - „cel puţin de la brâu în jos", cum se şoptea la curte - Ana avea oricum la activ o serie de grave frivolităţi prin care încălcase prudenţa ce se cerea unei regine a Franţei. Iar aceasta avea s-o lipsească pentru totdeauna de stima unui soţ răzbunător, obişnuit să sacrifice totul demnităţii sale de suveran şi care „dintr-un îndrăgostit nu avea decât gelozia".

Tratată cu o răceală distantă de Ludovic al XIII-lea, lipsită de persoanele ce-i erau credincioase, controlată ca o spioană, persecutată de Richelieu, ameninţată cu repudierea pentru că nu reuşise să dea regelui un moştenitor, Ana de Austria continuă să comită imprudenţe peste imprudenţe, lăsându-se implicată, mai mult sau mai puţin deschis, în diferite tentative de complot - toate iremediabil menite eşecului - împotriva cardinalului ministru. Dar încercarea de departe cea mai grea trebui s-o înfrunte în

1637 - şi de data aceasta vinovăţia ei a fost de netăgăduit.

Singura consolare rămasă Anei erau legăturile epistolare cu familia ei, neîntrerupte nici măcar când, în mai 1635, Franţa şi Spania intraseră oficial în război, întrucât era vorba despre un război dorit de un ministru pe care-l ura şi care diviza lumea catolică, regina nu ezită să furnizeze spaniolilor informaţii utile. Ştiindu-se supravegheată, Ana îşi scria scrisorile la Val-de-Grace, mănăstirea pe care o întemeiase în 1621 şi unde obişnuia să meargă să se roage. Misivele treceau apoi în mâinile credinciosului La Porte, care le transcria în cifru cu cerneală simpatică şi le trimitea la destinaţie slujindu-se de oameni de încredere. Cu toate aceste precauţii, spionii lui Richelieu descoperiseră repede existenţa corespondenţei şi interceptaseră multe scrisori, dar cardinalul se hotărî să activeze capcana doar în 1637. Pe când ieşea din Luvru cu o scrisoare pentru doamna de Chevreuse - pe atunci exilată la moşiile ei, din ordinul regelui - La Porte fu arestat şi dus la Bastilia, unde fu supus unor interogatorii foarte dure şi ameninţat cu cele mai atroce torturi. La percheziţionarea apartamentului său nu apărură decât câteva scrisori ale doamnei de Chevreuse, iar zbirii nu găsiră nici cheia codului şi nici sigiliul reginei, care erau bine ascunse într-o ascunzătoare din perete. Şi descinderile de la Val-de-Grace se dovediseră infructuoase, deoarece se loviseră de tăcerea absolută a călugăriţelor. Toate acestea însă La Porte n-avea de unde să le ştie. Deşi

înarmat cu un curaj într-adevăr extraordinar şi hotărât să reziste oricărei intimidări, se temea totuşi ca strategia lui de a nega până la capăt să nu vină în contradicţie cu ceea ce ar fi putut mărturisi regina. Intr-adevăr, şi Ana de Austria fusese pusă sub acuzare şi apăruse sigură de sine, până când îi fusese arătată copia unei scrisori pe care o trimisese unchiului ei, cardinalul infant; din acel moment fusese constrânsă să recunoască unele lucruri. Dar cum putea fi informat La Porte, închis într-o celulă inaccesibilă, de ceea ce trebuia să spună ca să nu-şi dezmintă stăpâna şi astfel să o ducă definitiv la pierzanie? In ajutorul prietenilor Anei de Austria veni fantezia, care o transformă pe regină într-o eroină de roman. Pe firul Memoriilor lui La Porte, putem reconstitui desfăşurarea incredibilei aventuri.

Travestită în cameristă, frumoasa Marie d'Hautefort, care preferase prietenia reginei şi nu curtea lui Ludovic al XIII-lea, se prezentă la Bastilia şi ceru să vorbească cu comandantul Jars, ajuns în închisoare pentru a fi conspirat împotriva lui Richelieu. Pus la curent cu situaţia, comandantul se declară gata să moară pentru regină şi, după ce făcu o gaură în podea, intră în legătură cu prizonierul din celula de dedesubt şi coborî un bilet care să-i parvină, prin acelaşi sistem, lui La Porte, închis într-o altă celulă, de pe etajul inferior. In acest fel, instruit despre tot ceea ce trebuia să spună, servitorul Anei îşi juca de minune rolul şi, după ce lăsă să treacă ceva

timp ca să nu stârnească suspiciuni, se limită să mărturisească ceea ce anchetatorii lui ştiau deja.

In ciuda acestor dovezi de generozitate şi curaj, Ana fu constrânsă să capituleze într-un mod puţin spus umilitor. A fost interogată ca o criminală şi pusă să jure strâmb; cancelarul Seguier, afirmă La Porte, îndrăzni chiar să pună mâna pe ea ca să vadă dacă nu ascundea în corsaj documente compromiţătoare; soţul ei pretinse, în schimbul iertării, o mărturisire scrisă, care se încheia cu promisiunea „să nu mai cadă niciodată în asemenea greşeli şi să trăiască împreună cu regele... ca o femeie ce nu are alte interese decât pe cele ale persoanei lui şi ale statului". Mai mult, trebui să se angajeze „să urmeze cu sfinţenie" regulile de comportare pe care Ludovic al XIII-lea i le fixase în scris.

Dar dacă regina înfrântă era prizoniera soţului ei, şi Ludovic era prizonierul unei situaţii fără ieşire. In mod obiectiv avea numeroase motive să se simtă trădat şi ofensat de o soţie care îi era ostilă şi care nici măcar nu reuşise să-i dea un moştenitor şi probabil că niciodată mai mult decât în momentul descoperirii corespondenţei ei secrete în dauna statului nu luase în considerare posibilitatea de a o repudia. Era însă prea religios ca să adopte o soluţie care l-ar fi constrâns să-şi calce pe conştiinţă şi se resemna să-şi ducă mai departe trista lui viaţă conjugală, procedând însă în aşa fel încât soţia lui să nu mai fie în măsură să nu-i dea ascultare, să conspire şi să facă rău. Dinspre partea ei, Ana crezuse că era pierdută şi această amară

reconciliere depăşea aşteptările ei cele mai roze. Cum să-şi închipuie că peste numai câteva luni viaţa ei avea să se schimbe în mod radical? La începutul lui 1638, aproape la patruzeci de ani, regina îşi dădu seama că era însărcinată şi pe 5 decembrie, după o graviditate fără incidente, dădu naştere, la castelul Saint-Germain-en-Laye, unui băiat ce fu numit Louis-Dieudonne, Ludovic-darul-lui-Dumnezeu.

De douăzeci şi trei de ani, de când părăsise Spania, Ana de Austria nu mai fusese atât de fericită. Acel fiu nesperat nu era doar salvarea ei, despăgubind-o pentru toate suferinţele, ci venea să umple ca prin miracol nevoia ei de afecţiune. Intr-o epocă în care sentimentul matern era încă incert şi se confunda cu interese genealogice, Ana descoperi bucuria de a iubi mai mult decât orice acea fiinţă pe care, după atâtea rugăciuni, Dumnezeu i-o trimisese. Naşterea lui Filip, duce de Anjou, doi ani mai târziu, o ridică în culmea fericirii, dar marea dragoste pe care o nutrea pentru al doilea născut nu avea să întreacă niciodată veneraţia pe care o avea pentru Delfin.

Dacă naşterea copiilor nu atenuase neîncrederea regelui faţă de soţie, comportamentul reginei se schimbase semnificativ. Deoarece continua să fie tratată cu răceală şi suspiciune, era ţinută departe de treburile publice, nu era consultată nici măcar în privinţa hotărârilor referitoare la educaţia micilor prinţi şi trăia cu spaima că ar fi putut fi despărţită de ei, Ana devenise împăciuitoare,

prudentă, circumspectă; se menţinu riguros în afara noilor conjuraţii ţesute împotriva lui Richelieu, arătând cardinalului ministru cea mai mare deferentă, ajungând chiar să-l roage să intervină în favoarea ei pe lângă rege. In acest fel, Ana nu se limita numai la un joc de apărare, ci privea şi spre viitor. Totul lăsa să se presupună că atât Ludovic al XIII-lea, cât şi Richelieu - amândoi serios bolnavi - nu aveau să mai trăiască multă vreme, iar o regenţă apărea ca inevitabilă. Trebuia însă văzut care din ei avea să moară primul.

Richelieu a fost acela care plecă, în decembrie 1642, după ce înăbuşise în sânge ultima conjuraţie împotriva lui şi-l pedepsise pe rege, care o încurajase în secret, constrângându-l să trimită pe eşafod pe ultimul lui favorit, preafrumosul marchiz de Cinq-Mars. Confesorului care, pe patul de moarte, îl implora să-şi ierte duşmanii, Richelieu îi răspunse că duşmanii lui erau duşmanii statului. Plecă urât de toată lumea, începând cu regele pe care-l servise atâta vreme, dar cu mândria de a fi rămas credincios intenţiilor pe care le formulase cu douăzeci de ani înainte, la începuturile ministeriatului său: „înfrângerea partidei hughenote, umilirea orgoliului marilor seniori, constrângerea tuturor supuşilor să-şi facă datoria, impunerea numelui regelui respectului statelor străine". La timpul potrivit, Ana avea să-şi amintească programul celui mai mare duşman al ei şi avea să facă totul ca să-l urmeze.

Ludovic al XIII-lea a mai avut doar şase luni la dispoziţie pentru a gusta plăcerea de a domni singur, eliberat în sfârşit de tirania ministrului său. La 14 mai 1643 veni şi rândul lui să iasă din scenă. Susţinut de o mare credinţă, suveranul părea să-şi ia rămas bun fără regrete de la o viaţă chinuită şi săracă în bucurii, dar vizibil angoasat de problema succesiunii. Potrivit precedentelor create de Ca-terina de Medici şi Maria de Medici, ştia că nu o putea împiedica pe soţia lui să-şi asume regenţa şi se temea ca Ana, pentru care încerca cel mai mare dispreţ, să nu profite de situaţie pentru a încheia pacea cu Spania şi a zădărnici succesele politicii lui Richelieu. Dispuse aşadar ca reginei să-i fie alăturaţi ducele de Orleans şi prinţul de Conde, precum şi patru miniştri aleşi de el şi inamovibili: ceea ce echivala cu a o pune sub tutelă. Ana jură să se supună voinţei soţului şi îl asistă cu abnegaţie în timpul lungii lui agonii, veghind şi rugându-se la căpătâiul lui. Ea însăşi avea să mărturisească doamnei de Motteville că nu şi-ar fi închipuit că moartea soţului său ar fi putut să-i producă o durere atât de profundă şi că „atunci când l-a văzut dându-şi suflarea de pe urmă a crezut că i se smulge inima din piept". La urma urmei, fuseseră tineri şi nefericiţi împreună, victime ale aceloraşi tirani, şi nu le fusese dat să cunoască altă viaţă decât cea petrecută unul lângă altul.

De îndată ce Ludovic îşi dădu obştescul sfârşit, cu o reacţie opusă celei a Mariei de Medici cu patruzeci şi trei de ani înainte,

Ana „se duse la micul Delfin, sau mai bine zis la rege, îl salută şi-l îmbrăţişa cu lacrimi în ochi, ca pe regele şi fiul său deopotrivă". Franţa întorcea pagina şi Ana de Austria se schimba odată cu ea.

Nici o altă regină franceză, cu excepţia Mariei Antoaneta, nu avea să cunoască o metamorfoză analoagă celei a văduvei lui Ludovic al XIII-lea. Dar, în timp ce nefericita principesă austriacă devenise conştientă de responsabilităţile sale de regină doar în momentul când coroana îi era smulsă de pe cap, infanta spaniolă deveni franţuzoaică pentru a o apăra pe cea a fiului său.

Fidelitate faţă de ţara de origine, resentimente, prejudecăţi, legături de prietenie, datorii de recunoştinţă - totul a fost sacrificat pentru interesele tronului al cărei garantă devenise ea însăşi. Cu o determinare şi o inteligenţă politică de nebănuit, Ana se grăbi, în acord cu principii de sânge şi cu Parlamentul, să anuleze testamentul soţului său şi să îndepărteze pe toţi miniştri, în afară de unul singur - un cardinal italian de puţin timp membru al Consiliului, pe care însuşi Richelieu îl indicase lui Ludovic al XIII-lea ca succesor al său.

Alegerea lui Giulio Mazarino (Jules Mazarin) surprinse pe toată lumea. Probabil Ana avusese încredere în clarviziunea politică şi în cunoaşterea oamenilor lui Richelieu. In afară de aceasta, în ultimele luni de viaţă ale soţului ei regina avusese posibilitatea să aprecieze tactul şi diplomaţia noului ministru, căruia i se făcuse onoarea deosebită de a-l ţine în braţe la botez

pe Delfin. Totul o făcea să spere că, lipsit de protecţia precedentului său protector şi sosit în Franţa de prea puţin timp pentru a-şi fi stabilit relaţii de interese, avea să depindă întru totul de ea şi avea să-i aparţină pe de-a-ntregul. A fost o alegere inteligentă, căreia Ana avea să-i rămână credincioasă peste ani.

Primul semn evident al metamorfozei sale regina îl dădu evitând să profite de ocazia oferită de strălucitele victorii repurtate asupra armatelor spaniole de către ducele d' Enghien - cel ce avea să devină Marele Conde - pentru a pune capăt războiului cu ţara ei de origine. Deşi dorea în primul rând pacea, nu voia ca tratativele să înceapă decât într-o situaţie de net avantaj pentru Franţa. Erau departe vremurile când Ana conspira în favoarea Spaniei. De altfel, politica spre care o orienta Mazarin relua punct cu punct programul lui Richelieu. Curând, apăru limpede că noul prim-ministru intenţiona să o izoleze de toată lumea şi să exercite asupra ei o suavă tiranie. Cei care o iubeau, care îi fuseseră credincioşi la nevoie, care îndураseră pentru ea închisoarea sau exilul - de la doamna de Chevreuse la doamna de Hautefort, de la ducele de Beaufort la La Rochefoucauld, de la doamna de Motteville la La Porte - se simţiră trădaţi. „Voinţa ei - avea să scrie cu amărăciune doamna de Motteville - a fost întotdeauna supusă celei a ministrului... Simţul echităţii şi al dreptăţii îşi pierdeau la ea forţa îndată ce apăreau ca judecători pasiunea sau interesul celui care o sfătuia. Şi, spre nefericirea noastră, când se

întâmpla ca părerea ei să fie în contradicţie cu cea a ministrului, stima pe care o simţea pentru acesta şi lipsa de încredere în ea însăşi o făceau să renunţe la opiniile ei şi o conduceau spre supunere."

Deşi Mazarin nu era răzbunător şi nu se servea, pentru realizarea intenţiilor sale, de securea călăului, ci mai degrabă de extraordinara lui capacitate de a trata, de a disimula şi de a corupe, principii de sânge, marii seniori, înalţii funcţionari ai administraţiei regale, Parlamentul, reprezentanţii poporului trebuiră să se încline în faţa evidenţei: în ciuda slăbiciunii care caracteriza puterea regală în timpul minoratului suveranului, în ciuda nevoii cronice de bani, aşadar de noi impozite, pricinuită de război, Mazarin era hotărât să evite ca „buna regenţă" să submineze autoritatea statului şi ca interesele particulare să prevaleze asupra celor ale ţării.

Rebeliunile Frondei aveau să arate în ce măsură Ana de Austria împărtăşea strategiile ministrului său. Timp de cinci ani, între 1648 şi 1652, numai ca să nu-l concedieze şi să nu-i trădeze politica, regina suportă umilinţe, insulte, neplăceri, pericole şi rătăci cu copiii ei printr-o Franţă în plin război, demonstrând o rezistenţă, un curaj, o capacitate de disimulare într-adevăr excepţionale, încrederea pe care i-o inspira Mazarin îi dădea oare atâta putere? Intr-o oarecare măsură, da, dar nu era vorba despre o încredere oarbă, aşa cum susţinea doamna de Motteville. Ana urma înainte de toate drumul care i se păruse cel mai bun pentru a apăra

interesele fiului său şi pentru a atinge acest obiectiv era gata să înfrunte orice încercare. In ianuarie 1651, condamnat prin decret la exil, cardinalul se refugie la Brühl, în apropiere de Köln, unde rămase aproape doi ani, perioada cea mai dramatică din întreaga Frondă, în timp ce regina rămânea să înfrunte singură o situaţie haotică şi în continuă schimbare. Corespondenţa cifrată dintre cei doi arată felul în care Mazarin o ghida de la distanţă, dar şi măsura în care ministrul se temea de a fi abandonat propriului său destin. Însă Ana nu cedă şi, la 3 februarie 1653, după ce Fronda fusese domolită, Mazarin îşi făcea intrarea triumfală în Paris, era reintegrat în funcţiile sale şi relua conducerea statului. In 1659, pacea din Pirinei - rod al excepţionalei sale abilităţi diplomatice - puse capăt, după douăzeci şi trei de ani, războiului cu Spania şi făcu din Franţa acul balanţei în politica marilor puteri. Nesuferitul italian, acuzat de toate ticăloşiile posibile, împotriva căruia se coalizaseră forţele din întreaga ţară, avea să se străduiască până la moarte pentru a asigura tânărului suveran o domnie glorioasă asupra celei mai splendide monarhii din Europa.

„Nu e nimic mai înduioşător decât felul în care mă asiguraţi de prietenia Voastră şi, în lipsa încurajărilor pe care le-am primit în această privinţă, de mult aş fi disperat de soarta mea", îi scria Mazarin reginei, către sfârşitul exilului său. La ce fel de prietenie făcea aluzie? La o legătură întemeiată pe stimă, admiraţie, respect? La una dintre acele *amities amoureuses* a căror modă

era lansată tocmai în cei ani de către „Preţioase"? Sau la o legătură autentică de dragoste care îi aruncase pe unul în braţele celuilalt, cel puţin pentru o scurtă clipă? Biografii Anei de Austria au păreri foarte diferite în materie.

Prezentându-şi protejatul Anei de Austria, Richelieu avusese oare într-adevăr insolenţa de a-i spune: „Doamnă, o să vă placă, seamănă cu Buckingham"? Afirmaţia nu era lipsită de temei. Cu zece luni mai tânăr ca regina, Mazarin avea într-adevăr un aspect foarte plăcut: ca şi ducele, avea o faţă prelungă, încadrată de o barbă ascuţită, mustăţi lungi şi subţiri, întoarse la capete, de un castaniu închis, ca şi părul; trăsăturile îi erau regulate şi ochii mari căprui nu erau lipsiţi de un anume magnetism. Dar asemănările sfârşeau aici. Mazarin era politicos, prudent, persuasiv; avea capacitatea de a o încuraja, de a explica toate opţiunile şi de a-i da Anei senzaţia că ea era cea care decidea ceea ce în realitate el decisese deja în numele ei. Nu i se cunoşteau legături de dragoste şi unele indicii ar putea să inducă părerea că înclina mai degrabă spre „viciul italian". Era trup şi suflet omul reginei, îi devenise de îndată indispensabil, avea totala ei încredere şi răspundea numai în faţa ei de acţiunile sale.

Prima campanie denigratoare violentă împotriva lui Mazarin a fost axată tocmai pe denunţarea unei legături între regentă şi ministru. Acuzaţia era în aşa măsură ultragioasă că nu putea să n-o atingă pe Ana şi La Porte,

care-l detesta pe Mazarin, merse până-ntr-acolo încât lăsă pe patul stăpânei sale o scrisoare anonimă cu lista bârfelor care circulau pe seama ei. Dar duşmanii lui Mazarin nu ţinuseră cont de orgoliul Anei şi de gustul ei pentru provocare. Josnicia şi netemeinicia insinuărilor, în loc să o intimideze, produseră rezultatul contrar - o legară şi mai mult de ministru şi o căliră împotriva avalanşei de infamii a căror ţintă avea să fie pe toată durata Frondei. Deşi toţi erau ostili lui Mazarin, nici unul dintre memorialiştii timpului, de la Retz la La Rochefoucauld şi la domnişoara de Montpensier, de la doamna de Motteville la La Porte, nu va prelua aceste zvonuri.

Nimic nu ne împiedică totuşi să credem că, sub impactul evenimentelor, legătura de stimă dintre regentă şi ministru s-ar fi putut transforma într-un raport mai intim. Susţinătorii tezei prieteniei platonice avansează însă argumente greu de ignorat, începând cu religiozitatea extremă, plină de respect pentru forme şi caracterizată prin spaima de păcat pe care regina o datora educaţiei spaniole. Cum ar fi putut, timp de ani şi ani de zile, să se spovedească, să se împărtăşească, să frecventeze mănăstiri, să participe la un număr nesfârşit de ritualuri religioase, dacă ar fi perseverat zi după zi într-un păcat atât de grav? A fost avansată şi ipoteza unei căsătorii secrete: Mazarin nu îndeplinise decât riturile minore şi căsătoria i-ar fi fost îngăduită; pentru aceasta ar fi trebuit însă să renunţe la purpura de cardinal, ceea ce nu s-a

întâmplat. Mai mult, oricât n-am vrea să ţinem seama de mândria dinastică şi de orgoliul ei de regină, greu compatibile cu dragostea pentru un bărbat cu origini umile precum Mazarin, este imposibil să nu ne întrebăm dacă idolatria ei pentru Delfin ar fi putut să lase loc unui sentiment ce ar fi riscat să suscite gelozia şi dezaprobarea fiului.

Şi totuşi, pe lângă corespondenţa oficială dintre Ana şi ministrul ei, mai există una cifrată, din vremea separaţiei lor, în care cel care vorbeşte este neîndoielnic limbajul pasiunii. Există în scrisorile lui Mazarin fraze precum: „Gândiţi-vă, rogu-Vă, la ceea ce se va întâmpla când 22 [el] o va vedea pe 26 [ea]. N-am să Vă spun mai mult, deoarece ştiţi restul din pricina lui § şi lui *, care, în pofida a tot ceea ce a fost făcut ca să-i despartă, sunt mari prieteni". Sau: „Aş vrea să vă spun mii de lucruri despre sentimentele Mării [el] faţă de 22 [ea]; dar cred că e mai bine s-o fac prin viu grai". Există, îndeosebi, „unsprezece preţioase scrisori autografe ale reginei, a căror autenticitate nu poate fi pusă la îndoială". Ne mărginim să citǎm un pasaj din cea scrisă pe 22 ianuarie 1652, cu puţine zile înainte de întoarcerea lui Mazarin: „Nu mai ştiu când mă pot aştepta la reîntoarcerea Voastră, deoarece în fiecare zi apar piedici în calea ei. Tot ceea ce Vă pot spune este că acestea îmi provoacă o mare neplăcere şi că îndur aceste amânări cu multă nerăbdare, iar dacă 16 [Mazarin] ar şti cât suferă 15 [ea] din pricina asta, sunt sigură că ar fi profund emoţionat. Astfel sunt eu în această

clipă încât nu am puterea să scriu mai mult şi nici nu ştiu prea bine ceea ce spun".

Chiar dacă am vrea să considerăm aceste cuvinte ca pasibile de interpretări diferite, subliniază doamna Dulong, nu acelaşi lucru se poate spune despre limbajul simbolurilor. Examinând scrisorile secrete ale regentei către Mazarin, cercetătoarea a observat că sigiliul imprimat pe ceara care închidea plicul este diferit de cel cu stemele Franţei şi Spaniei folosit de obicei de regină. Acesta prezintă un „cifru enigmatic", format din nouă litere înlănţuite; doi A, un I, un C, doi M, doi E, un H, ce constituie iniţialele unui enunţ care nu are nevoie de comentarii: Hoc Est Emblema Idei Anna de Austria letl Idei Jules Cardinal Mazarin. In susţinerea ideii apar cei doi M alăturaţi, care în emblematica timpului echivalează cu îndemnul de a iubi. Şi aceasta nu e totul. In jurul acestei întreţeseri de litere există patru S baraţi de o linie oblică, un semn criptic, la modă în Spania, care fac aluzie la patru cerinţe ale dragostei - sabio, solo, solicita, secreto. Cu aceste litere S închise, Ana a iscălit şi două dintre scrisorile trimise corespondentului ei.

Nu vom şti niciodată dacă suverana şi ministrul său au împărţit şi patul, dar sigiliul lor mărturiseşte despre solemnitatea angajamentului care i-a unit în chip indisolubil şi despre voinţa de a-i apăra secretul.

La sfârşitul Frondei, Ana de Austria avea cincizeci şi doi de ani; după ce depăşise teribila încercare, ea hotărî să se întoarcă la vechile

obiceiuri. Puse să i se renoveze apartamentele - la moartea lui Ludovic al XIII-lea părăsise Luvrul şi se mutase la Palais Royal, splendida reşedinţă pe care Richelieu o lăsase moştenire Coroanei - reluă activitatea cercului, reanimă viaţa de curte organizând spectacole, baluri, concerte; în rest, petrecea cât mai mult timp posibil cu băieţii ei. Regenţa ei se încheiase oficial la 7 septembrie 1651, în plin război civil, când, în vârstă de treisprezece ani, Ludovic al XIV-lea fusese declarat major. Tânărul suveran, care în iunie 1654 fusese uns rege la Reims, continuă să se arate afectuos faţă de mama sa, căreia încă i se supunea. Totuşi, o seamă de îngrijorări şi necazuri aveau să năvălească în curând în viaţa Anei de Austria, umplându-i de amărăciune ultimii ani de viaţă.

Odată cu restabilirea păcii, regina, îi lăsă lui Mazarin sarcina guvernării. Nu-i plăcuse niciodată politica şi avea o încredere absolută în ministru. Şi totuşi, faptul că Mazarin devenea tot mai evident şi ministrul tânărului rege nu putea să nu o rănească. Nu era vorba, ca în cazul Mariei de Medici, de o problemă de ambiţie şi de putere, ci de neplăcerea de a constata că simbioza dintre ea, cardinal şi fiul ei ajunsese la capăt şi că treptat între Ludovic al XIV-lea şi primul ministru se stabilea un raport de colaborare şi complicitate din care ea era în chip fatal exclusă. Pe de o parte, cardinalul se dedica îndrumării lui Ludovic către „meseria" de rege, pe de altă parte era strivit de o muncă imensă - sarcina de a readuce ţara la normalitate se

împletea cu problemele războiului cu Spania, încă în curs de desfăşurare, şi cu cele ale unei sănătăţi tot mai precare - iar pentru regină avea din ce în ce mai puţin timp. Iar faptul că încerca să găsească mângâiere în religie se dovedi o armă cu două tăişuri. Ana fusese întotdeauna profund religioasă şi, cu trecerea anilor, evlavia ei se accentuase. Mazarin însă, ostil în chip deschis oricărei ingerinţe a Bisericii în stat, dezaproba sprijinul pe care ea îl dădea partidei evlavioşilor, ca şi unei noi organizaţii secrete, Compania Sfântului Sacrament, care număra adepţi puternici şi-şi propunea o campanie de moralizare a ţării. Ca şi cum n-ar fi fost de ajuns, cardinalul îi comunică lui Ludovic rezervele sale.

La optsprezece ani, cel mai iubit şi mai ascultător dintre fii începuse să dea reginei primele motive de îngrijorare. Tânărul rege era rezervat şi timid, dar, spre deosebire de tatăl său, încerca o mare atracţie pentru femei. Se crezuse nimerit să se treacă la iniţierea lui sexuală încredinţându-l unei cameriste care se bucura de încrederea reginei, dar nu lipseau de la curte servitoare discrete, în măsură să răspundă avansurilor lui. Totuşi, când Ludovic se apucă să dea târcoale, cu intenţii evident prea puţin caste, unei domnişoare de onoare, domnişoara de La Motte d'Argencourt, mama sa trebuise să-l cheme la ordine cu severitate. Vinovatul plânsese, promiţând să nu mai cadă în ispită, iar cocheta fusese închisă într-o mănăstire. In realitate, venise timpul să i se dea regelui o soţie, dar, deoarece Ana de Austria nu

concepea pentru el o altă căsătorie decât aceea cu nepoata ei, infanta de Spania, iar pacea dintre cele două ţări nu fusese încă încheiată, era nevoie de răbdare. Regina nu-şi putea închipui că, în aşteptare, fiul ei avea să-şi piardă capul pentru o nepoată a cardinalului.

Maria Mancini - Viaţa ca roman

Către jumătatea secolului al XVII-lea sosiră la Curtea Franţei, în două valuri succesive, un grup de copii italieni nedeprinşi cu nici o etichetă, care au fost admişi în intimitatea familiei regale. Cei zece mici emigranţi - trei băieţi şi şapte fete - erau nepoţii lui Jules Mazarin, iar sosirea lor la Paris încununa în chip emblematic afirmarea politică a cardinalului ministru.

In societatea Vechiului Regim, atingerea succesului putea să fie şi rodul unei aventuri solitare, dar numai o reţea deasă de rudenii şi de alianţe matrimoniale, numai solidaritatea de interese a unui clan puteau să facă succesul stabil şi durabil. Mazarin era perfect conştient de asta şi, odată cucerit sprijinul Anei de Austria şi devenit prim-ministru, se grăbi să-şi aducă nepoţii la Paris ca să-şi creeze o descendenţă la înălţimea ambiţiilor lui. Prin ei fiul obscurului funcţionar al administraţiei casei Colonna avea să-şi lege numele de acea înaltă aristocraţie franceză care, vreme de ani, îi pusese piedici acoperindu-l cu dispreţ.

Dintre nepoţii lui Mazarin, opt - printre care trei băieţi - erau copiii surorii sale Geronima Mancini; dintre aceştia, doi au murit înainte de majorat, iar al treilea, Philippe, devenit apoi duce de Nevers, nu părea hărăzit să împlinească speranţele unchiului. Dintre cele cinci fete însă, Laura Vittoria avea să-l ia de soţ pe Louis de Vendome, descendent dintr-un fiu al lui Henric al

IV-lea şi al Gabriellei d'Estrees; Olimpia deveni contesă de Savoia Soissons şi Maria prinţesă

Colonna; Ortensia se căsători cu marchizul de Meilleraye, care-şi luă titlul de duce de Mazarin, aducându-i ca zestre palatul şi faimoasele colecţii ale cardinalului; Marianna fu promisă ducelui de Bouillon. Cu excepţia înţeleptei şi virtuoasei Laura Vittoria, fetele Mancini nu se arătară însă prea atrase de idila domestică; aveau gustul aventurii în sânge şi frivolitatea cuiva care se trezise în vârful scării sociale din pură întâmplare. Din fericire, cardinalul avea să moară înainte de a începe lunga serie de scandaluri care aveau să atragă asupra nepoţilor săi privirile întregii Europe. De altfel, „mazzarinettele" nu păreau să încerce nici afecţiune, nici recunoştinţă pentru unchiul lor - „Slavă Domnului, a crăpat!" - a fost singura lor lamentaţie funebră - şi singura lecţie învăţată de la el a fost aceea a unei imense lipse de prejudecăţi.

Cu cele două fete ale surorii Martinozzi cardinalul obţinu rezultate mai mulţumitoare: Laura se bucură de căsătoria cu Alfonso al IV-lea d' Este, duce de Modena, iar Anna Maria deveni soţia lui Armând de Conţi, principe de sânge şi ilustrul înfrânt din Frondă, îşi converti soţul libertin şi deveni o fervent㠜ansenistă.

Dintre toate nepoatele cardinalului, cea care îndrăzni să ţintească mai sus, atât de sus încât s-a legănat în speranţa de a deveni regină, a fost Maria Mancini. Determinarea ei nu era atât rodul ambiţiei şi calculului, cât al incapacităţii de a

aprecia distanţa dintre dorinţă şi realitate, dintre viaţă şi vis. Citise prea multe romane - poseda de toate tipurile şi în toate limbile - pentru a nu fi convinsă că existenţa trebuie să asculte de legi analoge celor ale imaginaţiei.

Maria sosi la Paris în 1654, la paisprezece ani, în tovărăşia mamei sale şi a surorilor mai mici, Ortensia şi Marianna, la câţiva ani după surorile mai mari, Laura şi Olimpia.

Nici frumoasă, nici iubită de părinţi, dar inteligentă, spirituală, îndrăzneaţă, Maria atrase atenţia lui Ludovic al XlV-lea printr-o sinceră manifestare de afecţiune. In vara lui 1658, o boală neaşteptată iscă temeri pentru viaţa suveranului şi, cu acel prilej, fata se lăsă pradă unei autentice disperări.

Tânărul rege se arătă emoţionat şi din acel moment, cum avea să scrie doamna de La Fayette, „Maria manifestă faţă de Ludovic atâta pasiune şi încalcă atât de mult regulile impuse de regină şi de cardinal, încât se poate spune că îl constrânse pe rege s-o iubească". După o curte făcută din „atenţii insolite şi extraordinare", din „daruri bogate şi magnifice" şi mai cu seamă din „palori şi suspine", regele sfârşi prin a se declara îndrăgostit.

Maria avea nouăsprezece ani, Ludovic douăzeci: ea era exaltată şi castă, el timid şi senzual. Amândoi erau la prima lor experienţă în dragoste şi domnişoara Mancini, care conducea jocul, ceru ajutor de la literatură. Cei doi îndrăgostiţi citiră împreună Astree, marele roman pastoral care celebra amorul platonic şi

propovăduia cavalerismul şi respectul pentru sexul frumos; amândoi îşi luară drept model eroii romanelor domnişoarei de Scudery, îmbrăţişând utopia „preţioasă" a unei lumi guvernate doar de legile galanteriei. Şi astfel, timp de şase luni, între serbări, baluri, plimbări, concerte, cufundaţi în jocul lor de iubire, cei doi tineri gustară o fericire perfectă sub ochii stupefiaţi ai întregii curţi. Poate că viaţa putea într-adevăr să semene cu un roman, şi Ludovic al XlV-lea arătă primul că asta credea, cerându-i lui Mazarin mâna nepoatei sale. Şi poate că, aşa cum insinuează memorialiştii epocii, cardinalul Mazarin cedase chiar pentru un moment tentaţiei de a veni în întâmpinarea pasiunii lui Ludovic şi de a-şi aşeza nepoata pe tronul Franţei. Dar indignarea reginei mame şi purtarea Mariei aveau să-l facă să-şi schimbe repede intenţia.

„Nu cred, domnule cardinal - declară Ana de Austria ministrului - că regele ar fi capabil de o acţiune atât de josnică; dar dacă ar exista posibilitatea să nutrească o astfel de idee, vă avertizez că întreaga Franţă s-ar ridica împotriva voastră şi a lui; şi că eu însămi m-aş pune în fruntea insurgenţilor, luându-l cu mine şi pe fiul meu [Filip, al doilea născut]."

Încăpăţânată, arogantă, sigură pe sine şi pe dragostea regelui, nepoata cardinalului nu arăta nici respect, nici gratitudine pentru unchiul ei şi era acum prea târziu pentru a o obliga la ascultare. „Părea să aibă asupra regelui puterea cea mai mare exercitată vreodată de o iubită asupra inimii unui iubit", scria doamna de La

Fayette şi nu întâmplător gândul memorialistei se duce la aventura încercată cu un secol înainte de Gabrielle d' Estrees. Dar spre deosebire de amanta lui Henric al IV-lea, Maria era sentimentală şi castă şi destul de clarvăzătoare ca să nu-şi taie craca de sub picioare primindu-l pe rege în patul ei fără binecuvântarea nupţială.

Trebuind să rezolve o situaţie asupra căreia risca, de la un moment la altul, să piardă orice control, cardinalul se grăbi să înarmeze împotriva amorului raţiunea de stat, construind capodopera diplomatică a vieţii lui. Intr-un timp record, Mazarin reuşi, într-adevăr, să semneze preliminariile tratatului din Pirinei, care readucea în sfârşit pacea între Franţa şi Spania şi prevedea, într-o clauză de garanţie reciprocă la care nu se putea renunţa, căsătoria lui Ludovic al XlV-lea cu Maria Tereza. Se pare că atunci, căzut pradă disperării, Ludovic se hotărî la marele pas, declarându-i ministrului că înţelegea să-i dovedească totala sa gratitudine căsătorindu-se cu nepoata lui. Mazarin răspunse însă regelui „că nu-i putea permite să facă ceea ce dorea sub imperiul unei pasiuni violente, de care avea să se căiască în curând... Ii declară în afară de aceasta că... după ce îl servise până atunci cu fidelitate incoruptibilă, avea să se ferească de a abuza de mărturisirea regelui privind propria slăbiciune, ca şi de autoritatea pe care el, regele, i-o conferise, ca să consimtă la o acţiune atât de potrivnică gloriei sale. Cât despre el, Mazarin, întrucât era stăpân pe deciziile privind destinul nepoatei sale, prefera să o străpungă cu

pumnalul decât s-o înalţe cu preţul unei atât de înalte trădări".

Rechemat cu aceeaşi fermitate de regina mamă şi de cardinal la responsabilităţile sale de suveran, tânărul rege înclină capul şi la 22 iunie 1659 Maria şi surorile ei mai mici părăseau Luvrul pentru a se duce la La Rochelle, unde Mazarin era guvernator. Ludovic şi-a însoţit iubita până la trăsură, fără să reuşească a-şi stăpâni lacrimile şi se pare că atunci Maria pronunţase celebra frază: „Ah, Sire, Voi sunteţi rege, iar eu plec!", pe care peste unsprezece ani (aşa spune tradiţia) Racine avea s-o parafrazeze în scena de adio dintre Titus şi Berenice: *„Vous etes empereur, seigneur, et vous pleurez!"*[7] şi *„Vous m'aimez, vous me le soutenez; / Et cepandant je pars, et vous me l'ordonnez!"*.[8]

Romanul de dragoste al lui Ludovic al XlV-lea şi al Mariei era însă departe de a se fi încheiat.

Regele smulse mamei sale îngăduinţa de a păstra cu exilata legături epistolare şi în scurtă vreme misivele oficiale aveau să servească drept paravan pentru o intensă corespondenţă clandestină, înlesnită de complicitatea comandantului din Brouage, fortăreaţa de la malul mării, unde între timp şireata Maria ceruse să fie mutată. Curând a fost limpede că nici unul dintre cei doi îndrăgostiţi nu era dispus să renunţe la celălalt şi Ludovic începu să dea semne de iritare faţă de mama sa. E adevărat

[7] „Sunteţi împărat, o, doamne, şi plângeţi!"

[8] „Mă iubiţi, îmi spuneţi / şi totuşi eu plec şi sunteţi Voi cel ce mi-o cereţi!" (în fr. în original)

oare, aşa cum susţine doamna de La Fayette, că pentru a-l îndemna spre rebeliune, Maria îl pusese la curent cu poveştile ce circulaseră în trecut asupra amorului reginei cu ducele de Buckingliam sau că îi deschisese ochii asupra naturii legăturii sale cu Mazarin? Sigur este că, fără ştiinţa cardinalului, deja plecat să discute ultimele acorduri înaintea semnării tratatului din Pirinei, regina cedă rugăminţilor lui Ludovic, care îi cerea să i se permită s-o salute o ultimă oară pe Maria. Cei doi îndrăgostiţi se revăzură pe 13 şi 14 august, la Saint-Jean-d'Angely, nu departe de Brouage, în timpul popasului la Bordeaux al cortegiului regal aflat în drum spre graniţa spaniolă. Dar întâlnirea care trebuia să fie un adio nu făcu decât să-i întărească în pasiunea lor. Mazarin, în ce-l priveşte, era hotărât să împiedice acea căsătorie şi să evite eventuale nesăbuinţe din partea tânărului rege. „Cum aş putea să vă ascund că ofensaţi în continuare virtutea şi decenţa?", îi scria suveranului la 28 august de la Saint-Jean-de-Luz, unde continua tratativele matrimoniale cu ministrul spaniol, don Luis de Haro. „Că, în ciuda duplicităţii pe care o afişaţi acum, toată lumea ştie că hrăniţi o dragoste imposibilă şi că nu încercaţi decât aversiune pentru căsătoria care vi se pregăteşte?... Cum puteţi spera că am să devin complice al acestei înşelătorii? Cum vreţi să continui să-l mint pe primul ministru al Spaniei?" Şi, deoarece Ludovic nu se lăsă mişcat şi îi declară sec nemulţumirea, Mazarin ia din nou pana şi-şi joacă ultima carte, prezentându-şi

demisia. De data aceasta, ameninţarea se dovedeşte eficace şi pe 11 septembrie regele declară cardinalului că „este absolut hotărât" să-şi înăbuşe pasiunea. Şi chiar dacă avea să continue să corespondeze în secret cu femeia iubită şi să-i trimită daruri, faza cea mai acută a „bolii" - cum definea Mazarin cu obstinaţie sentimentul pe care regele îl încerca pentru nepoata lui - fusese depăşită. Pentru a înlesni vindecarea suveranului, cardinalul decise să-şi amâne predicile morale şi să se slujească de o soră a Mariei, cu doi ani mai mare, Olimpia, pentru care Ludovic arătase în trecut o puternică înclinaţie. Atrăgătoare, dezinvoltă, spirituală, Olimpia fusese prima care atrăsese atenţia lui Ludovic, dar, decisă să-şi pună la adăpost reputaţia în vederea unei căsătorii convenabile, se sustrăse-se cuminte avansurilor regelui de optsprezece ani. Acum însă, că devenise contesă de Soissons şi putea conta pe complicitatea unui soţ ambiţios şi fără prejudecăţi, Olimpia se dovedi mai puţin intransigentă şi disponibilă să uşureze suferinţele din dragoste ale suveranului. După care îi scrise personal surorii ei pentru a o pune la curent cu succesele dobândite.

Ofensa era mare şi, mult mai mult decât pregătirile matrimoniale în curs, îi demonstra Mariei că regele îşi încălca jurămintele de „fidelitate inviolabilă" şi că „nu mai încerca pentru ea aceeaşi pasiune". Romanul avea aşadar un epilog amar: cu Ludovic, Maria pierdea „cel mai amabil dintre amanţi şi cea mai frumoasă coroană din univers". Avea să simtă

tânăra femeie o oarecare consolare când i se va spune că, la câteva zile de la căsătorie, regele, pe drumul de întoarcere, intenţionase să facă un pelerinaj la Brouage, ca să viziteze fortăreaţa unde fusese găzduită în timpul exilului şi să doarmă în ceea ce fusese iatacul ei? Şi-a închipuit ea oare, fie şi pentru o clipă, că povestea lor de dragoste ar putea avea o urmare? Maria însăşi, în memoriile ei, ne dă măsura deziluziei faţă de primirea pe care avea să i-o rezerve suveranul atunci când, la ordinele cardinalului, se dusese împreună cu surorile mai mici la Fontaine-bleau, ca să-şi aducă omagiile noii regine. „Prevăzusem încă de la început cât avea să mă coste această onoare; vă las să înţelegeţi cu câtă suferinţă m-am pregătit s-o primesc. Eram sigură că întâlnirea cu Regele avea să redeschidă o rană încă nevindecată, căreia ar fi fost mai bine să i se aplice medicamentul depărtării. Nu mi-aş fi putut închipui însă că Regele avea să mă primească atât de indiferent. Mărturisesc că am fost atât de tulburată, încât în viaţa mea n-am mai încercat ceva mai crud decât suferinţa pricinuită de această schimbare." Partida era definitiv închisă şi, cu o tresărire de orgoliu, Maria se supuse dorinţelor lui Mazarin, astfel că, în aprilie 1661, înăbuşindu-şi repulsia pe care i-o provoca ideea de a se întoarce în Italia, plecă la Roma ca să devină soţia lui Lorenzo Onofrio Colonna, principe de Paliano şi de Castiglione, mare conetabil al regatului de Napoli.

Există în general tendinţa de a crede că viaţa sentimentală a Mariei Mancini se încheia astfel, la douăzeci de ani, sub semnul sacrificiului şi al renunţării. Din arhivele casei Colonna rezultă însă că, în ciuda deziluziei sentimentale, în ciuda singurătăţii şi dezorientării iniţiale, în ciuda agresivităţii sexuale a soţului, nerăbdător să-i verifice virginitatea, în ciuda unei violente febre cerebrale care o adusese în pragul morţii, Maria se îndrăgosti cu rapiditate de prinţul ei italian. Timp de şase ani, aşadar, Maria a fost din nou fericită în splendidul palat Colonna: făcea dragoste cu soţul ei de trei ori pe zi, a adus pe lume trei băieţi şi s-a bucurat, în Roma papilor, de o libertate pe care numai Franţa o îngăduia femeilor. Sub blamul general, noua principesă ieşea singură, primea pe cine dorea, ţinea un salon. Ce avea să o determine, atunci, după puţini ani de căsătorie, să pună capăt intimităţii conjugale? Frica de a mai rămâne însărcinată, aşa cum avea să declare ea însăşi în amintirile ei, sau un resentiment trecător, deoarece conetabilul era un muieratic impenitent?

A fost una dintre multele hotărâri impulsive şi necugetate pe care Maria avea să le ia în cursul existenţei sale. Principele Colonna respectă decizia soţiei sale, dar, rănit în orgoliu şi distras de alte aventuri, încetă să se mai poarte cavalereşte şi indulgent cu ea. Începând din acel moment, Maria avea să fie nevoită să dea ascultare soţului ei şi să se conformeze obiceiurilor din înalta societate romană, care-i impuneau să rămână închisă în casă şi să iasă

numai pentru ceremoniile oficiale. Soţul pasional se dovedi un despot şi atmosfera deveni ameninţătoare. Era fantezia romanescă a Mariei cea care o făcea să-şi închipuie că era expusă unor teribile maşinaţii sau într-adevăr conetabila risca să moară otrăvită sau să sfârşească închisă într-una dintre proprietăţile îndepărtate ale familiei Colonna? Sigur este că într-o zi Maria fugi din Roma în tovărăşia surorii Ortensia, se îmbarcă la Civitavecchia pe o navă oarecare şi căută refugiu în Franţa, sigură că putea să conteze pe protecţia lui Ludovic al XlV-lea.

Nu se gândea, probabil, că în felul acesta comitea un gest ireparabil. Dorea numai să se despartă de un soţ cu care nu se mai înţelegea şi să se stabilească în oraşul unde crescuse şi unde locuiau aproape toate rudele ei. Dar în Europa secolului al XVII-lea, libertatea nu era un apanaj al femeilor; era, în cel mai bun caz, o concesie galantă pe care bărbaţii din înalta nobilime franceza o făceau nevestelor lor în numele bunului gust şi al eleganţei. Din păcate însă, conetabilul era italian, se temea de ridicol, de trădare, de scandal şi pretindea ca, de voie ori de nevoie, soţia lui să se întoarcă la Roma sau să fie închisă într-o mănăstire. Opinia publică putea blama purtarea principelui Colonna, dar legea era de partea lui şi pentru a o face respectată intrară în arenă şi papa, şi regele Spaniei.

Când fugise, travestită, ca o eroină de roman, Maria sigur nu se gândea că avea să devină pentru Franţa un oaspete extrem de incomod şi că însuşi Ludovic al XlV-lea avea să nu fie în

stare să-i ia apărarea fără a risca incidente diplomatice. Nefiindu-i îngăduit să se stabilească la Paris, Maria părăsi Franţa şi mai târziu Piemontul şi la sfârşit, făcând o greşeală după alta, se pomeni în singura ţară unde ar fi trebuit să evite să pună piciorul - în acea Spanie al cărei supus şi eminent reprezentant în regatul Neapolelui era conetabilul. Fuga dezordonată a Mariei spre libertate se încheie aşadar, la Madrid, între zidurile unei mănăstiri.

In anii în care principesa Colonna rătăcise prin Europa, suverani, papi, nunţii papali, ambasadori fuseseră chemaţi să găsească o soluţie pentru un caz de nesoluţionat. Maria nu voia să se întoarcă sub acoperişul conjugal şi soţul ei nu-i îngăduia altă alternativă decât mănăstirea. Ce se ascundea în spatele unei asemenea încăpăţânări din partea ambilor soţi? Desigur, îndărătnicie, resentimente, dorinţă de revanşă, dar şi frică. Maria ştia că devenise o nevastă incomodă şi se temea pentru propria-i persoană; conetabilul voia s-o ţină sub cheie ca să pună capăt unei conduite a cărei frivolitate îi rănea onoarea lui şi a familiei Colonna. Trebuie spus de asemenea că şi brutalul Lorenzo merita o oarecare înţelegere, căci Maria, aşa cum scria doamna de Yillars, soţia ambasadorului francez în Spania, era „o originală", ale cărei „trăsnăi mentale" erau de neînţeles. Recluziunea în mănăstire n-o împiedică de altfel să aibă amanţi şi să dea tiparului memorii „justificative" care acumulau scandal după scandal.

Moartea conetabilului, în 1689, restitui în cele din urmă libertatea Mariei, dar nu o reconcilie cu Roma, unde totuşi copiii ei îi făcură cea mai afectuoasă primire. Sosise şi pentru ea „vârsta nostalgiei" şi nu mai exista cu adevărat pe lume un loc unde să-i placă să trăiască. Şi astfel, timp de douăzeci şi cinci de ani, Maria avea să ducă o existenţă rătăcitoare, în căutarea climelor blânde, iernând la Barcelona, în Provenţa, în Liguria, cu mijloace puţine şi cu o mică suită, gata să renunţe la orice cu excepţia libertăţii de a dispune în întregime de sine. In toată această peregrinare, avea să păstreze mereu, cu îndârjire, două lucruri deosebit de preţioase: colanul cu treizeci şi cinci de perle ce aparţinuse reginei Angliei şi pe care Ludovic al XlV-lea i-l dăruise în clipa despărţirii lor, şi magnificul diamant pe care conetabilul i-l pusese pe deget în ziua căsătoriei. In modestul inventar redactat la Pisa la moartea ei, în anul 1715, acelaşi cu al dispariţiei Regelui Soare - cele două splendide bijuterii stăteau mărturie a fidelităţii Mariei faţă de cele două, prea devreme întrerupte, romane de dragoste ale vieţii ei.

Maria Tereza de Austria - O regină în umbră

La 6 iunie 1659, Ludovic al XlV-lea al Franţei şi Filip al IV-lea al Spaniei, cei doi suverani cei mai puternici din Europa, s-au întâlnit în somptuosul pavilion ridicat în Insula Fazanilor de pe râul Bidassoa, pentru a ratifica personal, după un lung şi teribil război, pacea dintre cele două ţări. Rezultat strălucit al artei diplomatice a lui Mazarin, acordul pecetluia în fapt sfârşitul hegemoniei spaniole şi începutul celei franceze, dar avea grijă să facă mai puţin amară înfrângerea pentru regele catolic printr-o nouă legătură dinastică - nunta infantei, fiica lui, cu tânărul suveran francez. In concepţia asupra regalităţii, între cele două monarhii se crease o distanţă enormă, evidentă în comportamentele şi stilurile diferite ale celor două delegaţii. Partea spaniolă a pavilionului fusese decorată, în numele tradiţiei, cu cele mai vechi tapiserii ale coroanei, în vreme ce partea franceză, deschisă modernităţii, prezenta tapiserii în culori foarte vii, comandate special pentru acel prilej. Strălucitor de frumuseţe şi tinereţe, îmbrăcat cu un extrem rafinament, Ludovic al XlV-lea era acompaniat de o curte tinerească şi colorată, plină de panglici şi bijuterii, mândră de a fi în avangarda eleganţei şi modei. Prin comparaţie, bătrânul şi melancolicul monarh spaniol, cu suita lui de gentilomi îmbrăcaţi în negru, hieratici, impasibili, părea să trăiască în trecut. Şi totuşi,

spaniolii avură câştig de cauză asupra aroganţei francezilor, punându-i pe toţi în situaţie de inferioritate; se impuse aşadar rigoarea fără concesii a etichetei de la curtea spaniolă, în comparaţie cu care stilul regilor Franţei era de o cordialitate aproape burgheză.

Din acest punct de vedere, extraordinara scenă a întâlnirii private dintre cele două familii regale înaintea ceremoniei oficiale, despre care doamna de Motteville ne-a transmis o adevărată cronică, este emblematică: „La 4 iunie regina merse aşadar să-l viziteze pentru prima dată pe fratele său, regele, şi pe nepoata ei, regina; era însoţită doar de contesele de Fleix şi de Noailles[9], şi încă aceasta din urmă se străduise destul ca să fie admisă. Cei doi regi trebuiau să se vadă singuri numai în cursul ceremoniei oficiale, adică în ziua în care aveau să presteze un solemn jurământ de pace: dar, aşa cum am mai spus, acest program n-a fost respectat, deoarece, cum e de înţeles, regele dorea s-o vadă de aproape pe infanta regină. Iată cum se petrecură faptele:

„Regina sosi la întâlnire înaintea fratelui ei, regele Spaniei... La sosirea regelui se îmbrăţişară; regele, fratele ei, cu mai mare stăpânire de sine, căci ea dădu să-l sărute, iar el îşi trase capul îndărăt atât de tare, încât nu izbuti nici măcar să-l atingă. Regina, nepoata sa, se aruncă în genunchi în faţa ei şi insistă îndelung dar în zadar să-i ia mâna şi să i-o sărute; în loc să-i întindă mâna, regina o

[9]Respectiv doamna de onoare şi doamna d'atour, răspunzătoare pentru garderoba reginei, (n. tr.)

îmbrăţişa cu multă afecţiune... Apoi Monsieur[10] se apropie de regele Spaniei şi îi prezentă omagiile, iar regele se declară încântat să-l cunoască; se mai petrecu şi un schimb de complimente între Alteţa Sa şi tânăra regină...

Don Luis [de Haro] aduse un scaun regelui său şi în acelaşi timp contesa de Fleix, doamna de onoare a reginei, aduse un altul pentru stăpâna sa. Amândoi se aşezară aproximativ pe linia care marca, în sala rezervată pentru întâlnire, hotarul dintre cele două regate. De partea spaniolă, camarera mayor aduse un taburet tinerei regine, stăpâna ei, ... care se aşează lângă regele, tatăl său. (Monsieur se aşează pe un scăunel pliant alături de regina, mama sa.) Conversaţia lor fu afectuoasă şi plină de solicitudine din partea reginei, însă mult prea gravă din partea regelui, fratele său...

Cardinalul Mazarin, care se întreţinuse cu don Luis, se apropie de Majestăţile Lor şi, întrerupând conversaţia, le spuse că la uşă se afla un necunoscut care cerea să i se deschidă. Regina, cu încuviinţarea regelui, fratele său, îi porunci să se arate. Cardinalul şi don Luis, lăsând uşa întredeschisă, dădură posibilitatea regelui [Franţei] s-o vadă pe infanta regină; dar, întrucât trebuia ca şi ea să-l vadă, avură grijă să nu-l ascundă. Nu le-a fost greu să găsească modul de a i-l arăta celei care îl privea cu extrem interes, deoarece [regele] era cu un cap mai înalt decât cei doi miniştri. Regina se înroşi când u văzu

[10]Filip de Orleans, al doilea născut al Anei de Austria. Monsieur era apelativul rezervat fratelui regelui, (n. tr.)

apărând pe fiul ei, regele, dar şi mai mult se înroşi tânăra regină în timp ce-l privea cu atenţie. Şi regele Spaniei u privi şi surâse reginei, sora lui, spunându-i că avea un Undo hierno (un ginere frumos).

Regina îi spuse de îndată în spaniolă că dorea s-o întrebe pe regina infantă ce gândea despre acel necunoscut, la care regele, fratele ei, îi răspunse que no era tiempo de decirlo (că nu era timp ca s-o spună). «Şi când o va putea spune?», îl întrebă regina în spaniolă. «Când o să treacă pragul uşii», îi răspunse regele, fratele său. Atunci Monsieur şopti cu voce joasă tinerei regine: «Majestate, ce părere aveţi despre uşa aceea?», la care ea răspunse, cu un aer înţelept şi râzând că: «Uşa aceea i se părea foarte frumoasă şi foarte bună»."

Infanta avea să treacă pragul acelei uşi fatidice la 7 iunie, ziua următoare semnării păcii, după ce îngenunchease de trei ori în faţa regelui, tatăl său, pentru a-i primi binecuvântarea. Durerea amîndu-rora era atât de evidentă, încât Ana de Austria şi cei doi fii ai ei, veniţi s-o ia pe tânăra mireasă, îşi uniră lacrimile cu ale lor. In clipa despărţirii pentru totdeauna, copleşiţi de emoţie, familiile regale, spanioli şi francezi, se îmbrăţişară lăcrimând şi dând astfel glas vocii sângelui.

Ludovic şi Maria Tereza erau veri primari, atât pe partea mamelor, cât şi a taţilor, şi sentimentul de apartenenţă la aceeaşi familie avea să conteze enorm în căsătoria lor. Spre deosebire de ce se petrecuse cu patruzeci şi

cinci de ani înainte cu Ana de Austria, infanta mergea în întâmpinarea noii ei vieţi sprijinindu-se pe afecţiunea unei soacre care o primise ca pe propria ei fiică şi pe o dragoste nemărginită pentru soţul său. O dragoste căreia i se ştia hărăzită încă din copilărie, singura la înălţimea naşterii sale, singura de conceput pentru ea. In rest, Maria Tereza era cu totul nepregătită pentru răspunderile care îi reveneau. Foarte timidă, indolentă, infantila în pofida celor douăzeci şi doi de ani ai săi - era de aceeaşi vârstă cu soţul ei -, crescuse, orfană de mamă, în izolarea impusă infantelor de inflexibila etichetă a Curţii spaniole, iar absenţa culturii şi curiozităţii intelectuale, împreună cu o rigidă educaţie religioasă de factură contrareformistă, aveau s-o împiedice să se adapteze obiceiurilor din noua ei ţară, în a cărei limbă n-avea să înveţe niciodată să se exprime corect. Deşi avuseseră grijă s-o îmbrace după preceptele modei franceze, Maria Tereza continua să se comporte ca şi cum ar fi purtat încă acea guardinfante, imensa rochie cu cercuri care ţinea la distanţă pe oricine se apropia de ea. Chiar şi aspectul ei fizic era neobişnuit. Micuţă şi cam grăsulie, avea trăsăturile somatice tipice ale Habsburgilor - faţa alungită, obrajii căzuţi, buzele roşii şi cărnoase; atuurile ei principale erau pielea foarte albă, ochii de un albastru frumos şi viu, părul blond cenuşiu. Deşi ar fi vrut să-i laude aspectul agreabil, doamna de Motteville trebuia să recunoască faptul că nu era destul de înaltă şi că - lucru foarte obişnuit în epocă - avea dinţii stricaţi; la rându-i, doamna de

La Fayette nu-i nega o anumită frumuseţe, dar nu o găsea „plăcută".

Probabil faptul că acel mic idol colorat era cu totul diferit de toate celelalte femei nu-i displăcu lui Ludovic al XIV-lea, deoarece era semnul evident al apartenenţei ei la rasa celor mai mari monarhi din Europa, al unicităţii seminţiei ei, al legăturilor de sânge dintre ei. Incapacitatea Mariei Tereza de a urma exemplul soacrei sale şi de a deveni centrul vieţii de curte, făcând legea în materie de eleganţă şi de stil, avea desigur să-i producă o anumită amărăciune, dar aceasta urma să fie amplu compensată de calităţile ei de soţie inaccesibilă, fidelă etichetei, convinsă de sacralitatea atribuţiilor ei de regină. Dincolo de asta, Ludovic fusese extrem de sensibil la dragostea pasionată şi la totala supunere pe care i-o arătă infanta încă din prima zi.

Doamna de Motteville povesteşte că atunci când, în seara nunţii, regele declară că doreşte să meargă la culcare, „regina îi spuse reginei, mătuşa ei, cu lacrimi în ochi: Es muy temprano (E prea devreme). Acesta a fost, de când sosise, singurul moment în care păru contrariată, din pricina pudorii ei. Când îi spuseră că regele era deja dezbrăcat, se aşeză pe două perniţe în vârful patului ei, pentru a face acelaşi lucru, fără să mai adaste în pregătiri. Se dezbrăcă fără dificultate şi, când i se spuse că regele o aştepta, spuse aceste vorbe: „Presto, presto, que el Rey rne espera" („Repede, repede, căci regele mă aşteaptă").

Pentru prima oară, tânărul rege se putu abandona cu deplină libertate, fără riscul de a cădea în păcat, cu mireasa lui legitimă, acelei plăceri a simţurilor care avea să fie o exigenţă permanentă a vieţii sale viitoare. Satisfacţiei de a poseda fizic o femeie tânără, în întregime şi pentru totdeauna a sa, de care, mai mult chiar, era legat şi printr-un raport de rudenie, i se adăuga mulţumirea dominaţiei psihologice şi morale pe care suveranul descoperi că o exercita asupra soţiei sale. Când, imediat după căsătorie, o întrebă pe infantă dacă era de acord s-o retrimită în Spania pe doamna ei de onoare, întrucât în Franţa nu se obişnuia ca o funcţie atât de înaltă să fie atribuită unei străine, ea îi răspunse că „nu avea alte dorinţe decât pe ale lui şi că-şi părăsise tatăl, pe care-l iubea cu duioşie, şi ţara, şi tot ceea ce îi fusese dat, pentru a se oferi în întregime lui şi că făcuse aceasta din toată inima. Dar că îl implora să-i acorde, în semn de recompensă, graţia de a o ţine mereu alături de el şi de a nu-i cere niciodată să-l părăsească, deoarece aceasta ar fi pentru ea cea mai mare nenorocire care ar putea să i se întâmple. Regele îi împlini voia cu atâta bunăvoinţă, încât porunci imediat Marelui Mare şal însărcinat cu supraintendenţa să nu-i despartă niciodată, nici măcar în timpul călătoriilor, chiar dacă trebuia să fie cazaţi într-o casă prea mică". Şi, într-adevăr, până la moartea soţiei lui, Ludovic al XlV-lea avea să-şi respecte promisiunea, continuând să împartă cu ea acelaşi pat şi îndeplinindu-şi obligaţiile

conjugale, dar asta nu-l împiedică să o umilească în public şi să o facă profund neferi cită. Fusese silit să o sacrifice pe Maria Mancini raţiunii de stat, dar nu înţelegea să renunţe la căutarea plăcerii. Şi când după nouă luni de căsătorie îşi asumă, la moartea cardinalului Mazarin, conducerea guvernului, era hotărât să nu mai permită nimănui, nici măcar mamei sale, să intervină în viaţa lui. Cel mai adorat dintre fii se iubea în primul rând pe sine, „punea înaintea oricărui alt lucru propria lui voinţă" şi se pregătea să devină cel mai infidel dintre soţi şi cel mai arogant dintre amanţi.

Louise de la Valliere - „Acea mica violetă ce se ascundea în iarbă"

Cele trei regenţe feminine care s-au succedat în Franţa în răstimp de mai puţin de un veac i-au încurajat pe panegirişti şi pe oamenii Bisericii să dea un nou impuls modei cataloagelor de femei ilustre. Iezuiţi, precum Hilarion de Coste, Pierre Le Moyne şi Nicolas Caussin, franciscani ca Jacques Du Bosc sau scriitori laici ca Georges de Scudery şi Francois Du Soucy de Gerzan au dedicat reginelor „galerii de portrete" care, pornind de la Biblie sau de la mitologia clasică, treceau în revistă suveranele ce se distinseseră fie prin credinţă şi virtuţi morale, fie prin inteligenţă politică şi prin arta bunei guvernări. Dar, începând cu sfârşitul Frondei, reginele ieşiră din scenă şi o violentă campanie satirică ţintui la stâlpul infamiei, sub ambigua etichetă de „preţioase", toate femeile care îndrăzneau să ameninţe autoritatea masculină pe tărâm intelectual, ca şi în jocurile subterane ale politicii. La moartea lui Mazarin, Ludovic al XlV-lea dădu exemplul, excluzându-şi mama de la reuniunile Consiliului şi exilând puterea sexului frumos pe tărâmul aurit al galanteriei. „Se porneşte la atacul inimii unui prinţ ca la atacul unei fortăreţe", va scrie Ludovic al XlV-lea în Instrucţiunile sale către Delfin. „Abandonându-ne inima, adăuga, trebuie să rămânem stăpâni absoluţi ai minţii noastre... Dacă îngădui unei femei să-ţi vorbească despre lucruri importante,

este cu neputinţă să nu te facă să cazi în eroare".

In lunga domnie a Regelui Soare, aşadar, cele care aveau să atragă atenţia au fost doar amantele regale. Ca să le ridice în slăvi, poeţii de curte, de la Benserade la Moliere şi la însuşi La Fontaine, aveau să ocupe locul lăsat vacant de panegirişti, în vreme ce, sfidând rigorile legii, presa clandestină de scandal avea să facă deliciile cititorilor cu relatarea amănunţită a cuceririlor sentimentale ale neobositului suveran.

In ciuda diversităţii personalităţilor lor şi a poveştilor despre ele, favoritele regale par toate robite de aceleaşi pasiuni şi unite de aceleaşi obiective. De la ducesa d'Etampes, prima amantă oficială a unui rege al Franţei, până la biata ducesă du Barry, menită să-şi încheie cariera sub ghilotină, dragostea pentru suveran, dacă despre dragoste era vorba, nu este lipsită şi de alte scopuri: ambiţia, orgoliul, cupiditatea, voinţa de a domina care o hrănesc sunt, de altfel, arme indispensabile pentru depăşirea obstacolelor, incertitudinilor, amărăciunilor, umilinţelor care străjuiesc calea unei favorite, şi numai prin înăbuşirea pietăţii şi a conştiinţei se pot apăra poziţiile cucerite.

O singură figură feminină pare să se depărteze de acest şir de îndrăzneţe, viclene şi combative regine ale inimii: Louise de La Valliere, unica favorită regală care-şi va fi trăit iubirea ca o dăruire totală de sine şi va fi urmărit o coerentă căutare a absolutului. Domnişoara de La Valliere,

scria Cocteau, a fost „până la urmă o biată victimă, prinsă în capcana şantajelor, a jocurilor de perspectivă, a teatrelor în aer liber şi în celelalte ticăloşii atroce ale curţii lui Ludovic al XlV-lea de la Versailles... Ea te duce cu gândul la un fazan urmărit, care şchioapătă şi sângerează dintr-o aripă în mijlocul gă-lăgiei voioase ale unei vânători regale".

Faptul de a fi şchiopătat uşor nu micşora fascinaţia Louisei de La Valliere şi nu o împiedica să danseze ca o zeiţă. „Nu era - avea să scrie abatele de Choisy - una din acele frumuseţi perfecte care stârnesc un sentiment de admiraţie mai mult decât de iubire... Avea o carnaţie frumoasă, părul blond, un surâs plăcut, ochii albaştri şi o privire atât de gingaşă şi totodată atât de modestă, încât cucerea în acelaşi timp inima şi stima: nu avea o mare inteligenţă, dar o cultiva în fiecare zi cu lecturi asidue".

Născută La Tours în 1644, Frangoise-Louise de La Baume Le Blanc de La Valliere aparţinea unei familii de mică nobilime provincială şi la moartea tatălui său îl urmase pe noul soţ al mamei, marchizul de Saint-Remy la castelul Blois, unde tatăl vitreg avea funcţia de prim majordom al lui Gaston d'Orleans, neastâmpăratul frate al lui Ludovic al XlV-lea. Timp de cinci ani, între 1655 şi 1661, Louise împărtăşise cu cele trei fete din a doua căsătorie a ducelui o viaţă lipsită de griji, într-o atmosferă cultă şi rafinată, beneficiind de lecţiile predate micilor prinţese şi învăţând să se mişte cu graţie, să facă reverenţe, să danseze,

să cânte, să călărească, să scrie corect şi să se exprime cu eleganţă şi naturaleţe.

Apoi, la şaptesprezece ani - săracă, nevinovată, virtuoasă şi cu capul plin de vise, îşi făcuse intrarea la Curte ca domnişoară de onoare a Henriettei de Anglia, sortită atunci drept soţie lui Filip de Orleans, fratele lui Ludovic al XlV-lea.

Celebrată la 31 martie 1661, la zece luni după cea a lui Ludovic, nunta celui de-al doilea născut cu sora regelui Angliei încununa ambiţiile dinastice ale reginei mame şi o ajutau probabil să facă faţă durerii pricinuite de dispariţia lui Mazarin, mort doar cu douăzeci de zile înainte de căsătoria pentru care dusese tratativele. Dar oare putea Ana de Austria să spere cu adevărat că acel fiu, care voise să apară cu orice preţ drept „efeminat" pentru a evita orice rivalitate cu fratele lui, avea să-şi găsească fericirea în căsătorie? Ţinut departe de câmpurile de luptă, unde s-ar fi putut distinge prin vitejia şi talentul lui militar, Monsieur fusese îndemnat să cultive ambiţii mai puţin virile şi se limita să se întreacă în frumuseţe şi eleganţă cu sexul frumos. Strâns într-un corset brodat, fardat, parfumat, plin de bijuterii, prinţul „nu înclina spre partea femeiască", şi chiar irezistibila lui soţie avea să-şi dea seama curând că „nici o femeie nu ar fi putut să-i cucerească inima". Toate acestea nu-l împiedicară, totuşi, pe Monsieur să-şi facă datoria conjugală şi să-şi asigure o descendenţă. In Vechiul Regim, homosexualitatea era considerată un viciu foarte grav şi era uneori pedepsită cu mare severitate, dar cei care o

practicau nu se simţeau, pe plan psihologic şi social, nişte „diferiţi"; erau doar nişte libertini „pervertiţi" şi ambivalenţi, iar Monsieur, m ciuda tuturor favoriţilor lui, avea să reuşească să o lase însărcinată şi pe a doua lui soţie, Prinţesa Palatină, a cărei urâţenie ar fi putut descuraja şi pe cel mai focos dintre soţi.

Nimeni, şi mai ales Ana de Austria, care avusese această dureroasă experienţă, nu ignora faptul că legăturile matrimoniale princiare ascultau de alte reguli decât de înclinaţii şi sentimente şi că mariajul regelui şi cel al lui Monsieur nu făceau excepţie. Dar uniunile pe care regina mamă le contractase pentru fiii ei erau atât de prestigioase, ascendentul exercitat de ea era atât de puternic şi familia regală atât de unită, încât era raţional să se spere că la amândouă perechile aveau să prevaleze simţul răspunderii şi al datoriei.

Dar n-a fost aşa şi, abia săvârşită, splendida construcţie matrimonială realizată de Ana de Austria îşi dezvălui fragilitatea şi începu să se clatine din temelii. Indiferenţa lui Monsieur pentru soţia sa era mai puţin alarmantă decât interesul pe care Ludovic al XIV-lea începu să-l manifeste de îndată pentru cumnata lui. Acea verişoară cam slabă care se refugiase, împreună cu mama ei, la curtea franceză, atunci când tatăl ei, Carol I al Angliei, urca pe eşafod, suferise o impresionantă transformare. Roata norocului se învârtise în favoarea ei, fratele ei recâştigase tronul patern şi ea se întorsese triumfătoare în Franţa, întâmpinată de admiraţia generală. Deşi

nu era de o frumuseţe lipsită de defecte, Henriette (devenită Madame) „poseda în cel mai înalt grad darul de a plăcea". Şi, cum avea să scrie cu un dram de maliţie doamna de Motteville, „pentru a se consola de această neplăcere [de a nu fi putut deveni regină], Madame dorea să domnească asupra inimilor bărbaţilor oneşti (honnetes gens) şi să devină vestită graţie fascinaţiei exercitată de inteligenţa ei". Calităţile care îi lipseau Mariei Tereza de Austria făceau aşadar din Henriette „podoaba Curţii". Şi astfel, după doar un an de căsătorie, Ludovic al XlV-lea nu-şi făcu scrupule din a-şi lăsa soţia în tovărăşia căţeluşilor, piticelor şi cameristelor ei spaniole, pentru a-şi petrece cea mai mare parte din timp cu cumnata. „Şi, întrucât erau amândoi extrem de amabili, amândoi născuţi cu o mare înclinaţie către galanterie şi se vedeau în fiece zi în mijlocul plăcerilor şi distracţiilor, deveni limpede pentru toţi că încercau unul pentru celălalt acea atracţie care în general este preludiul marilor pasiuni."

In faţa geloziei Mariei Tereza şi a iritării lui Monsieur, regina mamă se văzu nevoită să intervină, dar numai pentru a constata că nu avea nici un fel de influenţă asupra nurorii sale englezoaice şi cu atât mai puţin asupra regelui.

Ludovic avea douăzeci şi doi de ani, Henriette şaisprezece şi pofta lor de a se distra era împărtăşită de toţi cei din generaţia lor, care alcătuiau „tânăra curte", în aşteptarea nerăbdătoare de a se descotorosi de „curtea bătrână" condusă de regina mamă. In ciuda

lipsei lor de griji, nu erau însă dedaţi numai plăcerii, ci urmăreau de asemenea să ţească o nouă reţea de influenţe, construcţie care trecea, prin numirile în funcţiile de la curte şi, în primul rând, în acelea care presupuneau slujirea „caselor" regelui, ale reginei, ale lui Monsieur şi Madame, aşadar acelea care erau în strâns contact cu familia regală. Intr-o societate în care totul depindea de bunăvoinţa regelui şi a celor care aveau şansa să-i placă, simpatia lui Ludovic al XlV-lea pentru Henriette făcea din Madame un personaj extrem de puternic şi prefăcea „casa" ei într-un focar de intrigi.

In această perioadă de tensiuni şi de manevre obscure a ajuns Louise de La Valliere în preajma Henriettei, în calitate de domnişoară de onoare, fără să bănuiască nici pe departe că acea lume strălucitoare de frumuseţe, de veselie şi de eleganţă ascundea o alta, cinică, nemiloasă şi gata oricând să o înghită. Cum ar fi putut gentila, candida, inexperta fetişcană venită din provincie să-şi închipuie că acea Madame, pe care „toţi o iubeau pentru că nici nu se gândeau că s-ar fi putut altminteri", şi acel rege „amabil, tânăr, galant, magnific" complotau să pună capăt supărătoarelor reproşuri ale familiei (Ana de Austria ceruse şi ajutorul mamei Henriettei, regina Angliei), lăsând să se creadă că suveranul se interesa de ea, în realitate folosind-o drept paravan? Desigur, după Astree, în romanele de dragoste confuziile între personaje erau la ordinea zilei, dar faptul că cele două modele supreme de belle galanterie nu ezitau să expună

scandalului o biată fată, fără alt capital decât propria-i reputaţie, jucându-se cu sentimentele ei şi înşelând-o cu bună ştiinţă, nu atestă oare mai degrabă că stilul „tinerei curţi" aluneca rapid spre cel mai desfrânat libertinaj?

Intr-o primă fază, totuşi, inocenţa părea că triumfă: dacă domnişoara de La Valliere nu întârziase să se îndrăgostească de curtezanul ei regal, acesta se prinsese şi el în laţul propriului său joc.

De când el era Stăpânul şi putea dispune de sine şi de supuşii săi în deplină libertate, Ludovic al XlV-lea se arăta mereu mai înclinat să nu se lipsească nici de plăcerile simţurilor, nici de emoţiile inimii, încercările lui repetate de a pătrunde noaptea în apartamentele domnişoarelor de onoare ale soţiei sale eşuaseră doar graţie fermităţii ducesei de Noailles, care curând avea să plătească prin exil îndrăzneala de a-şi fi făcut datoria de supraintendentă, împiedicând cu grilaje şi zăvoare incursiunile amoroase ale tânărului suveran. Apetitul sexual ieşit din comun nu-l împiedica, pe de altă parte, pe Ludovic să fie extrem de sentimental şi să regrete exaltarea, palpitările, suspinele, avânturile, bucuriile delicate ale dragostei pe care le descoperise împreună cu Maria Mancini. Şi iată că întâmplarea îl ajuta să găsească printre fetele din suita Henriettei persoana ideală pentru a relua aventura întreruptă. Ce altă companie mai bună în explorarea Hărţii Tandrului

(Carte du Tendre[11]) decât acea timidă, încântătoare fecioară de şaptesprezece ani, gata să sacrifice totul, fără să-i ceară nimic în schimb?

Mai mult decât pe rege, Louise de La Valliere iubea sentimentul pe care ştiuse să îl inspire Ludovic şi căruia i se consacrase de-îndată, ca unui sacerdoţiu. Dar, întrucât exaltarea ei nu era străină de un profund sentiment de vinovăţie pentru a se fi dăruit unui bărbat însurat şi pentru faptul că aceasta constituia un veşnic prilej de scandal, ea aspira numai la a-şi celebra cultul în taină, mulţumită cu atenţia pe care i-o acorda iubitul ei. Din păcate, însă, acesta era singurul lucru pe care suveranul nu i-l putea da: cum să nu înţelegi că Soarele este incompatibil cu umbra? Regele Franţei trăia în public şi amorurile sale nu puteau fi tăinuite prea mult timp. Obiceiul instituit de Francisc I, de a oficializa amantele regale şi de a le atribui titluri răsunătoare şi demnităţi la curte, se năştea înainte de toate din dorinţa suveranilor de a le avea zi de zi alături fără a se îndepărta de complicatele reguli ale etichetei. In ultimii cincizeci de ani, e adevărat, Curtea franceză se dezobişnuise de această insultă publică la adresa moralei, şi lui Ludovic al XlV-lea, prin natura sa rezervat şi timid, nu-i lipseau scrupulele religioase; dar, mai mult decât toate a contat convingerea de a fi mai presus de orice

[11]Hartă alegorică, descriind iubirea ca pe un ţinut străbătut de un fluviu, Tendre, ilustrând poveştile galante de la curţile franceze post-renascentiste. (n. e.)

regulă şi gustul narcisist al unei ostentaţii de sine care sfârşea în exhibiţionism. Relaţia cu domnişoara de La Valliere îl ajută să-şi pună treptat la punct modalităţile ce aveau să definească ulterior stilul lui de sultan.

Aşadar, dincolo de voinţa ei şi fără să fie în nici un fel pregătită pentru ceea ce o aştepta, Louise a fost catapultată pe scena Curţii, expusă tuturor privirilor - obiect de admiraţie, precum şi de invidie şi ranchiună, victimă a unor intrigi continue. Ostilitatea pe care i-o arăta acum Madame, furioasă că se vedea retrogradată în inima cumnatului, era puţin lucru în comparaţie cu sentimentul de culpă pe care-l încerca atunci când trebuia să apară în faţa reginei; iar când descoperi că aştepta un copil, ruşinea a fost mai mare decât bucuria. Naşterile ulterioare nu aveau să-i micşoreze această apăsare şi, în toamna lui 1666, când, în aşteptarea celui de-al patrulea copil, a fost cuprinsă de dureri în timp ce se afla la castelul Vincen-nes, unde camera ei servea drept loc de trecere spre apartamentele regale, Louise se prefăcu a fi avut o colică intestinală. Nu numai că reuşi să-şi ascundă suferinţele, dar, la jumătate de oră după naştere, după ce ascunse copilul, primi mulţimea curtenilor la o cină. La prima graviditate fusese aproape silită să-şi părăsească postul de domnişoară de onoare, care conferea o aparenţă de legitimitate prezenţei sale la curte şi să consimtă ca regele să o mute într-o casă de lângă Palais-Royal, ca pe o vulgară ţiitoare.

Şi totuşi, această viaţă atât de contrară educaţiei şi principiilor sale, atât de diferită de ceea ce visase în fericiţii ani de inocenţă petrecuţi la Blois, se salva, se purifica, se sublima prin pasiunea pe care Louise o nutrea pentru rege şi prin dragostea pe care acesta i-o împărtăşea. Doar pentru el era frumoasă, dezinvoltă, elegantă, pentru el dansa, recita, cânta în faţa întregii curţi, îl urma la vânătoare, în mutările de la o reşedinţă la alta, în călătorii, în expediţiile militare, depăşind, cu zâmbetul pe buze, incomodităţile, neplăcerile, umilinţele, numai pentru că regele i-o cerea. Dinspre partea sa, în luna mai 1664, Ludovic al XIV-lea făcu din Louise inspiratoarea de taină a serbării Plaisirs de l' Isle enchantee (Plăcerile Insulei fermecate), cea mai memorabilă din lunga lui domnie. Timp de şapte zile grădinile de la Versailles, inaugurate cu puţin timp înainte, serviră drept decor pentru o suită de cortegii mascate, jocuri, balete, concerte, spectacole (printre acestea şi prima reprezentare a lui Tartuffe de Moliere). Firul conducător al serbării era Orlando furioso al lui Ariosto, şi prezenţa în defilarea inaugurală a fratelui Louisei, Jean-Frangois de La Valliere, alături de cei mai mari seniori ai regatului, era încă o mărturie de atenţie pentru ea. Dar ceea ce făcea ca omagierea favoritei să fie şi mai evidentă, era etalarea motto-ului emblemei regelui, Hocjuvat uri şi a versurilor însoţitoare scrise de Benserade:

Quelques beaux sentiments que la gloire nous donne,

Quand on est amoureux au souverain degre,
Mourir entre les bras d'une belle personne
Est de toutes les morts la plus douce a mon gre.[12]

Ne putem da seama de importanţa Louisei în viaţa lui Ludovic al XlV-lea şi din limbajul mai prozaic al diplomaţiei: „mai mult decât orice îşi are locul în graţia sa domnişoara de La Valliere, de a cărei virginitate s-a putut bucura", scria trimisul Vaticanului, adăugând că regele o vizitează în fiecare zi şi că aceste vizite „n-o fac să fie arogantă"; în încheiere, observă că „prietenia cu amintita doamnă nu pare să-l fi obosit pe suveran, deşi „sunt trei ani de când durează".

Această relaţie, pe care regele nu o ascundea, o făcea pe soţia lui să dispere şi provoca îndurerarea mamei sale. Pe cât fusese po sibil, se încercase ca tânăra regină să nu afle, mai ales că în acei primi ani de căsătorie era mereu însărcinată şi ducea o viaţă retrasă; dar contesa de Soissons, sufletul diabolic al „tinerei curţi", avu grijă să-i aducă la cunoştinţă că persoana asupra căreia trebuie să-şi îndrepte gelozia nu mai era Madame, ci una dintre domnişoarele cumnatei ei. Doborâtă de durere, Maria Tereza se îmbolnăvi atât de grav că se iscară temeri pentru viaţa ei.

---

[12] „Oricare ar fi simţirile frumoase pe care gloria ni le dă
Când suntem îndrăgostiţi pe culmea cea mai de sus
A muri în braţele unei fiinţe minunate
Este, după mine, cea mai dulce dintre dispariţii", (în fr. în original)

Deşi pe deplin conştientă că-şi pierduse orice autoritate asupra fiului său, Ana de Austria luă iniţiativa unei reconcilieri, făcând încă o dată apel la conştiinţa lui de creştin. „Ii spuse - va scrie doamna de Motteville, căreia regina i se mărturisise - tot ceea ce se putea spune ca să-l facă să-şi revină în fire şi pentru a-l obliga cel puţin să dorească să sfarme lanţurile ce-l ţineau legat de păcat".

Deşi cu lacrimile în ochi, Ludovic îi răspunse cu o sinceritate ce nu lăsa loc nici unei speranţe: „încercase să se controleze ca să nu-l supere pe Dumnezeu şi ca să nu se lase pradă pasiunilor lui, dar era constrâns să-i mărturisească faptul că acestea deveniseră mai puternice decât raţiunea, că nu mai putea să reziste violenţei lor şi că nu mai simţea nici măcar dorinţa s-o facă".

Un fiu libertin, un altul pervertit, o noră virtuoasă dar stupidă, cealaltă rebelă şi nesăbuită: acesta era rezultatul abnegaţiei sale de mamă? Singurul ajutor la care Ana de Austria putea spera în faţa naufragiului ambiţiilor ei prea omeneşti era cel al credinţei şi Dumnezeu îi venea în ajutor anunţând-o că sosise pentru ea vremea de a se desprinde de sentimentele pământeşti şi de a Se îngriji de mântuirea propriului suflet.

In vreme ce *Plaisirs de Ville enchantee* fermecau curtea, iar relatarea despre serbare, tipărită, împodobită cu gravurile lui Silvestre, răspândea la curţile Europei o imagine triumfală a monarhiei franceze, regina mamă simţi primele simptome ale tumorii la sân, care avea

s-o ducă în mormânt. Când află diagnosticul medicilor, îşi rugă fiii să nu se mâhnească, deoarece „era bucuroasă să moară... şi se socotea fericită că Dumnezeu dorea s-o îndemne în acest fel să se căiască de păcatele ei".

In secolul al XVII-lea, grija de a muri creştineşte, având răgazul de a te pune la adăpost de propriile păcate în speranţa iertării divine, era un sentiment comun bărbaţilor şi femeilor, iar „moartea bună" se impunea credincioşilor ca „obligaţia cea mai însemnată a vieţii". De o devoţiune profundă, Ana de Austria nu era altfel decât contemporanii săi, dar pregătirea pentru marea trecere se anunţa la ea mai dificilă decât pentru muritorii de rând: domnise, şi era de presupus că necesităţile politice o determinaseră de mai multe ori să-şi calce pe conştiinţă, ceea ce cerea un tip de spovedanie aparte.

In afară de acesta, condiţia ei de regină îi cerea să moară în public, ceea ce-i dicta răspunderea unei morţi exemplare. Regina mamă era gata să înfrunte încercarea, dar aceasta avea să se dovedească teribilă din toate punctele de vedere.

Mai întâi, boala se întinse pe mai bine de un an, într-un crescendo de suferinţe fizice şi morale. Prima dată când Ana păruse că-şi dă sufletul, fiii ei şi nurorile se arătaseră disperaţi că o pierd şi apoi extraordinar de fericiţi pentru nesperata îmbunătăţire a stării ei. Odată trecută perioada de alarmă, toţi aveau să se obişnuiască cu condiţia ei de bolnavă, iar distracţiile, intrigile

şi amorurile îşi reluaseră cursul. Regina se retrase apoi la mănăstirea Val-de-Grace atât de îndrăgită de ea, unde ar fi vrut să moară în reculegere şi rugăciune. Dar întrucât, în ciuda oricărei previziuni, ea continua să trăiască, pentru a scuti familia regală de neajunsurile călătoriilor zilnice pentru a o vizita, medicii o readuseră la Luvru. Ana spusese că nu voia să fie tratată, dar asupra acestei chestiuni se lăsă în grija fiilor ei, care, la rândul lor, în absenţa unei terapii reale şi neştiind ce să facă, lăsară câmp liber de acţiune chirurgilor, vracilor şi şarlatanilor, care contribuiră cu toţii la sporirea suferinţelor bolnavei. Ultimele săptămâni au fost deosebit de atroce. Când se declară cangrena, medicii începură să înlăture cu bisturiul părţi din sânul bolnav. Scena se repeta dimineaţa şi seara, în prezenţa familiei regale, a medicilor şi a personalului aflat în serviciul ei: regina suporta totul „cu o răbdare şi o blândeţe admirabile; şi spunea adesea că nu ar fi crezut niciodată să aibă o soartă atât de diferită de cea a altor fiinţe: toţi putrezeau după moarte, pe când ea fusese condamnată de Dumnezeu să putrezească de vie". Doamnele ei de companie încercau să combată duhoarea înspăimântătoare a plăgii punându-i pe pernă săculeţe cu esenţe şi regina, căreia-i plăcuse întotdeauna curăţenia şi lenjeria fină şi parfumată, declara că aceasta era pedeapsa dreaptă „pentru vanitatea ei şi pentru iubirea excesivă pe care o nutrise pentru trupul ei".

In cursul lungii sale via cruciş, Ana de Austria avea să-şi suporte suferinţele cu o resemnare într-adevăr creştinească. „Doamnă de Motteville - se mărturisi ea doamnei sale de companie - sufăr mult. Nu există nici un loc din trupul meu unde să nu simt dureri teribile." Apoi, înălţându-şi privirile spre cer, exclamă: „Dumnezeu o vrea. Da, Doamne Dumnezeule, o vrei şi o vreau şi eu, din tot sufletul". Până în ultima clipă avea să ştie să îmbine extrema umilinţă a penitentului cu demnitatea reginei, dând impresia celor care o asistau că „pentru ea moartea era frumoasă şi plăcută". Lovită de o sincopă, încetă din viaţă în dimineaţa de 20 ianuarie 1666, în jurul orei cinci; cu ultimele ei cuvinte ceru crucifixul.

Ludovic al XlV-lea era desigur sincer când, vorbind despre mama sa abia dispărută, declara că fusese nu numai o mare regină, ci că merita să fie amintită printre cei mai mari regi. Era oare tot atât de sincer când afirma că se consola cu gândul că îi dăduse ascultare în toate problemele importante? Sau tânărul monarh reuşea să-şi constrângă până şi memoria să se supună dorinţelor sale, ştergând amintirile neplăcute? Ceea ce ştim sigur este că la şapte zile după moartea Anei de Austria, la mesa celebrată în amintirea ei la Saint-Germain, Louise de La Valliere se afla în tribuna de onoare, la dreapta suveranei. Din vremurile ducesei d'Etampes şi ale Dianei de Poitiers, Parisul nu mai asistase la o asemenea umilire a unei regine; o umilire care avea să sporească în anii următori.

Fără susţinerea soacrei sale, soţia lui Ludovic al XlV-lea avea să-şi dea pe faţă neputinţa de a se adapta şi, în loc să înfrunte cu demnitate şi bun simţ trădările soţului ei şi să urmeze exemplul celorlalte regine care o precedaseră pe tronul Franţei, preferă să se macine în gelozie şi lamentaţii resemnându-se la o obedienţă plângăreaţă. Dar dacă Maria Tereza demonstra că nu avea resursele necesare pentru a-şi apăra prestigiul de regină, Louisei îi lipseau acele însuşiri absolut trebuincioase pentru a ocupa trainic poziţia de favorită.

In frumosul portret dedicat peste mulţi ani domnişoarei de La Valliere de un vechi prieten din copilărie, abatele Choisy, putem vedea condensate în puţine cuvinte toate contradicţiile interne care aveau să transforme curând exaltanta ei poveste de dragoste într-un adevărat calvar.

„Nu avea nici o ambiţie şi nici o ţintă: interesul ei pentru fiinţa pe care o iubea era mai puternic decât dorinţa de a-i plăcea; întoarsă în întregime asupra ei înseşi şi pasiunii ei, singura din viaţă, punea simţul onoarei înaintea oricărui alt lucru şi de mai multe ori avea să se expună riscului de a muri mai degrabă decât să lase să se bănuie cât era de fragilă..."

Nu putem să ne îndoim de cuvintele lui Choisy, întrucât cele ale doamnei de La Fayette - „se gândea numai să-l iubească pe rege şi să fie iubită de el" - şi ale doamnei de Caylus - „fl iubea pe rege, nu regalitatea" -, precum şi literatura de scandal a timpului confirmă că în

legătura cu Ludovic al XIV-lea domnişoara de La Valliere asculta numai de chemarea unei pasiuni dezinteresate. Poate însă că această pasiune îi îngăduia Louisei să persevereze cu încăpăţânare în fanteziile adolescenţei, să prefere dificultăţilor şi mizeriilor vieţii evaziunea în lumea încurajatoare a visurilor; faptul că făcea dintr-un rege mai ataşat decât oricare altul de puterea lui un prinţ de roman, îi permitea să disocieze imaginea fantastică a persoanei iubite de ceea ce aceasta era în realitate şi să nu-şi asume până la capăt propriile opţiuni. Dar, deoarece pe valurile visului ajunsese să ocupe o poziţie ce nu corespundea cu logica inocenţei, ci cerea mai degrabă inteligenţă, lipsă de prejudecăţi şi determinare, pentru ca să-şi apere această poziţie ar fi trebuit cel puţin să-şi asigure o autonomie financiară, să se lupte ca să aibă un cuvânt de spus asupra viitorului copiilor ei, să obţină şi să împartă favoruri, alcătuind în jurul ei un cerc de influenţă şi de prietenii în măsură s-o susţină în momente de restrişte. Şi totuşi, nepăsătoare faţă de propriul ei viitor, Louise continua să trăiască zi după zi, dovedindu-se incapabilă să se descurce cu realitatea.

Brutală şi neaşteptată, trezirea avea s-o găsească pe favorită cu totul nepregătită. După mai mult de patru ani de perfectă simbioză, Ludovic începu să se plictisească de o iubire mereu egală cu ea însăşi, a cărei gamă de emoţii şi de plăceri o ştia prea bine, şi se aruncă într-o aventură mai potrivită cu noile lui exigenţe de bărbat şi de suveran. Alegerea a fost prin ea

însăşi elocventă: nici o femeie n-ar fi putut fi mai diferită de domnişoara de La Valliere decât aroganta, ambiţioasa, inteligenta, strălucitoarea, spirituala, cruda Francoise de Rochechouart, marchiză de Montespan.

Nimic ciudat, în fond, în faptul că Ludovic al XlV-lea se arăta nestatornic în dorinţele lui şi că voia să-şi schimbe amanta. Surprinzător este însă modul în care regele decise să rezolve problema. In loc să pună capăt legăturii lui cu domnişoara de la Valliere, îi accentua caracterul oficial, înălţând-o pe Louise la rangul de ducesă exact când îşi afişa favorurile pentru doamna de Montespan. Evident, nu simţea nevoia să-şi revoluţioneze obiceiurile: instalat deja confortabil în bigamie, se arătă cu totul în largul său în trigamie, aşa cum de altfel se putea deduce din graviditătile încrucişate ale reginei şi ale celor două concubine.

In realitate, suveranul avea numeroase motive pentru a o menţine pe domnişoara de La Valliere pe locul ei. Louise îi aparţinea, îi dăruise copii, era tânără şi frumoasă, dar mai ales îi era utilă. Nu numai că doamna de Montespan era măritată, ceea ce-l făcea pe Ludovic vinovat de un dublu adulter, agravându-i poziţia faţă de Biserică, dar avea şi un bărbat prea puţin conciliant, care, întemeiat pe autoritatea pe care i-o conferea legea, ameninţa să o constrângă să plece de la curte. Şi, deoarece chiar pentru rege ar fi fost de negândit să încalce dreptul familial şi să o smulgă prin violenţă pe doamna de Montespan soţului ei, în aşteptarea unei

separaţii legale trebuiau salvate aparenţele. Şi modalitatea cea mai simplă pentru a-şi vedea nestingherit noua amantă respectând aparenţele era s-o folosească pe cea veche în chip de paravan.

Prin ironia sorţii se mai întâmplase o dată, pe vremea amiciţiei regelui cu Madame, ca domnişoara de La Valliere să fi fost chemată să joace acelaşi rol, dar acum împrejurările erau mult diferite. Atunci situaţia se întorsese repede în favoarea ei şi viaţa i se prefăcuse într-un fel de basm. Acum, în schimb, nu avea în faţa ei decât durere şi umilinţe. Intr-adevăr, începând din acel moment, vechea şi noua favorită au fost condamnate să locuiască în apartamente învecinate, să călătorească împreună, să ia parte la aceleaşi distracţii, făcând risipă de amabilităţi reciproce şi detestându-se cordial, într-o paritate de condiţii doar aparentă. Dacă regele mergea zilnic la Louise, era doar pentru a trece imediat, ferit de priviri indiscrete, în dormitorul doamnei de Montespan. Căci aceasta era, acum, singurul obiect al pasiunii sale; ea îi monopoliza interesul, îl distra, îi direcţiona gusturile, impunându-i propriile capricii, colecţionând favoruri şi tratând-o pe Louise ca pe o subalternă.

Dar dacă regele avea motivele lui să continue să întreţină legătura cu vechea amantă, ce o îndemna pe nefericită să se preteze unui joc atât de crud?

In esenţă, motivele fuseseră la început două. In primul rând, Louise nu se resemna să se despartă de rege. Ii era cu neputinţă să

conceapă o viaţă fără el şi, întrucât regele continua să o onoreze, din când în când, cu atenţiile sale, ea se mulţumea cu puţinul care i se dădea, agăţându-se de nădejdea unei reîntoarceri pasionale. In al doilea rând, admiţând că ar fi găsit curajul să plece de la curte, era singură, fără mijloace şi n-ar fi ştiut ce să facă. Şi tocmai atunci când obţinu de la rege titlul de ducesă, păru să-şi dea seama pe de-a-ntregul de precaritatea situaţiei în care se găsea. Era însărcinată în şase luni şi Ludovic înţelegea să se descotorosească de ea, lichidând-o, de fapt, cu un fals dar.

„Persoanele civilizate au obiceiul, atunci când îşi schimbă slugile, să anticipeze concedierea prin plata salariilor sau prin recunoaşterea serviciilor lor, îi scrie Louise doamnei de Montausier la 24 mai 1666. Mi-e teamă că mi se întâmplă acelaşi lucru şi că prin această onoare atât de mare doreşte să mă scoată la pensie, sperând că întreaga vanitate cu care mi-a întunecat mintea va permite ambiţiei să treacă peste iubirea mea şi că voi suporta dispreţul cu mai multă resemnare. Regele se înşeală dacă crede că ambiţia va putea să-mi anuleze iubirea. Sunt acum ducesă de Vaujours. Mă bucur de toate prerogativele legate de acest titlu. Am dreptul la un taburet în prezenţa reginei şi la onorurile ce se cuvin duceselor. Am încetat să mai fiu La Vailiere, regele a recunoscut roadele împreunărilor noastre; fata mea a devenit legitimă; nu-mi mai rămâne decât să-mi aleg un soţ ca să fac din el un mare senior al regatului.

Nu, doamnă, mă înşel, nu sunt deloc ducesă. Titlul ducal e un dar regal făcut unei fiice recunoscute şi legitimate de tatăl său, regele, şi ar fi un dezastru dacă eu mi-aş întemeia interesele pe rentele care-o însoţesc, având în vedere că va trebui să i-l restitui atunci când va avea vârsta, iar eu am să rămân doar La Valliere..."

Impulsionată de angoasă, „blânda, virtuoasa" La Valliere se dovedi pe neaşteptate capabilă de amărăciune şi de sarcasm şi gata să se apere. Intr-adevăr, pe plan practic regele avea să ţină seama de cererile ei, fiul nou născut avea să fie de asemenea recunoscut, iar situaţia ei economică avea să se îmbunătăţească. Dar ceea ce apărea cu fiecare zi mai iremediabil era lipsa de afecţiune a suveranului şi la aceasta Louise nu ştia în nici un chip să se resemneze.

Întreaga curte număra indiciile desfăşurării dramei sentimentale în curs, cu o curiozitate ce dă măsura nesfârşitei înjosiri publice la care o viaţă expusă tuturor privirilor o constrângea pe Louise. Variaţii de greutate şi de dispoziţie, o mai mare sau mai mică prospeţime a carnaţiei, atenţii ale regelui, fraze relatate şi stări sufleteşti schimbătoare - nimic nu era inutil când venea vorba de a înţelege către cine mergeau favorurile lui Ludovic al XIV-lea şi totul ducea la aceeaşi concluzie: domnişoara de La Valliere nu înceta să piardă teren, în vreme ce doamna de Montespan triumfa.

Apoi, pe neaşteptate, către sfârşitul lui martie 1670, lovită de o boală gravă şi simţindu-şi

sfârşitul aproape, Louise deveni conştientă de gravitatea păcatelor cu care se murdărise şi, cuprinsă de sentimentul propriei vini şi de dorinţa ispăşirii păcatelor, se deschise în faţa lui Dumnezeu. Criza ei religioasă a fost povestită de ea însăşi într-un document extraordinar: cam treizeci de pagini scrise în trei zile, într-o stare de exaltare, pe modelul Imitaţiunii lui Hristos şi publicată pentru prima oară în 1680 cu titlul *Prieres et reflexions sur la Misericorde de Dieu* (Rugăciuni şi reflecţii asupra Indurării Divine).

Louise se simţi îndemnată să ia pana în mână din nevoia de a imortaliza amintirea experienţei mistice pe care-o încerca, în aşa fel încât în memoria ei să rămână vie hotărârea pe care o luase în lumina acestei revelaţii:

„Cum am să Te pot răsplăti, Doamne, pentru a-mi fi redat sănătatea şi viaţa, pentru a mă fi smuls de la porţile Infernului, pentru a-mi fi cruţat sufletul şi, în sfârşit, pentru tot harul şi milostivirea cu care ai dăruit-o pe biata Ta servitoare?

Este oare prea mult, o, Doamne, ca în semn de recunoştinţă pentru atâtea daruri, este oare prea mult să vreau să ţi le restitui, este prea mult pentru a mă spăla de păcatele unei vieţi în care n-am făcut altceva decât să Te ofensez, să vreau să o folosesc acum pe de-a-ntregul pentru a Te sluji şi a Te cinsti, e prea mult pentru a repara ofensa pe care am adus-o dreptăţii Tale şi pentru a Te face să uiţi multele mele plăceri profane, e prea mult ca să mă lipsesc de ele?"

Nu numai că Dumnezeu se milostivise de ea, redeşteptându-i credinţa şi „eliberând-o de sclavia păcatului", dar îi arătase şi calea de urmat pentru ca să-şi repare erorile: „Dacă pentru a-mi impune o penitenţă care să fie într-un fel pe potriva păcatelor mele şi pentru a-mi plăti datorii obligatorii, vei vrea să rămân încă pe această lume ca să sufăr pe măsura ofenselor pe care Ţi le-am adus, dacă vei vrea să-mi dai pedeapsă pe măsura păcatului meu, hotărând drept călăi ai sufletului meu tocmai pe cei din care-mi făcusem idoli, *paratum cor meum Deus, paratum cor meum*, numai ca să mă iei sub mila Ta şi ca umilinţele pe care zilnic le simt şi le îndur să mă ape re îndeajuns de contagiunea aerului otrăvit pe care îl respirăm mereu. Pocăinţa mea Iţi va fi cu atât mai plăcută Ţie şi mie de folos cu cât îmi va fi mai grea".

Ideea că ispăşirea păcatelor trebuia să fie în primul rând o înjosire a eului era legată de religiozitatea veacului al XVII-lea; şi totuşi, încercarea pentru care se pregătea domnişoara de La Valliere era extrem de grea şi nu lipsită de ambiguitate. Aşa cum avea să repete mai târziu Louise Prinţesei Palatine într-un limbaj mai simplu decât acela figurat şi aulic din Reflections, atunci când „Dumnezeu îi atinsese inima", „se gândise că... penitenţa ei trebuia să constea în ceea ce era cel mai dureros pentru ea, adică în a sfâşia inima regelui, în a se vedea dispreţuită de el, iar întrucât păcatele ei fuseseră publice, ispăşirea trebuia să fie şi ea publică". Dar dacă penitenţa rămânea în „această lume",

asta se întâmpla pentru că nu era încă în stare s-o părăsească şi continua să iubească „mai mult decât pe sine" pe acel „idol" care o făcea să sufere într-atât.

După ce-şi reluă viaţa la curte, plină de căinţă dar nu vindecată, Louise rezistă timp de un an efectelor curei homeopatice căreia i se supusese: dozele zilnice de otravă pe care le lua erau prea mari pentru a produce anticorpi şi durerile pe care i le pricinuiau deveniseră insuportabile. Bolnava decise atunci să încerce o altă terapie şi, în primele ore ale dimineţii de 11 februarie 1671 - o miercure a cenuşii - căută refugiu în mănăstirea Dames de la Visitation din Chaillot, lăsând regelui o scrisoare în care-i comunica hotărârea de a nu se mai întoarce. Ştirea se răspândi cu iuţeala vântului şi Ludovic al XlV-lea se mobiliza trimiţând fugarei unul după altul trei emisari pentru a o rechema la curte. Primul, galantul duce de Lauzun, primi un refuz net. Al doilea, mareşalul de Bellefonds, un honnete homme cunoscut pentru religiozitatea sa, primi însărcinarea de a-i spune regelui că „după ce-i dăruise tinereţea ei, nu i se părea prea mult să-şi dedice restul vieţii mântuirii sufletului". Al treilea, supra-intendentul pentru Finanţe Colbert, soţul doamnei care se îngrijise de copiii Louisei încă de la naştere, reuşi s-o convingă pe ex-favorită să se întoarcă la Versailles, spunându-i că regele dorea să aibă o discuţie lămuritoare cu ea, după care avea să-i dea libertatea să ia hotărârea pe care o va dori.

Atins în narcisismul său de faptul că se găsea în rivalitate cu Dumnezeu, Regele Soare rezervă amantei o primire minunată: îi vorbi mai bine e o oră, plânse de emoţie şi o convinse să rămână.

Deşi durase doar câteva ore, încercarea de fugă a Louisei prilejui comentarii sarcastice: doamna de Sevigne, care urmărise cu pasiune jurnalistică întreaga poveste, nutrea serioase îndoieli asupra sincerităţii gestului, în vreme ce alţii credeau, ca verişoara primară a regelui, Grande Mademoiselle, că La Valliere nu ştiuse să-şi negocieze capitularea cu destulă viclenie.

Viaţa de fiecare zi îşi reluă cursul cu obişnuita încărcătură de suferinţe: Ludovic al XIV-lea nu avea ochi decât pentru doamna de Montespan, doamna de Montespan nu punea frâu aroganţei ei şi La Valliere îndura în tăcere. Şi totuşi, după încercarea eşuată de fugă, Louise era profund schimbată: cu toate că dăduse încă o dată dovadă de docilitate, luase în sfârşit o hotărâre. Era numai o chestiune de timp.

Timp de trei ani Louise avea să continue să poarte lanţurile dureroasei ei „sclavii", încercând să găsească o diversiune pentru chinurile geloziei în ciliciul cu ţepuşe de fier cu care îşi mortifica acum trupul. Penitenta nu mai era singură, ci înconjurată de o ţesătură deasă de solidaritate şi de rugăciuni şi se bucura îndeosebi de ajutorul spiritual a două dintre cele mai înalte autorităţi religioase ale epocii, abatele de Rance şi Bossuet, şi putea conta pe sfaturile afectuoase şi delicate ale mareşalului de Bellefonds.

Abatele de Rance era cel mai cunoscut dintre convertiţi într-un secol de conversiuni exemplare şi povestea lui se potrivea în cel mai înalt grad pentru a înflăcăra curajul Louisei. După o tinereţe libertină, zguduit de moartea femeii iubite, de Rance părăsise „lumea" şi, după ce reformase regulamentul mănăstirii al cărei abate „comendatar" era, făcuse din ordinul trapiştilor exemplul suprem al unei religiozităţi întemeiate pe ispăşirea păcatelor şi renunţare. Episcop de Meaux şi cap spiritual al Bisericii galicane, Bossuet îşi exercita, în schimb, magistratura în „lume", iar slujba sa de preceptor al Delfinului îl făcea să aibă dese contacte cu regele. El va fi acela care-l va convinge pe Ludovic al XlV-lea şi pe doamna de Montespan, chiar dacă obtorto collo, să-i dea Louisei permisiunea de a se retrage definitiv la mănăstire şi de a se călugări. Unele dintre motivele care îl determinaseră până atunci pe suveran să ceară prezenţa la curte a fostei amante ţineau acum de trecut, dar o opţiune religioasă extremă şi, totodată, un gest atât de răsunător de căinţă pentru păcate pe care el însuşi şi doamna de Montespan continuau să le comită, nu puteau să nu-l pună în încurcătură.

Cel care avea să vegheze asupra Louisei în acei ani şi s-o ajute mai mult decât oricine să facă marele pas va fi mareşalul de Bellefonds, prim maître d'hotel al regelui, cunoscut pentru religiozitatea sa profundă şi pentru felul său franc de a vorbi şi totodată exponent al partidei evlavioşilor. El o sfătuise pe Louise să-şi aleagă

drept confesor pe părintele Cesar, un carmelitan desculţ ce-şi dobândise un mare respect în calitate de îndumător spiritual; tot el o pusese în legătură cu Bossuet; în sfârşit, el fusese acela care servise drept intermediar între La Valliere şi mănăstirea din strada Saint-Jacques, când Louise decisese să îmbrăţişeze regula Sfintei Tereza şi să intre în ordinul Carmelitelor. Mulţumită unei mătuşi a mareşalului, care aparţinea acestui ordin şi acceptase să-i propună candidatura, ducesa de La Valliere reuşi să înfrângă neîncrederea celorlalte călugăriţe. Comunitatea Carmelitelor se bucura de o faimă de sfinţenie şi de rigoare şi obişnuia să primească doar postulante cu o reputaţie fără pată; în cele din urmă, comunitatea se convinsese de sinceritatea convertirii acelei celebre păcătoase, care provocase atâtea scandaluri, însuşi mareşalul îi comunicase interesatei această încuviinţare.

In primele dintre cele patruzeci şi opt de scrisori scrise de ducesa de La Valliere mareşalului între iunie 1673 şi noiembrie 1693 putem sesiza expresia vie a acelei lupte interioare care avea să îngăduie favoritei Regelui Soare să părăsească dimensiunea istoriei pentru a intra în cea fără timp a ascultării cuvântului lui Dumnezeu. In aceste scrisori momentele de euforie alternează cu cele de descurajare, dar problema e mereu aceeaşi: Louise nu reuşeşte să găsească puterea de a vorbi cu Ludovic al XlV-lea. „Trebuie să mă umilesc, să-l supăr pe Seniorul meu şi dumneavoastră ştiţi ce înseamnă aceasta pentru mine", scria în ianuarie

1674 şi, cu o lună mai târziu: „Trebuie să vorbesc cu regele, iată tot necazul meu; rugaţi-vă lui Dumnezeu pentru mine, ca să-mi dea puterea de a o face. Să mă retrag în călugărie nu mă costă nimic, să-i vorbesc mă costă imens". De altfel, referindu-se la rege şi la rivala ei, nu mărturisise oare Louise guvernantei bastarzilor doamnei de Montespan, viitoarea Madame de Maintenon: „Când am să fiu la carmelite şi o să am necazuri, o să-mi amintesc de cât m-au făcut să sufăr oamenii aceia"?

In sfârşit, către jumătatea lui martie, Louise se hotărî să vorbească cu regele, care-i dădu încuviinţarea. Bellefonds şi Bossuet răsuflară uşuraţi deoarece, până în ultima zi, ezitările penitentei îi ţinuseră cu sufletul la gură. Asupra întregii poveşti curtea era acum atât de sceptică, încât o eventuală răzgândire ar fi făcut-o pe biata Louise să cadă în ridicol. Amândoi erau convinşi de sinceritatea vocaţiei ex-favoritei regelui şi o încurajaseră să i se supună în deplină conştiinţă, dar cazul ei era prea pilduitor ca să nu vrea să-l folosească, încăpăţânarea regelui de a persevera în concubinajul scandalos cu doamna de Montespan şi deriva morală a întregii curţi îi tulburau profund pe credincioşi şi alarmau partida evlavioşilor care, antipatizată de Ludovic al XlV-lea şi acum lipsită de protecţia reginei mame, se zbătea în mari dificultăţi. In acest cadru, convertirea Louisei ar fi fost, în fapt - „eu vorbesc, ea acţionează", exulta Bossuet - cel mai elocvent act de acuzare la adresa comportării suveranului. Ludovic al XlV-lea era perfect

conştient de aceasta şi, pentru a limita participarea curţii la ceremonia luării vălului, dispusese ca plecarea ex-amantei la mănăstire să aibă loc după plecarea lui însuşi, în fruntea armatei, în campania militară din Franche Comte.

Presimţirile regelui se realizaseră punctual. Ieşirea din lume a ilustrei convertite avea să fie organizată cu cea mai mare grijă, în cele mai mici detalii, ca o grandioasă alegorie a nimicniciei orgoliului omenesc şi a puterii salvatoare a credinţei, ca o lungă, emoţionantă reprezentaţie teatrală în stare să tulbure până şi sufletele cele mai indiferente. Greu de crezut, cum avea să-i scrie doamna de Sevigne fiicei sale, că în centrul spectacolului se va afla „acea mică violetă ce se ascundea în iarbă şi care se ruşina de a fi amantă, mamă şi ducesă!" Cu toate acestea, biata femeie dorise „să-şi bea cupa până la fund, fără a pierde nici un rămas bun şi nici o lacrimă".

La 18 aprilie Louise îşi începu vizitele de adio chiar cu regele, care avu delicateţea să verse câteva lacrimi. Ştim însă că Ludovic al XlV-lea plângea cu uşurinţă. Apoi tânăra femeie trecu în apartamentele reginei şi întrucât, aşa cum spusese, penitenţa ei trebuia să fie publică, aşa cum îi fuseseră păcatele, se aruncă la picioarele suveranei cerându-i iertare. Emoţionată, Maria Tereza o îmbrăţişa, spunându-i că o iertase de multă vreme. In sfârşit, ziua se încheie cu o cină de adio oferită de doamna de Montespan. In ziua următoare, Louise se duse la Versailles şi, după

mesă, îşi luă rămas bun de la curte. Se urcă în trăsură împreună cu cei doi fii ai ei şi, înconjurată de prieteni şi rude, sosi la intrarea mănăstirii Cârmei din strada Saint-Jacques, unde se adunase o mare mulţime de oameni, iar, după un ultim salut, trecu pragul mănăstirii, fără să se mai întoarcă şi lăsând ca poarta să se închidă pentru totdeauna în urma ei. Se putea considera în sfârşit „în siguranţă", dar datoria ei nu se sfârşise. La 2 iunie, a treia duminică de Rusalii, în care se citea pilda evanghelică a oii rătăcite, postulanta fu primită ca novice în biserica mănăstirii, plină de credincioşi. Nimic însă nu avea să egaleze în frumuseţe şi emoţie ceremonia publică a călugăririi definitive.

In prezenţa tuturor reprezentanţilor Curţii, cu excepţia regelui, Louise ascultă predica lui Bossuet de la tribuna de onoare a bisericii mănăstirii, având-o alături pe regină, şi trebuie să ne întrebăm dacă gândul nu i se duse la acea zi în care, cu prilejul slujbei de pomenire a Anei de Austria, avusese îndrăzneala să ia loc lângă aceeaşi Maria Tereza, ca amantă oficială a lui Ludovic al XlV-lea. Contrar aşteptărilor, ilustrul orator nu crezu necesar să amintească trecutul monden al novicei, şi-şi concentra discursul asupra temei înnoirii sufleteşti. Ţelul pe care-l urmărise împreună cu Bellefonds, cu de Rance şi cu întreaga partidă a evlavioşilor putea fi considerat ca atins: povestea Louisei devenise o poveste exemplară şi curtea Franţei îşi dobândise o Marie Magdalenă în care să se oglindească.

Cu solemnitatea de clopot a vorbelor lui Bossuet marea dramă barocă se apropia de epilog: „La încheierea predicii, Louise merse în cor, unde călugăriţele stăteau în picioare în faţa stranelor, cu vălul coborât, căci cortina clauzurii fusese trasă, cântând antifonul Veni Sponsa Christi şi Psalmul al XlX-lea *Exaudiat Te*. Monseniorul Harlay de Champvaflon [arhiepiscopul de Paris] binecuvânta vălul şi-l aşează pe capul Louisei de la Misericorde". Proaspăta călugăriţă nu împlinise încă treizeci de ani şi avea să-i petreacă pe cei treizeci şi şase care îi mai rămâneau de trăit „aşteptând moartea" şi dând pildă lumii cu „unul dintre cele mai desăvârşite exemple de penitenţă pe care Dumnezeu voise să-l arate oamenilor din acea vreme".

Athenais de Montespan - „O frumuseţe triumfătoare"

Bussy-Rabutin povesteşte în Memoriile sale că, invitat să-şi citească Maximele de dragoste în faţa lui Monsieur, a fost foarte surprins de prezenţa de spirit a Francoisei de Rochechouart-Mortemart, viitoarea marchiză de Montespan. Era în 1660 şi în saloanele pariziene făcea furori jocul de societate lansat de domnişoara de Scudery în romanul său Clelie şi care consta în a răspunde întrebărilor despre dragoste, oferind participanţilor prilejul de a face dovada că posedau calităţile mondene cele mai cerute: fineţea psihologică, rapiditatea reflexelor, ascuţimea minţii. Calităţi pe care Francoise, în ciuda vârstei sale fragede (împlinea atunci douăzeci de ani) le avea în sânge. In afară de titlurile nobiliare care datau din secolul al Xll-lea - deviza familiei Rochechouart era *ante mare unda e* [înaintea mării au existat valurile] -, această familie se distingea într-adevăr prin cultură, prin deschidere intelectuală şi prin acel esprit Mortemart menit să intre în legendă.

Prim gentilom al camerei lui Ludovic al XIII-lea, tatăl ei trecea drept un bărbat irezistibil, în vreme ce mama, doamnă de onoare a Anei de Austria, era admirată pentru virtutea ei. Numit la opt ani enfant d'honneur al micului Ludovic al XlV-lea, primul lor născut, Contele de Vivonne, era vesel, strălucitor, caustic şi avea să colecţioneze onoruri şi succese pe câmpurile de

luptă. Cât despre surori, cea mai mare, doamna de Thianges, care nu făcea un mister din faptul că se considera pe sine „de esenţă superioară", „o capodoperă a naturii", se dedica vieţii mondene, în timp ce mezina, Marie-Madeleine, fusese hărăzită de familie să ocupe un loc proeminent în viaţa religioasă. Devenită de foarte tânără stareţă a importantei abaţii Fontevrault, ultima dintre surorile Mortemart, deşi lipsită de vocaţie monastică, avea să-şi împlinească ireproşabil misiunea, câştigându-şi preţuirea unanimă. Foarte frumoasă, virtuoasă, excepţional de cultă, neîntrecută în teologie, cu o minunată stăpânire a limbii greceşti, a latinei şi a ebraicei, doamna de Fontevrault strălucea de asemenea prin graţie mondenă şi nu făcea niciodată paradă de cultura ei.

Cum putuse să constate şi Bussy-Rabutin, Francoise - care adoptase, în consonanţă cu gustul „preţios", şi supranumele de Athenais - nu era mai prejos de ceilalţi membri ai familiei şi tocmai însuşirile ei foarte cunoscute îl făcuseră pe Louis-Henry de Pardaillan de Gondrin, marchiz de Montespan, să o ceară de soţie în ciuda zestrei cam modeste. Era ceea ce în epocă se numea „o căsătorie din afinităţi", excepţie de la norma ce reprezenta visul tuturor fetelor şi care nu oferea în mod necesar garanţii de succes mai mari faţă de o căsătorie contractuală. In ciuda arborelui său genealogic demn de tot respectul, marchizul se dovedi un bărbat gelos, violent, risipitor, în căutare permanentă de prilejuri pentru a-şi pune în valoare aptitudinile

militare. Naşterea a doi copii nu făcu decât să înrăutăţească situaţia financiară a tinerei perechi. Spre norocul ei, în 1660, cu doi ani înaintea căsătoriei, graţie afecţiunii pe care o nutrea Ana de Austria pentru mama ei, Athenais fusese numită domnişoară de onoare a noii regine şi apoi, la recomandarea lui Monsieur, intră în grupul de şase doamne de companie ale Mariei Tereza, grup alcătuit din două principese, două ducese şi două marchize ori contese, îndatoririle ei îi cereau, aşadar, să-şi petreacă bună parte din timp la curte, şi tânăra marchiză de Montespan avea toate însuşirile pentru a se impune acolo.

Judecăţile contemporanilor concordă în a-i recunoaşte o frumuseţe excepţională, perfect corespunzătoare canoanelor estetice ale epocii. „Era blondă - scrie Primi Visconti - cu ochi mari albaştri, cu nasul acvilin dar bine modelat, cu gura mică şi foarte roşie, cu o dantură splendidă, pe scurt un chip perfect. Trupul, de înălţime medie îi era armonios, cu tendinţe spre îngrăşare." Athenais nu părea însă prizonieră a frumuseţii sale. Ceea ce îi seducea pe toţi, bărbaţi şi femei, era mai degrabă verva ei irezistibilă şi veselia contagioasă. Ca majoritatea persoanelor spirituale, marchiza putea avea şi cruzimi, dar răutatea ei dura de obicei cât un hohot de râs, chiar dacă vorbele ei lăsau în arenă numeroşi răniţi. „Nu puteai trece nepedepsit pe sub ochii doamnei de Montespan", va spune despre ea doamna de Caylus.

Începând cu primele decenii ale veacului, pe tiparul noii civilizaţii mondene născută în casa doamnei de Rambouillet, capacitatea de a face viaţa plăcută, filtrându-i aspectele urâte şi tristeţile prin sita glumelor şi ironiei, devenise una din trăsăturile distinctive ale comportamentului nobiliar. Era vorba, în primul rând, de o artă a cuvântului în care excelau toţi cei din familia Mortemart, în frunte cu Athenais, şi care era impregnată de un stil inconfundabil: un stil al cărui secret îl deţineau doar ei, dar care avea să lase urme în amintirea generaţiilor următoare. „Nimeni nu avea o inteligenţă mai strălucitoare ca ea, un mod de exprimare mai original", avea să scrie Saint-Simon. „Poseda o elocinţă şi o cunoaştere a limbii ce-i confereau un stil cu totul deosebit, dar absolut fermecător." Cu Athenais cultura mondenă îşi făcea intrarea triumfală în apartamentele regale. Nimeni altul nu ştia mai bine ca marchiza să alunge plictisul şi monotonia vieţii de curte prefăcând-o într-un prilej de joacă; nimeni nu ştia ca ea, fără umbră de afectare, „să facă plăcute subiectele cele mai serioase şi să le înfrumuseţeze pe cele comune". Avea aceeaşi capacitate de a cataliza atenţia când se producea, frumoasă între frumoase, în complicatele figuri ale baletelor de curte şi când se străduia să anime conversaţia în apartamentele reginei, reuşind s-o facă să râdă cu poveştile ei până şi pe suverană. Iar ceea ce era evident pentru toţi nu putea, în cele din urmă, să scape privirilor regelui.

De altfel, ingenuă şi incapabilă să gândească de rău, dar şi să aprecieze persoanele, Louise de la Valliere fusese prima care căutase compania marchizei pentru a-l distra pe rege. „Dacă măcar ar fi fost prudentă, comenta Domnişoara de Montpensier, s-ar fi păzit de a se adresa unei femei a cărei frumuseţe şi fascinaţie erau pe potriva inteligenţei ei." Curând însă, intenţiile suveranului deveniră atât de evidente încât cea direct interesată trebui să se întrebe ce strategie trebuia să adopte. Prin natura ei, ne spune doamna de Caylus, doamna de Montespan „nu avea înclinaţii către galanterie, ci spre virtute"; „fusese crescută cu cea mai mare grijă de o mamă profund religioasă, care sădise în sufletul ei, din cea mai fragedă copilărie, seminţele religiozităţii, de care nu avea să se lepede niciodată". Saint-Simon însuşi confirmă că Athenais era o catolică ferventă, că respecta posturile, că se dedica rugăciunilor şi făcea adesea pomeni. Pe de altă parte, căsătoria ei se dovedea tot mai dezastruoasă şi poziţia ei la curte rămânea singurul punct stabil din viaţa ei. Bunăvoinţa regelui îi era aşadar indispensabilă şi gândul de a exercita o fascinaţie asupra lui o măgulea. Spre deosebire de ceea ce se întâmplase cu Domnişoara de La Valliere, nu dragostea avea s-o împingă pe Athenais în păcat, ci ambiţia.

Scopul marchizei, ne spune doamna de Caylus - care nu numai că o cunoştea bine, dar avea în mătuşa ei, doamna de Maintenon, o sursă nemijlocită de informaţii - „era acela de a-l

domina pe rege prin ascendentul personalităţii ei, închipuindu-şi astfel de a fi stăpână pe propriile-i înclinaţii nu mai puţin decât pe pasiunea regelui. Credea că avea să-l facă mereu să dorească ceea ce decisese să nu-i ofere". Comportarea sa, care astăzi i-ar fi atras eticheta superficială de allumeuse (provocatoare) era în perfectă armonie cu educaţia ei şi cu ideologia „preţioasă" care îmbiba încă mondenitatea pariziană; dar Athenais nu ţinuse seama îndeajuns de caracterul imperios al dorinţelor regelui.

Ceea ce avea să favorizeze „rezultatul firesc" al poveştii a fost începutul unui nou conflict cu Spania, aşa-zisul război de Succesiune, prin care Ludovic al XIV-lea înţelegea să pună stăpânire pe Flandra spaniolă, cu titlul de despăgubire pentru vărsământul neefectuat al zestrei Infantei. In iunie 1667, suveranul plecă în campanie, în fruntea oştirii şi-i ceru soţiei sale să i se alăture, în mare pompă, pe teatrul de operaţiuni. In calitate de doamnă de companie, doamna de Montespan făcea în chip firesc parte din suita reginei, în vreme ce domnişoara de La Valliere, care din punct de vedere formal continua să se afle în serviciul Henriettei de Anglia, a rămas la Paris. Disperată de perspectiva unei lungi despărţiri şi ieşindu-şi din fire de gelozie, timida Louise se hazarda să plece şi ea şi se alătură, fără nici o autorizaţie, cortegiului reginei la La Fere. Apariţia ei neaşteptată o indignă pe Maria Tereza, care refuză să-i adreseze vreun cuvânt şi îşi continuă călătoria cu lacrimi în ochi. Solidare

cu suverana, doamnele din suită, în frunte cu Athenais, nu-şi precupeţeau criticile faţă de purtarea favoritei. „S-a vorbit numai despre ea în trăsură", îşi va aminti domnişoara de Montpensier, care călătorea împreună cu ele. „Doamna de Montespan spunea: «Sunt uluită de îndrăzneala cu care se afişează în faţa reginei, alăturându-se suitei fără să-i fi fost îngăduit; nu regele a fost, desigur, acela care i-a spus să vină... Dumnezeu să mă păzească să fiu amanta regelui! Dar dacă aş fi, aş încerca o mare ruşine să apar în faţa reginei»." Domnişoara de La Valliere avea s-o umilească pe Maria Tereza cu un afront şi mai grav. In apropiere de Avesnes, când trupele puteau fi văzute deja, trăsura Louisei se desprinse de cortegiu şi, depăşind-o pe cea a suveranei, se lansă într-o cursă nebunească peste câmpuri, sosind prima în locul în care se găsea regele. Primirea glacială pe care acesta i-o făcu amantei - „Cum, doamnă? înaintea reginei?" - nu lăsa loc nici unui dubiu asupra caracterului inadmisibil al gestului. Pentru Ludovic al XlV-lea morala putea fi subiect de discuţie, dar nu eticheta.

Cu aceste premize, prezenţa bietei La Valliere nu mai reprezenta o piedică pentru intenţiile regelui cu privire la doamna de Montespan. Tocmai în timpul etapei de la Avesnes, Ludovic al XlV-lea triumfă asupra rezistenţelor lui Athenais. Acesteia îi fusese repartizată o cameră dintr-o clădire care comunica cu clădirea unde locuiau suveranii. Potrivit mareşalului de Villeroi, regele „o luă prin surprindere, atunci când ea se

aştepta mai puţin, împreună cu ea dormea totdeauna doamna de Heudicourt, care, special instruită, într-o seară în care Athenais se culcase prima, ieşi din cameră în timp ce regele intra, travestit în santinelă".

Să credem oare că, simţind că nu va fi în stare să mai reziste multă vreme presiunilor suveranului, doamna de Montespan se va fi mărturisit soţului ei, cerându-i să o ia de la curte ca să meargă cu el în campanie? Şi că marchizul, obişnuit să nu ţină seama niciodată de rugăminţile soţiei sale nu voise să-i dea ascultare? Ipoteza e verosimilă, nu numai pentru că o formulează Saint-Simon, ci pentru că, zece ani mai târziu, doamna de La Fayette, care-o cunoştea bine pe doamna de Montespan, va pune în gura protagonistei celebrului său roman Prinţesa de Cleves o confesiune întru totul asemănătoare.

Sigur este că, începând cu noaptea de la Avesnes, preocupările lui Athenais îşi schimbară semnul: din moment ce regele o târî-se în păcat, era ferm hotărâtă să-şi păstreze cât mai mult posibil poziţia dobândită.

In braţele regelui, tânăra femeie începu descoperirea unei lumi care nu asculta decât de legile plăcerii şi a cărei chemare o ignorase până atunci. Deşi era conştientă de riscuri, era decisă să împartă cu amantul ei deplina responsabilitate a explorării acelei mări periculoase pe care La Carte du Tendre o semnala dincolo de hotarele ei. La rându-i, Ludovic nu se mărginea la a experimenta cu

Athenais o atracţie erotică şi o complicitate amoroasă cu totul noi pentru el; pentru prima dată, se găsea în faţa unei femei capabile să-i ţină piept şi cu care se confrunta de pe picior de egalitate. Spre deosebire de Louise, doamna de Montespan nu avea nevoie de el ca să ştie cine era şi cât valora. La ea, mândria de a aparţine unei familii ilustre şi certitudinea de a poseda o putere de fascinaţie ieşită din comun se asociau cu o inteligenţă strălucită, cu o remarcabilă independenţă de judecată, cu un gust sigur şi cu o perfectă ştiinţă de a se comporta în lume. Avea să demonstreze toate acestea înfruntând cu semeţie dificila încercare ce o aştepta. Oricare ar fi fost mustrările ei de conştiinţă, devenise amanta regelui, era mândră de asta şi era gata să-şi joace rolul cu tot orgoliul şi eleganţa unei autentice Mortemart.

Ascendentul pe care doamna de Montespan îl exercita asupra suveranului deveni evident în cursul lungii serii de serbări şi divertismente care încununaseră succesul expediţiei militare din Flandra. Până atunci, în ciuda perfectei stăpâniri a mijloacelor expresive de care dădea dovadă în mizanscena de fiecare zi a propriei persoane, în ceremoniile oficiale ca şi în echitaţie şi dans, Ludovic se arătase în ocaziile mondene mai degrabă timid, rezervat, tăcut. Stângăcia lui se manifesta mai ales faţă de femei, cu care nu reuşea să lege două vorbe fără să roşească. „Nu mai e aşa - remarca, la întoarcerea din război doamna de Longueville, autoritate indiscutabilă în materie de esprit şi de bune maniere -, acum

regele începe şi susţine conversaţiile ca şi cum ar fi un alt om."

Mulţumită lui Athenais - stimulat de plăcerea de a vorbi cu ea şi de a-i ţine piept, încurajat de încuviinţarea ei, molipsit de verva şi umorul ei -, Ludovic al XlV-lea dobândi o siguranţă de sine până atunci necunoscută, imprimând extrem de formalei atitudini curtenitoare, învăţată de la mama sa, pecetea supremă a naturaleţei. Chiar şi ducele de Saint-Simon, care îl detesta, era silit să omagieze perfecţiunea felului său de a se purta: „Niciodată vreun bărbat n-a fost atât de firesc curtenitor, de o curtoazie bine măsurată şi gradată, nici mai capabil de a ţine seama de vârstă, de merite, de rang... Dar mai cu seamă faţă de femei n-a existat cineva care să-i poată sta alături: n-a trecut niciodată pe lângă cea mai umilă bonetă fără să-şi ridice pălăria, şi mă refer aici la cameriste, despre care ştia bine că sunt nişte fiinţe oarecare". Doamna de Caylus va compara felul său de a se exprima cu cel al doamnei de Montespan: „Poate că regele nu poseda o artă a vorbirii egală cu a ei, deşi se exprima la perfecţie. Gândea într-o manieră potrivită şi se exprima cu nobleţe; chiar şi răspunsurile cele mai improvizate cuprindeau, în puţine cuvinte, ceea ce era mai adecvat momentului, împrejurărilor şi persoanelor. Avea, mult mai mult decât amanta lui, acea inteligenţă care-i permitea să fie în avantaj asupra celorlalţi. Nu se grăbea niciodată să vorbească, ci examina şi pătrundea caracterul şi gândurile oamenilor; şi pentru că era înţelept şi ştia cât de bine

cântărite trebuie să fie cuvintele regilor, păstra pentru sine ceea ce ascuţimea minţii lui îl făcuse să discearnă. Dacă trebuia să vorbească despre lucruri importante, uimea cu ştiinţa lui persoanele cele mai capabile şi mai luminate, convingându-le că ştie mai mult decât ele şi fascinându-le cu felul lui de a se exprima. Dacă era vorba de glumă, de a da dovadă de spirit, dacă povestea ceva, o făcea cu o graţie infinită, într-un stil plin de nobleţe şi fineţe, pe care nu l-am constatat decât la el". In îndelungata domnie a lui Ludovic al XlV-lea, cei doisprezece ani petrecuţi alături de doamna de Montespan au fost totodată anii celor mai de seamă triumfuri ca suveran: anii victoriilor militare şi ai succeselor diplomatice care i-au adus apelativul „cel Mare"; anii consolidării autorităţii monarhice, ai dezvoltării economice promovate de Colbert, ai mecenatismului regal, ai construirii Versailles-ului. Şi dacă, dornic să-şi păstreze puterea, Ludovic al XlV-lea guverna singur şi nu îngăduia nimănui, şi mai ales amantelor sale, să se amestece în deciziile lui politice, Athenais era cea la care apela pentru a-şi pune la punct un stil pe potriva ambiţiilor lui.

Nu numai dragostea era aceea care-l determina pe Regele Soare s-o pună în evidenţă pe doamna de Montespan, ci nevoia de o personalitate feminină deosebită, în stare să dea strălucire vieţii de curte. Neavând o soţie capabilă să răspundă acestei exigenţe, Ludovic al XlV-lea îşi promova amanta în prim-plan, învestind-o în fapt cu un rol de reprezentare care

s-ar fi cuvenit reginei. Regele era desigur mândru să aibă alături de el „o frumuseţe triumfătoare, care să fie admirată de toţi ambasadorii", în aşa măsură încât în timpul unei altercaţii Athenais îi reproşase că ţine la ea numai din vanitate, deoarece voia „să fie iubit public de cea mai frumoasă femeie din regat". Funcţia ei nu era în mod sigur numai decorativă. Dacă se poate vorbi de o „epocă Montespan" este pentru că marchiza a contribuit în chip relevant la orientarea opţiunilor estetice ale lui Ludovic şi la proiectarea parcului şi palatului de la Versailles. In rolul de mecena al literelor şi artelor pe care i-l conferise amantul ei, Athenais „încercă să contrabalanseze utilitarismul lui Colbert, care dădea pensii scriitorilor servili. Ii încuraja pe cei mai buni, chiar dacă gândeau într-un fel nu prea ortodox". Ea a fost cea care i-a comandat lui Moliere *Les Amants magnifiques*, ea a pus ca Racine şi Boileau să fie numiţi istoriografi regali, i-a protejat pe Lulli şi Quinault, s-a interesat de La Fontaine, care i-a şi dedicat a doua culegere a Fabulelor.

Prima preocupare artistică a lui Athenais era însă punerea în scenă a apariţiilor ei publice, îmbrăcămintea somptuoasă, stofele preţioase, broderiile în aur, dantelele delicate, bijuteriile extraordinare erau menite să pună în evidenţă poziţia ei de favorită regală şi să-i exalte frumuseţea senzuală, amintind tuturor forţa de seducţie exercitată asupra suveranului. Numai Diane de Poitiers mersese atât de departe, având totuşi grijă să-şi ascundă ascendenţa

sexuală în spatele măştii amorului curtenesc, în vreme ce Athenais etala purtările şi stilul unei autentice „sultane". Nimic mai grăitor în acest sens decât atmosfera de intens erotism care răzbate din celebrul ei portret, operă a unui pictor rămas anonim, păstrat în Galeria Palatină de la Florenţa. Marchiza este reprezentată în manieră barocă, în chip de Venus, culcată pe o parte, cu bustul susţinut de un teanc de perne moi. Braţul drept se sprijină în cot şi antebraţul desenează o curbă graţioasă, care face ca mâna să atingă uşor cascada de bucle arămii ce încununează capul uşor înclinat al tinerei doamne. Deshabille-ul de mătase, în loc să-i ascundă goliciunea, i-o scoate mai degrabă în evidenţă. Sânii izbucnesc pe jumătate din decolteul vertiginos, iar gamba stângă, înfăşurată doar într-un văl care-i modelează de minune formele, se iveşte provocator din tricliniu, făcând ca un elegant picior gol să se sprijine pe un alt vraf de perne, care zace la picioarele patului. Diferitele tonalităţi de roşu şi castaniu ale ţesăturilor lucrate cu aur, care o înfăşoară ca pe un fel de casetă preţioasă, se întrec în a exalta luminozitatea aurită a pielii. Privirea marchizei nu se încrucişează cu a noastră, ci contemplă intens ceva sau pe cineva care se află dincolo de tablou. Se află probabil în aşteptarea regelui. In spatele ei, îngeraşi înaripaţi ridică, la cele două extremităţi, o imensă draperie care încadrează perspectiva celebrei galerii a palatului ei de la Clagny,

asemănător întru totul „palatului Armidei", aşa cum avea să noteze doamna de Sevigne.

Comparând noul lăcaş al doamnei de Montespan cu cel unde magiciana din Ierusalimul eliberat izbutise să-l ţină atât de mult timp prizonier pe Rinaldo, ilustra autoare de epistole sesiza din plin natura vrăjii de care se folosea marchiza pentru a-l lega durabil de sine pe bărbatul iubit. Pentru a menţine viu interesul regelui, pentru a continua să-l uimească şi să-l distreze, Athenais se pricepea să creeze un univers privat, paralel cu cel oficial, pe potriva dorinţelor lui, oglindindu-i fanteziile, pentru care doar ea avea cheile potrivite.

Operă a lui Jules Hardouin-Mansart, ce costase tezaurul regal imensa cifră de trei milioane de lire, palatul pe care favorita şi-l construise în marginea parcului de la Versailles reprezenta într-adevăr o lume fermecată, sub pecetea luxului şi voluptăţii, unde arhitectura, mobilierul, operele de artă se întreceau cu opulenţa naturii. Priveliştea cea mai extraordinară a grădinii proiectate de Le Notre era o lungă alee de portocali, plantaţi în hârdaie mari de lemn, ale cărei laturi erau ascunse de spaliere îmbrăcate într-o cascadă de tuberoze, trandafiri, iasomie şi garoafe parfumate. Pentru proprietatea de la Clagny chiar şi animalele fuseseră cumpărate la preţuri uriaşe şi impuneau superlativul. Un secol înaintea bergerie-i Mariei Antoaneta de la Petit-Trianon, „turturelele cele mai pasionale, scroafele cele mai grase, vacile cele mai cărnoase, oile cele mai buclate şi gâsculiţele

cele mai gâsculiţe" îşi făceau intrarea veselă în decorul parcurilor regale.

Şi la Palatul regal de la Versailles, în continuă extindere, pe cale să devină reşedinţa definitivă a suveranului, doamna de Montespan îşi rezervase două spaţii, diferite de toate celelalte, unde să se celebreze pe sine şi să-şi oficieze ritualurile de dragoste.

Primul, denumit „Trianonul de porţelan", fusese construit într-un timp record în parcul palatului şi fusese gândit pentru a permite regelui şi favoritei să facă un popas pe parcursul plimbărilor lor. Proiectat de Le Vau după modelul turnului de porţelan de la Palatul Imperial din Nanjing, era alcătuit din patru pavilioane acoperite cu plăci de faianţă albe şi albastre, în stil olandez. In interior, pereţii şi mobilele erau lăcuite în alb şi albastru, creând vizitatorului impresia că pătrunde într-o feerie exotică. Ceea ce anula orice îndoială asupra principalei raţiuni de a fi a acestui grandios „capriciu" era incredibilul pat ornat cu aur, argint şi oglinzi, care trona în centrul Camerei Amorului. Un *cabinet des parfums*, concentrare extraordinară de esenţe de toate felurile, reproducea în interiorul edificiului risipa de parfumuri din grădină. Cele două milioane de glastre cu flori cultivate în serele palatului dădeau grădinarilor prilejul de a sfida legile naturii şi de a garanta celor doi nesăţioşi amanţi o eternă primăvară.

Al doilea spaţiu, gândit de Athenais şi destinat să servească drept un autentic „Templu al Venerei" era „Apartamentul băilor", situat la

parterul palatului, sub cel al regelui. Se ajungea acolo „printr-un şir de încăperi - o anticameră şi o suită de săli de mărimi diferite - bogat decorate cu picturi şi colonade, care duceau spre locurile rezervate intimităţii. Se pătrundea într-o cameră împodobită cu o uriaşă oglindă, unde trona un pat mare acoperit cu brocart ornat cu figuri pastorale; de aici se ajungea la centrul secret al complexului, somptuoasa sală a băilor, cu o amplă piscină octogonală - trei metri în diametru şi un metru adâncime - scobită într-un unic bloc de marmură, brodată cu trepte şi banchete, alimentată de un ingenios sistem de tubulaturi care aduceau apă caldă şi parfumată cu ierburi, unde goliciunea naturală a trupurilor îşi regăsea bucuriile primare ce precedaseră izgonirea din Rai şi păcatul".

O activitate erotică atât de asiduă nu putea să nu ducă la consecinţe de ordin natural, cu atât mai mult cu cât - aşa cum spunea, folosind o crudă metaforă militară, ambasadorul ducelui de Savoia - „pulberile marchizei luau foc cu uşurinţă". Intre 1669 şi 1674, doamna de Montespan dădu viaţă la patru copii. Doamna de Caylus relatează că prima dată când descoperise că era însărcinată, Athenais încercase o asemenea durere încât „până şi frumuseţea ei se resimţise", dar apoi se resemnase repede şi întâmpinase sarcinile următoare ca pe un atu în plus prin care să-şi ţină amantul regal legat de sine. Faptul că Ludovic recunoscuse cei doi fii avuţi de la domnişoara de La Valliere constituia un precedent favorabil pentru cei ai marchizei.

Spre deosebire însă de Louise, Athenais era măritată şi, în aşteptarea unei despărţiri legale, marchizul de Montespan rămânea din toate punctele de vedere tatăl copiilor soţiei lui, ceea ce complica destul de mult o situaţie şi aşa foarte încurcată. Aşadar, primele ei sarcini fuseseră tăinuite cu rigurozitate, deşi îmbrăcămintea folosită cu aceste prilejuri - o rochie amplă, fără cordon, poreclită maliţios Inocenta - nu lăsa nici o umbră de îndoială. In afară de acesta, abia născuţi, copiii îi erau de îndată luaţi şi Ludovic al XlV-lea îi putea recunoaşte cu condiţia de a-şi declara exclusiv paternitatea şi ascunzând numele mamei. Era o umilinţă destul de mare pentru orgolioasa marchiză, cu atât mai mult cu cât, prin coincidenţă cu recunoaşterea primei ei născute - domnişoara de Blois - domnişoara de La Valliere primise titlul de ducesă. Era evident, pe de altă parte, că Athenais nu putea aspira la această onoare, din moment ce domnul de Montespan declarase că nu-şi dorea „coroana ducală pentru servicii aduse de nevastă-sa".

Anul 1674 a adus cu sine rezolvarea mai multor probleme şi s-a dovedit pentru Athenais un an deosebit de fast. La sfârşitul lui aprilie, Louise părăsi definitiv curtea pentru mănăstirea Cârmei, punând capăt unei coabitări profund dezagreabile. Descotorosită de fosta rivală, marchiza era hotărâtă să limiteze pe viitor riscurile unor noi concurenţe şi puse să fie desfiinţat grupul de domnişoare de onoare ale reginei, din care făcuse şi ea parte într-o vreme,

şi care reprezenta pentru rege o comodă rezervă de vânătoare. Cât despre doamnele măritate periculos de frumoase şi de ambiţioase, Athenais ştia cum să le ţină la distanţă cu ucigătorul ei sarcasm şi cu un bogat arsenal de calomnii.

In luna iulie a aceluiaşi an, deşi războiul cu Olanda era în toi şi întreaga Europă se coalizase împotriva lui, Ludovic al XlV-lea prezida la Versailles un nou şi extraordinar ciclu de serbări. In reprezentarea Serbărilor lui Amor şi ale lui Bacchus de Lully era evident că de data aceasta cea pe care regele intenţiona să o omagieze era Athenais. Mai mult, în cursul verii, marchizul de Montespan se resemnase la o „despărţire legală" consensuală. In sfârşit, anul se încheie în chip triumfal mulţumită unui cadou graţios al surorii sale. doamna de Thianges proiectase ca dar pentru întâiul născut al marchizei şi al regelui, ducele de Mâine, faimoasa Cameră a Sublimului: reproducerea în miniatură a unei încăperi mobilată în cele mai mici amănunte, unde fuseseră dispuse figurine de ceară ce-l reprezentau pe micuţul duce înconjurat de talentele cele mai însemnate ale timpului: Racine, Boileau, Bossuet, La Fontaine. Nu constituia omagiul adus geniului lor o probă evidentă a infailibilităţii „gustului Mortemart" şi a clarviziunii artistice a lui Athenais?

Doamna de Montespan domnea aşadar netulburată şi, cum avea să observe cu severitate Saint-Simon, apartamentul ei devenise „centrul curţii, al plăcerilor, al norocului, al speranţei şi al spaimei miniştrilor şi

generalilor, şi reprezenta umilirea întregii Frânte". Şi totuşi, în cursul aceluiaşi fericit an 1674, cerul se întunecă treptat, iar norii aveau să se acumuleze ameninţători pe parcursul întregului an următor. Furtuna va izbucni în 1676.

Întărită de profunda impresie suscitată de conversiunea Louisei de La Valliere, partida evlavioşilor ridicase din nou capul şi pusese la punct o adevărată ofensivă pentru a pune capăt crescândei imoralităţi a curţii franceze. Că acesta apărea multora ca un loc al viciului şi pierzaniei nu era o noutate, şi doamna de Motteville însăşi, care rezidase acolo timp de douăzeci şi cinci de ani, o descria în memoriile sale ca pe o mare alegorie barocă a vanităţii şi a morţii, ca pe „un ţinut bântuit de vânturi, întunecat şi străbătut de necontenite furtuni. Oamenii au o viaţă scurtă şi în răstimpul acordat lor de destin se află în permanenţă pradă acelei boli contagioase care este ambiţia, ce le răpeşte odihna, le devorează sufletul, le întunecă minţile şi adesea îi lipseşte de raţiune. Această boală suscită de asemenea în ei un dezgust cronic pentru sentimentele cele mai frumoase. Ignoră valoarea echităţii, dreptăţii şi bunătăţii."

Ceea ce îi îngrijora pe evlavioşi nu era însă această corupţie atemporală, caracteristică pentru toate curţile, cât riscul ca exemplul regelui să spulbere şaizeci de ani de eforturi ale Bisericii şi statului francez întru apărarea concepţiei catolice asupra instituţiei matrimoniale şi familiei. Conciliul din Trento

condamnase cu severitate adulterul, atât al bărbaţilor, cât şi al femeilor, şi din 1606 un edict regal îi priva pe fiii nelegitimi ai nobililor de titlul lor şi de calitatea de gentilomi „dacă nu obţineau scrisori de înnobilare pe temeiul recunoaşterii meritelor lor sau ale părinţilor". Şi, într-adevăr, judecând după registrele parohiale, în cursul veacului numărul de bastarzi născuţi din părinţi nobili scăzuse semnificativ.

Nepăsător faţă de preocupările cu caracter religios şi moral care, dincolo de sentimentele ce le erau inspirate de soţii lor, determinaseră atât conduita Mariei de Medici, cât şi pe a lui Ludovic al XIII-lea şi a Anei de Austria, Ludovic al XIV-lea urma exemplul lui Henric al IV-lea şi nu-şi făcu scrupule în etalarea, ca şi înaintaşul său, a unui bogat şir de favorite şi de bastarzi. Dar obiceiurile lui Henric cel Mare erau încă pe potriva celor ale vechii nobilimi feudale, în vreme ce în epoca Regelui Soare prezenţa fiilor naturali în interiorul familiei era pe cale să devină un fenomen depăşit. Şi iată, nu numai că Ludovic al XIV-lea relua public acesta practică, exhibându-şi obiceiurile de sultan şi seraiul de concubine, dar agrava şi mai mult scandalul, recurgând sistematic la procedeul legitimării.

Primul obiectiv al partidei evlavioşilor era acela de a se descotorosi de doamna de Montespan: patima pe care regele o nutrea pentru ea, personalitatea favoritei, ambiţia ei, gustul ei pentru provocări nu permiteau nici o cale de mijloc, întrucât nu se putea în nici un fel ca marchiza s-o urmeze pe domnişoara de La

Valliere pe calea pocăinţei, pentru a scăpa de ea trebuia făcut un apel direct la conştiinţa suveranului. Singurul abilitat în acest sens era confesorul său. Din păcate însă, părintele Jean Ferrier, iezuitul care, începând din 1670, se îngrijea de sufletul regelui şi care de mai multe ori îndrăznise să-i refuze permisiunea de a primi împărtăşania din pricina stării lui adulterine, murise în 1674, lăsând locul părintelui La Chaise. Dar dacă, aşa cum recunoştea însuşi Saint-Simon, care detesta Compania lui Iisus, noul confesor era înzestrat cu multe calităţi, era însă cu totul lipsit de fermitate.

Încă de pe timpul lui Richelieu, înrâurirea confesorilor regali fusese drastic circumscrisă la sfera privată. Ultimul care încercase să orienteze opţiunile politice ale suveranului fusese confesorul lui Ludovic al XIII-lea, celebrul părinte Caussin, care plătise cu ostracizarea sa de către cardinalul Richelieu încercările de a-l convinge pe rege să pună capăt exilului Mariei de Medici şi să se reconcilieze cu soţia lui. In cazul familiei regale era deosebit de greu de stabilit o linie de demarcaţie clară între sfera strict privată şi cea politică. Nici cei mai bigoţi nu-l cruţau, de pildă, de critici pe confesorul Mariei Tereza, care, fără a ţine seama în nici un fel de temperamentul soţului ei, o instruia în privinţa îndatoririlor conjugale cu o intransigenţă potrivită mai degrabă pentru o călugăriţă de clauzură decât pentru o regină, „îmi amintesc că auzisem de la unele doamne - scria Primi Visconti - că ori de câte ori regina avea raporturi cu regele, ceea ce

în general se petrecea de două ori pe lună, în ziua următoare se împărtăşea pentru a mulţumi lui Dumnezeu şi a-l ruga să-i dea copii." De altfel, în anii bătrâneţii, Ludovic al XlV-lea avea să arate că era pe deplin conştient de influenţa îndrumătorilor spirituali, alegându-i personal pe toţi confesorii membrilor familiei regale.

Oricum, sarcina care îi revenea părintelui La Chaise nu era deloc uşoară. In 1675 regele avea treizeci şi şase de ani şi se afla în culmea gloriei, splendorii şi plăcerilor. Suveran absolut prin drept divin, era temut de toată lumea şi-şi impunea voinţa în orice domeniu. A îndruma conştiinţa unui astfel de monarh era o treabă riscantă, plină de capcane - pe scurt, imposibilă. Regele lua hotărâri numai de capul lui: toţi îi datorau supunere, inclusiv papa şi clerul. Care confesor putea risca să-i reamintească ce îndatoriri avea?

Părintele La Chaise nu avea însă de gând să se sustragă de la această îndatorire, odată ce câştigase încrederea lui Ludovic al XlV-lea şi reuşise să-l influenţeze pe parcursul îndelungat al dificilei lui re întoarceri pe calea cea dreaptă, ca şi în materie de politică religioasă. Stăpânea armele indulgenţei şi diplomaţiei, împotrivirea făţişă nefăcând parte nici din caracterul său, nici din strategia pe care intenţiona s-o folosească. '

Primul lucru care se aştepta de la părintele La Chaise era ca, urmând exemplul predecesorului său şi profitând de sărbătorile pascale, să-l tragă pe rege la răspundere pentru adulter, refuzându-i absoluţiunea. Opinia publică era gata să ierte

multe regelui şi de regulă se arăta destul de înţelegătoare faţă de amorurile lui; dar ca de Paşte regele preacreştin, „unsul lui Dumnezeu", Ludovic-Darul-Domnului, să nu primească taina împărtăşaniei era un fapt extrem de grav. Însemna că regele se găsea în condiţia de păcat mortal, că nu-şi putea exercita capacităţile taumaturgice, că atingerea lui nu-i putea vindeca pe cei bolnavi şi că se expunea pe sine însuşi şi expunea astfel întreaga ţară mâniei divine.

Mare a fost, prin urmare, deziluzia dreptcredincioşilor când, în preajma Paştelui, hotărât să nu intre imediat în conflict cu enoriaşul său regal, noul confesor, luând drept pretext starea lui de sănătate, dispăru pentru câteva săptămâni, căpătând pe drept de la Athenais porecla „*La Chaise de commodite*"[13]. Dar partida evlavioşilor nu era dispusă să se dea bătută. In vreme ce, de la înălţimea amvonului, părintele Bourdaloue tuna şi fulgera împotriva adulterului şi ajungea să aplice suveranului, în prezenţa acestuia, pilda povestită de profetul Nathan regelui David, Bossuet profita de funcţia sa de preceptor al Delfinului pentru a-l implora pe Ludovic al XlV-lea să renunţe la amorurile lui vinovate. Intre timp, Providenţa se folosi de un modest vicar al parohiei Versailles pentru a-şi face auzit glasul. Pe 10 aprilie, atrasă de reputaţia de om tolerant a acestuia, favorita merse să se spovedească abatelui Lecuyer,

[13]„Scaunul pentru comodităţi", cu alte cuvinte „scaunul de toaletă", (în fr.)

contând pe o iertare de păcate uşoară, dar îi fu dat să audă: „Dumneavoastră sunteţi acea doamnă de Montespan care scandalizează întreaga Franţă? Haideţi, doamnă, puneţi capăt purtării dumneavoastră scandaloase şi abia după aceea întoarceţi-vă să vă prosternaţi la picioarele slujitorilor lui Iisus Hristos".

Indignată de acest afront, marchiza se grăbi să ceară intervenţia suveranului, care însă, de data asta, se dovedi neputincios. Interogat de rege, parohul de Versailles se declară de acord cu vicarul, şi Bossuet, consultat în privinţa celor întâmplate, apără cu fermitate atitudinea celor doi preoţi, insistând asupra necesităţii ca regele să pună capăt relaţiei sale cu doamna de Montespan.

Pe punctul de a pleca la război în Flandra şi dornic să se împace cu conştiinţa sa, Ludovic al XIV-lea capitulă, lăsându-i lui Bossuet sarcina de a comunica favoritei că trebuia să plece de la Curte şi să se retragă la Clagny. „Cuvintele mele, îi repetă apoi regelui ilustrul prelat, o făcură pe doamna de Montespan să verse multe lacrimi şi, credeţi-mă, Sire, nu există un motiv mai îndreptăţit pentru a plânge decât acela de a afla că unei fiinţe i-a fost încredinţat un suflet pe care Dumnezeu îl vrea pentru sine. Cât este de greu să te sustragi unei sarcini triste şi funeste! Şi totuşi, Sire, asta trebuie făcut, altminteri nu există speranţă de mântuire." Cert este că în ziua de Paşte regele se împărtăşi la Versailles şi pe 10 mai plecă să se pună în fruntea armatei sale.

Despărţirea celor doi amanţi avea să dureze şase luni. Îndoctrinat de Bossuet, ocupat pe câmpurile de luptă, Ludovic al XlV-lea rămase credincios hotărârii luate, în vreme ce doamna de Montespan continua să etaleze cea mai mare seninătate şi să-şi împodobească pe spezele tezaurului regal reşedinţa de la Clagny, acceptând fără împotrivire îndemnurile entuziaste ale Mariei Tereza de a persevera pe calea virtuţii. Regina împinsese zelul până la a o duce pe Athenais să o viziteze pe domnişoara de La Valliere. Interdicţia de a intra în locurile de claustrare nu era, într-adevăr, valabilă pentru suverană şi pentru însoţitoarele ei. „Cele trei regine", pe care în timpul războiului de Succesiune, spre uluirea generală, Ludovic al XlV-lea le integrase suitei sale şi le luase cu el în aceeaşi trăsură, se regăsiră aşadar, după nouă ani, în vorbitorul unei mănăstiri. Şi pentru prima dată „spiritul Mortemat" nu fu în stare să învingă. Doamna de Montespan, scrie doamna de Sevigne, „se întreţinu îndelung cu maica Louise de la Misericorde şi o întrebă dacă era într-adevăr fericită, aşa cum se spunea. «Nu, îi răspunse Louise, nu sunt fericită, dar mi-am căpătat liniştea.»"

Din moment ce relaţia cu regele era un capitol încheiat, se punea problema dacă doamna de Montespan mai putea să se reîntoarcă la curte. „De ce nu? spuneau rudele şi prietenii, chiar şi cei mai virtuoşi. Prin naştere şi prin titluri, doamna de Montespan îşi are locul aici; şi aici poate trăi creştineşte, ca în oricare alt loc."

Episcopul de Meaux, Bossuet, îşi dădu încuviinţarea. Mai rămânea o dificultate. „Doamna de Montespan, se punea întrebarea, se va arăta regelui fără ca el să fie pregătit pentru asta? Pentru evitarea inconvenientelor surprizei, s-ar cuveni să se vadă înainte de a se întâlni în public." Se decise aşadar ca regele să o viziteze pe doamna de Montespan; dar pentru a nu lăsa loc nici celei mai mici bârfe, s-a stabilit că la această întâlnire vor fi de faţă doamnele cele mai respectabile şi mai demne de la curte şi că regele avea s-o vadă pe doamna de Montespan numai în prezenţa lor. Regele merse aşadar la doamna de Montespan, aşa cum fusese convenit, dar încetul cu încetul o atrase în golul unei ferestre; şi vorbiră îndelung cu voce joasă, plânseră şi-şi spuseră ceea ce se spune în astfel de ocazii; făcură apoi o reverenţă acelor venerabile matroane şi trecură într-o altă cameră: consecinţele acestui fapt au fost mai întâi ducesa de Orleans şi apoi contele de Toulouse.

Era în iunie 1676 şi, după luni şi luni de umilinţe, în vreme ce partida evlavioşilor asista înspăimântată la naufragiul tuturor nădejdilor sale, Athenais îşi lua revanşa, întorcându-se în centrul tuturor petrecerilor, dictând legea în materie de modă, cheltuind cifre uriaşe la masa de joc şi, mai ales, redevenind amanta oficială a regelui. „Nu vă puteţi închipui bucuria pe care acest fapt o răspândeşte asupra tuturor şi cât de mult s-a înfrumuseţat curtea", scria la 29 iulie doamna de Sevigne, care confirmă cu fiecare

dintre scrisorile sale triumful favoritei: „Frumuseţea ei este nemărginită, eleganţa îi e pe potriva frumuseţii, iar veselia pe potriva eleganţei".

Şi totuşi, victoria doamnei de Montespan a fost o victorie a la Pirus, preludiu al unei dizgraţii definitive. Curând, îndrumătorii spirituali aveau să recupereze terenul pierdut, întorcându-se în forţă în apartamentele regale, în urmărirea unei noi favorite, în vreme ce epoca lui Eros era obligată să cedeze locul epocii Virtuţii.

Intensitatea pasiunii pe care o încerca pentru Athenais nu-l împiedicase niciodată pe Ludovic al XlV-lea să-şi satisfacă pantagruelicul apetit sexual cu un mare număr de amante ocazionale, care în general nu lăsau urme: „Era mulţumit de oricare... numai femeie să fie; ţărănci, fete de grădinari, cameriste, doamne de rang înalt - doar să se prefacă a fi îndrăgostite de el". Athenais era la curent cu obiceiurile amantului şi nu le pusese niciodată piedică, ştiind că acestea n-o puteau pune în umbră; şi totuşi, după ce-şi reluaseră legătura, trebui să constate că suveranul era în căutarea unor distracţii noi şi mai periculoase. Marchiza avea acum treizeci şi şase de ani şi, îngreunată de numeroasele sarcini, căpătase un aspect iunonic. Dar esenţial era altceva: „Regele era obosit de doamna de Montespan, scrie Primi Visconti. Dobândise asupra lui un ascendent care devenise un fel de dominaţie".

In cei patru ani care urmară, Athenais a fost aşadar constrânsă să susţină un extenuant

război defensiv. Din fericire pentru ea, dacă „femeile se năşteau toate cu ambiţia de a deveni favorite ale regelui", puţine erau acelea în stare să şi reuşească.

Prima adevărată ameninţare a fost Isabelle de Ludres, o încântătoare fată de douăzeci şi opt de ani din vechea nobilime din Lorena, ajunsă la curtea Franţei în calitate de domnişoară de onoare a Henriettei a Angliei şi trecută apoi în serviciul Prinţesei Palatine, a doua soţie a lui Monsieur. De o minunată frumuseţe, necăsătorită, virtuoasă, cu o comportare perfectă, Isabelle - care, în calitate de canonică laică a abaţiei Poussay mai era numită şi Madame - era şi extrem de ambiţioasă şi, în toamna lui 1676, după o scurtă rezistenţă, se oferi lui Ludovic al XlV-lea. Barometru infailibil al umorilor suveranului, curtea se prosterna în faţa astrului care urca: „Numai pentru faptul că era iubită de rege, toate prinţesele şi ducesele se ridicau când intra Madame de Ludres, chiar în prezenţa reginei, şi se aşezau doar la un semn al ei, întocmai cum se întâmpla cu doamna de Montespan". Cu acel prilej, Maria Tereza dădu dovadă de un umor nebănuit, declarând că „problema o privea pe doamna de Montespan".

Problema putea să devină cu adevărat spinoasă dacă după câteva luni Madame de Ludres nu ar fi făcut în aşa fel încât să se scoată singură din joc, dând drept sigură o favoare pe care Ludovic al XlV-lea nu i-o acordase încă. Regele, care detesta să i se forţeze mâna, se înfurie groaznic şi o alungă definitiv, încă o dată

doamna de Montespan, care abia o născuse pe domnişoara de Blois, păru că preia pe de-a-ntregul controlul situaţiei. Doamna de Sevigne nu economiseşte semnele de exclamare pentru a-i descrie fiicei sale noua victorie a lui Athenais: „Ah, fata mea, ce triumf la Versailles! Ce revanşă rapidă! Ce consolidare a puterii!"

Şi totuşi, vremurile deveneau tot mai grele pentru favorită. Naşterea unui alt copil - al şaptelea -, în 1678, nu avea să schimbe situaţia. Aşa cum se întâmplase cu Louise de La Valliere; condiţia ei de amantă oficială se redusese la o simplă faţadă şi de data aceasta ameninţarea venea de pe două fronturi diferite. >

Pe planul încrederii, al stimei, al confidenţelor, Ludovic al XlV-lea o prefera acum lui Athenais pe doamna de Maintenon, guvernanta copiilor lor. A-şi da seama „că regele venea nu pentru a se întreţine cu ea, ci cu o doamnă de companie, ca să nu spunem cu o servitoare, că regele venea la ea... nereuşind să-şi ascundă neplăcerea când nu o găsea pe aceasta" era în sine un afront greu de suportat. Dar cel puţin intriganta avea cu cinci ani mai mult ca ea şi trecea drept o falsă virtuoasă. Mai înjositor însă, şi din păcate ireparabil, era apusul frumuseţii sale şi declinul ascendentului ei sexual asupra suveranului.

In toamna lui 1678, Ludovic al XlV-lea, care abia împlinise patruzeci de ani, îşi pierdu literalmente capul pentru domnişoara de Fontanges, o splendidă fată de optsprezece ani, sosită din provincie pentru a deveni domnişoară de onoare a Henriettei, soţia lui Monsieur. De

când o făcuse a sa, întâlnindu-se cu ea pe ascuns, în toiul nopţii, la Palais-Royal, unde era găzduită, suveranul nu se mai putea lipsi de ea, o chemase la Curte şi după câteva luni de întâlniri clandestine îi rezervă un tratament de favorită. La l ianuarie 1680, Domnişoara de Fontanges apăru la Versailles „asemenea unei zeiţe, etalând o extraordinară cantitate de pietre preţioase şi o rochie cu panglici albastre făcută din acelaşi material cu haina Majestăţii Sale". Tânăra acumulase, într-adevăr, cu mare iuţeală semne de distincţie încă nemaivăzute şi, bineînţeles, o cantitate uriaşă de bani, de bijuterii, de beneficii, inclusiv, în aprilie acelaşi an, titlul de ducesă. Ca în vremurile domnişoarei de La Valliere, Ludovic al XlV-lea se dedică din nou trigamiei. Evident, formula nu-i displăcea. Dar de data aceasta îi reveni lui Athenais interpretarea rolului pe care-l impusese atunci Louisei; să se încline în faţa dorinţelor regale, să o primească amabil pe noua venită, să se risipească în sfaturi despre toaletele ei, să o ajute să-şi facă ultimele retuşuri la pieptănătură.

Primi Visconti, care aprecia curtea „ca pe cea mai frumoasă comedie din lume", descrie astfel situaţia: „Regele trăieşte cu favoritele lui, cu fiecare în parte, ca într-o familie legitimă. Regina primeşte vizitele lor, ca şi pe ale fiilor naturali, ca şi cum ar fi vorba despre o datorie, deoarece totul trebuie să se petreacă în conformitate cu rangul fiecăreia din ele şi în acord cu voinţa regelui. Când asistă la mesa de la Saint-Germain, se arată vederii regelui astfel: doamna

de Montespan şi fiii ei în tribuna din stânga, în faţa tuturor, iar cealaltă la dreapta, pe când la Versailles doamna de Montespan stă pe latura Evangheliei şi domnişoara de Fontanges pe latura Epistolei, pe trepte înălţate. Amândouă se roagă, cu rozariul şi cartea de rugăciuni în mână, cu o expresie extatică, asemenea unor sfinte".

Curând însă pentru Domnişoara de Fontanges comedia se transformă în tragedie. La numai douăzeci de ani, la 18 iunie 1680, „martiră a plăcerilor regelui", cum spunea Primi Visconti, „preafrumoasa" muri la naştere. Ludovic al XIV-lea încetase deja de câteva luni să se mai intereseze de ea şi numai stupiditatea o împiedicase pe biata fată să-şi dea seama de asta. Amintirea ei avea să fie încredinţată numelui unei pieptănături: „a la Fontanges": într-o zi, pe când galopa în pădurea de la Fontainebleau, părul i se despletise la atingerea de ramurile pomilor şi, fără ca ea să-şi fi dat seama, panglica pe care o purta în păr alunecase în faţă, aşezându-i-se pe frunte; regele găsise treaba asta încântătoare şi capriciul întâmplării devenise modă.

Dar Athenais nu mai putea să-şi facă iluzii asupra viitorului. Ştia că legătura ei cu bărbatul cu care avusese şapte copii se încheiase iremediabil. Regele Soare se pregătea, de altfel, pentru o nouă metamorfoză, ultima din viaţa lui, de data aceasta nu sub efectul „spiritului Mortemat", ci dus de mână de doamna de Maintenon. Însă la convingerea Regelui Soare asupra necesităţii de a întoarce definitiv pagina

avea să contribuie într-o bună măsură aşa-zisa „afacere a otrăvurilor".

Afacerea otrăvurilor

La momentul 1680, după două decenii de domnie, Ludovic al XIV-lea putea să se considere, cu îndreptăţită mândrie, monarhul cel mai puternic din Europa. Supremaţia politică, militară, artistică şi lingvistică a Franţei era acum o realitate şi noul palat de la Versailles iradia o imagine a regalităţii fără egal. Şi totuşi, aflat în culmea gloriei, Regele Soare a fost nevoit să constate că Franţa risca şi un alt record, mult mai puţin de invidiat, acela al sacrilegiului, al superstiţiilor şi al crimei.

Ceea ce avea să rămână în istorie sub numele de „afacerea otrăvurilor" a fost descoperit din întâmplare, în cursul unei anchete care, plecând de la câteva personaje marginale din lumea fărădelegii, se extinsese treptat la toate straturile sociale. Dorinţa lui Ludovic al XIV-lea de a face lumină asupra întregii poveşti, crearea unui tribunal special, numeroasele arestări, rangul înalt al multora dintre persoanele implicate, durata procesului şi, nu în ultimul rând, întreruperea lui bruscă, aveau să contribuie la alimentarea scandalului, atât în Franţa, cât şi în străinătate. Revelaţiile rezultate din anchetă - se plângea doamna de Sevigne - au oripilat Europa şi „francez" a devenit sinonim cu „criminal".

La drept vorbind, faptele ieşite la iveală încă din 1676 din procesul Brinvilliers ar fi trebuit să reprezinte un fel de clopoţel de alarmă pentru

cei ce vegheau la păstrarea ordinii, dar crimele în chestiune erau atât de abominabile, încât păreau scoase din orice context. Fiică a unui înalt magistrat, soţie a unui ofiţer al regelui, marchiza de Brinvilliers - o fragilă şi foarte agreabilă doamnă de patruzeci şi şase de ani - fusese condamnată de Parlamentul din Paris, adică de Curtea de Justiţie, la pedeapsa capitală - tortură, decapitare şi ardere pe rug - pentru că îşi otrăvise, împinsă de sordide raţiuni de interes, tatăl şi pe cei doi fraţi, intenţionând să facă acelaşi lucru şi cu sora şi cumnatul ei. In afara crimelor, acuzata mărturisise şi excesele ei sexuale, printre care figura nici mai mult nici mai puţin decât incestul. Oribila întâmplare stârnise o mare vâlvă şi la executarea criminalei asistase o mulţime enormă. „Gata; femeia Brinvilliers se află în aerul pe care îl respirăm", comenta doamna de Sevigne, cu umorul negru a cărui maestră era, şi împreună cu ea, întreaga Franţă răsuflă uşurată pentru a fi scăpat de un asemenea monstru. Nimeni nu-şi putea închipui atunci că acel monstru avea în spatele său o întreagă lume în care folosirea otrăvii era o practică răspândită. Şi totuşi, aceasta este realitatea care avea să apară, puţin câte puţin, după doar un an, cu ocazia unei noi anchete judiciare menite să arunce o umbră sinistră asupra splendidei curţi a Regelui Soare.

Totul a început în februarie 1677 prin arestarea Magdeleinei La Grange, o ghicitoare acuzată că înscenase, cu ajutorul unui preot, o falsă căsătorie cu un bătrân avocat în casa căruia

ajunsese să locuiască şi că apoi îl otrăvise ca să-l moştenească. Era vorba despre un banal fapt divers, care n-ar fi suscitat atâta atenţie dacă inculpata n-ar fi cerut o întâlnire cu ministrul de Război, puternicul marchiz de Louvois, pretinzând că era la curent cu un complot ce urmărea uciderea regelui şi a Delfinului. Informat asupra acestui fapt, Ludovic al XlV-lea ordonă transferarea doamnei La Grange din închisoarea de la Vincennes la Bastilia, în general rezervată prizonierilor de stat, încredinţând ancheta unui om de încredere al lui Louvois, Nicolas Gabriel de La Reynie, de zece ani şeful poliţiei din Paris şi responsabil cu siguranţa Capitalei. In ciuda caracterului vag al revelaţiilor deţinutei, care semănau mai degrabă cu un subterfugiu pentru a câştiga timp, La Reynie se convinsese de existenţa unei vaste reţele criminale, ce ameninţa stabilitatea statului şi continuase ancheta fără a omite nici cel mai mic indiciu. Printre primii arestaţi figura cavalerul de Vanens care, deşi se lăuda că poseda secretul fabricării aurului, nu se dădea în lături de la a-şi câştiga existenţa otrăvind la comandă anumite persoane. Urmă apoi o grămadă de ghicitoare, de prezicătoare, de experte în chestiuni amoroase, care până atunci nu avuseseră treabă cu poliţia, dar care se dovediră implicate în activităţi dintre cele mai dubioase, precum vânzarea către clienţii lor de afrodisiace, preparate, elixiruri de dragoste şi, la nevoie, ajutarea clientelor pentru a se descotorosi de graviditătţi nedorite. In situaţii care necesitau

soluţii mai drastice - soţi prea brutali, amanţi trădători, rivale de succes -, ghicitoarele mai întreprinzătoare mergeau până la a sugera folosirea otrăvurilor.

Odată cu sporirea treptată a numărului persoanelor arestate, Ludovic al XIV-lea decise, la sfatul lui Louvois, instituirea unei comisii formate din paisprezece judecători aleşi dintre vârfurile magistraturii, cu sarcina de a instrui în paralel diferitele procese şi de a le oficia în cel mai mare secret: toate cazurile examinate aveau de-a face, într-un fel sau altul, cu folosirea dezinvoltă a otrăvii şi suveranul nu dorea ca populaţia să fie pusă la curent. Comisia, în care La Reynie avea funcţia de judecător, de procuror şi de coordonator al anchetelor, avea să capete numele de „Camera mortuară", de la aspectul încăperii unde se întrunea - o sală de la Arsenal, în întregime drapată în negru şi luminată doar de flacăra torţelor.

Dacă, în ciuda înverşunării cu care persevera în cercetări şi a metodelor tendenţioase cu care dirija interogatoriile, şeful poliţiei nu reuşea să strângă probele necesare pentru a-şi ilustra teoria unui complot menit să lovească în suveran, aceasta nu însemna că informaţiile ce se acumulau erau mai puţin terifiante. De la o arestare la alta, de la un interogatoriu la altul, de la o mărturisire la alta, nume mereu noi se adăugau listei celor anchetaţi şi, ceea ce era şi mai rău, pe măsură ce rangul persoanelor implicate devenea mai înalt, crimele denunţate deveneau şi ele tot mai înfiorătoare.

In 1679, prin încarcerarea Mariei Bosse[14], a Catherinei Monvoisin, zisă Voisin, şi a lui Adam Coeuret, care-şi luase numele de Lesage (înţeleptul), ancheta ajunse la un punct de cotitură. Noii sosiţi, două prezicătoare şi un magician, care lucraseră împreună şi care acum se acuzau fără milă unul pe altul, mărturisiră că ajutaseră un număr foarte mare de femei să avorteze, că otrăviseră la comandă diferite persoane, că practicaseră magia neagră, că organizaseră ritualuri satanice şi celebraseră liturghii nelegiuite în cursul cărora fuseseră sacrificaţi nou născuţi. Lesage îşi recruta clientele susţinând că se află în contact cu spiritele şi o dovedea folosind un truc foarte eficient. Ii punea pe clienţi să-i aducă o foaie de hârtie sigilată, cu lista dorinţelor lor şi o închidea, în prezenţa lor, într-o cutie de ceară pe care o arunca în foc, unde aceasta exploda. In realitate, înlocuia cutia cu o alta, plină cu salpetru, iar în ziua următoare restituia clientului uluit foaia intactă, nu înainte să fi citit ceea ce era scris pe ea. Nu numai că Lesage câştiga astfel deplina încredere a celor ce-i consultau, dar, fiind acum la curent cu aspiraţiile lor cele mai tainice, era în măsură să-i ţină sub un permanent şantaj. Multe din dorinţele înşirate pe acele foi erau, însă, departe de a fi nevinovate şi

[14]Frangoise-Marie de Bourbon, născută la 7 mai 1677, recunoscută în 1681 cu titlul de domnişoara de Blois, măritată cu Filip, duce de Chartres, apoi duce de Orleans, viitorul regent; Louis-Alexandre de Bourbon, născut la 6 iunie 1678, recunoscut în 1681 cu titlul de conte de Toulouse şi, din 1703, de duce de Penthieve. (n. tr.)

Lesage, Voisin şi Bosse, precum şi numeroşii lor complici, erau dispuşi să facă totul ca ele să se înfăptuiască. Dar revelaţiile cele mai neliniştitoare priveau identitatea clienţilor.

De pe vremea Caterinci de Medici teama de otravă, adesea alimentată de numărul mic al medicilor, nu încetase să tulbure imaginarul colectiv, şi chiar în anturajul regal moartea neaşteptată a Gabriellei d' Estrees, în 1599, precum şi, mai recent, aceea la fel de subită a Henriettei a Angliei, în 1670, generaseră nu puţine bănuieli. Cu toate acestea, totul făcea să se creadă că, în Franţa raţionalistă şi carteziană, aflată pe culmile clasicismului, superstiţiile, credinţa în magie, ritualurile satanice nu puteau să supravieţuiască decât în provinciile cele mai îndepărtate, ca rod al ignoranţei populare. Şi iată că anchetaţii puneau în cauză unele dintre persoanele cele mai de vază ale curţii. Printre cei dintâi, ajunse pentru multe luni la Bastilia mareşalul de Luxemburg, foarte apreciat de Ludovic al XIV-lea pentru capacităţile lui militare şi care îi ceruse lui Lesage să-l pună în legătură cu diavolul, pentru a-şi adjudeca gloria pe câmpurile de luptă şi pentru a scăpa de nevastă. Urma contesa de Soissons, nepoata lui Mazarin, sora mai mare a Mariei Mancini, iubirea de tinereţe a lui Ludovic şi supraintendentă a casei reginei, care îi împărtăşise femeii Voisin intenţia de a o otrăvi pe ducesa de La Valliere, care o izgonise din inima regelui. Probele împotriva ei trebuie că erau mai degrabă zdrobitoare, dacă Ludovic al XIV-lea o puse să aleagă între „a

merge a doua zi la Bastilia supunându-se rigorilor închisorii şi procesului, sau a părăsi imediat Franţa". După un consiliu de familie, contesa opta pentru a doua posibilitate şi fugi ascunsă într-o trăsură cu însemnele regale „pentru ca poporul să n-o vadă plecând şi să nu protesteze că nu se făcea dreptate". Mai sigură de sine, sora ei, ducesa de Bouillon, şi ea apropiată suveranului, se descurcă în chip strălucit. Acuzată că voia să se dezbare de soţul său ca să se mărite cu tânărul ei amant, ducele de Vendome, văr cu regele, ducesa se prezentă la Arsenal la braţul soţului şi al amantului şi, escortată de un mare grup de prieteni, răspunse judecătorilor pe un ton semeţ, declarând că o consultase de două ori pe ghicitoare din pur amuzament şi plecă spunând că nu înţelegea cum oameni atât de inteligenţi puteau să pună întrebări atât de prosteşti.

Indignat de ideea că aceştia şi alţi intimi din cercul său puteau să constituie obiectul unor astfel de acuzaţii, Ludovic îi ordonă lui La Reynie să meargă mai departe cu ancheta fără a ţine seama de rangul nimănui. Lumea privilegiaţilor avea de ce să tremure şi totuşi, tocmai zelul neobosit cu care şeful poliţiei îşi continua cercetările determină împotmolirea anchetei.

In februarie 1680, moartea pe rug a vrăjitoarei Voisin dezlegă brusc limbile celorlalţi deţinuţi aflaţi în aşteptarea judecăţii, care cu toţii o puneau în cauză pe doamna de Montespan, la care Lesage se referise de mai multe ori. Ofensiva fu pornită de Marie-Marguerite

Monvoisin, fata doamnei Voisin, care o acuză pe marchiză că se adresase mamei sale în trei împrejurări diferite: îi comandase elixiruri de dragoste ca să-l ţină pe rege legat de ea, cumpărase de la ea otravă în pulbere ca s-o asasineze pe domnişoara de Fontanges şi pe regele însuşi şi participase la liturghii negre. Declaraţiile acesteia, în aparenţă nedemne de crezare, fură confirmate punct cu punct de doamna Filastre, o altă prezicătoare expertă în magie neagră, căzută în plasa lui La Reynie. Potrivit depoziţiei doamnei Filastre, marchiza recursese deseori la meşteşugurile ei ca să-şi procure elixiruri şi poţiuni magice menite să-i păstreze dragostea suveranului. Obsedată de teama că va fi înlocuită de o rivală, doamna de Montespan participase de asemenea la liturghii negre, oficiate pe pântecele ei gol de un sinistru prior numit Guibourg şi însoţite de sacrificarea unui copil abia născut.

Pus la curent cu aceste acuzaţii oribile şi sfâşiat între dorinţa de a afla adevărul şi teama de a o compromite pe Athenais, regele dădu ordin să fie continuate interogatoriile, dar la 14 mai ceru ca dosarul privitor la doamna de Montespan să fie eliminat din actele procesuale, ceea ce îi împiedica, în fapt, pe judecători să-şi continue treaba. In 1709, la moartea lui La Reynie, Ludovic al XlV-lea puse să i se aducă documentele referitoare la marchiză şi le arse el însuşi, fără a şti că şeful poliţiei păstrase rezumatele interogatoriilor care o incriminau pe favorită.

Şi astfel, în 1682 „Camera mortuară" fu dizolvată din voinţa regelui. Vinovaţi sau nu, toţi cei al căror nume fusese pronunţat în legătură cu o posibilă implicare a doamnei de Montespan în „afacerea otrăvurilor" au fost condamnaţi fără proces la carceră pe viaţă şi închişi, în totală izolare, în închisorile cele mai inaccesibile din regat. Comisia se întrunise de 210 ori şi ordonase 319 arestări; aproximativ douăzeci de persoane reuşiseră să fugă şi 194 fuseseră încarcerate; dintre acestea, 34 fuseseră executate şi două muriseră sub tortură. Dar se putea oare afirma cu îndreptăţire că acea incursiune în străfundurile crimei dusese la aflarea adevărului? In ce măsură trebuia să se ţină seama de mărturisirile delincvenţilor fără scrupule, care foloseau orice mijloc pentru a prelungi un proces al cărui final comporta pentru ei o moarte atroce? Şi instituţia însăşi a „Camerei mortuare" nu contribuise oare la deformarea adevărului, aşa cum susţinuse Colbert când Ludovic al XlV-lea îl consultase, în momentul implicării doamnei de Montespan în anchetă? De altfel, intrarea în arenă a celebrului supraintendent, duşman jurat al lui Louvois, demonstrează limpede că „afacerea otrăvurilor" era şi una politică, un scandal folosit de ministrul de Război şi de omul său de încredere, La Reynie, pentru a slăbi grupurile de putere ostile lui, inclusiv pe cel al doamnei de Montespan, rudă şi prietenă a lui Colbert.

Nu ştim la ce concluzii a ajuns Ludovic al XlV-lea. I-a cerut explicaţii doamnei de Montespan? A

fost aceasta înştiinţată de pericolul pe lângă care trecuse? Acuzaţiile formulate împotriva ei erau în cea mai mare parte neverosimile, dar putea regele să excludă faptul că, pentru a-l ţine legat de ea, favorita îl făcuse să înghită substanţe respingătoare şi nocive pentru sănătatea lui? Oricare ar fi fost convingerile sale intime, regele nu avea altă opţiune decât să apere reputaţia mamei copiilor săi şi să se protejeze pe sine şi curtea de un scandal de proporţii nemaiauzite.

Dacă „afacerea otrăvurilor" continuă să-i fascineze pe istorici, pe biografi şi pe romancieri, concluziile la care au ajuns cercetătorii rămân extraordinar de divergente. In privinţa rolului jucat de doamna de Montespan în această poveste, odată cu secolul al XlX-lea a apus epoca celor ce susţineau vinovăţia şi mai degrabă cei care-i susţineau nevinovăţia şi-au făcut auzită de atunci înainte vocea. Procesul, susţin aceştia din urmă, urmase dinamica tipică proceselor de vrăjitorie: anchetaţii erau obligaţi să mărturisească sub tortură ceea ce judecătorii se aşteptau să audă; pe de altă parte, acuzaţii aveau tot interesul să cheme în cauză personaje importante pentru a tulbura apele şi a prelungi fazele cercetării. In afară de asta, acuzaţiile împotriva doamnei de Montespan erau pline de incoerenţe, referirile cronologice erau adesea greşite şi îndeosebi faptele care i se imputau erau în substanţă absurde. Cum să crezi că o persoană mândră, inteligentă, cultă, cu solide convingeri religioase şi sigură de sine, aşa cum

era favorita, ar fi conceput planuri atât de nebuneşti şi de scelerate? Şi chiar dacă ar fi fost aşa, cum ar fi putut ea, în poziţia în care se afla, să cultive relaţii atât de compromiţătoare fără a stârni bănuieli?

Oricum, nu se poate totuşi ignora faptul că doamna de Montespan ţinea mai mult decât la orice să-şi păstreze ascendentul asupra regelui, că practicile magice nu erau în mod necesar pe atunci incompatibile cu credinţa religioasă şi că nu i-ar fi fost deloc imposibil să menţină contacte secrete cu ghicitoarea Voisin şi cu complicii acesteia (aşa cum făcuseră rudele şi prietenii ei) deoarece se bucura de o indiscutabilă libertate de mişcare şi, la nevoie, putea foarte bine să se servească de intermediari. Şi-apoi, dacă multe dintre mărturiile împotriva lui Athenais nu par plauzibile, multe altele sunt confirmate de fapte. Cu siguranţă marchiza nu s-a gândit niciodată să-l otrăvească pe rege sau pe domnişoara de Fontanges, dar asta nu însemna că era pe de-a-ntregul nevinovată. „Nu există dubii, scrie Jean-Christian Petitfils trăgând concluziile anchetei sale că doamna de Montespan s-a aflat în legătură cu Voisin, cu Lesage, cu Mariette şi complicii lor, şi asta cu începere de la sfârşitul lui 1667 sau începutul lui 1668. Pentru a obţine favorurile regelui, exilarea (sau poate moartea) rivalei sale, a practicat farmece şi înscenări religioase şi a participat la botezuri simbolice de porumbei. Apoi, pentru a-şi păstra iubirea regelui, a recurs la magicieni, şarlatani, astrologi

şi alţi impostori. A cumpărat de la ei pulberi afrodisiace, le-a cerut să facă vrăji, probabil pentru a-şi înlătura rivala de moment... Mai rămân liturghiile negre... Aceste delicte monstruoase nu sunt neverosimile. Priorul, Filastre, Monvoisin fiica - toţi au făcut în acest sens declaraţii în bună regulă. Dar în faţa unor asemenea orori nu poţi să nu şovăi."

Chiar dacă am vrea să dăm drept sigur faptul că doamna de Montespan era străină de întreaga poveste, regele nu putea ignora că „afacerea otrăvurilor" nu ar fi putut să aibă loc fără complicitatea unei societăţi profund amorale, căreia, cel puţin în materie de libertinaj sexual, el însuşi îi slujise drept exemplu. Trebuia să-şi ia neîntârziat măsuri de apărare.

La patruzeci de ani Ludovic, al XlV-lea îşi schimbă viaţa şi găsi în doamna de Maintenon o amantă virtuoasă, în stare să-l împace cu Dumnezeu. Şi, în vreme ce revocarea edictului de la Nantes şi reluarea persecuţiilor la adresa hughenoţilor demonstrau intransigenţa regelui preacreştin în materie de dreaptă credinţă religioasă, Ver-sailles se îmbrăca în negru şi, supus voinţei suveranului, îşi asuma aparenţele virtuţii şi evlaviei. Trebuia să se mai aştepte încă treizeci şi cinci de ani şi perioada regenţei ducelui de Orleans, un libertin pasionat de alchimie, pentru ca în Franţa magii, prezicătorii, chiromanţii şi codoşii să-şi ofere din nou serviciile unei societăţi care reîncepea să trăiască fără teamă la lumina unui nou Soare.

Doamna de Maintenon - Institutoarea Franţei

Când, în 1697, la zece ani după Secolul lui Ludovic cel Mare, Charles Perrault publica Cenuşăreasa, mulţi francezi trebuie să fi gândit că basmul venea cu o uşoară întârziere faţă de realitate. Ce putea fi mai extraordinar decât povestea lui Francoise d'Aubigne care, născută într-o închisoare, crescută în sărăcie, văduvă a unui scriitor paralitic, fusese primită cu braţele deschise în lumea bună a Parisului şi apoi, după ce-i fusese acordat titlul de marchiză de Maintenon, reuşise să cucerească şi inima regelui, devenindu-i în cele din urmă soţie de taină?

La drept vorbind, în 1697 nu se mai putea crede că perechea regală trăia, aşa cum se spune în basme, fericită şi mulţumită. De doisprezece ani, prin revocarea edictului de la Nantes, reîncepuse persecutarea hughenoţilor, Franţa era în război cu aproape toată Europa şi norocul începea să întoarcă spatele Regelui Soare, înfrângerile militare, calamităţile naturale, foametea, doliul familial aveau să-i însoţească ultimii şaptesprezece ani de domnie, iar basmul Cenuşăresei avea să fie înlocuit cu legenda neagră a unei teribile Maici Stareţe. Considerată falsă, ipocrită, bigotă, soţia morganatică a lui Ludovic al XlV-lea avea să fie privită ca instigatoarea în ascuns a politicii de intoleranţă religioasă şi a întunecatului conformism care

oprima ţara. In acord cu Saint-Simon, jansenişţii, protestanţii, libertinii şi filosofii aveau să jure amintirii ei o ură implacabilă, creând un stereotip foarte persistent.

Numai în aceste ultime decenii interesul pentru doamna de Maintenon a reapărut, eliminând numeroasele prejudecăţi cu care fusese întreţesută legenda ei. Cea mai bună cale pentru a-i face dreptate ar fi să i se dea din nou cuvântul, printr-o nouă ediţie critică a scrisorilor ei. Doamna de Maintenon este într-adevăr o excepţională autoare de scrisori şi ceea ce a rămas din corespondenţa ei - scrisorile şi indicaţiile adresate profesoarelor de la Saint-Cyr, scrisorile către fratele ei, d'Aubigne, cele adresate abatelui Gobelin, doamnei de Caylus şi doamnei Dangeau, prinţesei des Ursins, ducelui şi cardinalului de Noailles - constituie „unul din monumentele istorice cele mai importante ale secolului al XVII-lea".

Şi totuşi, în ciuda dimensiunilor lui, epistolarul doamnei de Maintenon nu ne oferă informaţii despre multe dintre lucrurile pe care am vrea să le ştim despre ea: fie pentru că stilul marchizei este în general discret şi rezervat, fie pentru că ea însăşi avea să ardă scrisorile primite de la Ludovic al XlV-lea şi pe acelea privind viaţa ei privată: dorea să fie „o enigmă pentru posteritate" şi în mare parte avea să reuşească.

Frangoise d'Aubigne se născuse la 14 noiembrie 1635 în închisoarea de la Niort, unde tatăl ei, fiul degenerat al marelui scriitor hughenot Agrippa d'Aubigne, încăput mai demult

pe mâinile justiţiei ca asasin, falsificator şi debitor insolvabil, ispăşea o condamnare pentru conspiraţie împotriva cardinalului Richelieu; soţia lui ceruse să împartă cu el detenţia. La trei ani, copila fu încredinţata mătuşii din partea tatălui, Louise-Arthemise d'Aubigne, care locuia, împreună cu soţul ei, Benjamin de Villette, locotenent al regelui, în provincia Poitou, şi cu cei patru copii, în vechiul conac al familiei de la Mursay, lângă Niort. In ciuda jenei financiare, soţii Villette îşi primiră nepoata cu braţele deschise; în această familie austeră şi afectuoasă, pătrunsă de credinţa protestantă, dar fără fanatism, Frangoise petrecu o copilărie fericită.

Din păcate, părinţii şi-o luară înapoi, când avea opt ani, târând-o, împreună cu ceilalţi doi copii, într-o smintită expediţie în Antile, unde d'Aubigne, care ieşise din închisoare, hotărâse că o să facă avere, şi unde, în cele din urmă, îşi părăsise familia. Când, în decembrie 1645, doamna d'Aubigne reuşi, după mari dificultăţi şi eforturi, să se întoarcă în Franţa cu copiii, avea să afle că între timp soţul ei murise, lăsând-o pradă unei sărăcii lucii.

După un alt an petrecut la Mursay, Francoise fu din nou lipsita de afecţiunea unchilor ei pentru a trece sub tutela contesei de Neuillan, Louise-Frangoise Tiraqueau, soţia guvernatorului oraşului Niort, a cărei fiică fusese naşa de botez a Francoisei. Avară, bigotă, fără inimă, contesa ceruse să-i fie încredinţată fata numai ca s-o

împiedice să se convertească la protestantism sub influenţa soţilor Villette.

După ce experimentase mizeria şi cerşetoria, tânăra d'Aubigne îndură din partea familiei Neuillan toate umilinţele rezervate unei rude sărace: un tratament dispreţuitor, îmbrăcăminte uzată, munci de servitoare şi apelurile continue la recunoştinţa pe care o datora. „In casă purtam doar saboţi - va povesti ea însăşi - mi se dădeau pantofi numai când venea cineva, încă îmi amintesc că verişoara mea şi cu mine, care aveam cam aceeaşi vârstă, ne petreceam o bună parte din zi păzind curcanii mătuşii." Insă Francoise încetase de mult să se încreadă în alţii; era singură şi săracă, dar şi înzestrată cu un ascuţit simţ al realităţii. Era inutil să se indigneze şi să protesteze; mai bine învăţa să-şi ascundă propriile stări sufleteşti, să-şi tezaurizeze toate experienţele şi să fie gata să folosească orice ocazie. Casa neprimitoare a familiei Neuillan avea să reprezinte pentru ea un prim şi util observator asupra uzanţelor şi obiceiurilor din înalta societate; avea să ajungă la Paris în suita severei ei protectoare.

In atmosfera efervescentă a saloanelor Capitalei de la sfârşitul Frondei, tânăra provincială dobândi deplina conştiinţă a vocaţiei sale mondene şi fu nevoită, totodată, să ia act de faptul că, lipsită de zestre cum era, nu avea altă posibilitate de a scăpa de tutela familiei Neuillan decât intrarea într-o mănăstire. Dar Francoise nu înţelegea să treacă de la o sclavie la alta şi voia cu orice preţ să fie stăpână pe

viaţa ei. Şi astfel, la numai şaisprezece ani, prinse din zbor singurul prilej de evadare pe care soarta i-l oferea şi acceptă propunerea de căsătorie a lui Paul Scarron, un scriitor cu douăzeci şi cinci de ani mai mare ca ea, plin de datorii, libertin declarat şi paralizat de o artrită deformantă. Descrierea pe care el însuşi o făcea despre sine nu îngăduie nici o iluzie asupra înfăţişării sale: „Gambele şi coapsele formează... un unghi ascuţit, coapsele şi trunchiul un altul, şi capul îmi stă aplecat asupra pântecelui, aşa că în ansamblu semăn cu litera Z. Am braţele, gambele şi mâinile chircite şi reprezint un compendiu al mizeriei umane".

Pe lângă fizicul lui respingător, Scarron era irascibil, avea gustul provocării verbale şi, atât în viaţa obişnuită, cât şi în scris, recurgea adesea la un limbaj trivial şi la o revărsare de cuvinte obscene. In schimb, era strălucit, cult, amuzant şi întreg Parisul îşi dădea întâlnire la Hotel de l'Impecuniosite, cum îşi botezase el casa, pentru a-l admira pe *le roi du burlescque* în acţiune.

Dacă pentru Francoise căsătoria cu Scarron reprezenta o loterie şi pentru scriitor ea comporta riscuri. Fata asta drăguţă, care, atunci când se aplecase pentru prima dată asupra scaunului său de paralitic, nu-şi putuse stăpâni lacrimile, avea oare să-i aducă puţină mângâiere sau avea să-i sporească suferinţele înşelându-l şi acoperindu-l de ridicol? Era evident pentru oricine că scriitorul nu avea să fie în stare să consume căsătoria şi când, în momentul nunţii, preotul îi pusese problema, Scarron suscitase

ilaritatea celor prezenţi declarând că „treaba asta îi privea în exclusivitate pe el şi pe doamna".

Francoise îşi înfruntă cu o calmă determinare noua existenţă. Nu ştim dacă starea fizică a soţului ei o scutea cu adevărat de orice formă de intimitate conjugală sau dacă, aşa cum se bănuia, căsătoria ei „albă" tindea mai degrabă spre un cenuşiu murdar. E sigur însă că avea grijă de el fără să arate nici cel mai mic dezgust, că nu făcea caz de glumele şi de violenţele lui de limbaj şi că-i ţinea departe pe oaspeţii prea îndrăzneţi, refugiindu-se în spatele unei politeţi rezervate. Ea însăşi avea să mărturisească, la bătrâneţe, ce motivaţie imperioasă o îndemnase către o purtare atât de virtuoasă: pentru cineva ca şi ea, care suferise din fragedă copilărie tot felul de umilinţe nu era nimic mai important decât să-şi câştige respectul oamenilor, o „reputaţie frumoasă", şi nu exista sacrificiu de care să nu se simtă în stare pentru a şi le asigura.

„Nu mă interesa de nici un fel bogăţia, va scrie Frangoise la bătrâneţe, dar voiam onoarea." Şi pentru a-şi urma drumul n-ar fi putut alege un loc mai bun decât acel Hotel de l'Impecuniosite: „Casa lui Scarron, scrie Segrais, era locul de întâlnire a tot ce era mai educat la curte şi a tuturor talentelor celor mai strălucite ale Parisului": în rue Neuve Saint-Louis, în Marais, boema literară se întâlnea cu scriitorii afirmaţi, ex-frondiştii cu slujitorii leali ai coroanei, înalta finanţa cu nobilimea de capă şi spadă; iar

prezenţa lui Frangoise lângă paraliticul asupra căruia se aţinteau toate privirile nu putea trece neobservată. „In afară de faptul că era foarte frumoasă, de o frumuseţe care nu te oboseşte, îi scria cavalerul de Mere, arbiter elegantiarum al lumii bune pariziene, ducesei de Lesdiguieres, pe atunci autoritate indiscutabilă în materie de bune maniere, e blândă, recunoscătoare, rezervată, fidelă, modestă, inteligentă şi, culme a felului de a fi plăcut, se foloseşte de spiritul ei numai pentru a înveseli şi a se face iubită. Ceea ce apreciez la o persoană atât de tânără este că toţi admiratorii sunt bine primiţi, cu condiţia să fie persoane de calitate. Urmând această regulă, nu mi se pare că riscă mari pericole, cu toate că bărbaţii cu cea mai mare prestanţă şi cei mai puternici de la curte şi din lumea finanţelor o ţin sub asediu. Aşa cum o cunosc, vor fi numeroase asalturile la care va rezista înainte să capituleze. Iar faptul că pare atât de liberă şi că atrage atâţia curtezani nu trebuie să facă pe nimeni să spere că ar putea s-o dovedească: e numai un semn al siguranţei ei de sine şi al faptului că ştie perfect cum să se poarte. Ceea ce mă supără la ea, nu vi-o ascund, este că se arată prea devotată obligaţiilor ei."

Rigoarea morală a tinerei doamnei Scarron nu avea aşadar nimic care să respingă şi era învăluită în toate graţiozităţile culturii „preţioase" pe atunci la modă. In deceniul următor Frondei (1652-1662) - anii căsătoriei lui Frangoise cu Scarron - Parisul cunoscu într-adevăr una din stagiunile sale mondene cele mai

intense sub semnul galanteriei. Vechiul cod aristocratic al amorului curtenesc suferi o ultimă metamorfoză şi cedă locul unei dorinţe generalizate de a plăcea. Bărbaţii, nu mai puţin decât femeile, erau chemaţi şi ei să facă din ficţiunea amoroasă un joc colectiv menit să genereze armonie şi să consolideze coeziunea socială a unei societăţi în transformare. A captiva, a se face plăcuţi, a se face interpreţii dorinţelor altora erau imperative comune tuturor celor care se recunoşteau în morala mondenă a ceea ce se numeşte honnetete.

La doamna Scarron, perfecta adecvare la modelul galanteriei nu asculta numai de dorinţa de a obţine recunoaşterea socială, ci corespundea şi convingerilor ei de „preţioasă": pentru prima dată în civilizaţia occidentală un grup de femei reflecta în chip sistematic asupra specificităţii condiţiei feminine şi, conştient de propriul „preţ", adică de propria valoare specifică, revendica dreptul de a decide asupra propriei vieţi. Căsătoriilor impuse, naşterilor nedorite, unei educaţii cu mari carenţe, „preţioasele" le contrapuneau bucuriile caste, dar prin asta nu mai puţin intense, suscitate de ceea ce se numea amitie amoureuse şi de plăcerile reflecţiei intelectuale, invitându-i pe bărbaţi să le urmeze în asceza lor. Era vorba, desigur, despre aspiraţii incompatibile cu ordinea patriarhală şi, prin urmare, imposibil de realizat în interiorul familiei; sfera mondenă era deci cea în care „preţioasele", sigure de poziţia privilegiată ce le fusese recunoscută de morala

nobiliară, puteau să uite condiţia lor de inferioritate juridică, să pretindă respectul ce li se cuvenea, să corecteze trivialitatea vieţii cotidiene, printr-un limbaj epurat şi extrem de metaforic, să facă legea în materie de gust şi de bune maniere. Regenţa Anei de Austria şi influenţa exercitată atunci de un număr de mari doamne în sferele înalte ale puterii, precum şi locul pe care femeile erau pe cale să şi-l câştige în lumea literelor, au sfârşit prin a provoca iritare şi ostilitate faţă de „preţioase", devenite ţinta unei campanii satirice virulente, începând cu geniala luare în derâdere din Preţioasele ridicole a lui Moliere. Apoi, la începutul domniei personale a lui Ludovic al XlV-lea, curtea întoarse definitiv spatele „sectei", care se refugie într-o clandestinitate prudentă.

Apărută pe scena mondenă în momentul în care, mulţumită mai ales medierii unei scriitoare de excepţie precum domnişoara de Scudery, ideologia „preţioaselor" părea să poată coexista armonios, sau chiar să se identifice cu estetica galanteriei, Francoise avea să se recunoască, fatal, în programul „sectei". Dar a fi sigură de sine, a nu ceda chemării simţurilor, a citi, a se cultiva, a se bucura de satisfacţiile curate ale vieţii intelectuale, a se impune admiraţiei pentru ceea ce valora efectiv, reprezenta pentru doamna Scarron un ideal de înţelepciune care, dincolo de cultura „preţioasă", îşi avea rădăcinile în stoicismul eroic exaltat de teatrul lui Corneille şi în tradiţia epicureană scumpă gândirii libertine. Şi era de asemenea o disciplină în stare

să-i asigure singura formă de autonomie la care putea efectiv aspira.

Adevărata libertate sosi pentru Frangoise în octombrie 1660, odată cu moartea soţului ei. Credincios sieşi până la sfârşit, în ciuda groaznicelor dureri care îl torturau, Scarron nu încetase niciodată să râdă şi se despărţise de viaţă cu un epitaf plin de graţie: *Trecătorule, nu fă zgomot aici: / Ai grijă să nu-l trezeşti, / Căci iată prima noapte / In care bietul Scarron aţipeşte."*

Bătrânul libertin lăsa în urmă, printre numeroasele lui scrieri, o adevărată capodoperă, Le Roman Comique şi o mulţime de datorii. Imediat după moartea lui, soţia sa abandonă Hotel de l'Impecuniosite în mâinile creditorilor, luând cu sine doar câteva obiecte personale. La douăzeci şi cinci de ani, după ce petrecuse opt din ei ca să îngrijească un soţ invalid, Francoise se găsea în aceeaşi stare de mizerie dinaintea măritişului, dar de data aceasta ştia cum să se descurce şi condiţia de văduvă o elibera de orice dependenţă. Mai mult, acum cunoştea lumea şi era foarte frumoasă. Asupra acestui fapt, toate mărturiile sunt de acord: „Avea o înfăţişare încântătoare, era mai înaltă decât media şi bine proporţională, faţa de un oval frumos, o carnaţie frumoasă, deşi puţin închisă, cu un colorit fin, ochi mari negri, foarte frumoşi, părul şi el negru ca pana corbului, gura mai degrabă mare, de un roşu aprins şi cu dinţi frumoşi, nasul bine modelat, sâni frumoşi, braţe şi mâini frumoase... Pe scurt, o evlavioasă mai degrabă apetisantă".

„Evlavia" lui Francoise era în primul rând o opţiune strategică. Vădura lui Scarron, care se gândise din timp să se pună sub protecţia partidei evlavioşilor, obţinu o pensie de la Ana de Austria, se dedică operelor de caritate şi, folosindu-şi capitalul de cunoştinţe dobândit la Hotel de l’Impecuniosite, îşi începu ascensiunea mondenă în înalta societate pariziană. Amabilă, disponibilă, spirituală, Francoise atrăgea bărbaţii cu frumuseţea şi le liniştea pe femei cu virtutea sa. Poseda în cel mai înalt grad arta de a plăcea fără a se compromite, de a fi extrem de sociabilă, rămânând totuşi de nepătruns. Toată lumea ştia că nu rămăsese insensibilă la curtea asiduă a frumosului marchiz de Villarceaux, dar nimeni n-ar fi putut spune care din cei doi, preţioasa ori libertinul, avusese ultimul cuvânt; singurul lucru sigur era că Francoise ştiuse să cucerească inima marchizei de Villarceaux. Şi nici măcar prietenia ei cu Lenclos, celebra curtezană care scandaliza atât de mult partidul cuvioşilor, deşi prilejuise unele întrebări asupra naturii relaţiilor nu-i umbrise reputaţia. Ninon declarase, se pare, lui Saint-Edmond: „Scarron era prietenul meu, nevastă-sa mi-a procurat mii de plăceri cu conversaţia ei, dar, cu timpul, am găsit-o prea stângace pentru amor".

După ce câştigase bunăvoinţa ducilor de Richelieu şi d'Albret şi ale soţiilor acestora şi devenise prietenă intimă cu marchiza de Montchevreuil, Frangoise îşi văzu deschise toate uşile lumii bune pariziene. Mai târziu îşi va aminti de acele vremuri - când nu-şi dorea

altceva decât „să fie un personaj frumos şi ca honnetes gens să-i dea încuviinţarea" - ca de cele mai bune din viaţa ei. În fiecare seară cina la marchiza de Sevigne, sau la doamna de Coulanges; cu acest prilej, conversa cu doamna de La Fayette şi cu La Rochefou-cauld, cu Guilleragues şi cu abatele Tetu şi era admirată pentru „spiritul ei amabil şi minunat de cinstit", pentru capacitatea ei de a povesti, pentru marele tact cu care „ştia să aduleze". Tocmai aceste calităţi îi vor asigura doamnei Scarron prietenia doamnei de Montespan încă înainte ca marchiza să devină amanta regelui.

Francoise şi Athenais se întâlniseră la Hotel d'Albret şi deveniseră prietene într-un echilibru precar între admiraţie şi rivalitate. Ceea ce le unea, peste diferenţa de condiţie socială, era pasiunea comună pentru duelul verbal practicat cu armele inteligenţei, fineţei, ironiei şi eleganţei: în văduva Scarron imbatabila Mortemart descoperise o adversară demnă de ea. Dorinţa de a străluci a lui Francoise nu era probabil mai puţin intensă decât cea a lui Athenais, de vreme ce confesorul ei îi atrăgea atenţia: „Sunteţi obsedata de propria voastră inteligenţă. Dacă nu mi-ar fi milă de aceasta slăbiciune, ar trebui să vă poruncesc ca mâine, la Hotel Richelieu, s-o lăsaţi pe doamna de Montespan să strălucească singură, fără să-i ţineţi piept". Nici una dintre cele două doamne nu şi-ar fi putut închipui atunci că peste doar câţiva ani rivalitatea lor avea să se transforme într-o ură implacabilă.

In 1668, pentru a-şi consolida cumpătarea mondenă şi a se pune la adăpost de ispite, Francoise se încredinţase unui îndrumător spiritual: alegerea ei se orientase spre austerul abate Gobelin. Sincer credincioasă, devotată preceptelor Bisericii, nu reuşea totuşi să facă din credinţă centrul de greutate al vieţii sale şi, mai mult se temea de Dumnezeu decât să-L iubească.

Cu încuviinţarea lui Gobelin, Frangoise începu un nou capitol din viaţa ei, acceptând, în primele luni ale lui 1670, să se ocupe de copiii regelui şi ai doamnei de Montespan. Primul dintre aceştia, care văzuse lumina zilei în primăvara lui 1669 şi avea să moară la numai trei ani, fusese deja încredinţat unei doici, dar al doilea, ducele de Mâine, îi fu pus în braţe abia născut; tot aşa se întâmplă, într-un ritm aproape anual, cu contele de Vexin, cu domnişoara de Nantes şi domnişoara de Tours. Aşa cum am mai spus, de teama represaliilor din partea marchizului de Montespan, existenţa copiilor trebuia să fie ţinută ascunsă, aşa că între 1670 şi 1674 Franţoise avea să fie constrânsă să ducă o viaţă dublă: frecventa în continuare saloanele Capitalei, evitând întrebările stânjenitoare şi punând să i se ia sânge ca să nu roşească, dar îşi păstra cea mai mare parte din energie pentru a organiza viaţa micuţilor ei protejaţi, chinuiţi, între altele, de diferite probleme de sănătate. Ludovic al XlV-lea, care se preocupa mult mai mult decât Athenais de copii, obişnuia să facă incognito incursiuni în casa izolată de la periferia

Parisului, unde fusese plasată acea nursery şi în cele din urmă începu să se intereseze şi de doică.

„La început, regele se simţi mai degrabă respins decât atras de doamna de Maintenon, avea să precizeze doamna de Caylus în Memoriile sale, dar această antipatie se datora unui fel de teamă faţă de talentul ei şi faptului că o bănuia de a fi pătrunsă de spiritul «preţios» de la Hotel Rambouillet, pe care Hotel d'Albret şi Hotel Richelieu, unde ea strălucea, îl imitau şi îl continuau... Curtea lua în derâdere acele cercuri de oţioşi ocupaţi numai cu analizarea unui sentiment şi cu evaluarea unei opere literare. Şi doamna de Montespan, în ciuda plăcerii pe care o încercase în trecut de pe urma acelor conversaţii, le ridiculiza ca să-l amuze pe rege."

Ceea ce avea să-i schimbe atitudinea a fost în primul rând devotamentul cu care doamna Scarron se ocupa de copiii lor. Francoise iubise întotdeauna copiii şi mai avusese şi înainte grijă de cei ai marchizei d'Heudicourt, una dintre doamnele de onoare ale Mariei Tereza, care, tocmai în temeiul experienţei sale personale, o recomandase lui Athenais. Tandreţea maternă pe care o arăta micilor creaturi, a căror deplină responsabilitate îi fusese încredinţată, era, în epocă, un sentiment destul de puţin răspândit în lumea aristocratică şi cu atât mai puţin în familiile regale. Dar suveranul care, dimpotrivă, încercase toate bucuriile acestui sentiment şi care o răsplătise pe Ana de Austria „cu o afecţiune mult mai mare decât cea pe care

vlăstarele de rangul lui obişnuiau s-o nutrească pentru mamele lor", rămase impresionat: „Ştie să iubească frumos; este plăcut să fii iubit de ea", avea să observe regele.

Il impresionase şi demnitatea, şi siguranţa calmă cu care guvernanta îi primea vizitele. Doamna Scarron nu făcea nimic ca să se pună pe ea în evidenţă: ceea ce o interesa era binele copiilor. In ciuda faimei ei de „preţioasă", în conversaţiile pe care le avea cu suveranul nu încerca să fie spirituală, amuzantă, sclipitoare, afectată, ca Athenais; la ea, meşteşugul cuvântului se afla în slujba bunului simţ şi al cumpănirii şi era însoţit de o extremă discreţie. Aşadar, doamna Scarron apărea, probabil, regelui surprinzător de diferită faţă de celelalte femei, alături de care era obişnuit să trăiască. Nu era impulsivă şi capricioasă ca doamna de Montespan, nici docilă ca domnişoara de La Valliere, nici ambiţioasă şi gata să i se ofere precum numeroasele doamne de la curte, care se întreceau în a-i atrage atenţia. De aceea, el încerca o anumită curiozitate faţă de acea femeie singulară, care, nepoată a unui camarad de luptă al marelui său strămoş Henric al IV-lea şi soţie a unui scriitor libertin, după ce recoltase succese în lumea bună, se dedica acum copiilor lui ca unui sacerdoţiu. Dar impresia de blândeţe şi calm pe care o iradia fiinţa ei nu ascundea oare o voinţă de fier şi o mândrie ieşită din comun?

Şi totuşi, pentru că nu stătea în obiceiul suveranului să arate interes pentru o femeie fără

a o dori, fie chiar şi în treacăt, iar frumuseţea brună a văduvei de treizeci şi patru de ani trebuie s-o fi făcut şi mai atrăgătoare, Ludovic nu făcuse un mister din poftele lui.

Era greu să rezişti fascinaţiei Regelui Soare şi ştim sigur că doamna Scarron era sensibilă la prestanţa lui fizică. Francoise fusese orbită de Ludovic al XlV-lea când, cu zece ani în urmă, de la o fereastră de pe rue Saint-Antoine, unde se găsea împreună cu biata Maria Mancini, a cărei prietenă era, îl văzuse intrând în Paris împreună cu soţia sa. „Nu cred să existe cineva mai frumos, îi scrisese ea marchizei de Villarceaux, şi aseară cred că regina s-a dus la culcare foarte mulţumită de soţul pe care şi l-a ales."

Dar „a merge la culcare" era singurul aspect al dragostei pe care o adevărată „preţioasă" nu înţelegea să-l ia în consideraţie şi doamna Scarron, care era maestră în arta de a se sustrage fără a răni vanitatea adoratorilor ei, se expuse dificilei încercări de a-l convinge pe Ludovic să se limiteze doar la plăcerile conversaţiei. De data aceasta însă, fu silită să ia în seamă şi propria-i slăbiciune şi pentru a găsi puterea de a rezista aplică „cele două principii a căror eficacitate o experimentase deja: să privească dincolo de plăcerea imediată şi să aprecieze dacă ceea ce putea ea accepta se potrivea cu proiectele ei de viitor". Corespondenţa cu abatele Gobelin dezvăluie totuşi tulburarea crescândă a lui Francoise, teama de a se lăsa copleşită de evenimente şi conştiinţa precarităţii condiţiei sale. Şi când, în

decembrie 1673, Ludovic al XIV-lea îşi recunoscu odraslele făcute cu doamna de Montespan şi le chemă la curte, lăsă în seama confesorului ei să decidă dacă trebuia sau nu să-şi continue serviciul.

Era în 1674, anul în care domnişoara de La Valliere se retrăgea la mănăstirea Cârmei şi în care partida evlavioşilor îşi începea lupta pentru a-l readuce pe Ludovic al XIV-lea pe calea cea dreaptă: abatele Gobelin socoti aşadar nimerit ca o persoană de încredere precum doamna Scarron să supravegheze educaţia religioasă a micilor prinţi recunoscuţi; de aceea, hotărî să-şi supună penitenta la o încercare ce se anunţa pentru ea plină de primejdii.

La curte, Francoise trebui mai întâi să-şi măsoare puterile cu doamna de Montespan. De când recunoaşterea copiilor ei îi consolidase poziţia de favorită, Athenais le dădea o atenţie mai mare, ceea ce o făcu să intre repede în conflict cu guvernanta. Ciocnirile cele mai violente priveau sănătatea copiilor şi îndeosebi dificultăţile motorii ale ducelui de Mâine, ce suferea de o gravă deformare la şold. Doamna de Montespan, care nu suporta imperfecţiunile fizice, continua să-l supună la torturile inutile ale unor şarlatani, dar în cele din urmă Francoise câştigă şi, în octombrie 1675, după multe luni de tratament într-o staţiune termală din Pirinei, îşi făcu intrarea triumfală în camera regelui de la Saint-Germain-en-Laye ţinându-l de mână pe „Mignon", în sfârşit capabil să meargă singur. Succesul călătoriei nu reduse tensiunea dintre

amanta oficială şi guvernantă şi nu reuşi nici să „transforme inimile", deoarece adevărata problemă era acum prietenia regelui pentru doamna Scarron. Nu numai că el avu grijă de independenţa ei economică printr-o serie de donaţii importante, dar o şi ridică la rangul de marchiză de Maintenon, după numele moşiei unde se afla castelul pe care ea îl cumpărase în apropiere de Paris. Dar îi cedase Frangoise cu adevărat regelui (aşa cum susţin unii biografi), chiar dacă în fugă în vara lui 1674? Desigur, Athenais avusese naivitatea să se încreadă prea mult în virtutea prietenei sale; cât despre aceasta, era mai mult decât conştientă de riscurile la care o expunea o eventuală cedare: a capitula însemna a coborî de pe piedestal, a se pune într-o poziţie de slăbiciune faţă de rivală şi, foarte probabil, a-şi pierde stima regelui. Doamna de Maintenon ştia că legătura lui Ludovic cu Athenais intrase într-o fază de oboseală; dar regele era un om comod şi, dincolo de faptul că era mama copiilor lui, marchiza constituia una din axele în jurul căreia se rotea complexul angrenaj al vieţii de la curte. Când, însă, în toamna lui 1678, cele două foste prietene au fost constrânse să facă front comun împotriva domnişoarei de Fontanges, diferenţa dintre reacţiile lor fu lămuritoare. In faţa fulminantei ascensiuni a noii venite, Athenais îşi pierdu capul, pe când Francoise se dovedi de un calm olimpian. In aprilie 1680, când regele decise să acorde domnişoarei de Fontanges titlul de ducesă, doamna de Sevigne, care lua

totdeauna pulsul adevărat al situaţiilor, raporta fiicei ei din depărtare că „Montespan nu face altceva decât să plângă", ultragiată, desigur de favoarea obţinută de fata cea blondă, dar şi mai mult de prietenia profundă pe care regele o arăta doamnei de Maintenon, împreună cu care petrecea după-amiezi întregi. E mai mult ca sigur, de altfel, că în vara precedentă, după opt ani de lupte şi incertitudini, „preţioasa" de patruzeci şi patru de ani se hotărâse să facă pasul cel mare, abandonându-se plăcerilor dragostei.

Cedând lui Ludovic al XIV-lea, doamna de Maintenon era perfect conştientă că făcea un păcat, şi totuşi nu voia să renunţe la a fi fericită cu singurul bărbat în stare să împace în ea aspiraţia către onoare şi idealul iubirii sublime. Reţinerea ei în a face publică favoarea regală, practicile religioase, operele de caritate - toate acestea erau menite să atenueze un scandal de a cărui gravitate îşi dădea seama cea dintâi. Faptul că devenise promotoarea reapropierii dintre Ludovic al XIV-lea şi Maria Tereza este o dovadă a dorinţei ei de a limita cât mai mult posibil efectele unei culpe căreia, de altfel, nu avea nici o intenţie să-i pună capăt. Prin urmare, îşi făcu o regulă „din a urma o conduită opusă celei pe care o văzuse la doamna de Montespan". La rândul său, regele conta pe susţinerea psihologică şi morală a lui Francoise pentru a depăşi oroarea „afacerii otrăvurilor" şi pentru a-şi repune ordine în viaţă: mulţumită ei

putea în sfârşit să-şi împace dorinţele cu propria-i conştiinţă.

Era aşadar un amor „profan" - între două persoane mature şi experte în ale vieţii, care îşi descoperiseră afinităţile şi capacitatea de a se face fericite reciproc -, ceea ce doamna de Maintenon şi Regele Soare se pregăteau să trăiască împreună, repropunând formula clasică de *amitie amoureuse* pentru a se justifica în faţa lumii. Dar, în urma morţii neprevăzute a Mariei Tereza, la 30 iulie 1683, confesorii şi îndrumătorii spirituali aveau să hotărască altfel, iar raporturile dintre ei aveau să sufere prefaceri profunde.

După trei ani de stabilitate, situaţia lui Francoise devenise dintr-odată teribil de nesigură: odată cu dispariţia reginei dispărea şi paravanul care-i permisese doamnei de Maintenon să ascundă relaţia atât cât era necesar pentru a salva aparenţele. Dar Ludovic al IV-lea era prea tânăr ca să renunţe să aibă alături de sine o femeie şi Francoise era prea credincioasă ca să susţină public rolul de concubină. „In timpul călătoriei la Fontainebleau, îndată după moartea reginei, îşi va aminti doamna de Caylus, care avea atunci zece ani, am văzut-o pe doamna de Maintenon într-o asemenea stare de nelinişte, încât mai târziu, gândindu-mă din nou la asta, am înţeles că era pricinuită de o mare incertitudine în legătură cu statutul, cu gândurile, cu temerile, cu speranţele ei... In cele din urmă, către sfârşitul şederii la castel, calmul a înlocuit agitaţia."

Intr-adevăr, tocmai în cursul acelei luni de august, Ludovic al XIV-lea luă hotărârea de a o lua în căsătorie pe marchiză, consultându-se în această privinţă cu miniştrii săi şi cu cele mai înalte autorităţi religioase. „Ah, Sire... cel mai mare şi mai glorios rege din lume căsătorindu-se cu văduva Scarron! Vreţi să vă dezonoraţi?", pare să fi exclamat Louvois aruncându-i-se la picioare, şi chiar foarte prudentul părinte La Chaise se declarase, probabil, împotriva unei alegeri care dăuna prestigiului monarhiei franceze. Soluţia propusă de Bossuet, de arhiepiscopul de Paris şi în cele din urmă de însuşi părintele La Chaise era aceea a unei „căsătorii de conştiinţă", fără urmări civile, menită să rămână secretă; aceasta a fost până la urmă opţiunea precumpănitoare. Pe temeiul a numeroase indicii, istoricii cred că ceremonia a avut loc realmente la Versailles, în octombrie sau noiembrie al aceluiaşi an, în prezenţa arhiepiscopului de Paris, a părintelui La Chaise şi a lui Bontemps, prim camerist al regelui.

Ultimul şi cel mai glorios capitol din viaţa lui Francoise d'Aubigne, care începea în acest fel neaşteptat, în pragul vârstei de patruzeci şi opt de ani, nu era totuşi vestitorul acelei fericiri în care putea să spere cu îndreptăţire. Noua ei condiţie o lipsea pe marchiză de libertatea pe care şi-o dorise toată viaţa, o făcea prizonieră într-o poziţie falsă, lăsând-o la cheremul nesfârşitului egoism al bărbatului pe care-l iubea, şi mai presus de orice, o silea la o metamorfoză care trăda idealul de honnetete

care-i călăuzise tinereţea şi căreia îi datora afirmarea.

Doamna de Maintenon se văzu aşadar victima unei logici perverse. Căsătoria de conştiinţă, cerută de autorităţile religioase ca gest reparator pentru un păcat comis mai înainte, era în totală contradicţie cu aşteptările ei sentimentale; totodată, caracterul secret al acesteia continua să facă din ea un obiect de scandal. Nici soţie, nici amantă declarată, marchiza de Maintenon apărea în ochii curţii şi ai întregii ţări drept o intrigantă periculoasă care-şi ascundea legătura vinovată înapoia unei măşti de cumsecădenie. Cea care ştiuse să-şi dobândească stima generală devenea în acest fel simbolul ipocriziei şi era atacată ca o falsă cucernică, o falsă honnete femme.

Cum să poată rezista atunci tentaţiei de a da ascultare confesorilor care îi repetau mereu că trebuie să se considere o umilă unealtă pe care Providenţa o alesese pentru a obţine mântuirea regelui? Nu era oare singurul mod de a-şi suporta deziluziile, de a reda coerenţă vieţii sale, de a-şi răscumpăra orgoliul, de a-şi propune un scop demn de cea mai înaltă ambiţie? Francoise reuşi să se convingă retrospectiv „că devenise amanta regelui pentru a-l salva de alte femei şi pentru a-i salva sufletul" . Şi se convinse de asemenea că se căsătorise cu regele „pentru a sluji mântuirii lui, fiind sigură că acesta era ţelul către care Dumnezeu îndreptase lucrurile, până la stadiul în care se aflau". Marchiza avea să încredinţeze mai târziu doamnelor de la Institutul

Regal de la Saint-Cyr, creat de ea, sarcina de a promova cu zel această legendă, la edificarea căreia avea să contribuie însuşi Racine. Acceptând invitaţia doamnei de Maintenon de a scrie pentru elevele colegiului o tragedie axată pe figura Estherei, scriitorul o interpela pe eroina biblică cu versuri în care era uşor de ghicit o aluzie la marchiză:

Que dis je? Votre vie, Esther, est-elle a vous?
N'est-elle pas a Dieu, dont vous l'avez recue?
Et qui sait, lorsqu'au trone ii conduisit vos pas,
Si pour sauver son peuple ii ne vous gardait pas?[15]

Ca să fie la înălţimea acestei misiuni salvatoare, trebuia însă să-şi câştige, cu orice preţ, o religiozitate ferventă şi integră. „Nu sunt o cucernică, îi scrie fratelui ei în iulie 1684, dar vreau să devin astfel şi sunt convinsă că acesta este izvorul oricărui bine, în prezent şi în viitor." In 1689, Francoise îl înlocuise pe abatele Gobelin, acum foarte bătrân, cu abatele Godet des Marais, un îndrumător spiritual şi mai intransigent şi, în căutarea ei neliniştită de plenitudine sufletească, se lăsă ispitită, la începutul anilor nouăzeci, sub influenţa lui Fenelon şi a doamnei Guyon, de aventura mistică a quietismului, riscând să fie copleşită de acesta.

[15] „Dar ce spun? Viaţa ta, Esther, îţi aparţine?
Nu-i a lui Dumnezeu, care ţi-a dat-o?
Şi cine ştie, când ţi-a călăuzit paşii spre tron
Dacă nu mântuirii poporului său te menise?" (în fr. în original)

Oricât de sinceră, angajarea religioasă a doamnei de Maintenon se preta la multe interpretări greşite, cu atât mai mult cu cât în materie de morală, marchiza era uneori dură şi autoritară, iar intransigenţa ei a făcut multe victime. Insă nu meritä, desigur, acuzaţia cea mai gravă, ce avea să apese statornic asupra memoriei sale: aceea de a-l fi determinat pe rege să revoce edictul de la Nantes. Pe plan politic, deşi supusă faţă de autoritatea regală, pragmatismul lui Francoise nu se potrivea cu intoleranţa; pe plan teologic, continua să creadă, aşa cum o învăţase doamna de Villette pe când era copilă, că mântuirea era o chestiune de credinţă şi nu de doctrină.

Spre deosebire de mulţi contemporani iluştri - de la oameni ai Bisericii, ca Bossuet şi Rance, la mari scriitori precum Racine şi La Bruyere - Francoise nu aplaudă hotărârea lui Ludovic al XlV-lea de a eradica prin violenţă erezia protestantă. Am putea căuta în zadar în corespondenţa ei o frază ca aceea scrisă de doamna de Sevigne vărului ei Bussy-Rabutin în vara lui 1685: „Aţi văzut cu siguranţă edictul prin care regele îl revocă pe cel de la Nantes... nicicând un suveran n-a făcut şi nu va face ceva atât de memorabil" . Cu ani în urmă, Francoise scria fratelui său Charles d'Aubigne, numit graţie ei guvernator de Amsfort, cuvinte care nu lasă nici un dubiu asupra convingerilor sale în materie de toleranţă religioasă: „ţi-i recomand pe catolici şi te rog să nu fii inuman cu hughenoţii: oamenii trebuie atraşi cu blândeţe;

însuşi Iisus ne-a fost exemplu în acest sens". Şi totuşi, în decembrie 1680, pentru că nu reuşise să-l determine pe domnul de Villette, hughenot convins, să-şi schimbe religia, Francoise, nu cu blândeţe, ci prin înşelătorie avea să-i ia sub autoritatea ei pe doi dintre fiii acestuia pentru a-i converti la catolicism şi a veghea asupra educaţiei lor. Aşa cum avea să explice ea însăşi vărului său, nu doar motivaţia religioasă o determinase să acţioneze („In ochii lui Dumnezeu, îi scria, sunetele copiilor voştri nu sunt mai valoroase decât altele, pe care le-aş fi putut converti mai uşor"), ci chiar prietenia pe care ea o nutrise totdeauna faţă de el.

Iniţiativa marchizei, aşa cum ea însăşi era gata să recunoască, nu asculta atât de o preocupare religioasă, cât de logica strict profană a intereselor de familie.

A putea conta pe o reţea de rude şi prieteni cu poziţii de prestigiu la curte, în administraţie şi în armată, era o exigenţă comună tuturor favoritelor, dar în cazul doamnei de Maintenon aceasta se potrivea perfect cu înclinaţia ei naturală de a-i ajuta, a-i educa şi a-i dirija pe oameni. In primul rând, trebuiau redate demnitatea şi prestigiul numelui de d'Aubigne, pe care tatăl ei îl târâse în noroi; îndată ce a fost posibil, marchiza îşi concentrase eforturile asupra singurului frate care-i rămăsese. Din păcate însă, Charles d'Aubigne era persoana cea mai puţin potrivită pentru a reda strălucire blazonului familial. Vanitos, profitor, cartofor, risipitor, era pentru sora lui, extrem de legată de

el, un izvor nesecat de griji şi neplăceri. Dar cel puţin era catolic şi marchiza reuşise să-i facă o carieră militară şi să-i procure slujba de guvernator de Coignac, după aceea de la Amsfort.

Cu preaiubiţii veri Villette lucrurile mergeau altfel. Inteligent, curajos, honnete homme, cu un fiu (primul născut) care, la numai doisprezece ani se acoperise de glorie luptând alături de el, Philippe avea toate calităţile pentru a se afirma: era însă hughenot şi, cu toate că soţia lui era catolică, nu avea nici o intenţie să se convertească; nici familiile în care intraseră prin căsătorie surorile lui, Anne şi Marie - Saint-Hermine şi Caumont d'Adde - nu se arătau mai înţelegătoare, întrucât ştia că nici unui protestant nu-i va mai fi îngăduit să-şi facă o carieră, frustrată în „dorinţa ei arzătoare" de a-l vedea pe Philippe „avansând" în Marină, unde se angajase, doamna de Maintenon se hotărî să asigure cel puţin viitorul copiilor lui, scoţându-i de sub tutela paternă. Băiatul, Philippe de Valois-Villette, conte de Mursay, avea să facă o strălucită carieră militară şi avea să moară în 1706, prizonier de război în timpul asediului oraşului To-rino. Fata - viitoare doamnă de Caylus - de numai şapte ani când venise la curte, avea în schimb să crească sub ochiul vigilent al mă-tuşii. Marchiza nu avea să „neglijeze nimic din ceea ce putea să contribuie la formarea intelectului ei şi la cultivarea ei spirituală", făcând din ea capodopera ei pedagogică. In memoriile sale, doamna de Caylus va evoca fără

ranchiună aparentă, dar cu o uşoară ironie, violenţa pe care trebuise s-o suporte. Desigur, în clipa când fusese încredinţată doamnei de Maintenon, plânsese cu disperare. „Dar în ziua următoare, va povesti ea, am găsit că mesa regală era atât de frumoasă, încât am consimţit să trec la catolicism cu condiţia să asist în fiecare zi la această slujbă şi să nu fiu niciodată bătută cu biciul." Chiar şi tatăl, în urma unei crize spirituale, avea să se convertească ulterior, dar conduita lui a continuat să dezamăgească speranţele verişoarei. „Ajuns la curte, îşi aminteşte cu mândrie doamna de Caylus, când regele, cu obişnuita-i bunătate, îi făcu onoarea să-i vorbească despre convertire, marchizul îi răspunse sec că era vorba despre singura împrejurare din viaţa lui în care nu avusese ca obiectiv să-l mulţumească pe Majestatea Sa."

Aroganţa cu care doamna de Maintenon îşi luase dreptul de a tutela viitorul alor săi mergea în acelaşi sens cu docilitatea cu care consimţea la persecuţiile împotriva hughenoţilor. In ciuda milei pe care aceştia i-o stârneau, n~ar fi spus niciodată un singur cuvânt în apărarea lor: ştia că destinul lor era pecetluit, iar trecutul ei era prea jenant pentru a-i permite să se expună acuzaţiei de a nu-şi fi renegat originile protestante. De altfel, morala „onestităţii" nu consta chiar în a se conforma, cel puţin aparent, uzanţelor, religiei, sistemului de guvernare ale ţării în care trăia? Desigur, odată devenită soţie morganatică a Regelui Soare, situaţia doamnei de Maintenon se schimbase radical, dar însemna

asta, în mod necesar, că ea era în măsură să influenţeze deciziile soţului ei? Detractorii ei, începând cu implacabilul Saint-Simon, nu au dubii în această privinţă. Pentru ei, la văduva Scarron orice lucru, inclusiv devoţiunea, trebuia să servească unei ambiţii nemăsurate de a guverna: „Aceasta a fost raţiunea ei de a fi; tot restul i-a fost sacrificat fără rezerve".

In realitate, Ludovic al XlV-lea îşi iubea prea mult autoritatea pentru a o împărţi cu altcineva, cu atât mai puţin cu o exponentă a sexului frumos. In lunga sa domnie n-ar fi revocat cu nici un preţ cele două măsuri care, la moartea lui Mazarin, însoţiseră instalarea lui la putere: eliminarea figurii primului ministru şi scoaterea reginei mame din Consiliu. Locul pe care femeile îl ocupaseră mereu în viaţa lui nu avea să depăşească niciodată hotarele sferei afective, sentimentale, erotice şi de fiecare dată el fusese acela care decisese limitele de libertate de care acestea puteau dispune. Lucrurile se petrecuseră la fel şi în cazul doamnei de Maintenon. Rânduiala pe care Ludovic o stabilise în relaţiile lor era perfect consonantă cu exigenţele lui, nu şi cu ale ei: căsătoria secretă îl scutea de orice gest de recunoaştere formală, o lipsea pe soţia lui de orice garanţie şi o făcea să depindă exclusiv de bunăvoinţa lui, ca orice amantă. Dacă ar fi vrut, n-ar fi avut nici o problemă să se descotorosească de ea.

Intr-o asemenea stare de subordonare şi de veşnică incertitudine, singura ambiţie permisă lui Francoise era aceea de a trăi în umbra soţului

ei, încercând să ţină treză în sufletul lui afecţiunea şi stima din care se născuse prietenia lor. Vreme de treizeci şi cinci de ani, Ludovic al XlV-lea avea să-şi primească miniştrii în camera doamnei de Maintenon, hotărând destinele regatului dinaintea unei mese, pe o latură a căminului, în vreme ce ea stătea în faţa lui, de cealaltă parte a mesei, şi citea, scria, broda, abţinându-se în mod riguros de a interveni. Frangoise, care ura violenţa şi războiul şi suferea pentru suferinţele impuse oamenilor sărmani, nu avea nici o altă opţiune decât să tacă.

Chiar şi profundul devotament pe care-l nutrea pentru familia regală era pentru ea o sursă de permanente neplăceri: Ludovic al XlV-lea îi încredinţase sarcina de a supraveghea numerosul lui trib de descendenţi, legitimi sau nu, însă aceştia erau adesea insubordonaţi sau, încă şi mai rău, nepotriviţi cu însărcinările care-i aşteptau. Dar încercarea cea mai grea avea să fie lungul şir de decese care au lovit familia regală: în răstimpul a doi ani (1711-1712) au dispărut aproape toţi descendenţii legitimi ai Regelui Soare. In 1715, la succesiune avea să rămână un singur strănepot, în vârstă de abia cinci ani.

E greu de imaginat, desigur, că pe întreaga durată a acestei lungi simbioze doar Ludovic al XlV-lea influenţase comportamentul soţiei lui. In ultima parte a domniei (anii teribili ai dezastruosului război spaniol) ea era mereu consultată asupra deciziilor politice şi asociată la putere, aşa cum arată corespondenţa ei

diplomatică cu doamna des Ursins, eminenţa cenuşie a regelui Spaniei, Filip al V-lea. In măsura în care îi era de folos şi îi slujea interesele, Francoise nu putea să nu-l influenţeze din punct de vedere psihologic şi moral pe consortul ei regal, dar în această alchimie conjugală el era, în ultimă instanţă, cel care opera transformarea, deoarece numai el decidea şi comanda.

Singurul loc unde doamna de Maintenon se bucura de o poziţie absolut legitimă era Institutul Regal Saint-Louis de la Saint-Cyr. Inaugurat în 1686, colegiul care-i datora existenţa şi funcţionarea, realizat într-un timp foarte scurt şi cu mare risipă de mijloace, constituia unicul omagiu oficial pe care i-l adusese Ludovic al XlV-lea, „singurul semn vizibil al acelui angajament reciproc contractat în secret". Ideea de a se ocupa de educaţia şi de zestrea a două sute cincizeci de fete din familii nobile sărace se copsese probabil în mintea ei plecând de la propria experienţă: şi ea aparţinea unei familii din aristocraţia decăzută şi îşi dăduse seama de importanţa pe care educaţia şi felul de a se comporta în lume puteau s-o aibă în viaţa unei fete lipsite de mijloace materiale. In afară de asta, în anii în care fusese guvernanta bastarzilor regali, îşi descoperise o autentică vocaţie pedagogică.

Saint-Cyr era prima instituţie de stat menită să se ocupe sistematic de educaţia fetelor de familie, din copilărie până la vârsta adultă. Cu o intuiţie genială, inspirându-se din ideile pe care

Fenelon avea să le expună peste puţină vreme în tratatul *De l'education desfilles* (1687), doamna de Maintenon fixă, până în ultimele detalii, un model pedagogic de avangardă menit unui lung succes. Le-a ales personal pe educatoare - treizeci şi şase de doamne laice, ajutate de douăzeci şi patru de asistente; a împărţit elevele pe grupe de vârstă în patru clase deosebite între ele prin tot atâtea culori - roşu, verde, galben, albastru; a decis asupra organizării timpului, materiilor celor mai importante, lecturilor, distracţiilor. Marchiza nu voia să le supună pe eleve rigorilor vieţii mănăstireşti şi dorea ca ele să-şi păstreze spontaneitatea şi bucuria de a trăi. Redacta personal, pentru învăţătoare şi eleve, scrisori, dialoguri, precepte prin care îşi ilustra ideile despre religie, morală, familie, căsătorie şi despre rolul femeii în viaţa socială. Dacă deprinderea bunelor maniere, graţia, eleganţa ţinutei, perfecţiunea vorbirii erau cerinţe obligatorii ale condiţiei lor sociale, ceea ce conta cu adevărat era de a căpăta forţa, credinţa, caritatea necesare pentru a înfrunta, cu stoicism creştin şi în deplină bucurie sufletească, un viitor de supunere şi de sacrificiu.

Cu blândeţe, cu o evidentă participare afectivă şi cu o implacabilă fermitate, doamna de Maintenon le pregătea pe eleve pentru îndatoririle grele care le aşteptau dincolo de porţile colegiului.

Utopie a unei vieţi perfecte prin care să poată combate corupţia lumii, Saint-Cyr era de asemenea pentru regina secretă un antidot la

otrăvurile vieţii de curte, deoarece, aşa cum constata ea însăşi, „Când te bucuri de favorurile regale, nu mai ai prieteni: locul pe care îl ocupi devine obiect de invidie şi toţi vor să profite de el; nu mai exista nici umbră de sociabilitate, de libertate, de simplitate; totul devine viclenie, calcul, amabilitate forţată, adulare nemăsurată şi duritate de fond".

Tocmai la Saint-Cyr, doamna de Maintenon avea să-şi sfârşească zilele după dispariţia lui Ludovic al XlV-lea. In seara de 30 august 1715, Francoise părăsi Versailles-ul înainte ca suveranul să-şi dea sufletul, întrucât căsătoria sa nu fusese oficializată, nimic n-ar mai fi putut justifica prezenţa ei la curte după moartea regelui şi ea, ştiind bine că regentul desemnat, Filip de Orleans, o detesta, nu voia să-şi ia riscul de a fi supusă tratamentului umilitor rezervat, în situaţii asemănătoare, favoritelor.

Regele Soare îşi luase rămas bun de la viaţă printr-o moarte exemplară, care constrânsese la admiraţie chiar şi pe cei mai mari duşmani ai lui. Niciodată Versailles-ul nu asistase la un spectacol atât de exemplar: în timp ce cangrena îi devora picioarele, bătrânul despot dădea dispoziţii amănunţite cu privire la funeraliile lui şi îşi lua adio de la micul strănepot menit să-i urmeze, de la principii recunoscuţi şi de la întreaga curte, adresând fiecăruia fraze nobile şi solemne în care demnitatea şi curajul monarhului se îmbinau cu credinţa sinceră a creştinului.

Doamnei de Maintenon îi ceru iertare, plângând, cum avea să povestească ea însăşi, „pentru a nu fi trăit în destulă armonie" cu ea. Se gândea, poate, „la situaţia falsă, intolerabilă, în care o ţinuse prizonieră", căsătorindu-se cu ea fără a o recunoaşte de soţie şi impunându-i să joace în faţa curţii un rol jenant şi ambiguu? Sigur, Francoise rezistase alături de el mai mult decât celelalte femei pe care le iubise şi era singura căreia simţise vreodată nevoia de a-i cere iertare.

Doamna de Maintenon avea să petreacă la Saint-Cyr cei trei ani şi jumătate care-i mai rămâneau de trăit. Atmosfera din colegiu era mult diferită de cea a primilor ani, când floarea curţii venea să le admire pe elevele care, sub îndrumarea lui Racine, interpretau Esther şi Athalie, piese scrise special pentru ele, cu sensibilitatea şi graţia celor mai bune actriţe. Aflată în culmea gloriei în şcolile iezuite, folosirea pedagogică a teatrului era o metodă amplu experimentată, dar succesul spectacolelor şi suflul de mondenitate care îi urmase generase contradicţii violente între educatoare, încurajând vanitatea şi insubordonarea elevelor, provocând nemulţumirea oamenilor Bisericii şi criticile partidei evlavioşilor. Sub influenţa noului ei confesor, Godeţ de Marais, doamna de Maintenon îşi luă măsuri de apărare şi, în 1692, procedă la reformarea colegiului. In ciuda rezistenţei lui Ludovic al XIV-lea, educatoarele laice au fost înlocuite cu altele religioase, disciplina a devenit mai rigidă şi instrucţia se

concentra asupra religiei, moralei şi economiei casnice.

Viaţa din colegiu - izolare, tăcere, orare, alimentaţie şi îmbrăcăminte spartane - nu se mai deosebea acum de aceea din cele mai austere mănăstiri. Sentimentul tragic al existenţei, care o domina acum pe doamna de Mainterion, se răsfrângea asupra felului în care erau tratate elevele de la Saint-Cyr: ea le îndemna pe învăţătoare să le educe cu asprime, cu convingerea că acest lucru va contribui la fericirea lor. Fetele acelea, adolescentele în care se regăsea pe sine şi pe care voise să le smulgă unui destin de mizerie şi umilinţe, erau acum sacrificate pentru a-şi face iertate propriile păcate de vanitate, de orgoliu, de ambiţie care o duseseră atât de sus şi de care avea să răspundă curând în faţa lui Dumnezeu.

Şi totuşi, deşi despuiat de graţiile mondene şi învăluit în austeritate şi modestie, colegiul de la Saint-Cyr a trasat calea care avea să ducă, în cursul celor două secole care urmară, la emanciparea femeilor. Aşa cum se temea ilustrul ei strămoş Agrippa d'Aubigne, o femeie instruită nu putea, în cele din urmă, să nu se revolte împotriva subordonării conjugale.

Basmul cu fetiţa care păzea curcanii devenită regină nu fusese oare cu putinţă tocmai pentru că, având drept călăuză experienţa, eroina poveştii intrase în posesia unei cunoaşteri lumeşti care îi permisese să înfrunte cu succes încercările vieţii? întemeind colegiul Saint-Cyr, doamna de Maintenon înfăptuia un gest

inaugural, întrucât punea bazele instrucţiei feminine moderne şi, în ciuda tuturor scrupulelor sale, transmitea generaţiilor viitoare o promisiune de libertate.

Maria Leszczyriska - Regina poloneză

„Duminică 27 mai, după prânz, regele a anunţat căsătoria sa cu alteţa regală a Poloniei, Maria Leszczyriska, fiica regelui Stanislav. Această căsătorie uimeşte pe toată lumea, deoarece în realitate nu se potriveşte de nici un fel cu regele Franţei", nota în jurnalul său avocatul parizian Edmond-Jean-Frangois Bărbier, dând glas nemulţumirii din ţară. Probabil însuşi viitorul soţ nutrea această convingere, dar, prea tânăr pentru a-şi impune voinţa, învăţase, de la vârsta cea mai fragedă, să nu lase să i se ghicească gândurile. Nu-i ceruse oare doamna de Maintenon guvernantei lui încă înainte de dispariţia Regelui Soare şi pentru a-l pregăti pentru viitoarea meserie de rege, să „îl obişnuiască puţin câte puţin cu discreţia"? In mai 1725 Ludovic nu avea decât cincisprezece ani şi cel care hotăra în locul lui era vărul său, ducele de Bourbon, fiul prinţului de Conde, care la moartea lui Filip de Orleans luase în mâini frâiele guvernării. Iniţiativa, dictată de preocuparea de a-l pune pe Ludovic al XV-lea în condiţia de a avea în cel mai scurt timp moştenitori, era mai mult decât justificată, deoarece seria de dispariţii făcuse din strănepotul lui Ludovic al XlV-lea singurul descendent legitim încă în viaţă al familiei regale franceze. Iar gândul că, în cazul dispariţiei tânărului rege, coroana ar fi trecut în mâinile familiei Orleans, rivala principilor de Conde, nu-i putea fi străin lui Monsieur le Duc

care, după ce zădărnicise proiectul căsătoriei cu infanta spaniolă, o copilă de şapte ani, încă departe de a putea fi mamă, trecuse în revistă pe toate prinţesele europene în stare să-i ia locul. Şi pentru că raţiunile de vârstă, de confesiune religioasă, de oportunitate politică nu permiteau să fie luate în consideraţie variantele mai prestigioase, alegerea căzuse asupra Mariei Leszczyriska. Familia Leszczyriski nu aparţinea nici măcar marii aristocraţii, n-avea nici un ban şi avea la activ doar un capital de împrejurări nefericite, înfruntate cu demnitate şi curaj: tatăl Mariei, Stanislav I, ales rege de către Dietă în 1705, avea să domnească asupra Poloniei doar patru ani; detronat în 1709 de August al II-lea, elector de Saxonia, trăia de şaisprezece ani în exil, la Wissemburg, la câţiva kilometri de Strasbourg.

Primul care a fost uluit de cererea franceză a fost chiar Stanislav care, imediat după ce a primit vestea, a năvălit în camera unde soţia şi fiica lui se îndeletniceau cu broderia, strigând: „Fata mea, să cădem în genunchi şi să-i mulţumim lui Dumnezeu!" „Ce se întâmplă, tată, oare te recheamă pe tron?" „Cerul ne dăruieşte mult mai mult: eşti regina Franţei!"

Maria avea cu şase ani şi jumătate mai mult decât Ludovic şi, în ciuda faptului că nu putea fi numită frumoasă, avea un aspect plăcut, înfăţişarea ei era graţioasă, faţa, cu trăsături bine marcate, avea luminozitatea fetelor slave şi totul în ea revela o natură blândă şi amabilă. Era într-adevăr înzestrată cu o mare bunătate şi cu o

religiozitate profundă, care-i permiseseră să înfrunte cu o resemnare senină nenorocirile abătute asupra familiei sale. Inteligentă şi sensibilă, Maria vorbea mai multe limbi, se ocupa cu muzica şi lecturile şi primise de la tatăl ei, care o iubea cu tandreţe, o educaţie destul de bună.

Entuziasmul cu care Maria acceptase extraordinara cerere în căsătorie era dictat înainte de toate de bucuria de a-şi putea consola părinţii pentru pierderea tronului. Lipsită de ambiţie, se abandonase cu toată încrederea în voia Providenţei, deja plină de recunoştinţă şi de dragoste pentru tânărul rege care-i făcuse cinstea să o ceară de soţie. Era la curent, desigur, cu dificultăţile care o aşteptau şi fusese informată despre caracterul închis şi bănuitor al lui Ludovic; plecase totuşi de la Strasbourg, unde nunta fusese celebrată prin procură, însufleţită de un mare optimism şi de încredere în învăţăturile tatălui ei.

Dar entuziasmul ei nu părea să găsească ecou în ţara căreia îi devenise regină. „Această căsătorie, insista Bărbier, nu place nimănui. Toţi sunt curioşi să vadă ce primire îi va face regele, care e rece, care e încă un copil şi nu arată nici un interes pentru femei, cu atât mai mult cu cât ea nu e frumoasă, nici măcar drăguţă, şi e timidă. Ne putem întreba dacă această căsătorie va fi sau nu consumată." Prima întâlnire dintre cei doi soţi avu loc la 4 septembrie, nu departe de Fontainebleau şi, în ciuda previziunilor, avu loc în condiţiile cele mai bune. „Când coborî din

trăsură, regina încercă să îngenuncheze, dar regele, care era jos, nu-i lăsă timp, o ridică şi o sărută pe amândoi obrajii cu o violciune pe care n-o mai arătase până atunci"; apoi, luând loc în trăsura Mariei, se întreţinu cordial cu aceasta. In ziua următoare, după cina care urmase căsătoriei, „soţul aşteptă cu nerăbdare ca regina să se culce şi, după ce se dezbrăcă, se strecură lângă ea în pat cu o impetuozitate extraordinară. Au rămas împreună de miercuri seara de la unsprezece până în ziua următoare la zece dimineaţa". Natura îşi urmase cursul în chip fericit şi timidul adolescent care nu ştia nimic despre femei îi dăduse soţiei sale, în acea primă noapte de nuntă, aşa cum ducele de Bour-bon se grăbea să-i comunice lui Stanislav, „şapte dovezi ale afecţiunii sale". Nu-i rămânea lui Bărbier decât să reflecteze „asupra nemăsuratului noroc al acestei prinţese care, pe parcursul a şase luni trece de la cea mai tristă şi nenorocită la cea mai minunată condiţie. Ea urcă, împotriva oricărei probabilităţi, pe cel mai important tron din lume, primeşte drept soţ pe prinţul cel mai frumos şi mai atletic de la curte şi mai are şi norocul să-i placă".

De patruzeci şi doi de ani Versailles aştepta o nouă regină şi Maria, deşi însufleţită de cel mai mare zel şi dotată cu o deosebită demnitate firească şi cu un simţ instinctiv al reprezentării, se măsura cu dificila sarcină care o aştepta fără a avea nici cea mai vagă idee despre nesfârşita gamă de nuanţe din care era ţesută viaţa de curte şi despre conflictele ascunse care colcăiau

sub eleganta ei aparenţă. Ar fi avut nevoie de cineva s-o sfătuiască, dar soţul ei era încă prea tânăr şi lipsit de experienţă pentru a o face şi nu mai exista nici o regină mamă sau un alt exponent cu autoritate al familiei regale care să fi fost în stare să-i îndrume primii paşi. In schimb, regina găsea toate caracteristicile negative ale unei soacre reunite în persoana cardinalului Fleury, bătrânul preceptor al soţului ei care, autoritar, ambiţios, intransigent în materie de morală şi de religie, dar înzestrat cu o remarcabilă inteligenţă politică, era extrem de preocupat să-şi păstreze influenţa asupra regelui şi nu înţelegea să o împartă cu nimeni.

Singura posibilitate pe care Maria ar fi avut-o de a-i intra în voie era să-i dea ascultare orbeşte, însă tânăra femeie era, la rândul ei, preocupată să-şi apere propria intimitate conjugală şi arăta că nu aprecia amestecul cardinalului în această privinţă. Lucru încă şi mai grav, regina nu ascundea gratitudinea pe care o încerca pentru cei mai răi duşmani ai lui Fleury, ducele de Bourbon şi amanta acestuia, frumoasa şi intriganta doamnă de Prie, căreia îi era îndatorată pentru acea prestigioasă căsătorie. Tocmai recunoştinţa pentru cei doi avea s-o determine să facă, după numai patru luni de la nuntă, primul pas greşit. In încercarea de a scăpa de prezenţa incomodă a lui Fleury, care-şi urmărea ca o umbră pupilul regal, chiar şi în reuniunile de Consiliu, domnul Duce îi ceruse Mariei să-i mijlocească o întrevedere privată cu regele: iar ea, în ciuda recomandării exprese

primite de la Stanislav de a se abţine riguros de la orice amestec în politică, nu îndrăznise să-i refuze ajutorul cerut.

Astfel, invitat de soţie în apartamentele ei, Ludovic al XV-lea se trezise în faţa primului ministru, care îi citise un adevărat act de acuzare împotriva cardinalului. Regele rămăsese impasibil şi nu scosese nici o vorbă; apoi, când vărul lui îi ceruse părerea, refuzase să răspundă. Atunci, neştiind ce să facă, ducele îl întrebase dacă avusese ghinionul să-i displacă, primind ca răspuns doar un da foarte sec. După care, nemaiadăugând nimic, suveranul plecase, fără să-i arunce nici măcar o privire soţiei sale. Fatal pentru domnul Duce - care la puţină vreme după aceea avea să primească un ordin de exil, fiind înlocuit de Fleury în funcţia de prim-ministru -, episodul avea să aibă consecinţe dezastruoase şi pentru regină. Timid şi nesigur pe sine, tânărul rege detesta conflictele şi discuţiile care îl obligau să ia neîntârziat poziţie şi trebui să constate că tocmai soţia lui abuzase de încrederea lui atrăgându-l într-o capcană: avea să-i poarte pică multă vreme pentru aceasta şi nu avea să se mai abandoneze niciodată unei relaţii de confidenţialitate cu ea. Mai mult încă, îi porunci, printr-un bilet umilitor în pur stil Ludovic al XIII-lea, să se supună riguros ordinelor preceptorului său: „Vă rog, doamnă, şi dacă e nevoie vă poruncesc să faceţi tot ceea ce cardinalul vă va comunica din partea mea, ca şi cum v-aş fi poruncit-o eu însumi. Ludovic". La rându-i, Fleury nu-i iertă Mariei că plecase

urechea la rugăminţile rivalului lui şi nu arătă nici o indulgenţă faţă de ea, interpunându-se sistematic între ea şi rege.

In anii următori, regina descoperi că acel preafrumos soţ adolescent, pentru care încercase din impuls o pasiune autentică, nu era numai timid şi rezervat, dar şi distant, alunecos şi, la nevoie, neiertător. Din acel moment, raporturile cu el aveau să fie umbrite de frica de neînvins pe care soţul i-o provoca şi care îi înăbuşea şi cele mai atrăgătoare calităţi - spontaneitatea şi naturaleţea, înfrângerea ei, din păcate, era una definitivă: avusese câteva luni la dispoziţie pentru a găsi calea prin care să ajungă la inima soţului ei şi ratase încercarea.

Nu era desigur uşor de depăşit zidul de impenetrabilitate înapoia căruia Ludovic al XV-lea învăţase să-şi ascundă solitudinea afectivă. Foarte devreme, moartea făcuse vid în jurul lui. Se născuse la 15 februarie 1710 şi părinţii lui, ducele de Borgogne şi Maria Adelaide de Savoia, dispăruseră împreună cu ceilalţi doi copii ai lor, răpuşi de o formă virulentă de pojar, când Ludovic avea doar doi ani, lăsându-l singur şi fără amintiri. „Am avut nenorocul de a nu şti ce înseamnă să-ţi pierzi mama", avea să scrie el mult timp după aceea, destăinuindu-şi rana incurabilă. La cinci ani avea să cunoască dureroasa experienţă a despărţirii de străbunic. Regele Soare îl iubise cu duioşie pe acel strănepot care întrupa ultima speranţă a dinastiei, iar pentru copil trauma dispariţiei patriarhului ce reprezentase pentru el toată

familia lui fusese amplificată de faptul că trebuise să-i urmeze ca suveran. „Micuţul meu, fuseseră ultimele cuvinte ale străbunicului pe care şi le amintea, ai să fii cel mai mare rege din lume." Pe deasupra, Ludovic trebuise să se smulgă din braţele guvernantei sale, doamna de Ventadour, care-i fusese ca o mamă, pentru a intra într-o lume exclusiv masculină. Şi se naşte întrebarea dacă, „ştiind că-şi datora coroana numai unei imprevizibile succesiuni de morţi, Ludovic al XV-lea nu era câteodată înclinat în mod inconştient să-şi perceapă regalitatea ca pe o nenorocire personală". Poate, aşa cum a scris Roberto Calasso, „era ca şi cum existenţa lui s-ar fi desfăşurat înainte ca el să fi trăit".

Rege la cinci ani, orfanul singuratic se găsise dintr-odată prizonier într-un labirint de contradicţii. Pe de o parte era adulat, i se cultiva conştiinţa superiorităţii, era respectat, era obişnuit să prezideze ceremonii publice şi să trăiască de ca şi cum s-ar fi aflat în permanenţă pe o scenă. Pe de altă parte, era tratat cu o extremă severitate, hotărârile care-l priveau corespundeau, adesea, mai degrabă decât interesului său, logicii ambiţiilor altcuiva, iar el se vedea constrâns la o obedienţă intolerabilă pentru orgoliul lui. Credincios îndatoririlor sale, micul rege încerca să-şi dea curaj, dar când povara realităţii devenea insuportabilă, se închidea într-un mutism obstinat sau se cufunda în melancolie, provocînd panică în jurul său. Lucrurile se schimbaseră când, în pragul adolescenţei, regentul iniţiase educaţia lui

politică, arătându-i o mare consideraţie şi pregătindu-l cu tact şi răbdare pentru viitoarele lui obligaţii de guvernare. De altfel, Filip de Orleans nu făcea nici un secret din aceea că-l prefera pe nepot propriului său fiu. Dar moartea îl lovi încă o dată pe Ludovic lipsindu-l de un unchi pentru care avea stimă şi afecţiune „şi în care îşi recunoştea călăuza care-l ajutase să se nască definitiv pentru sine". Ii rămânea bătrânul său preceptor, cardinalul Fleury, de care nu se putu dispensa. Insă spre deosebire de Filip de Orleans, cardinalul făcea totul ca elevul lui să nu înveţe să zboare cu propriile-i aripi. Abia spre moartea lui, Ludovic al XV-lea se decise să ia puterea în propriile-i mâini, renunţând să se servească de un prim-ministru, dar simţindu-şi mereu responsabilităţile ca pe tot atâtea poveri. Ludovic al XV-lea nu-şi identifica, precum Regele Soare, condiţia de om cu cea de suveran şi, încă de copil, cum observa doamna de Ventadour, „simţea o uşurare că nu trebuia să fie rege". Aceasta nu însemna că Ludovic al XV-lea nu avea o inteligenţă ieşită din comun - „cel mai inteligent dintre Bourboni, alături de Henric al IV-lea" - şi o memorie uluitoare. Un program intens de studiu îi procurase de altfel o cultură excepţională pentru un suveran. Preferinţele lui Ludovic mergeau către geografie, ştiinţe şi medicină, ale căror progrese le urmărea cu pasiune. Dar capacitatea lui de analiză şi multiplele lui cunoştinţe contribuiau la a accentua sciziunea ce caracteriza întregul său fel de a fi. Luciditatea, care-l făcea să ia în seamă,

înainte de avantaje, riscurile şi necunoscutele proprii oricărei acţiuni politice, se adăuga unei nesiguranţe congenitale, cu efect paralizant; în acelaşi timp, fidelitatea faţă de absolutismul monarhic şi dorinţa de a rămâne credincios exemplului lui Ludovic al XIV-lea, pentru care avea un adevărat cult, erau în totală contradicţie cu cultura şi cu înţelegerea lui profundă pentru lumea modernă. In loc să fie un stimulent pentru a trăi în armonie cu timpul său, interesele lui intelectuale însemnau o evadare din meseria de suveran. Dar evadarea prin excelenţă, singura pasiune la care n-ar fi putut renunţa niciodată şi pe care suveranul şi-o manifestase încă din fragedă tinereţe, era vânătoarea. Cunoştea toate secretele artei cinegetice şi de două sau trei ori pe săptămână, liber în sfârşit să-şi manifeste exuberanţa fizică, îşi istovea oamenii, caii şi câinii urmărind vânatul până în străfundul pădurilor regale.

Fugind de el însuşi, Ludovic fugea totodată şi de cei din jur. In afară de ceremoniile oficiale, unde, la adăpostul etichetei, îşi îndeplinea scrupulos şi cu competenţă toate obligaţiile, suveranul evita, cât mai mult posibil, să se expună în public, să aibă de-a face cu persoane necunoscute, să fie silit să răspundă la plângeri şi cereri. Prefera să rămână în singurătatea camerei de lucru, să-şi formuleze instrucţiunile în scris şi să-i lase pe miniştri să vorbească.

Aceeaşi timiditate ce definea comportamentul lui Ludovic al XV-lea în toate împrejurările vieţii publice caracteriza şi raporturile lui cu sexul

frumos. Şi în acest domeniu tânărul rege se zbătea într-un ghem de contradicţii. In copilăria lui, cu excepţia guvernantei, nu existaseră prezenţe feminine. Femeile reprezentau pentru el un arhipelag necunoscut, din care moartea mamei îl alungase şi în care avea să se reîntoarcă abia la vârsta maturităţii virile, şi nu sub semnul dragostei filiale, ci al erotismului. Totul concura însă pentru a face ca această explorare să fie dificilă, periculoasă şi vinovată. Nimeni nu-i dăduse niciodată nici măcar un rudiment de informaţie despre viaţa sexuală. La unsprezece ani, la pubertate, Ludovic se crezuse „bolnav" şi-şi mărturisise îngrijorarea unuia dintre servitori, care îl liniştise spunându-i că „acea boală era un semn de sănătate" . Fanteziile lui în legătură cu femeile apăreau din interdicţiile religioase, din teama, foarte puternică la el, de păcat şi din apariţia unei exigenţe fiziologice care la bărbaţii din neamul lui tindea spre excese. Unica măsură luată de cardinal pentru ca, în aşteptarea căsătoriei, Ludovic să nu se orienteze către pajii săi, fusese aceea de a pune să fie atârnate pe pereţii unui culoar pe unde regele trecea adesea desene erotice care nu lăsau loc nici unei confuzii între sexe.

Cât despre iubirea de care povesteau poeţii şi romancierii şi care constituia subiectul splendidelor scene ilustrate pe tavane şi tapiserii, în tablouri şi pe mobilierul superbelor lui palate, Ludovic ştia desigur că aceasta era una dintre marile plăceri ale vieţii şi că se afla în

centrul preocupărilor atâtor tinere, frumoase, prea-elegante doamne care îi împodobeau curtea şi bănuia, probabil, şi că cele mai dezinvolte şi întreprinzătoare dintre ele ar fi fost fericite să-l implice în acest joc - dar numai ideea de a vorbi cu ele îi provoca panică. Şi-apoi, la ce i-ar fi servit să ştie mai mult în materie de sentimente, având în vedere că, deşi era stăpân pe viaţa altora, nu era totodată stăpân şi pe propria-i viaţă şi că nu el avea să decidă pe cine avea să ia de soţie?

Cu Maria Leszczyriska, Ludovic îşi începuse călătoria spre insula Cythera fără să trebuiască să ia nici cea mai mică iniţiativă, urmărind doar calea trasată timp de secole pentru soţii regali. Iniţierea lui sexuală se petrecuse cu binecuvântarea Bisericii şi plăcerea pe care i-o provocase coincidea cu exigenţa de a procrea cât mai repede. Simţindu-se în sfârşit adult, pusese să i se taie părul şi adoptase peruca, iar rutina conjugală făcea parte din viaţa lui. O parte destul de însemnată, judecând după numărul de naşteri: între august 1727 şi iulie 1737, Maria adusese pe lume opt fete şi doi băieţi. La douăzeci de ani, Ludovic era deja tatăl a cinci copii şi la treizeci şi unu era bunic. Orfanul se transformase repede într-un patriarh modern, afectuos şi tolerant, însă, în ciuda acestui fapt, căsătoria nu reuşise în nici un fel nici să vindece singurătatea lui afectivă, nici să împlinească exigenţele lui erotice. Religioasă şi pudică, Maria făcea faţă îndatoririlor ei de soţie, dar prefera să urmeze instrucţiunile confesorilor ei decât să-i

satisfacă dorinţele tânărului ei soţ. Pe de altă parte, lăsând de o parte exigenţele sexuale, Ludovic căpătase curând pentru prolifica lui soţie poloneză un profund dezinteres, şi aceasta şi pentru faptul că biata Maria reprezenta pentru orgoliul lui o rană mereu deschisă.

Ludovic pricepuse repede ceea ce era limpede pentru toţi, şi anume că pe plan dinastic alegerea Mariei constituia pentru el o umilitoare mezalianţă. In afară de asta, cu toate virtuţile ei de necontestat, soţia nu-i era de nici un ajutor. Prea bună, prea timidă, prea influenţabilă, prea evlavioasă, Mariei îi lipsea o personalitate destul de puternică pentru a se putea impune unei curţi sofisticate şi dificile, cum era cea de la Versailles. „Regina, scria marchizul de Argenson, nu cunoaşte arta de a-şi atrage persoanele din propria-i curte; ea nu este nici detestată, nici iubită; atrage printr-o oarecare amabilitate, respinge făcând din prietenia ei ceva prea banal. Inimii ei îi lipseşte subtilitatea." Din aceleaşi motive, Maria îşi plictisea şi soţul, şi chiar fertilitatea ei contribuia, paradoxal, la a o îndepărta de el. Deşi îi consolidau poziţia de regină, naşterile apropiate între ele ştergeau treptat orice urmă din prospeţimea ei tinerească, transformând-o prea devreme într-o matroană şi făcând mereu mai evidentă diferenţa de vârstă faţă de soţul ei. Fiind mai tot timpul însărcinată, Maria nu putea să-l urmeze pe Ludovic la vânătoare, la baluri şi la permanentele deplasări ale curţii de la o reşedinţă la alta, şi chiar patul conjugal, care rămânea principalul lor loc de

întâlnire, devenea adesea impracticabil pentru suveran: potrivit indicaţiilor medicinii din acea vreme, fiecare sarcină comporta pentru soţi o abstinenţă forţată de şase luni (trei înainte şi trei după naştere). Dacă trebuie să credem în celebra lui lamentaţie - „Mereu în pat, mereu însărcinată, mereu gata să nască!" -, pentru regină acest regim însemna probabil o uşurare, dar o lipsea totuşi de singura raţiune pe care o avea regele de a se interesa de ea.

Cu toate acestea, Ludovic rămase credincios soţiei sale timp de şapte lungi ani: frica de blamul cardinalului Fleury, teama de păcat, puterea obişnuinţei, stângăcia lui faţă de femei îi dominaseră nevoia de evadare. Apoi, în 1733, neliniştea, senzaţia de a-şi fi risipit anii tinereţii ignorându-le toate emoţiile, chemarea plăcerii şi în primul rând hotărârea doamnei de Mailly îl determinară să îndrăznească. In ciuda ezitărilor, a remuşcărilor şi a căinţelor, nu i-ar mai fi fost cu putinţă să dea înapoi. In speranţa de a mai face un copil de parte bărbătească, care să stea alături de Delfin - al doilea născut murise la numai trei ani -, Ludovic avea să continue să viziteze patul conjugal, dar sosirea altor trei fetiţe îi epuiza simţul datoriei. Când, la 15 iulie 1737, i se spuse că i se născuse o altă fată şi fu întrebat ce nume voia să-i dea, regele răspunse: „Madame la Derniere" (Doamna Ultima). O butadă care nu lăsa să se întrevadă nimic bun pentru regină.

Informată despre infidelităţile soţului, Maria fu disperată, luptase, plânsese, se rugase şi în cele

din urmă se resemnase. Nu îi fusese uşor, pentru că făcuse greşeala de a-şi iubi nebuneşte soţul şi avusese naivitatea de a se crede iubită de el. Mai înţelepte decât ea, reginele care o precedaseră pe tronul Franţei îi arătau comportamentul de urmat: şi totuşi, acel soţ egoist şi indiferent îi rezervase un tratament mai bun decât le fusese hărăzit suveranelor din trecut. Spre deosebire de străbunicul lui, Ludovic al XV-lea nu era un ti-

ran: avea să i le impună cu neruşinare Mariei pe favoritele lui, dar nu avea să repete scandalul bastarzilor; avea să ducă o existenţă paralelă din care soţia lui era exclusă, dar în schimb avea să-i lase o libertate fără precedent pentru o regină a Franţei. Maria, care, asemenea lui, nu iubea viaţa de curte, îşi putu forma un cerc de prieteni credincioşi, aleşi în mod liber în funcţie de afinităţi şi simpatii şi reuşi să uite alături de ei de constrângerile etichetei. Jurnalul ducelui de Luynes, soţul doamnei de companie a reginei şi prietena ei de suflet, ne descrie obiceiurile aproape burgheze ale soţiei lui Ludovic al XV-lea: „Dimineaţa petrece în apartamentul ei cel puţin două ore şi alte trei sau patru după masă, în zilele în care nu merge la biserică după prânz: în aceste ore aflate la dispoziţia ei, vede pe cine vrea..." Dacă ne gândim la aglomerarea de îndatoriri care în aceiaşi ani secătuiau puterile amantei oficiale a soţului ei, doamna de Pompadour, nu putem să nu ne gândim că la urma urmei Maria nu era atât de demnă de compătimire. In afara plăcerilor prieteniei, regina

putea cultiva bucuriile familiei. Spre deosebire de suveranele dinaintea ei, care fuseseră constrânse să taie orice punte cu trecutul, Maria avea cel puţin consolarea de a păstra legături foarte strânse cu părinţii ei, iar în 1765 putuse chiar să-şi viziteze tatăl la Luneville şi să vadă ţara unde acesta domnea acum. Deoarece, rechemat pe tronul Poloniei, Stanislav acceptase cererea ginerelui său de a face schimb între regatul lui şi ducatul de Lorena, consimţind de asemenea să-l lase pe acesta din urmă moştenire coroanei franceze.

In cele din urmă, graţie căsătoriei cu săraca principesă poloneză care venise fără dotă, fără bijuterii, fără suită, Ludovic al XV-lea reuşise să lărgească în chip paşnic hotarele teritoriului naţional, anexându-i o regiune de mare importanţă strategică. Din timpurile Anei de Bretania o regină nu mai adusese Franţei o zestre atât de frumoasă.

Surorile Mailly-Nesle - Amoruri în familie

Au fost necesare eforturile a cinci surori, susţinute de o vastă reţea de intrigi, pentru a-l face pe Ludovic al XV-lea apt de a depăşi bariera de timiditate care-l separa de sexul frumos, de a-şi trăda o soţie de care era legat prin obişnuinţă şi prin datorie, de a înfrunta reproşurile confesorilor şi de a se emancipa de sub tutela unui bătrân preceptor tiranic, prea puţin dispus să renunţe la influenţa pe care o avea asupra lui.

Descinzând dintr-o familie din vechea nobilime de spadă, originară din Picardia, cu un patrimoniu ruinat şi cu părinţi de o moralitate extrem de elastică, Louise-Julie, contesă de Mailly, Pauline-Felicite, marchiză de Vintimille, Diane-Adelai'de, ducesă de Lauraguais, Hortense-Felicite, marchiză de Flavacourt şi Marie-Anne, marchiză de La Tournelle, au contribuit toate, într-o manieră mai mult sau mai puţin directă, la iniţierea tânărului rege în erotism, în dragoste, în politică, dar şi la crearea acelui climat de scandal care avea să-l lipsească de respectul supuşilor.

După şapte ani de căsătorie, plictisit de serile petrecute în compania soţiei, Ludovic începuse să frecventeze cercul care se reunea în apartamentul amabilului şi rafinatului conte de Toulouse, ultimul fiu al lui Ludovic al XlV-lea şi al doamnei de Montespan. Pentru prima dată, în compania unora dintre cei mai mari seniori ai

curţii sale, regele se simţise în sfârşit în largul său şi învăţase să râdă şi să glumească. In lumina acestei sociabilităţi aristocratice, prietenoasă şi complice, nevoia lui de o femeie pe care s-o iubească apăruse tuturor atât de evidente încât domnişoara de Charolais, frumoasa, independenta şi lipsita de prejudecăţi soră a ducelui de Bourbon, care făcea parte din micul clan, se hotărâse să-i vină în ajutor. Mult prea în vârstă faţă de Ludovic pentru a se propune pe sine, începu să caute, cu ajutorul fostului ei amant, ducele de Richelieu, o candidată care să nu fie nici intrigantă, nici ambiţioasă, şi care să nu sfârşească prin a acapara în exclusivitate prietenia suveranului, iar alegerea căzuse asupra fiicei mai mari a marchizului de Nesle, contesa Louise-Julie de Mailly.

In 1733, doamna de Mailly avea douăzeci şi trei de ani, aceeaşi vârstă ca a regelui. Măritată foarte de tânără cu un văr fără parale şi libertin, de care trăia despărţită, tânăra contesă îi luase locul soacrei sale în rolul de doamnă de palat a reginei şi avea darul de a se face iubită. „E bine făcută, tânăra, dar nu frumoasă, cu o gură mare, bine garnisită cu dinţi frumoşi, şi pe deasupra e amuzantă. Nu e inteligentă şi e lipsită de ambiţii", nota marchizul de Argenson în jurnalul său. Iar dacă tocmai lipsa de ambiţii şi dezinteresul ei faţă de luptele pentru putere îi câştigaseră simpatia curţii şi neutralitatea cardinalului Fleury, afinitatea ei cu sensibilitatea şi cu gustul timpurilor noi o făceau, în schimb,

seducătoare. „Totul, în aspectul ei, în ovalul slăbuţ al feţei brune, avea acel farmec picant şi senzual care-i atrage pe tineri", vor scrie un secol mai târziu fraţii Goncourt, maeştri în arta evocării istorice întemeiată pe erudiţie şi empatie. „Era una dintre acele frumuseţi provocatoare, cu obrajii fardaţi şi sprâncenele bine marcate: avea strălucirea razelor de soare la apus. Era una dintre acele femei tipice înfăţişate în toate portretele pictorilor din vremea regenţei, cu amplul guler din organdi şi cu steaua pe frunte, care, cu obrajii aprinşi, cu sângele fierbinte, cu ochii strălucitori şi mari ca ai lunonei, cu purtarea îndrăzneaţă, cu îmbrăcămintea şocantă, ne întâmpină din trecut cu graţiile lor neruşinate şi superbe, ca zeităţile dintr-o bacanală ... Faţa doamnei de Mailly exprima în întregime felul ei de a fi. Entuziastă, pasională, mândră şi cum nu se poate mai fericită de a cuceri... un rege al Franţei «frumos ca iubirea», se arătase desigur hotărâtă şi dispusă la orice avans, la orice concesie."

Bine instruită de Bachelier, servitorul personal al suveranului, asupra comportării de urmat, doamna de Mailly fu aşadar introdusă într-un mezanin de sub apartamentele regale, unde se întâlni cu Ludovic al XV-lea. Urmă o scenă penibilă pentru amorul propriu al amândurora: într-o epocă în care, după chipul şi asemănarea lumii bune, atât libertinii lui Crebillon-fiul cât şi îndrăgostiţii lui Marivaux se întreceau, în romane şi pe scenă, în arta cuvântului, Ludovic şi Louise, prizonieri ai propriei lor stânjeneli, renunţară la

galanteriile de limbaj pentru a lăsa să vorbească faptele. „Regele era încurcat, povesteşte d'Argenson, şi o trase de rochie; ea spuse că-i era foarte frig la picioare şi se aşează lângă foc. Regele îi prinse gamba şi piciorul, care erau foarte frumoase, şi de acolo urcă spre jartieră; întrucât primise instrucţiuni să nu opună rezistenţă unui bărbat atît de timid, ea spuse: «Ah, Doamne! Dacă ştiam că Majestatea Voastră m-a chemat pentru asta, n-aş fi venit». In acel moment, regele se repezi la ea..."

In ciuda începutului prea puţin glorios, a unei reputaţii deja destul de compromisă şi a unei disperate nevoi de bani, Louise era mândră, dezinteresată şi sentimentală. Timp de nouă ani avea să-l iubească pe rege fără nici o rezervă, preocupată numai să se facă interpreta dorinţelor lui şi să menţină treaz interesul pe care el i-l arăta. Legătura lor a fost ţinută multă vreme secretă şi doamna de Mailly suferi umilinţa unei lungi serii de întâlniri clandestine în garderoba regelui. Apoi, Ludovic dezerta definitiv din patul conjugal şi, începând cu Pastele anului 1738, nu mai participă la sfintele taine, renunţând să-i mai atingă pe bolnavii leproşi. Prea credincios ca să adopte, după modelul predecesorilor lui, soluţia de compromis a unei pocăinţe de câteva săptămâni, cu scopul de a salva aparenţele cu prilejul marilor sărbători religioase, Ludovic prefera să recunoască public condiţia lui de adulter.

Ceea ce l-a determinat să-şi asume această vină nu a fost atât pasiunea pentru doamna de

Mailly, cât faptul că plăcerea ocupa acum în viaţa lui un loc la care nu voia să mai renunţe. In amanta care-i fusese împinsă în braţe, găsise o femeie liberă şi pasională, care nu practica sexul printre scrupule şi rugăciuni şi care îi permitea să reia ca adult călătoria spre Cythera începută în momentul căsătoriei. O călătorie care părăsea calea intimităţii conjugale şi adopta drept călăuză imperativul lui *amour gout*, cuvânt de ordine al întregii sale generaţii.

Punct de plecare a ceea ce avea să devină o neobosită explorare a ţinuturilor lui Eros, şi deşi nu epuiza curiozitatea lui Ludovic, doamna de Mailly deveni pivotul în jurul căruia se rotea noua lui existenţă. Veselă, amuzantă, înţelegătoare, Louise poseda într-adevăr arta de a face viaţa plăcută. Ştia perfect să se poarte în lume şi se pricepea, cu tact şi răbdare, să-şi distreze amantul, să-l determine să iasă din muţenia lui şi să îndulcească asprimile caracterului său. Timidă, prudentă şi terorizată de posibilitatea de a pierde favoarea regelui, contesa avea grijă să-şi câştige simpatia anturajului regal, risipindu-se în favoruri şi gentileţi şi evita să cadă în dizgraţia cardinalului Fleury, ţinându-se departe de politică. Deşi situaţia ei rămânea precară şi Ludovic al XV-lea, hotărât să limiteze scandalul, refuzase să o recunoască oficial drept favorită, contesa se bucura de un număr tot mai mare de ore, pe care regele le răpea ritualului de curte. Intrase, de pildă, în obişnuinţă ca partidele de vânătoare ale lui Ludovic să se încheie cu o cină pentru puţini intimi în acele *petits appartements*

care fuseseră construite din porunca lui la Versailles, iar suveranul îşi luase şi obiceiul să petreacă una sau două zile pe săptămână la reşedinţele regale din apropierea Parisului, în compania unui cerc restrâns de prieteni.

Începea astfel o viaţă paralelă cu cea oficială, care permitea regelui să se sustragă privirilor curtenilor şi să trăiască în palatul regal ca un om obişnuit în casa lui. Era o alegere riscantă şi în evidentă contradicţie cu tradiţia monarhică franceză. Din vremea lui Francisc I de Valois eticheta regală nu se mai limita să exalte doar măreţia suveranului, ci garanta fiecărui supus un rol bine precizat. Spectacolul regalităţii avea nevoie de actori ca şi de spectatori şi se baza pe un acord tacit între suveran şi curteni: aceştia din urmă îşi sacrificau libertatea pentru a-l omagia pe suveran, iar suveranul renunţa la libertatea sa pentru a trăi în mijlocul lor. Spre deosebire de monarhii spanioli sau de împăraţii austrieci, care duceau o existenţa extrem de retrasă, regii francezi îşi petreceau întreaga zi în public, se întreţineau familiar cu marii seniori ai regatului şi chiar şi cel mai umil dintre curteni avea posibilitatea să se apropie de ei. De nepătruns şi inatacabil în opţiunile sale politice, în privinţa tuturor celorlalte aspecte ale vieţii sale, regele Franţei nu avea secrete faţă de supuşii lui şi nu exista gest care să poată scăpa controlului lor. Astfel, dincolo de curiozitatea şi de voyeurismul al căror obiect era, această existenţă desfăşurată tot timpul în public, în care până şi funcţiile fiziologice făceau parte din

spectacol, era în primul rând o garanţie de transparenţă şi comporta un avantaj reciproc: dacă suveranul îi supraveghea pe curteni, şi aceştia, la rândul lor, erau în măsură să-i verifice conduita, se bucurau de vecinătatea lui şi puteau să pretindă atenţia lui.

Insă Ludovic al XV-lea arăta clar că nu voia să respecte regulile jocului: adesea nu participa la distracţiile prevăzute în calendarul săptămânal de la Versailles, mânca rareori în public şi prefera să dispară în culisele camerelor de ceremonie. Şi ca şi cum acest lucru n-ar fi fost prin sine ofensator, aducea cu el şi câte un privilegiat ales pe baza procedeului, puţin spus insultător, numit debotte: la întoarcerea de la vânătoare, în timp ce i se scoteau cizmele, regele dicta lista celor pe care dorea să-i invite la cină, iar numele acestora erau citite cu voce tare în anticamera unde curtenii aşteptau să-şi afle soarta. Puţini erau şi acei norocoşi aleşi să-l urmeze în diferitele deplasări în afara Versailles-ului. Nemulţumirea suscitată de arbitrarul unei discriminări care nu ţinea cont nici de rang, nici de etichetă, ca şi umilinţa încercată de cei excluşi, erau totuşi mai puţin grave decât deducţiile care se făceau asupra a ceea ce se petrecea dincolo de uşile închise ale micilor apartamente. Pe de altă parte, aşa cum va arăta un deceniu mai târziu ducele de Croy, înşişi privilegiaţii care erau admişi acolo ştiau că „adevăratul privilegiu era reprezentat de accesul în *petits cabinets*, unde puteau intra doar foarte puţini dintre cei mai vechi şi mai intimi curteni".

Dacă regele nu-şi respecta îndatoririle şi se ascundea, însemna că avea ceva de ascuns, că încălcarea protocolului era dictată de nevoia de a tăinui infracţiuni încă şi mai grave. Iar asupra naturii acestora din urmă, fantezia se dezlănţuia.

Primele şi cele mai grave bănuieli priveau conduita morală a „unsului lui Dumnezeu". Regele se sustrăgea controlului curtenilor săi pentru a se abandona la tot felul de excese, începând, fireşte, cu cele sexuale. Abia formulate, aceste supoziţii se răspândeau din gură în gură, de la Versailles la Paris şi în cele mai îndepărtate provincii, coborând toate treptele societăţii până la „bunul popor francez", luând proporţii nemăsurate şi deformându-se pe măsură ce se depărtau de curtea unde apăruseră şi prinzând rădăcini drept certitudini absolute în opinia oamenilor. Gravitatea acuzelor putea să difere, dar verdictul era unanim: cea care îl ducea în ispită pe suveran şi-l îndepărta de la îndatoririle lui era totdeauna o femeie.

Iar atunci când, în decursul primei aventuri extraconjugale a lui Ludovic al XV-lea, se descoperi că nu era o singură femeie, ci erau mai multe, scandalul a fost fără precedent.

PAULINE-FELICITE

In 1738, când legătura ei cu regele ajunsese de domeniu public, doamna de Mailly comise imprudenţa fatală de a o primi la Versailles pe sora ei mai mică, Pauline-Felicite, o copilă de şaisprezece ani abia ieşită din mănăstire. Louise avusese totdeauna o slăbiciune pentru ea şi

întrucât mama lor murise, se lăsă impresionată de rugăminţile ei şi o luă la curte în ideea de a-i găsi un bărbat. Cum şi-ar fi putut închipui, de altfel, că încă demult, în izolarea mănăstirii unde fusese crescută, Pauline îi pusese gând rău? „Am să merg la curte, la sora mea, îi mărturisise ea unei colege, regele o să mă vadă, regele o să se îndrăgostească de mine, şi eu am s-o conduc pe soră-mea, pe rege, Franţa şi Europa."

Visul de a deveni amanta regelui era comun multor fete, iar tinereţea şi înfăţişarea plăcută a lui Ludovic al XV-lea contribuiau la a le aprinde închipuirea; dar visul tinerei Mailly-Nesle era un scop urmărit cu o foarte lucidă hotărâre.

Foarte urâtă, „cu o înfăţişare de grenadier, un gât de cocostârc şi un miros de maimuţă", Pauline nu-şi făcea iluzii asupra propriului ei aspect, dar asta nu-i provoca îngrijorări: ceea ce intenţiona să domine ea era mintea lui Ludovic, nu simţurile lui. Şi din moment ce era sigură pe superioritatea ei intelectuală, ea adoptase drept unică strategie pe aceea de a fi până la capăt ea însăşi.

Năbădăioasă, spirituală, lipsită de respect, micuţa Nesle nu se lăsase subjugată de Ludovic al XV-lea, ci îl amuzase cu impertinenţa ei de enfant terrible şi îl uimise cu ascuţimea şi originalitatea observaţiilor ei, ajutându-l să-şi depăşească timiditatea şi făcându-l să lege cu ea o complicitate glumeaţă. Curând, suveranul avea să nu se mai poată dispensa de ea: vitalitatea ei avea asupra lui un efect tonic şi libertatea ei de gândire îl incita să-şi exprime

opiniile. Pe de altă parte, profunda prietenie pe care Pauline-Felicite era pe cale să o lege în acei ani cu marchiza du Deffand, care era socotită, pe drept cuvânt, una dintre femeile cele mai inteligente din Paris, demonstra că regele nu era singurul care-i aprecia calităţile intelectuale.

La un an după sosirea ei la Versailles, Pauline era oaspete permanent al cinelor din petits appartements şi participa la toate călătoriile de plăcere ale suveranului. Intr-un prim moment, doamna de Mailly fusese convinsă că atenţiile regelui pentru sora ei erau dictate de dorinţa de a-i face ei plăcere. Dar când îşi dăduse seama că, pentru a părăsi Versailles-ul, Ludovic al XV-lea alegea tocmai zilele în care ea trebuia să-şi facă datoria de doamnă de companie a reginei, Louise fu silită să deschidă ochii: regele se amorezase de Pauline şi prezenţa ei devenise o piedică.

Realitatea era mult mai rea decât îşi putea închipui contesa. Pentru prima şi poate singura dată în viaţa lui, Ludovic al XV-lea era cu adevărat îndrăgostit şi, pus cu spatele la zid, nu ezită să-i spună că o iubea pe sora ei tot atât cât o iubea pe ea.

Spectacolul a două favorite fusese deja impus supuşilor de către Ludovic al XlV-lea, dar până atunci nici un rege al Franţei nu se exhibase într-un *menage a trois* cu două surori. Faptul că acestea păreau să se înţeleagă de minune şi că, peste toate astea, trăiau în cea mai mare intimitate, contribuia la adâncirea scandalului şi la a-i conferi un neliniştitor parfum de incest.

Intr-adevăr, toţi cei trei participanţi la acest trio optaseră, deşi din motive diferite, pentru simbioză. Regele era un om comod, nu-i plăceau soluţiile radicale şi spera că vechea lui legătură cu doamna de Mailly putea să-i servească drept paravan pentru o relaţie care prezenta circumstanţa agravantă de a implica o fată nemăritată. Cât despre Louise, pusă în faţa evidenţei că amantul ei încetase să-i mai acorde interes, nu avusese curajul să iasă din scenă şi se resemnase la o coabitare umilitoare, cu improbabila speranţă că pasiunea lui Ludovic se va reaprinde. Logic vorbind, singura care ar fi trebuit să dorească o schimbare era Pauline. Bazându-se pe ascendentul ce-l căpătase asupra suveranului, ea putea să râvnească la înlăturarea soră-sii şi la a-şi asuma poziţia de amantă oficială; dar nu acestea îi erau obiectivele. Doar pasiunea pentru politică avea, într-adevăr, darul de a face să-i vibreze până la ultima fibră trupul mare şi dizgraţios şi proiectele ei nu erau de natură sentimentală. Ea voia să-i inculce lui Ludovic al XV-lea pasiunea de a comanda, emancipându-l de sub tutela cardinalului Fleury, iniţiindu-l în responsabilităţile guvernării, pe scurt, ajutându-l să devină un mare monarh. Bine instruită de ea, soră-sa putea să o susţină în acest sens şi puţin îi păsa dacă regele îi mai hărăzea Louisei din când în când câte o atenţie. Dinspre partea sa, Ludovic înţelesese că tânăra femeie credea în el şi în grandoarea lui de suveran şi tocmai de aceea o răsplătea cu o dragoste pasionată.

Visurile de glorie ale Paulinei coincideau cu ale tinerilor reprezentanţi ai nobilimii de la curte, nerăbdători să-şi facă auzit glasul după lunga tăcere impusă de Regele Soare. Obosiţi de politica prudentă şi pacifistă a bătrânului prim-ministru, ei doreau să se remarce în meşteşugul armelor şi să recupereze pe câmpurile de luptă timpul pierdut. Prilejul nimerit pentru a reafirma prestigiul Franţei în Europa apăru în 1740, la moartea împăratului Carol al Vl-lea. Dispariţia ultimului Habsburg deschidea o dublă succesiune: aceea a regatelor ereditare ale dinastiei sale - Boemia, Ungaria şi posesiunile austriece -, care, în temeiul Pragmaticei Sancţiuni, trebuiau să revină primei lui născute, Maria Tereza; şi pe aceea, electivă, a coroanei imperiale. Doar cu trei ani înainte, în momentul schimbului între Lorena şi Polonia, Franţa se obligase să respecte Pragmatica Sancţiune[16], şi politica de conciliere urmată de Fleury faţă de casa de Austria dădea de presupus că Franţa avea să susţină candidatura la demnitatea imperială a soţului Mariei Tereza, Francisc de Lorena, devenit mare duce de Toscana. Cardinalul ştia că Habsburgii nu mai reprezentau o ameninţare pentru Franţa şi că pe plan internaţional provocarea o reprezenta acum controlul coloniilor de peste mări. Conflictele

[16]Dispoziţie emisă de Carol al Vl-lea de Habsburg în 1713, care stabilea că succesiunea se poate efectua şi pe linie feminină, precum şi în divizibilitatea teritoriului monarhiei. Contestată în 1740, a rămas totuşi în vigoare până în 1919. (n. e.)

multiseculare cu casa de Austria lăsaseră însă o urmă adâncă în opinia publică franceză, iar dispariţia lui Carol al Vl-lea şi disputele iscate în jurul succesiunii acestuia ofereau partidei belicoase susţinută de Pauline o splendidă oportunitate de revanşă.

Când, în acord cu linia politică a cardinalului, Ludovic al XV-lea comentase moartea împăratului declarând că voia „să rămână pe muntele Pagnote" (altfel spus, „să rămână în expectativă"), unuia dintre cei prezenţi îi scăpase o replică simptomatică pentru aşteptările belicoase ale multor curteni: „Majestăţii Voastre îi va fi frig, deoarece strămoşii Voştri n-au construit nimic acolo." Presiunile conjugate ale Paulinei, ale Louisei şi ale întregului lor anturaj sfârşiră prin a-l convinge pe rege să abandoneze înţeleaptă lui poziţie de aşteptare şi să opteze pentru o soluţie de compromis: Franţa consimţea ca Maria Tereza să intre în posesia moştenirii ei, dar susţinea candidatura la coroana imperială a lui Carol Albert de Bavaria. Era un pas greşit, pe care numirea contelui de Belle-Isle ca ambasador francez la Dietă pentru alegerea împăratului îl făcea ireparabil. Nepot al celebrului supraintendent Fouquet, asupra căruia se abătuse mânia Regelui Soare, strălucitor, intrigant, peste măsură de ambiţios, contele, care se putea bizui pe sprijinul Paulinei, îşi asumase conducerea partidei antiaustriece. Odată ajuns în Germania, nesocotise instrucţiunile de prudenţă primite de la rege şi

de la cardinal şi avea să târască Franţa într-un război cu rezultate dezastruoase. Tânăra femeie însă nu va mai avea timpul să vadă consecinţele politicii pe care o sprijinise cu atâta pasiune.

Întâlnirile amoroase ale lui Ludovic al XV-lea cu Pauline se desfăşurau în lăcaşul fermecat de la Choisy. In 1739 regele cumpărase pentru amanta lui micul castel construit în epoca lui Ludovic al XlV-lea, celebru pentru minunata lui grădină proiectată de Le Notre, care cobora într-o suită de terase până la Sena. Ca şi La Muette, un castel de vânătoare în Bois de Boulogne achiziţionat de rege cu doi ani înainte, Choisy era o simplă maison de plaisance care, spre deosebire de marile reşedinţe regale de la Marly, Compiegne sau Fontaine-bleau, putea primi doar un număr limitat de persoane. Ludovic îi încredinţase modernizarea acestui loc arhitectului Gabriel, supraveghind, cu un gust desăvârşit, mobilarea lui şi se refugia deseori acolo cu Pauline, Louise şi câţiva prieteni intimi, ca să se bucure de plăcerile vieţii private. El fusese cel ce comandase pentru prima dată unul dintre acele mecanisme reprezentând o culme a rafinamentului atins în secolul al XVIII-lea în arta de a trăi comod: o masă de prânz, aranjată cu tot ce trebuia, care se ridica de la etajul inferior, făcând inutilă prezenţa servitorilor.

Castelană la Choisy, Pauline ştiuse să profite de această retrăite idilică pentru a se dedica, departe de ochii lui Fleury, educaţiei politice a suveranului, începând cu „a-l învăţa să vrea". Intre timp, pentru a salva aparenţele şi a justifica

prezenţa ei la Curte, Ludovic îi făcuse rost de un soţ complezent. Consistenţa zestrei şi garanţia favorurilor regale i se păruseră marchizului de Vintimille - care, deşi nepot al arhiepiscopului de Paris, nu strălucea prin virtute - motive mai mult decât suficiente pentru a o duce pe Pauline la altar.

Oficiată la arhiepiscopia de Paris la 4 septembrie 1739, nunta se încheiase cu o cină somptuoasă oferită de domnişoara de Charolais la Madrid, frumoasa locuinţă pe care principesa o avea în Bois de Boulogne şi unde regele adăsta deseori în timpul partidelor lui de vânătoare. Suveranul, sosit anume de la Muette pentru ceremonia coucher-ului, îi făcu mirelui deosebita onoare de a-i întinde cămaşa de noapte în momentul în care acesta se pregătea să meargă la culcare. Apăruse şi zvonul că Ludovic îi luase locul în patul nupţial, dar domnul de Vintimille se bucurase în mod sigur de drepturile lui conjugale din moment ce după câteva luni avea să se întrebe asupra paternităţii copilului pe care nevastă-sa îl aştepta.

Manifestată la începutul lui 1740, sarcina Paulinei a fost dificilă, dar faptul acesta n-o împiedică pe tânăra femeie să-l ţină în continuare în mână pe rege şi să persevereze în ofensiva ei contra lui Fleury, folosindu-şi sora ca pion strategic. Dinspre partea lui, Ludovic al XV-lea, mai îndrăgostit ca niciodată, urmărea cu îngrijorare evoluţia sarcinii, o înconjura cu atenţii pe femeia iubită şi pusese să fie construită o lectică specială pentru a o transporta de la

Choisy la Versailles în momentul naşterii, începând cu luna august, starea Paulinei se înrăutăţi mult: doborâtă de o febră de care nu avea să mai scape, favorita refuză să se îngrijească şi se cufundă într-o adâncă melancolie. Regele, arată ducele de Luynes în Memoriile sale, „era singurul care ar fi putut s-o convingă să respecte prescripţiile medicilor" şi se străduia să o scoată din mutismul ei. Odată, exasperat de tăcerea ei, îi strigase chiar că „leacul care ar fi trebuit folosit ca s-o vindece era să-i taie capul..., să i se scoată tot sângele şi să-i fie înlocuit cu al unui miel, atât era de aspră şi de rea". Era însă clar că din extraordinara ei energie nu mai rămăsese nici urmă.

La 24 august, însoţită de un cortegiu de prieteni, doamna de Vintimille se întoarse la Versailles şi se reinstala în apartamentul ei, unde regele venea s-o vadă în fiecare seară, la cină, iar pe 2 septembrie dădu naştere unui copil pe care arhiepiscopul de Paris veni imediat să-l stropească cu apă sfinţită, târând după el pe nepotul recalcitrant, încă de multă vreme la cuţite cu nevasta, marchizul de Vintimille se complăcea să pună în circulaţie poveşti infamante despre ea, iar Pauline, care îi arăta aceeaşi aversiune, hotărâse să doarmă în paturi separate.

Regele reacţiona cu o bucurie evidentă la naşterea copilului şi manifestă pentru el un interes pe care nu-l arătase pentru copiii lui. Cu trecerea timpului, asemănarea micuţului Vintimille cu suveranul avea să devină atât de

mare, încât îi atrase porecla de „demi-Louis", după numele monedei cu efigia monarhului, aflată pe-atunci în circulaţie. Dacă însă nou născutul era sănătos, starea lăuzei se înrăutăţea văzând cu ochii. Pasionat de medicină şi cu o atracţie morbidă pentru boală, regele chemase mai mulţi medici s-o consulte, dar aceştia, nereuşind să se pună de acord asupra naturii bolii care-o macină pe pacientă, se mărginiseră să-i ia sânge. Pentru a evita ca zgomotul cailor şi al trăsurilor să tulbure odihna iubitei, suveranul, punând în aplicare o dispoziţie excepţională, la care se apelase numai în ultimele zile ale Regelui Soare, ordonase ca pavajul de sub ferestrele ei să fie acoperit cu fân. In ziua de 8 septembrie, seara, stătu de veghe la căpătâiul bolnavei până la două noaptea; apoi, liniştit din pricina unei efemere ameliorări, se retrase în apartamentul lui. Puţin mai târziu, doamna de Vintimille fu cuprinsă de dureri atroce care o făcură să creadă că fusese otrăvită şi trimise după un confesor, dar acesta nu ajunse la timp ca să-i dea sfânta împărtăşanie. La şapte dimineaţa, la numai nouăsprezece ani, Pauline încetă din viaţă.

Tragicul ei sfârşit avea să apară şi mai sinistru în lumina a ceea ce se întâmplă imediat după aceea, însărcinat să transmită ultimele dorinţe ale dispărutei, preotul care o asistase se duse la doamna de Mailly, dar, doborât de o sincopă, se prăbuşi în pragul camerei acesteia. Insă răul cel mai mare abia de acum încolo urma să se producă. Deoarece nu era îngăduit ca regele să se găsească sub acelaşi acoperiş cu un mort,

trupul doamnei de Vintimille fu transportat în mare grabă, abia acoperit cu un cearşaf, de la palat la casa Villeroy, unde servitorii îl lăsară nepăzit şi se duseră la cârciumă să se îmbete. Atrasă de curiozitate şi de ura pentru o femeie care avea faima că îl corupsese pe suveran, plebea de la Versailles pătrunse în palat şi puse stăpânire pe cadavru, supunându-l la tot felul de ultragii. Sinistru preaviz pentru ferocitatea de care era în stare bunul popor francez când se erija în judecătorul conduitei principilor săi.

Ludovic al XV-lea află de moartea doamnei de Vintimille la trezire şi, după ce dădu dispoziţie să se oficieze mesa în camera lui, trase draperiile patului, sustrăgându-se astfel oricărei priviri. Uşile apartamentului său rămaseră închise până la cinci după-amiaza, apoi regele se sculă şi, luându-i cu sine pe doamna de Mailly, pe ducele d'Ayen, pe ducele de Noailles şi pe marchizul de Meuse, plecă la Saint-Leger, casa de ţară a familiei Toulouse, fără să spună când avea să se întoarcă la Versailles. Acolo, în prezenţa câtorva prieteni credincioşi, regele se lăsă pradă durerii: nu numai că fusese din nou lovit de moartea care-i răpea ceea ce avea mai scump, dar în plus această moarte îi arunca în spate responsabilităţi înspăimântătoare. Femeia iubită fusese ucisă de o sarcină de care era vinovat şi, poate, tot din vina lui fusese damnată pe vecie. „Judecând după atitudinea serioasă a regelui, nota Luynes, şi după felul atent în care asculta mesa, părea că înăuntrul lui se dădea o mare

luptă între meditaţiile religioase şi tendinţele sale naturale."

Pentru a umple teribilul gol lăsat de Pauline, lui Ludovic nu-i rămâneau decât lacrimile şi amintirile şi nimeni nu era mai în măsură să le împărtăşească mai bine cu el decât doamna de Mailly.

Intr-adevăr, gelozia n-o împiedicase pe Louise să continue să-şi iubească sora, să o asiste în timpul bolii şi să fie greu lovită de dispariţia ei. Şi iată că, precum în poveştile moralizatoare, tocmai nobleţea purtării ei o făcu să recâştige poziţia pierdută.

Împins de o veche obişnuinţă şi de doliul comun, regele se reîntoarse la Louise, reluă cu ea vechile deprinderi, cinele din les petits appartements şi excursiile la Muette şi la Choisy şi sfârşi chiar prin a împărţi din nou cu ea şi patul. La începutul lui 1742, în ciuda unei recrudescenţe a scrupulelor religioase, Ludovic decise chiar să-şi aranjeze fosta amantă într-un mic apartament legat de al său printr-o scară interioară, deşi, pentru ca gestul să nu fie interpretat drept o recunoaştere oficială, se folosi de marchizul de Meuse ca paravan. Fidelitatea totală a Louisei nu ajungea, totuşi, ca să împrăştie tristeţea şi plictisul ce continuau să-l apese pe suveran, iar semnele vârstei, pe care ea le purta pe faţă nu contribuiau la reaprinderea dorinţelor lui. Ne putem întreba cât timp avea să se mai împace Ludovic al XV-lea cu acesta legătură de repliere; fără voia ei, tocmai doamna de Mailly avea să-i grăbească sfârşitul.

Şi încă o dată, cea care avea să-i înfigă pumnalul în spate îi era soră.

MARIE-ANNE

Către sfârşitul lui 1742, cu generozitatea ce o caracteriza, Louise sări în ajutorul celor două surori mai tinere, Hortense-Felicite şi Marie-Anne, amândouă foarte frumoase şi cu o conduită impecabilă. Prima, născută în 1715, se măritase cu marchizul de Flavacourt, care servea pe atunci în armată, departe de capitală; a doua, cu doi ani mai mică, era văduva marchizului de La Tournelle şi amândouă beneficiau de ospitalitatea unei mătuşi din partea mamei, prestigioasa ducesă de Mazarin, cu care doamna de Mailly rupsese legăturile. Dar, întrucât doamna de Mazarin murise pe neaşteptate, cele două surori fuseseră gonite cu brutalitate de către moştenitorul ducesei, contele de Maurepas şi făcuseră apel la sora lor pentru a le găsi un aranjament la Versailles. În numele solidarităţii de familie, Louise le iertase pentru că se plasaseră de partea mătuşii; îi cedă doamnei de Flavacourt demnitatea de doamnă de palat a reginei, pe care o ocupase ea, iar marchiza de la Tournelle obţinu, mulţumită interesului manifestat chiar de rege, pe aceea lăsată vacantă de ducesa de Mazarin. Aceste slujbe nu numai că le permiteau stabilirea de raporturi directe cu familia regală, ci le dădeau dreptul şi la un apartament la curte.

La drept vorbind, pentru a se mobiliza în favoarea marchizei de La Tournelle, regele nu

avusese nevoie să fie rugat. O văzuse prima dată în 1740, acasă la ducele d'Antin, la Petit-Bourg, şi nu-şi putuse reţine exclamaţia: „Doamne... cât e de frumoasă!". „Acest lucru era atât de adevărat, preciza ducesa de Brancas în Memoriile ei, că părea să fie o simplă constatare, fără să arate vreun sentiment din partea regelui", care, de altfel, mereu intimidat de femeile prea arătoase, „nu mai avea chef să recunoască de cine era atras". Doi ani mai târziu, ducele de Richelieu avea să fie cel care îşi dădu osteneala să-i deschidă ochii asupra ei.

Născut în 1696, Louis-Francois-Armând du Plessis, duce de Richelieu şi stră-strănepot al unei surori a celebrului cardinal, trecea deja drept „cuceritorul secolului" şi avea să fie de asemenea maestrul întru libertinaj al lui Ludovic al XV-lea. Dacă ilustrul Don Juan urmărea de multă vreme, cu extrem interes, poveştile de alcov ale regelui, o făcea ca să se poată servi de ele, la momentul potrivit, pentru ambiţiile lui politice. Modestia nefiind trăsătura distinctivă a ducelui, acesta intenţiona, după exemplul ilustrului său strămoş, să devină ministru şi, eventual, chiar prim-ministru. In 1742, odată cu înrăutăţirea stării de sănătate a cardinalului Fleury şi cu sosirea la curte a frumoasei Marie-Anne, părea să fi sosit momentul oportun.

Scurta domnie a doamnei de Vintimille arătase în ce măsură putea fi influenţat Ludovic al XV-lea de o femeie: era deci de o importanţă capitală pentru Richelieu să se descotorosească de contesă care, dincolo de orice, nu avea încredere

în el, şi să-i facă rost regelui de o nouă amantă, în stare să-i orienteze opţiunile. Văduvă, frumoasă, inteligentă şi cu o voinţă puternică, marchiza de La Tournelle era o candidată perfectă; nu rămânea decât să-l încurajeze pe rege să îndrăznească. Ducele mai avea şi motive rafinat-sentimentale de a se interesa de amorul lor: prima şi cea mai glorioasă ispravă din cariera lui de seducător nu era oare aceea de a fi înduioşat, la numai cincisprezece ani, inima ducesei de Borgogna, acea mamă despre care Ludovic nu păstra nici o amintire? Iar mama lui Marie-Anne nu se bătuse la timpul ei în duel pentru el cu doamna de Polignac?

Proiectul lui Richelieu nu era totuşi lipsit de obstacole şi primele dificultăţi veneau din partea doamnei de La Tournelle. Marchiza era îndrăgostită nebuneşte de un nepot al lui Richelieu, contele de Agenois, viitorul duce de Aiguillon, şi nu avea deloc de gând să se despartă de el ca să devină amanta regelui. Richelieu trebuise să facă în aşa fel încât Agenois să plece la armată, să se lase prins în mrejele unei intrigante şi să-i scrie acesteia scrisori compromiţătoare care să fie arătate lui Marie-Anne, pentru ca marchiza, rănită în orgoliul ei, să se decidă să-l părăsească. Nici când fusese convinsă să sprijine proiectul lui Richelieu, tânăra femeie nu se arătă mai maleabilă. Pentru că nu-l iubea pe rege şi pentru că ceea ce o mâna era numai ambiţia, era dispusă să-i cedeze numai cu anumite condiţii precise: cerea ca sora ei să plece de la

Versailles, ca ea să fie recunoscută oficial drept favorită, să capete titlul de ducesă şi să se bucure de tratamentul rezervat odinioară doamnei de Montespan; cerea inclusiv angajamentul ca eventualii copii rezultaţi din această legătură să fie recunoscuţi ca legitimi. In primul rând, însă, trebuia ca regele să-i facă curte şi o declaraţie de dragoste în toată regula, căci n-ar fi acceptat pentru nimic în lume, aşa cum i se întâmplase surorii sale, doamnei de Mailly, umilinţa unei întâlniri clandestine lăsată în grija unui servitor. Pe de altă parte, dacă lui Richelieu îi fusese uşor să-l încurajeze pe Ludovic al XV-lea să se intereseze de doamna de La Tournelle şi să aprindă în el o violentă dorinţă de posesie, a-l face să acţioneze efectiv avea să se dovedească o treabă destul de anevoioasă.

Suveranul nu avusese niciodată nevoie să curteze femeile şi îi era deosebit de greu să înceapă s-o facă cu o zeiţă trufaşă, în faţa căreia se simţea şi mai timid şi mai încurcat decât de obicei. Nu o pictase oare Nattier, cu doi ani în urmă, rozalie şi strălucitoare ca zeiţa Aurora, cu un braţ întins în semn de autoritate şi ţinând în mână o torţă cu capul în jos, gata să incendieze inimile? Dar Richelieu aţâţa focul: „Doamna de La Tournelle, frumoasă ca Amorul însuşi, trebuie cucerită; şi nu generalii Voştri trebuie s-o cucerească pentru Voi; dacă nu o cuceriţi Voi înşivă, nu va fi cucerită de nici un fel... Pentru început, va trebui să-i spuneţi că sunteţi îndrăgostit de ea".

Niciodată destul de explicite pentru a satisface exigenţele lui Marie-Anne, intenţiile lui Ludovic al XV-lea apăreau, dimpotrivă, ca prea evidente pentru întreaga curte, începând cu biata contesă de Mailly. Încă o dată, Louise îşi dăduse seama de greşeala pe care o făcuse din pricina naivităţii ei abia atunci când era deja prea târziu pentru a mai face ceva. Încă o dată, cu brutalitatea timizilor, amantul o anunţa: „V-am promis, doamnă, că am să vă vorbesc cu sinceritate; sunt îndrăgostit nebuneşte de doamna de La Tournelle; nu e încă a mea, dar o să fie". Şi încă o dată era gata să îndure orice umilinţă, numai să nu-l piardă pentru totdeauna pe bărbatul iubit. Dar, spre deosebire de doamna de Vintimille, Marie-Anne nu era dispusă la coabitare şi nu cunoştea sentimentul de milă. Mai mult, cedându-i doamnei de Flavacourt demnitatea de doamnă a reginei pe care o deţinuse, Louise îşi tăiase craca de sub picioare şi de atunci înainte prezenţa ei la curte depindea exclusiv de bunăvoinţa regelui.

Rezistenţa disperată a doamnei de Mailly avea să se prelungească de la sfârşitul lunii septembrie 1742 până în prima săptămână din noiembrie, timp în care Parisul şi Versailles-ul urmăreau cu răsuflarea tăiată evoluţia situaţiei. Toată lumea, inclusiv cardinalul Fleury, cunoştea rolul jucat de Richelieu în această intrigă şi tot ducele a fost cel care avea s-o ducă la bun sfârşit. In faţa atitudinii hotărâte a Louisei, a amânărilor tot mai riscante ale lui Marie-Anne şi a nehotărârii regelui, „profesorul de nebunii" al

lui Ludovic al XV-lea se hotărî să ia situaţia în mâinile lui: îi smulse doamnei de La Tournelle promisiunea unei întâlniri nocturne cu adoratorul ei şi se duse imediat s-o informeze pe doamna de Mailly despre asta. Spre deosebire de Ludovic, Richelieu ştia cum să vorbească cu femeile: „Nu ştiţi cât de mult îmi displace, îi spuse, de acum înainte trebuie să vă gândiţi numai la onoarea voastră. Eu nu m-am mai gândit la altceva, din moment ce pe rege nu mai puteţi să-l iubiţi. El merita prea puţin inima Voastră; trebuie să renunţaţi la rege, care vă neglijează. Am să vă duc la Paris atunci când veţi dori". „Sacrificiile mele s-au terminat, îi spuse ea ducelui, din asta o să mi se tragă moartea. Dar în seara asta am să fiu la Paris". Şi într-adevăr, în seara de 3 noiembrie, după o ultimă şi melancolică masă în compania lui Ludovic al XV-lea şi a marchizului de Meuse, doamna de Mailly părăsi pentru totdeauna Versailles-ul. Legătura ei cu regele durase nouă ani.

Louise nu era o evlavioasă şi în trecut făcuse tot ce-i stătuse în putere ca să încerce să-şi elibereze amantul de scrupulele lui religioase şi de teroarea infernului; dar în acea nefericită împrejurare fu impresionată de elocinţa părintelui Renaud, un predicator oratorian mult preţuit la Paris, care, devenit îndrumătorul ei spiritual, „aduse mângâierea în inima ei sfâşiată". Din acel moment, ea avea să se dedice rugăciunii şi operelor de caritate, frecventând bisericile îmbrăcată modest şi strecurându-se printre oamenii simpli. Unui om care, văzând-o

intrând în parohia Saint Roche, spusese cu voce tare: „Cât zgomot pentru o curvă!", se mărgini să-i răspundă: „De vreme ce o cunoaşteţi... rugaţi-vă pentru ea".

Deşi austeritatea nu mai era la modă, convertirea Louisei produse un oarecare efect la curte şi pentru câteva luni cazul ei păru să-l amintească pe cel al domnişoarei de La Valliere; curând însă, peste numele ei se aşternu uitarea. Se mai vorbi în treacăt despre ea în primăvara lui 1751, în momentul morţii ei. Contesa îl desemna drept legatar universal pe fiul doamnei de Vintimille şi al lui Ludovic al XV-lea şi cerea să fie înmormântată în cimitirul Inocenţilor, printre săraci.

„Biata doamnă de Mailly a murit, fu epitaful doamnei de Pompadour, şi îmi pare foarte rău; era nefericită; regele este adânc mişcat de moartea ei." Dar tocmai această nefericire îi redase Louisei demnitatea, îngăduindu-i să-şi regăsească credinţa pierdută.

După ce, învingătoare, se descotorosise de sora ei, doamna de La Tournelle îşi planifică luarea în stăpânire a inimii lui Ludovic al XV-lea cu o luciditate, un cinism şi un sânge rece care-l surprinseră până şi pe Richelieu. Adevărul este că în legătură cu inima aceea Marie-Anne nu-şi făcea nici o iluzie. Ştia că regele este ascuns, inconstant, egoist, tot aşa de bine cum ştia că este incapabil să-şi înfrâneze nerăbdarea simţurilor, se lăsa apoi copleşit de plictisul ce urma posesiunii. Exemplul celor două surori care o precedaseră era foarte instructiv pentru ea: ca

să-l ţină legat de ea pe suveran, trebuia ori să mizeze pe puterea obişnuinţei, ori să-l subjuge sufleteşte.

La câteva zile după plecarea Louisei, Marie-Anne vru să-şi proclame triumful, impunându-i suveranului o excursie la Choisy în compania oaspeţilor obişnuiţi din les petits appartements, adică a celor mai buni prieteni ai surorii ei. Se putea crede că în schimbul acestei oficializări avea să-l primească în sfârşit pe rege în patul ei, dar n-a fost aşa. Ludovic „zgrepţănase" în zadar la uşa ei, nu fusese singurul indignat de refuz. Mustrărilor ducelui de Richelieu, enervat de reticenţele ei, marchiza le răspundea cu o insolenţă calmă: „Mânia voastră, mon cher oncle, nu mă miră. Mă aşteptam la asta, şi totuşi nu prea mi se pare justificată. Nu văd în ce constă greşeala de a refuza cu onestitate la petite visite. Singurul lucru care ar putea să mă facă să-mi pară rău este că aceasta îi va spori pofta". Asemenea personajelor feminine pe care Crebillon-fiul le descria tocmai în acei ani în romanele sale, cea mai tânără dintre surorile Mailly-Nesle demonstra de minune că morala libertină nu era monopolul bărbaţilor şi că uneori îngăduia şi femeilor „să-şi răzbune sexul".

Abia în cursul celei de-a treia călătorii la Choisy, pe 9 decembrie, marchiza se hotărî să cedeze dorinţelor monarhului îndrăgostit. In aşteptarea acelei clipe, Ludovic dăduse deja dovadă de hotărâre: ţinuse piept vitejeşte cardinalului Fleury care, făcând apel la sentimentele lui religioase şi la responsabilităţile

lui de suveran, încercase să-l pună în gardă asupra gravităţii scandalului în care legătura sa cu o a treia soră Mailly-Nesle avea să arunce monarhia. La Paris circulau, într-adevăr, epigrame ca aceasta:

L'une est presque en oubli, l'autre presque en poussiere,
La troisieme est en pied; la quatrieme attend
Pour faire place a la derniere.
Choisir une familie entiere,
Est-ce etre infidele ou constant?[17]

Anul 1742 se încheia cu victoria doamnei de La Tournelle; şi 1743 începea cu moartea cardinalului Fleury. In ciuda recentelor neînţelegeri, Ludovic al XV-lea plânse sincer la dispariţia celui ca-re-i ţinuse atâţia ani loc de tată şi, urmând exemplul lui Ludovic al XIV-lea, anunţă că nu avea să se mai slujească de ajutorul unui prim-ministru şi că va guverna singur, întrebarea era cine avea să-l guverneze pe el: mai mulţi dintre membrii cabinetului Consiliului - de la contele de Maurepas la contele d'Argenson şi la cardinalul Tencin - aspirau la acest rol, dar şi doamna de La Tournelle şi „dragul ei unchi" erau hotărâţi să acţioneze.

Pe tot parcursul anului 1743, Marie-Anne avea să rămână fidelă tacticii de a-şi ţine amantul în nesiguranţă. Cu o cochetărie desăvârşită,

[17] „Una a căzut aproape în uitare, alta e aproape ţărână
A treia e încă în picioare; a patra aşteaptă
Să facă loc celei din urmă.
A alege o familie întreagă
înseamnă să fii infidel ori statornic?" (în fr. în orig.)

arătându-se când veselă, când melancolică, ea alterna momentele de răceală cu cele de tandreţe şi de abandon şi aţâţa gelozia lui Ludovic lăsându-l să creadă că mai era încă îndrăgostită de contele de Agenois; se abţinea de asemenea să-i amintească de promisiunile lui şi afişa un foarte mare dezinteres pentru intrigile de curte. Intre timp, se debarasa de mulţi dintre vechii frecventatori ai „micilor apartamente", înlocuindu-i cu persoane agreate de ea, apoi îl izola pe rege de curte şi-l lega tot mai mult de ea. In sarcina de a-l întreţine pe Ludovic era ajutată de două surori: frumoasa marchiză de Flavacourt, supranumită afectuos *la poule*, care oferea garanţia unui bărbat foarte gelos, şi durdulia, vesela, joviala ducesă de Lauraguais, cu trei ani mai mare decât Marie-Anne, ce avea meritul că-l distra pe rege şi-l făcea să se simtă în largul lui. Cu prima e foarte probabil că Ludovic nu a avut niciodată raporturi intime, dar nu se poate spune acelaşi lucru despre ducesă, care exercita asupra suveranului o atracţie neîndoielnică. Dar pentru marchiza de La Tournelle era doar un detaliu fără importanţă, care nu punea sub semnul întrebării locul ei de favorită şi nu-i încurca de nici un fel proiectele.

La sfârşitul anului, Marie-Anne culegea roadele „iscusinţei ei feminine" printr-o dublă şi răsunătoare victorie: în octombrie, regele „renunţând la mască, fără reţinere şi fără să arate nici o remuşcare" o distinsese cu titlul de ducesă de Châteauroux, iar la 28 decembrie îi

acorda ducelui de Richelieu demnitatea de prim gentilom al camerei sale.

Ducatul de Châteauroux, cu rentele aferente, nu rezolva numai încurcăturile financiare ale lui Marie-Anne, ci îi conferea şi „onorurile tabouret-ulm - dreptul de a se aşeza în prezenţa suveranilor - şi o investea oficial cu rolul de favorită. Ceremonia de prezentare avu loc la 22 octombrie în chip informai, apoi Marie-Anne merse să-şi ia în primire tabouret-ul de la regină. Maria Leszczyriska, ce învăţase de multă vreme să-şi ascundă indignarea, o felicită politicos pentru „privilegiul acordat de rege" şi o puse să se aşeze la stânga ei, alături de ducesa de Lauraguais. Ca să-şi desăvârşească triumful, Marie-Anne obţinu ca brevetul să-i fie redactat de nesuferitul conte de Maurepas, acelaşi văr care-o alungase din casa ducesei de Mazarin şi care răspândea la adresa ei cuplete defăimătoare.

Nu-i mai rămânea decât să se bucure de poziţiile câştigate şi să concureze vechea glorie a doamnei de Montespan. Avea frumuseţea, trufia, verva intelectuală, graţia aristocratică ale favoritei Regelui Soare; şi după două decenii de servitute sub dominaţia unui preot bătrân şi avar, Versailles avea nevoie mai mult ca oricând de o adevărată regină, în stare să redea curţii franceze eleganţa, fastul, animaţia de altădată. Pe măsură ce îşi realiza intenţia de a-i deveni necesară amantului ei, Marie-Anne descoperea şi laturile ascunse şi seducătoare ale personalităţii lui - solitudinea interioară, sensibilitatea acută,

vulnerabilitatea afectivă, pudoarea -, sfârşind prin a se îndrăgosti de el. Totul, aşadar, părea să prevestească o domnie lunga şi liniştită pentru a treia dintre surorile Mailly-Nesle. Insă, fără ca ea să ştie, de luni şi luni de zile, într-un apartament parizian din rue Saint-Honore, o aventurieră genială, înzestrată cu o energie fără egal şi cu o inteligenţă vizionară, prevedea pentru ea o soartă diferită şi mult mai glorioasă.

In acel moment, celebra Claudine-Alexandrine de Tencin avea şaizeci de ani, reuşise să lase în urma ei un lung şir de scandaluri şi făcuse din salonul ei, frecventat de Fontenelle, Marivaux, Montes-quieu, Helvetius, centrul intelectual cel mai însemnat al capitalei. Dar ceea ce o preocupa în mod deosebit pe fosta stareţă era cariera fratelui ei, cardinalul Tencin, de care o lega o foarte puternică afecţiune. Protejat de Fleury şi admis, după o misiune strălucită la Roma, ca membru al Consiliului cu rang de ministru fără portofoliu, Tencin crezuse că va putea lua locul bătrânului cardinal. In realitate, nu numai că lucrurile nu se desfăşuraseră aşa, dar Ludovic al XV-lea nu-l aprecia deloc. In vreme ce Tencin părea dispus să se întoarcă în dioceza lui de la Lyon, sora lui nu se dăduse bătută şi pusese în mişcare o strategie complexă de alianţe. Se adresase ducelui de Richelieu, fostul ei amant şi vechi prieten, implorându-l să facă presiuni asupra favoritei, ca s-o convingă să uzeze de influenţa ei ca regele să-l accepte pe Tencin. Odată ajuns la putere, cardinalul avea să facă front comun cu protectoarea lui împotriva

lui Maurepas şi avea să-i deschidă lui Richelieu uşile Consiliului.

Dar această ţesătură de ambiţii nu se baza numai pe interesele fiecăruia dintre membrii trioului, ci şi pe o preocupare comună: Franţa era o ţară lăsată de izbelişte, unde domnea nevolnicia, oportunismul, corupţia şi care risca să „să sară în aer". Politica de susţinere a împăratului Carol al VII-lea de Bavaria, căruia Austria i-l contrapunea pe soţul Mariei Tereza, se îndrepta spre un eşec răsunător din cauza insuficientelor forţe desfăşurate şi a incapacităţii comandanţilor. „Ştirile care parvin din Bavaria sunt tot mai proaste", îi scria doamna de Tencin lui Richelieu, care, la rândul său, îi spunea lui Marie-Anne: „După cum ştiţi, nu se fac decât prostii; şi eu cred că se vor face tot mai multe, până când, în cele din urmă, o să vină o răsturnare de situaţie. Se vorbeşte chiar că regele evită până şi să fie informat despre ceea ce se întâmplă şi că ar fi afirmat că e mai bine să nu ştii nimic decât să primeşti veşti neplăcute. Cât sânge rece!". Cuvinte profetice, având în vedere că la 29 iunie 1743, în timpul operaţiunilor de retragere din Bavaria, neînţelegerile dintre generali şi indisciplina soldaţilor le-au îngăduit austriecilor să impună Franţei sângeroasa înfrângere de la Dettingen.

In ciuda neîncrederii ei iniţiale şi a reputaţiei dubioase a doamnei de Tencin, Marie-Anne se lăsase încetul cu încetul antrenată în jocul politic al celor doi complici, convinsă fiind că avea o misiune de îndeplinit: îi revenea ei sarcina să-l

determine pe rege să pună capăt ezitărilor, să se impună în faţa miniştrilor săi, să ia energic în mână treburile statului şi să preia conducerea armatelor sale. Aşa cum făcuse la timpul ei sora Pauline, ducesa de Châteauroux începu să se intereseze de toate numirile şi să se amestece în negocierile care se purtau cu Prusia pentru campania militară din 1744 - în aşa măsură, încât primi de la Frederic al II-lea o scrisoare de mulţumiri pentru contribuţia ei la „strângerea legăturilor durabile ale unei alianţe eterne". Nu-i dădea pace lui Ludovic al XV-lea, îndemnându-l zilnic la acţiune: „O să mă ucideţi, doamnă" se plângea regele, „întocmai, sire, trebuie ca un rege să moară ca să poată reînvia."

In martie 1744, Franţa declara oficial război Angliei şi, o lună mai târziu, reginei Boemiei şi a Ungariei, iar la 3 mai 1744 Ludovic al XV-lea pleca să-şi asume comanda supremă a armatei, care avea ca prim obiectiv invadarea Flandrei catolice, ce aparţinea Mariei Tereza. Reginei, care, neîndrăznind să-i vorbească, îi ceruse în scris permisiunea de a-l urma, îi răspunse că din raţiuni de economie era preferabil ca ea să rămână la Versailles. Cât despre Delfin, ar fi fost deplasat să se expună unor riscuri înaintea căsătoriei sale, prevăzută pentru anul următor.

Campania începu sub cele mai bune auspicii: sosit la Lille în entuziasmul armatei şi al populaţiei, regele îi învinse imediat pe Wervik şi pe Menin şi dădu ordin mareşalului de Noailles să se îndrepte spre Ypres. La 8 iunie, cînd se întoarse la Lille, i se alăturară, spre nedumerirea

generală, ducesa de Châteauroux şi sora acesteia, ducesa de Lauraguais.

Deşi toţi prietenii ei dezaprobaseră o asemenea iniţiativă, Ma-rie-Anne îi smulsese lui Ludovic al XV-lea permisiunea de a-l urma. Tot mai geloasă, suporta cu greu ideea unei lungi despărţiri şi se temea că-şi pierde ascendentul asupra lui. Şi-apoi, cum să reziste ispitei de a împărtăşi cu regele succesele unui război pe care ea îl dorise atât de tare şi ce ocazie mai bună avea de a mărturisi public forţa iubirii sale pentru suveran şi pentru Franţa? Gândul îi zbura probabil la campania militară pe care o dusese tot în acele locuri Ludovic al XlV-lea, având în suita lui trăsura în care se aflau regina şi doamnele de La Valliere şi de Montespan... Cu diferenţa că, de această dată, ea avea privilegiul de a fi singura care să-l însoţească pe rege.

Francezii, însă, se schimbaseră mult faţă de epoca Regelui Soare. Poveştile de alcov ale lui Ludovic al XV-lea cu surorile Mailly-Nesle scandalizau de multă vreme opinia publică şi soldaţii erau mândri să-şi rişte viaţa pentru un rege războinic, nu pentru un sultan înamorat. Primite cu o ostilitate ce se manifesta prin cuplete obscene şi comentarii insultătoare, cele două ducese se instalară într-un edificiu legat cu acest prilej printr-o galerie de palatul unde locuia suveranul. Pentru a evita să aţâţe şi mai mult nemulţumirea trupelor, regele plecase singur la Ypres şi tot singur vizitase principalele oraşe ale Flandrei. Apoi se deplasase în Alsacia, unde se deschisese un nou front, dar, de data aceasta

Marie-Anne refuzase să se despartă de el. La fiecare etapă, suveranul şi amanta lui erau găzduiţi în edificii separate, comunicând între ele prin coridoare construite special, iar primirea era mereu aceeaşi: aplauze pentru rege şi insulte pentru favorită. La 4 august, perechea ajunsese la Metz; sătui să se ascundă mereu şi obişnuiţi deja cu antipatia populară, suveranul şi amanta lui lăsară deoparte orice prudenţă şi petrecură cea mai mare parte din timp împreună. Nu-şi puteau închipui că zilele dragostei lor erau numărate.

Duminică 9 august Ludovic al XV-lea se trezi cu febră şi cu o puternică durere de cap; în zilele următoare, cu toate luările de sânge, vomitivele şi purgaţiile, starea lui continuă să se înrăutăţească. Pe 11 seara, La Peyronie, primul chirurg al regelui, credincios favoritei, care până atunci minimalizase situaţia, crezu de datoria lui să-i spună lui Francois de Fitz-James, episcop de Soissons şi Mare Capelan al regelui, că era îngrijorat pentru viaţa suveranlui.

Încă de la începutul bolii, Marie-Anne şi sora ei rămăseseră neclintite la căpătâiul lui Ludovic şi, cu ajutorul lui Richelieu, tare pe poziţia lui de prim gentilom al camerei, interziseseră oricui să se apropie de suveran. Chiar şi principii de sânge şi marii ofiţeri ai coroanei nu puteau intra în camera bolnavului decât atunci când se oficia slujba religioasă.

Barajul era destinat să nu permită nimănui să-l informeze pe rege de pericolul în care se găsea,

căci aceasta l-ar fi făcut să se spovedească şi, prin urmare, să se despartă de favorită.

In dimineaţa zilei de 12 august, la rugăminţile fierbinţi ale episcopului de Soissons, Ludovic refuză spovedania, spunând că se simţea prea slăbit şi confuz pentru aşa ceva. După-amiaza, totuşi, păru că-l cuprinde angoasa şi-i spuse, suspinând, doamnei de Châteauroux că poate ar fî bine să se despartă. Şi, întrucât starea bolnavului continua să se înrăutăţească, favorita şi Richelieu nu se mai putură împotrivi ca principii de sînge şi înalţii funcţionari din suită să intre liber în cameră. Venise în sfârşit momentul pentru Marele Capelan şi pentru episcopul de Metz să restabilească autoritatea Bisericii şi să-l determine pe rege să facă un act exemplar de pocăinţă.

In dimineaţa zilei de 13, Ludovic ceru Marelui Şambelan să-l cheme pe confesor. La sosirea părintelui Perusseau, ducesa de Châteauroux se retrase împreună cu sora ei într-o cameră de lângă cea a bolnavului, aşteptând neliniştită să-şi cunoască soarta. In cele din urmă, uşa se deschise larg şi episcopul de Soissons tună: „Doamnelor, regele vă ordonă să plecaţi neîntârziat". Anunţată public, concedierea nu putea să fie mai umilitoare; şi totuşi, pentru favorită ce era mai rău încă nu se consumase.

Imediat după alungarea celor două surori, Marele Capelan dădu ordin să fie distrusă galeria care lega palatul unde stătea doamna de Châteauroux de cel al regelui; în zorii zilei următoare nu mai era nici urmă de galerie, „în

aşa măsură, scria de Luynes, încât cei care-o văzuseră în ziua dinainte şi în cele precedente puteau să creadă că se înşelaseră". Aflând că cele două ducese se mai aflau încă în oraş, Soissons se opuse ca regele să primească împărtăşania şi porunci ca toate tabernacolele din biserici să fie închise până când concubina nu dispărea de-acolo. Regele îi puse în vedere lui Marie-Anne să părăsească imediat oraşul. Dar nici plecarea nu avea să se dovedească uşor de realizat.

Încurajată de comportarea autorităţilor religioase, populaţia se dezlănţui împotriva favoritei, mai-mai s-o linşeze, şi doar cu mare greutate fu găsită o trăsură care, cu perdelele lăsate, părăsi oraşul cu cele două surori. Drumul de întoarcere la Paris fu înspăimântă tor. La fiecare popas, în orice mic burg, în orice oraş, orgolioasa ducesă de Châteauroux, ferecată în trăsură, auzea aceleaşi insulte, aceleaşi ameninţări, trăia aceleaşi spaime, şi totuşi gândul îi era îndreptat spre Metz, de unde aştepta cu sufletul la gură buletinele de spre starea bolnavului.

După confirmarea plecării ei, episcopul de Soissons îi administra regelui împărtăşania, impunându-i un inutil şi umilitor act de căinţă publică prin care el îşi cerea iertare pentru scandalul revărsat asupra poporului său şi se obliga să se pocăiască. La 15 august regele primi sfântul maslu, dar, din ziua următoare starea sănătăţii lui începu să se îmbunătăţească şi în data de 17, când sosi regina, era în afară de

orice pericol. Ludovic îşi primi soţia cu afecţiune şi-i ceru iertare pentru toate neplăcerile pe care i le pricinuise: paralizată de emoţie şi de teama de a nu greşi, Maria o lăsă pe ducesa de Villars, dame d'atour, să răspundă în locul ei şi se mărgini să îngenuncheze lângă pat şi să se roage. „Regele, îngheţat de un asemenea mod de a răspunde emoţionantelor lui cuvinte, îi vorbi de atunci înainte numai despre chestiuni indiferente."

Douăzeci de zile mai târziu, în vreme ce Franţa în delir îi atribuia supranumele de „cel Iubit" (le Bien Aime), Ludovic reuni din nou Consiliul. Pe măsură ce-şi recupera forţele, avusese timp să-şi dea seama de gravitatea umilinţei la care fusese supus şi de ruşinoasa instrumentare a bolii sale. Ordinele de exil care aveau să-i lovească la scurtă vreme pe principalii responsabili ai acestei „cabale evlavioase" dovedeau că regele nu era dispus să ierte. Iar doamna de Châteauroux, ajunsă în sfârşit la Paris, începea din nou să spere.

„Staţi liniştit, dragă unchiule, îi scria ea pe 13 septembrie lui Richelieu. Ne aşteaptă vremuri mai bune. Am trăit clipe grele, dar acum au trecut: aşa cum îl cunosc eu, regele nu e un evlavios, ci un honnete homme foarte credincios în prieteniile sale şi, orice raţionamente ar face, nu cred că mă înşel spunând că nu pot fi decât în favoarea mea."

Doamna de Châteauroux nu se înşela. Pe 13 noiembrie Ludovic al XV-lea îşi făcu intrarea solemnă în Paris, întâmpint de poporul în

sărbătoare şi în noaptea de 15, incognito şi escortat de Richelieu, se strecură afară din palatul Tuileries pentru a bate la uşa favoritei, în rue du Bac. Copleşită de emoţie, Marie-Anne leşină, după care continuă să repete obsesiv: „Vai, cum ne-au tratat!"

Dorinţa regelui era ca ea să se întoarcă de îndată la Versailles, dar ducesa declară că îşi va relua oficial postul numai cu condiţia de a obţine deplină satisfacţie pentru umilinţele îndurate. Primul cap cerut de Marie-Anne era cel al ticălosului ei văr Maurepas, care se bucurase public de dizgraţia ei. Şi, deoarece Ludovic nu era dispus să se lipsească de ministrul său, ducesa pretinse ca cel puţin să-i fie dată posibilitatea de a-i aplica contelui o umilire exemplară. Şi aşa se şi întâmplă: la 25 noiembrie, Maurepas primi de la suveran ordinul de a se duce personal în rue du Bac pentru a-i comunica doamnei de Châteauroux că era rechemată la curte.

Favorita nu avea să se bucure multă vreme de triumful ei. Puţin după ce ministrul plecă, fu doborâtă de o febră mare, de dureri de cap şi de crampe foarte violente; iar pe 8 decembrie, după zece zile de suferinţe groaznice, îşi dădu sufletul. Avea douăzeci şi şapte de ani. Trupul îi fu înhumat pe ascuns, la şase dimineaţa, de teamă ca mulţimea să nu pună stăpânire pe el şi să-l batjocorească.

Aşa cum se întâmplase şi în cazul doamnei de Vintimille, nimeni nu a crezut că acea moarte

fusese naturală; ca şi atunci, mulţi au fost convinşi că adevărata cauză a fost tot otrava.

Marchiza de Pompadour - O burgheză la putere

Înaltă, sveltă, „foarte bine făcută, cu faţa rotundă şi trăsăturile regulate, cu o carnaţie splendidă, mâini şi braţe magnifice, ochi minunaţi, deşi nu foarte mari, dar cu o lumină, o vioiciune şi o îndrăzneală în ei cum n-am mai văzut la nici o femeie", doamna de Lenormant d'Etiolles era atât de frumoasă, încât „nu exista bărbat care să nu şi-o fi dorit ca amantă". Dar bărbatul asupra căruia se concentraseră, încă din adolescenţă, toate aşteptările ei sentimentale, singurul pe care se simţea menită să-l iubească, era regele Franţei.

De altfel, întâlnindu-l pentru prima dată pe Ludovic cel Iubit la Versailles, Giacomo Casanova nu-i dăduse oare dreptate, recunoscând că „nu puteai să nu te fi îndrăgostit la prima vedere de acel chip"? „Ludovic al XV-lea, scria el, avea un cap foarte frumos... şi nu a existat un pictor atât de iscusit încât să redea cu suficientă forţă acea mişcare a capului sau atunci când se întorcea să privească pe cineva."

Împărtăşit, aşa cum am mai avut ocazia să vedem, de multe tinere din nobilime care trăiau la curte, acest vis de dragoste nu se potrivea unei fete burgheze, care avea prea puţine ocazii să se apropie de suveran şi să-i atragă atenţia. Jeanne-Antoinette însă, în afară de faptul că era frumoasă, era extraordinar de tenace, iar ambiţiile ei coincideau cu cele ale cercurilor din

marea finanţa, unde fusese educată. Acei bancheri, colectori de taxe care, lucrând în linia a doua a vieţii publice, alimentau vistieria regală, cei împotriva cărora La Bruyere îşi lansase anatemele şi pe care Montesquieu îi definea ca „deasupra altora prin bogăţie" şi „sub nivelul tuturor prin naştere" - se deciseseră să ocupe la Versailles o poziţie de prestigiu şi, după ce contaseră pe sprijinul ducesei de Châteauroux, îşi găsiseră acum în doamna d'Etiolles ambasadorul ideal. Şi astfel, în aceeaşi perioadă în care o obscură burgheză ca doamna Geoffrin reuşea să spargă monopolul aristocratic asupra vieţii mondene pariziene şi să dea viaţă unui salon destinat să devină emblema sociabilităţii exponenţilor Luminilor, fiica unui om de afaceri fără scrupule şi a unei femei de moravuri uşoare acapara inima lui Ludovic al XV-lea, smulgând nobilimii privilegiul favorurilor regale. Ascensiunea ei fulgerătoare nu se limita, aşadar, la a da exemplul unui excepţional succes individual, ci devenea simbolul mobilităţii sociale a Stării a Treia. In mod fatal, Versailles-ul a reacţionat la dublul afront jurân-du-i intrusei o ură de nestins.

Trebuie recunoscut că, începând de la nume, pe care avea să-l exploateze satira, familia Poisson (Peşte) se preta foarte bine la bârfe. Om de încredere al fraţilor Paris (unul, Paris de Montmartel, bancher al coroanei, celălalt, Pâris-Duveney, furnizor al armatei), tatăl lui Jeanne-Antoinette fusese condamnat pentru fraudă în dauna administraţiei publice şi constrâns să fugă

pentru câţiva ani în Germania. Pe deasupra, bănuiala că fata nu era a lui nu pleda în favoarea nevesti-si. Dintre cei doi posibili taţi, Paris de Montmartel şi Lenormant de Tournehem, cel din urmă avea să furnizeze cele mai bune argumente presupunerilor, având în vedere interesul pe care-l arătase totdeauna pentru micuţa Poisson.

In ciuda contextului familial puţin spus lipsit de prejudecăţi, Jeanne-Antoinette, zisă Reinette, era iubită cu duioşie de amândoi părinţii şi primise o educaţie excelentă. Mândră de frumuseţea ei, maică-sa visa pentru ea un mare viitor şi îi sădi ideea că era „o bucăţică regală", în vreme ce Lenormant de Tournehem îi încuraja calităţile artistice, procurându-i cei mai buni profesori de dans şi punând-o să ia lecţii de recitare şi de canto de la două autorităţi recunoscute în respectivele domenii - celebrul dramaturg Crebillon-tatăl şi marele virtuoz Jelyotte. Dovedindu-se o elevă extraordinară, Jeanne-Antoinette ar fi putut deveni una dintre cele mai bune actriţe ale epocii, dacă Lenormant n-ar fi avut pentru ea alte proiecte. Intr-adevăr, văduv şi fără copii, bogatul colector de taxe o hărăzi pe Reinette nepotului său Charles-Guillaume Lenormant d'Etiolles, pe care-l desemnă în acelaşi timp drept legatar universal.

Oficiată la 9 martie 1741, căsătoria începea sub cele mai bune auspicii. Mirele avea douăzeci şi patru de ani - cu patru mai mult decât mireasa -, era inteligent, cult, îndreptat spre o carieră sigură de om de afaceri şi, cu toate că ar fi putut

pretinde o partidă de mii de ori mai bună, se îndrăgosti până peste cap de tânăra lui soţie. După ce primul copil le muri în faşă, perechea fu dăruită cu o fetiţă, căreia îi dădură numele de Alexandrine.

Oricare ar fi fost sentimentele pe care Reinette le nutrea pentru soţul ei, căsătoria îi deschidea porţile unei vieţi plăcute şi sclipitoare, care părea să i se potrivească de minune. Devenită stăpâna fastuoasei case Lenormant de Tournehem, unde venise să locuiască împreună cu bărbatul ei, introdusă în saloanele cele mai importante ale Capitalei, ea avu prilejul să cunoască scriitori iluştri precum Fontenelle, Montesquieu, Marivaux, Voltaire şi să preţuiască atmosfera intelectuală a Parisului din primii ani ai deceniului cinci, profund marcată de revoluţia Luminilor. Repede însă ea va fi aceea care va reprezenta o surpriză pentru lumea bună pariziană. După ce o întâlnise la Operă, preşedintele Henault se grăbea să-şi comunice entuziasmul doamnei du Deffand, care-şi făcea cura de ape minerale la Forges, descriind-o în aceşti termeni: „Este una dintre cele mai frumoase femei pe care le-am văzut vreodată; cunoaşte muzica la perfecţie, cântă o mulţime de melodii cu toată strălucirea şi bunul gust posibile şi joacă la Etiolles într-un teatru, tot atât de frumos ca Opera, unde există şi maşinării şi scene mobile".

Reinette îşi putea manifesta talentul de actriţă tocmai pe frumoasa proprietate a lui Lenormant de la Etiolles, în apropiere de pădurea Senart.

Societatea mondenă, căreia nu-i ajungea doar mersul aproape cotidian la teatru, se distra montând spectacole de amatori în nenumărate mici teatre private răspândite atât în casele pariziene, cât şi în reşedinţele de la ţară. Ceea ce o distingea pe doamna d'Etiolles nu era, aşadar, atât pasiunea pentru teatru, cât nivelul excepţional al interpretărilor ei. Ea însăşi era atât de conştientă de asta încât, în primăvara lui 1745, se hotărî să părăsească scena şi să pornească la cucerirea regelui.

Tânăra femeie nu aşteptase dispariţia doamnei de Châteauroux ca să încerce să atragă atenţia lui Ludovic al XV-lea. Când regele mergea la vânătoare în pădurea Senart, ea făcea în aşa fel încât să se găsească în drumul lui, ori îmbrăcată în roz într-o caleaşca albastră, ori îmbrăcată în albastru într-o caleaşca roz, şi se pare că apariţiile ei erau destul de sugestive ca s-o alarmeze pe favorită.

Nu ştim, totuşi, cum a reuşit Reinette în cele din urmă să intre în contact cu suveranul. E foarte probabil ca primele întâlniri tete-a-tete cu Ludovic să fi fost rezultatul eforturilor reunite ale unei vaste conspiraţii care-i cuprindea pe fraţii Paris, pe Lenormant de To-urnehem, pe doamna de Tencin - iarăşi ea! -, pe Binet de Marchais, văr cu Reinette şi valet de chambre al Delfinului şi pe cel mai important dintre toţi, Dominique-Guillaume Le Bel, prim valet de chambre al regelui şi fost amant al doamnei Poisson. Fiecare dintre aceştia avea, bineînţeles, motivele lui pentru a dori ca locul doamnei de Châteauroux

să fie ocupat de o persoană de încredere pentru ei. Mai mult chiar, în săptămânile cruciale în care începea legătura lui Reinette cu regele, Lenormant se îngrijise ca nepotul său să fie îndepărtat din Paris, punându-l să întreprindă o călătorie de afaceri.

In februarie 1745, serbările organizate cu prilejul nunţii Delfinului cu fiica regelui Spaniei oferiseră cadrul ideal pentru primele lor întâlniri galante, permiţând suveranului o marjă de libertate neobişnuită pentru el. In joia dinaintea postului avusese loc la curte un mare bal mascat, şi către miezul nopţii regina, Delfinul şi Delfina ieşiseră din apartamentele regale travestiţi în păstori şi urmaţi de un grup de şapte persoane costumate în pomişori de tisă, din care trebuia să facă parte şi regele. Identici între ei, „pomişorii" se răspândiseră în mulţime şi regele avusese posibilitatea să se întreţină cu doamna d'Etiolles fără a fi deranjat. Pe 28 februarie, ultima duminică din carnaval, Ludovic plecă de la palat pentru a-şi face o scurtă apariţie la balul oferit de oraşul Versailles şi apoi, incognito, escortat numai de ducele d'Ayen, se întâlni cu Reinette la Paris, la balul ce se ţinea la Hotel de Viile, ca să petreacă apoi noaptea în casa ei.

În săptămânile următoare, vizitele doamnei d'Etiolles la Versailles nu trecură neobservate. „Dacă este adevărat, scria cu mare siguranţă de sine ducele de Luynes, e vorba probabil doar de o aventură, nu de o amantă": una ca Poisson nu putea ţinti atât de sus. Dar peste câteva săptămâni era constrâns să-şi schimbe părerea:

„Se spune că este îndrăgostită nebuneşte de rege şi că pasiunea e reciprocă". Acelaşi lucru îl descoperi Domnul d'Etiolles la întoarcerea lui din călătorie, când îl găsi acasă, aşteptându-l, numai pe unchiul Lenormant, căruia îi reveni ingrata sarcină de a-i aduce la cunoştinţă că nevastă-sa plecase pentru totdeauna.

Nu-i mai rămânea lui Reinette decât să înveţe uzanţele şi obiceiurile acelei lumi necunoscute pentru ea şi unde se pregătea să trăiască. Spre norocul ei, tânăra femeie avu cinci luni răgaz pentru a se pregăti. De la începutul lui mai şi până la sfârşitul lui septembrie, în timp ce Ludovic al XV-lea era angajat în cucerirea Flandrei, ea petrecu luni întregi fericite la Etiolles, asistată de mentori de excepţie: ducele de Gontaut, prieten intim al regelui, un mare senior înzestrat cu cel mai rafinat *usage du monde*, şi abatele de Bernis, curând după aceea ministru şi cardinal, perfectă încarnare a ceea ce se numeşte esprit, a versatilităţii intelectuale, a jovialului hedonism din secolul al XVIII-lea. Îndată ce pricepu din ce parte bătea vântul, şi Voltaire, numit la l aprilie istoriograf regal, se grăbise să ajungă la Etiolles, precedat de versuri jenant de adulatorii, în care o felicita pe noua Cleopatră pentru strălucita victorie repurtată de Ludovic al XV-lea la Fontenoy.

Intre timp, în vreme ce Reinette studia cu aplicaţie genealogiile şi regulile de etichetă şi întreţinea o intensă corespondenţă cu regele aflat la război, tribunalul de la Châtelet decreta despărţirea legală de soţul ei şi la 11 iulie

Ludovic al XV-lea îi trimitea brevetul de marchiză de Pompadour. Paris de Montmartel plătise vistieriei regale cele 200 000 de lire necesare pentru cumpărarea domeniului al cărui nume avea să-l poarte ea, iar Voltaire profita ca să-i trimită un nou omagiu, şi mai explicit:

Sincere et tendre Pompadour,
Car je peux vous donner d'avance
Ce nom qui rime avec i'amour,
Et qui sera bientot le plus beau nom de France...[18]

La 14 septembrie, exact la cinci zile după întoarcerea lui Ludovic al XV-lea la Versailles, proaspăta marchiză era prezentată oficial regelui şi reginei. „O dată destinată să intre în analele curţii: fetişcana Poisson, nevastă despărţită a unui colector de taxe, şi-a făcut intrarea oficială în sanctuarul monarhiei, unde aveau drept de cetăţenie numai aristocraţii care erau în stare să demonstreze, cu dovezi, o nobleţe atestată încă din 1400!". Se mai aflau la curte, e drept, şi mulţi exponenţi ai unei nobilimi de dată mai recentă, înălţată în rang din dispoziţia regelui, dar promovarea lor avusese loc cu cel puţin două generaţii înainte. O anecdotă faimoasă ne permite să ne dăm seama de violenţa indignării care cuprindea curtea în faţa scandalului stârnit de noua venită şi, totodată, de incapacitatea

[18] „Sinceră şi tandră Pompadour
căci pot deja să vă dau
acel nume ce face rimă cu amor
şi care curând va fi cel mai frumos nume din Franţa." (în fr. în orig.)

acesteia de a rezista ademenirilor puterii regale. La început, nu fusese uşor să se găsească o doamnă dispusă să accepte să fie naşa marchizei la ceremonia prezentării la curte, dar propunerea lui Ludovic al XV-lea de a-i plăti datoriile la jocul de cărţi sfârşise prin a o convinge pe bătrâna prinţesă de Conţi, nepoata Regelui Soare şi a orgolioasei Athenais, să accepte ingrata sarcină. Şi când un abate care nu era la curent cu situaţia întrebase, în prezenţa ei: „Care-i târfa care o să poată să prezinte reginei o astfel de femeie?", principesa izbucnise în râs, spunând: „Nu mai spuneţi nimic, părinte: eu sunt aceea".

Ceremonia prezentării la curte a decurs minunat: foarte frumoasă, foarte elegantă, sigură pe sine şi în acelaşi timp modestă, în faţa unei mulţimi ostile, doamna de Pompadour a urmat la perfecţie complicatul ceremonial. Prezentată mai întâi regelui, apoi reginei, ea execută cele trei reverenţe obligatorii, susţinu un scurt schimb de fraze, pentru a se retrage, la sfârşit, cu alte trei reverenţe, făcute mergând cu spatele. Nimic nu o mai putea împiedica acum pe marchiză să se instaleze în mod oficial în apartamentul care până cu un an în urmă fusese al ducesei de Châteauroux şi să participe cu drepturi depline la viaţa de la Versailles. Mai rămânea speranţa ca regele să se plictisească de ea cât mai repede şi să se decidă să-şi distribuie cu mai multă demnitate atenţiile.

Lucrurile însă aveau să se desfăşoare cu totul altfel, iar doamna de Pompadour avea să

rămână alături de Ludovic al XV-lea pentru un foarte lung răstimp - nouăsprezece ani. Nici o amantă regală n-a fost vreodată atât de puternică şi nici una n-a atins un asemenea grad de celebritate. Chiar dacă e vorba de o celebritate controversată, minată de multe stereotipuri şi care lasă fără răspuns mai multe întrebări.

Dacă pe de o parte avem impresia că ştim totul despre marchiză (frumosul ei chip pictat la vârste diferite de Boucher, Nattier, La Tour, Drouais, îmbrăcămintea scumpă, gusturile ei rafinate care aveau să imprime o marcă personală stilului unei epoci), pe de altă parte cantitatea mare de ştiri, comentarii, anecdote transmise de contemporanii ei pare să ne dezvăluie un chip ameninţător şi rapace, descriind-o ca pe o persoană avidă, perversă şi setoasă de putere - şi mai ales atribuindu-i responsabilitatea pentru dezastrele militare din timpul Războiului de Şapte Ani, pentru persecutarea celor mai buni miniştri, pentru nemulţumirea populară, pentru decăderea prestigiului monarhiei. Acuze mult prea grave ca să nu trezească anumite bănuieli, dar în acelaşi timp sprijinite pe indicii mult prea certe ca să poată fi respinse doar ca simple răutăţi. De aceea istoricii şi biografii moderni se străduiesc să descifreze personalitatea doamnei de Pompadour, să reconstituie atât motivaţiile ei comportamentale, cât şi pe acelea ale denigratorilor ei, să confrunte imaginea ei

publică şi rolul efectiv pe care ea l-a avut în conducerea treburilor statului.

Prima cauză a ostilităţii pe care i-o arăta Versailles-ul era pur şi simplu extracţia ei socială: marchiza - era un fapt incontestabil - uzurpa un rol ce fusese totdeauna apanajul femeilor din aristocraţie şi deschidea o breşă prin care aveau să pătrundă la curte oameni din finanţe cu origini obscure. „Astăzi este mai riscant să insulţi un colector de taxe decât pe cineva de rang înalt", constata locotenentul general al poliţiei. Şi, într-adevăr, la numai o lună de la sosirea doamnei de Pompadour la Versailles, Philibert Orry, integrul controlor de finanţe, care rostise cuvinte umilitoare la adresa fraţilor Paris, era sacrificat resentimentelor prietenilor favoritei. Ca şi cum nu ar fi fost de ajuns, desprins din mandatul lui Orry, importantul post de Directeur des Bâtiments du Roi - un fel de minister al Artelor Frumoase din epocă - fu atribuit lui Lenormant de Tournehem, pentru a trece apoi la fratele lui Reinette, Abel Poisson, numit marchiz de Vandieres (care, de altfel, avea să dea viaţă uneia dintre perioadele cele mai bune ale mecenatismului artistic al coroanei).

Acestei ostilităţi foarte explicabile i se adăuga o alta, mai gravă şi mai puţin justificată. Marchiza era considerată vinovată de a-l fi încurajat pe Ludovic al XV-lea să se izoleze de curtea lui pentru a putea să-l domine mai bine şi de a fi influenţat alegerea puţinilor norocoşi admişi să împartă intimitatea cu el, ceea ce

echivala cu a-şi însuşi pe ascuns o prerogativă exclusivă a suveranului: dreptul de a acorda favoruri.

In realitate, după cum ştim, regele îşi manifestase de multă vreme dorinţa de a avea o viaţă privată, paralelă cu cea oficială şi, în momentul sosirii doamnei de Pompadour, cinele din les petits ap-partements, excursiile la Muette şi la Choisy erau deja o instituţie consolidată. Obligaţiile care o aşteptau pe doamna de Pompadour nu erau altele decât cele ce reveniseră în trecut precedentelor favorite şi constau, în esenţă, în satisfacerea exigenţelor erotice ale suveranului şi în grija de a-l distra. Dar, întrucât marchiza - înzestrată cu un temperament erotic mai degrabă călduţ şi cu o sănătate precară - ştia că nu era cea mai potrivită pentru a împlini cu brio prima obligaţie, îşi concentra inteligenţa şi fantezia asupra celei de-a doua.

Nu era uşor „să-l distrezi pe bărbatul cel mai greu de distrat din întregul regat", dar Reinette avea multe săgeţi în tolba ei. In primul rând, departe de a fi un dezavantaj, faptul că venea dintr-o altă lume, că aducea cu sine gusturile, interesele şi opiniile capitalei reprezenta în ochii suveranului o noutate plină de prospeţime. Veselă, cultă, curioasă, plină de resurse, marchiza învăţase în saloanele pariziene o artă a conversaţiei ce nu suferea comparaţii şi tocmai acel ton burghez împotriva căruia se năpustea cu ferocitate curtea, împreună cu folosirea unor expresii care nu aveau dreptul să fie rostite la

Versailles, contribuiau la a o face vag exotică. Ar fi fost de ajuns şi atâta pentru a constitui o plăcută variaţie faţă de lumea închisă de la Versailles, de doamnele ei elegante şi cu nasul pe sus, dar favorita mai avea şi alte atuuri, nu mai puţin preţioase: ca o bună burgheză ce era, doamna de Pompadour ştia să fie disciplinată, tenace, aplicată pe concret, prudentă şi echilibrată în judecăţi, respectuoasă faţă de ierarhie, constantă în sentimente, credincioasă în prietenie. „Votre Solidite" o numea în glumă suveranul, ştiind bine că era primul care beneficia de aceste virtuţi.

In timp ce Ludovic se abandona plăcerilor pe care i le oferea noutatea, Reinette făcea totul ca „noutatea" sa capete o poziţie stabilă. Şi pentru că ea nu avea susţinători şi simţea toată ostilitatea curtenilor, era fatal să încerce să-şi facă o fortăreaţă din les petits appartements şi din cercul restrâns de persoane care se adunau acolo. La 30 ianuarie 1747, invitat pentru prima dată la cină, ducele de Croy se grăbea să înregistreze astfel în jurnalul său ceremonialul utilizat: „După ce am urcat, am aşteptat în salonaşul cel mic. Regele a sosit numai pentru a se aşeza la masă împreună cu doamnele. Sufrageria era încântătoare şi cina a fost plăcută şi fără pretenţii. Ne serveau doar doi sau trei valeţi, care se retrăgeau imediat după ce-i dădeau fiecăruia ce-i trebuia. Mi se pare că libertatea şi decenţa erau respectate cu sfinţenie acolo: regele... nu părea deloc timid, ci foarte în largul lui, vorbea mult şi foarte bine şi părea să

se distreze după placul inimii. Părea foarte îndrăgostit de doamna de Pompadour şi o dovedea spontan, liber de orice stângăcie, şi părea că-şi făcuse alegerea". La încheierea cinei se trecuse în salonul alăturat şi restul serii se scursese la masa de joc; apoi, ca într-un adevărat cuplu burghez, doamna de Pompadour fusese cuprinsă de somnolenţă şi insistase ca regele să se retragă; acesta, ridicându-se, „îi spuse cu voce înceată... şi cu veselie: «Hai să mergem! Să mergem! Hai la culcare!»" Deoarece numai în acele maisons de plaisance reuşea marchiza să-şi păstreze amantul doar pentru sine, ea susţinea şi tendinţa suveranului de a fugi de la Versailles şi de a prefera La Muette şi Choisy. Istoricii semnalează că în 1750 Ludovic petrecuse efectiv la palat cincizeci de nopţi şi anul următor şaizeci; potrivit ducelui de Croy, în 1752 curtenii avură ocazia să-l vadă la Versailles doar duminica. Dar oare desprinderea lui Ludovic de curte era într-adevăr o fugă, aşa cum credeau contemporanii lui? Sau era mai degrabă, potrivit unor ipoteze recente, o strategie conştientă, folosită de suveran pentru a stabili „noi rânduieli în a preţui sau a înlătura pe cineva, care-i permiteau să ţină treaz spiritul de emulaţie printre curteni şi să păstreze controlul asupra sistemului", pentru a lua din nou în stăpânire o putere care îi scăpa din mâini?

Abia începând din 1747 atacurile împotriva doamnei de Pompadour se mutară pe terenul moralei. Mulţi speraseră, după episodul Metz, că regele îşi va relua viaţa conjugală şi, în faţa

instalării definitive la Versailles a noii favorite, dezamăgirea coalizase familia regală cu iezuiţii şi cu partida evlavioşilor. Primul care-i declarase război fusese Delfinul, care-o poreclise pe marchiză „târfa târfelor". Astfel, în vreme ce confesorii încercau să-l recheme la ordine pe rege şi predicatorii tunau împotriva adulterului, Delfinul şi surorile lui refuzau să i se adreseze amantei tatălui lor şi un potop de satire, de versuri obscene, de cuplete - aşa-numitele poissonnades - asmuţeau opinia publică împotriva favoritei. Chemat la raport, şeful poliţiei din Paris se apăra declarând că nu era la curent cu ce se petrecea la Versailles. Era evident că multe detalii privitoare la viaţa intimă a marchizei nu puteau proveni decât de la curteni bine informaţi. Veni atunci rândul contelui de Maurepas, responsabil al Casei Regale, să trebuiască să dea explicaţii. Decan al miniştrilor, din 1718 secretar de Stat, contele o detesta pe Pompadour nu mai puţin decât o detestase pe Châteauroux şi nu suporta ca favoritele să se amestece în treburile publice. Extrem de spiritual şi versificator neobosit, el se folosea de verva lui satirică pentru a lovi în persoanele care-i stăteau în cale şi era suspectat pe drept de a fi fost la originea poissonade-elor. Aşa cum arată d'Argenson, la întrebarea marchizei: „In sfârşit, când o să aflaţi numele autorilor acestor cuplete?", Maurepas răspunsese: „Când o să le aflu, doamnă, am să i le spun regelui"; iar la observaţia ei înţepată: „Dumneata, domnule, nu prea pui preţ pe

amantele regelui", replicase cu un ton insultător: „Doamnă, le-am respectat întotdeauna, de orice specie ar fi fost ele".

Ministrul se considera de neatins, dar excesul de siguranţă şi gustul pentru provocări îl determinară să facă un pas greşit. La puţine zile după ciocnirea cu favorita, începu să circule la adresa ei, nu numai la Paris, ci chiar la Versailles, o nou catren infamant. Marchiza tocmai se restabilea după un avort - al treilea în câţiva ani - şi suferea de tulburări ginecologice; versurile nemiloase care făceau public un amănunt al vieţii sale intime, despre care puţini ştiau, făcând aluzie la "florile pure" pe care favorita le semăna în urma ei, nu puteau să fie decât ale lui Maurepas. Două zile mai târziu, o scrisoare a regelui îi cerea ministrului demisia şi îi poruncea să se retragă la moşiile lui; exilul lui avea să dureze douăzeci de ani.

Izgonirea lui Maurepas era prima demonstraţie incontestabilă a puterii câştigate de doamna de Pompadour: nici măcar ducesa de Châteruroux, pe valul dramei de la Metz, nu reuşise atât de mult. Provocată cu duritate, favorita lăsase de-o parte bonomia şi-şi scosese ghearele.

Nu se lăsa intimidată nici de regină. Reinette manifestase întotdeauna cel mai mare respect pentru Maria Leszczyriska şi încă de la sosirea ei la Versailles se străduise ca suveranul să fie mai gentil cu soţia lui. Obişnuită cu aroganţa surorilor Mailly-Nesle care, mândre de vechimea familiei lor, o tratau cu condescendenţă, regina îi fusese recunoscătoare noii favorite şi, singura

din familia regală, se abţinuse să-i arate ostilitate. Dar, prea nerăbdătoare de a plăcea soţiei amantului ei şi nu încă perfect stăpână pe eticheta de la curte, marchiza se lansa în excese de zel nelalocul lor. Deoarece Mariei îi plăceau florile, doamna de Pompadour, neştiind că protocolul interzicea orice cadou pentru suverani, o copleşea cu omagii campestre, până-ntr-atât încât într-o zi îi dusese ea însăşi un coş mare cu trandafiri. Iritată de acest gest de o insultătoare intimitate, regina voise s-o pună la punct şi, fără a-i da timp să pună coşul jos, îi ceruse să-i dea o mostră din atât de apreciatele ei daruri de cântăreaţă. După o clipă de stânjeneală, Reinette intonase aria din Armida de Lully în care magiciana exulta pentru că-l prinsese pe Rinaldo în mrejele ei:

Enfin, ii est en ma puissance,;

Ce fatal ennemi, ce superbe vainqueur.[19]

După ce terminase de cântat, pusese florile jos şi plecase, făcând o reverenţă adâncă şi lăsând-o pe biata Maria albă ca varul.

Doamna de Pompadour nu avea, de altfel, nevoie de nici o încurajare pentru a-şi etala talentele artistice. Timp de cinci ani, între 1747 şi 1752, favorita avea să se ocupe de o treabă memorabilă, cunoscută sub numele de „theâtre des cabinets". Cu intenţia de a-l distra pe rege, marchiza înjghebă o mini-companie de actori diletanţi, aleşi dintre curtenii cei mai fideli ei şi puse în scenă vreo patruzeci de spectacole -

[19] „Iată-l în sfârşit în mâna mea,
pe fatalul duşman, pe superbul învingător..." (în fr. în orig.)

comedii, balete, opere - în care, nu numai că făcea treaba de impresar, dar figura şi ca actriţă şi cântăreaţă. Extraordinarul nivel al iniţiativei, harul ei interpretativ, frumuseţea şi avântul ei, valorificate cu rafinament de o alegere perfectă a rolurilor ce i se potriveau cel mai bine, au însemnat pentru marchiză o incontestabilă afirmare a talentelor ei personale, dar totodată au oferit duşmanilor un nou prilej de a se coaliza împotriva ei.

Numărul foarte limitat de persoane admise la reprezentaţiile teatrale o punea încă o dată pe doamna de Pompadour „în situaţia de a se erija în arbitră a favorurilor", intensificând resentimentele curtenilor excluşi, iar proiectul marchizei de a construi o sală de spectacole mai mare se lovi de rezistenţele ducelui de Richelieu, răspunzător, în calitate de *Intendant des Menus-Plaisirs et affaires de la Chambre du Roi* (Intendent al Micilor Plăceri şi al treburilor Camerei Regelui), pentru tot ce privea serbările, balurile, concertele şi spectacolele Casei Regale. Neconsultat în alegerea noii favorite, plin de dispreţ pentru extracţia ei socială, ducele folosea orice prilej pentru a o umili public punând piedică cererilor ei. Ceea ce stârnea indignarea conformiştilor era însă chiar natura iniţiativei. Ostilitatea pe care autorităţile ecleziastice o nutreau dintotdeauna faţă de teatru găsea o confirmare răsunătoare în repertoriul ales de marchiză, în care adulterul, amorul, plăcerea ocupau locul de onoare. Punând cu neruşinare în scenă propriile atracţii fizice, declarând explicit

voinţa de a-l distra pe rege, favorita arăta natura nefastă a ascendentului pe care-l exercita asupra acestuia. Nemulţumită să-l subjuge sexual, marchiza se arăta capabilă şi să-l distragă de la plictisul lui existenţial, condiţionându-l din punct de vedere psihologic şi obişnuindu-l să depindă de ea. Încă de pe timpul surorilor Mailly-Nesle presa clandestină îi reproşa lui Ludovic al XV-lea că se purta ca un sultan asiatic, iar acum acuzaţiile împotriva amantei Pompadour contribuiau la consolidarea imaginii unui suveran moale, indolent, dominat de femei, înclinat să guverneze Franţa ca un despot.

In realitate, nu atât exhibiţiile neruşinate ale favoritei, cât convingerile ei personale alarmau partida evlavioşilor. Cultura şi gusturile ei, interesele şi prieteniile ei, persoanele pe care le proteja, în frunte cu Voltaire, purtau amprenta timpurilor noi: celebrul pastel al lui Quentin de La Tour, expus la Luvru în august 1755, n-o arătau oare înconjurată de cărţi, printre care, foarte la vedere erau, Histoire naturelle a lui Buffon, poemul lui Voltaire, La Henriade, al treilea tom din L'Esprit des Lois al lui Montesquieu şi al patrulea tom din l'Encyclopediel

Memoriile lui Marmontel descriu apariţiile doamnei de Pompa-dour în mezaninul situat deasupra apartamentului ocupat de ea la Versailles, unde locuia medicul şi confidentul ei, Frangois Quesnay, cel mai reputat fiziocrat al timpului: „Acolo se luau hotărâri în problemele păcii şi războiului, ale alegerii miniştrilor, iar noi,

la mezanin, discutam despre agricultură, calculam produsul naţional brut şi câteodată stăteam veseli la masă cu Diderot, d'Alembert, Duclos, Helvetius, Turgot, Buffon; doamna de Pompadour, neputând să convingă tot acest grup de filosofi să coboare în salonul ei, venea ea însăşi să stea cu ei la masă şi să se întreţină cu ei". Scriitorul nu ne spune care erau opiniile exprimate efectiv de marchiză în cursul acelor conversaţii, dar dispreţul ei pentru evlavioşi iese la iveală cu claritate într-o scrisoare către Diderot, care îi ceruse să intervină în sprijinul Enciclopediei, atacată, în februarie 1752, de cenzura regală. „Hotărârea de a condamna Enciclopedia, scria ea, a fost luată în baza caracterizărilor făcute de evlavioşi, care nu sunt totdeauna sinceri şi demni de încredere. Dacă această carte nu este cum o descriu ei, pot doar să vă plâng şi să blestem ipocrizia şi falsul zel, în speranţa că o să-mi daţi ocazia de a vă fi utilă." De altfel, ea însăşi alesese drept piesă de debut pentru „theâtre des cabinets" tocmai Tartuffe, comedia în care Moliere ridiculiza ipocrizia bigoţilor.

Printre acuzaţiile aduse marchizei exista, într-un moment în care guvernul punea la punct un plan de însănătoşire a finanţelor şi aceea de a delapida vistieria regală, inventând în fiecare zi alte distracţii şi cultivând o pasiune deşănţată pentru case, tablouri, sculpturi, mobile, stofe, obiecte preţioase. Dar pentru doamna de Pompadour dragostea pentru lux şi pentru lucrurile frumoase nu era un viciu, ci un semn de

civilizaţie şi de progres. Gusturile ei erau cele ale mediului în care crescuse; tocmai acest mediu orientase, încă din epoca regenţei, producţia artistică a ţării. Marii bancheri au fost cei care au pus să li se construiască la Paris locuinţele cele mai elegante, care au cumpărat colecţiile de artă cele mai bogate, care au reluat tradiţia princiară a mecenatului artistic. Ca şi ei, marchiza se pricepea să administreze şi avea simţul afacerilor şi dacă nu rezista tentaţiei de a cumpăra un număr impresionant de case - să amintim, printre acestea, cel puţin Palatul Elysee - ştia şi să le vândă avantajos pe cele de care voia să scape. Şi totuşi, deschiderea de mereu alte şantiere şi campania de defăimare orchestrată împotriva ei consolidară în opinia publică imaginea unei favorite lacome şi fără scrupule. Trebuie spus şi că pasiunea ei pentru arhitectură şi pentru decoraţiile interioare era pe deplin împărtăşită de suveran, făcând loc unei fericite, vesele colaborări între cei doi amanţi. O colaborare ale cărei scopuri mergeau mult mai departe de exclusiva lor plăcere.

Încurajarea pe care marchiza o arăta tuturor tinerelor talente ale epocii, sprijinul pe care-l acorda artelor minore şi diferitelor forme de artizanat de lux, participarea ei la alegerile mecenatismului regal, interesul ei pentru politica artistică a lui Lenormant de Tournehem şi a marchizului de Vandieres aveau să aducă o contribuţie de prim-plan la înflorirea civilizaţiei artistice din Franţa secolului al XVIII-lea. Ea va fi de pildă aceea care va determina manufactura

de la Vincennes să-şi perfecţioneze tehnicile în aşa fel încât să poată concura cu porţelanurile de Meissen. Transferată la Sevres din voinţa explicită a marchizei, fabrica realizase culori - printre care celebrul „roz Pompadour" - şi motive decorative de o asemenea calitate şi eleganţă, încât se impusese admiraţiei întregii Europe. Şi tot ea, dorind s-o întreacă pe doamna de Maintenon cu o iniţiativă asemănătoare celei de la Saint-Cyr, înfiinţase Ecole Royale Militaire, un institut care avea să se ocupe de educaţia gratuită a cinci sute de tinere vlăstare ale nobilimii, destinate carierei armelor. Realizat de Gabriel, superbul complex arhitectonic pe care-l putem admira şi astăzi la capătul vastei pieţe Champ-de-Mars arată cât de bine ştia gustul doamnei de Pompadour să îmbine exigenţa utilului cu un ideal de eleganţă clasică.

Ambiţia, energia, tenacitatea nu erau însă suficiente ca s-o facă pe favorita regelui să uite obsesia precarităţii propriei sale poziţii. Pe de o parte, Ludovic al XV-lea suferea din pricina şantajului afectiv al Delfinului, al Delfinei şi al fiicelor sale, de care era foarte legat, şi continua să fie chinuit de scrupule religioase care transformau orice sărbătoare de Paşte într-o necunoscută; pe de altă parte, el reîncepea să se uite cu evident interes la alte femei, ceea ce o constrângea pe marchiză la o vigilenţă neobosită. Dacă la această stare de tensiune permanentă adăugăm şi corvoada cotidiană impusă de viaţa de curte, nu este surprinzător că atât sistemul nervos al marchizei, cât şi

sănătatea ei extrem de delicată se resimţeau destul de tare, lăsând ca deprimarea să apară în prim-plan: „Viaţa pe care o duc e teribilă, îi scria ea în 1749 contesei de Lutzelbourg. „Găsesc cu greu un minut doar pentru mine: repetiţii, reprezentaţii şi veşnicele călătorii de două ori pe săptămână atât la micul castel, cât şi la La Muette etc. Îndatoriri dificile şi absolut obligatorii: regina, Delfinul, Delfina... trei fete, doi băieţi - judecaţi şi dumneavoastră dacă e posibil să respiri; puteţi să-mi plângeţi de milă".

Dar la această viaţă, oricât ar fi costat-o, doamna de Pompadour nu avea de gând să renunţe. E inutil să ne întrebăm dacă extraordinara ei determinare era dictată de o dragoste dezinteresată pentru rege sau de o exacerbată sete de putere: în situaţia ei, cele două sentimente erau greu de despărţit.

Şi totuşi, tocmai lucrul de care se temea atâta doamna de Pompadour - sfârşitul legăturii ei sexuale cu Ludovic al XV-lea - avea să-i consolideze definitiv poziţia şi să-i confere un rol politic fără precedent. In 1750, după numai cinci ani de la începutul relaţiei lor, doamna de Pompadour încetă să mai fie amanta suveranului; excitantele şi afrodisiacele se dovediseră ineficiente în faţa frigidităţii ei şi marchiza nu reuşise să împiedice cronicizarea tulburărilor ginecologice; de aceea, convenise cu regele să pună capăt legăturii lor fizice. In acel moment, Ludovic al XV-lea abia împlinise patruzeci de ani şi nu avea nici vârsta, nici temperamentul ca să considere încheiat

anotimpul amorurilor; şi totuşi, se arătă hotărât să o păstreze pe favorită lângă el. Marchiza devenise parte integrantă din viaţa lui; ea ştia cum să combată crizele lui de descurajare, angoasele, ipohondria, îi cunoştea gusturile şi obiceiurile. Dar mai era - marfă rară la Versailles - şi o prietenă loială, afectuoasă şi tandră, ale cărei interese coincideau perfect cu ale lui.

Conştient de toate acestea, Ludovic îi permitea favoritei să înfăptuiască o dublă metamorfoză (cu consecinţe dezastruoase în timp pentru propria-i reputaţie, ca şi pentru cea a marchizei). Consecvent cu comportarea strămoşilor lui şi cu concepţia despre căsătoria aristocratică, după ce părăsise patul soţiei sale, regele sfârşise prin a-şi face publice trădările conjugale, lăsând Mariei rolul care-i revenea ca regină. Faţă de favorită, se purtă însă diferit: oficializând încetarea intimităţii sexuale, el dădu legăturii lor o nouă legitimitate şi, spre deosebire de felul cum procedase cu soţia, Ludovic al XV-lea avu grijă să nu arate lipsă de respect faţă de marchiză, afişând relaţii care ar fi putut să pună din nou în discuţie rolul ei. Un rol - acela de prietenă fidelă şi de complice devotată - cu totul inedit la curtea Franţei, incompatibil cu morala aristocratică şi destinat să provoace, prin însăşi incongruenţa lui, un lung lanţ de scandaluri.

A doua metamorfoză a doamnei de Pompadour era în schimb de natură publică. Nu numai că, începând din 1750, a fost evident pentru toţi că regele lua în consideraţie numai cererile curtenilor care îi parveneau prin intermediul

favoritei, dar marchiza îşi extindea tot mai mult puterea în sfera politicului, de care, prin tradiţie, amantele fuseseră totdeauna ţinute deoparte. Era vorba de o ulterioară şi mai periculoasă infracţiune la ordinea societăţii patriarhale, iar doamna de Pompadour nu avea însuşirile necesare pentru a dezminţi vechile locuri comune misogine: catastrofa Războiului de Şapte Ani avea să arunce o lumină tragică asupra incapacităţii ei politice.

S-a observat că „la Versailles, Ludovic al XV-lea s-a servit de arhitectură pentru a-şi face cunoscute sentimentele lui de amant, de soţ şi mai ales de tată, instaurând o ierarhie potrivit căreia apropierea fizică era proporţională cu intimitatea afectivă". In complexa strategie care funcţiona cu privire la atribuirea diferitelor apartamente ale palatului, chiar şi schimbarea locuinţei efectuată de doamna de Pompadour în 1751 căpăta o valoare simbolică precisă. Cu transferarea marchizei din apartamentul situat deasupra celui regal, ocupat mai înainte de doamna de Châteauroux, prima lui amantă declarată, în cel de dedesubt, la parter, unde locuise până atunci contesa de Toulouse, prietena şi confidenta lui din copilărie, regele, anunţând în acest fel curţii încheierea relaţiei sale amoroase cu favorita, îi dădea în acelaşi timp acesteia un atestat public de stimă, conferindu-i „o legitimare oficială a noului său statut oficios de consilier şi de ministru". Gestul avea valoarea unei despăgubiri şi o investea

public pe marchiză cu acea „putere feminină" care timp de secole operase din culise.

Doamna de Pompadour era gata să interpreteze noul ei rol. Îşi luase de multă vreme obiceiul de a se lăsa îndelung rugată înainte de a acorda audienţe, de a-şi primi vizitatorii şezând - prinţi, ambasadori, înalţi funcţionari, curteni - şi de a utiliza „pluralul majestăţii" pentru a sublinia şi mai apăsat simbioza ei cu regele. „Nu se mai vorbeşte despre altceva decât despre discursurile burgheze şi absurde ale marchizei, care se poartă de ca şi cum ar avea depline puteri şi ar fi primul ministru", scria la 23 ianuarie 1751, orbit de ură, marchizul d'Argenson. „Unui ambasador care-şi ia rămas bun îi spune «Continuaţi tot aşa, sunt foarte mulţumită de dumneavoastră; ştiţi că sunt de mult prietena dumneavoastră». Ea decide, dispune şi îi tratează pe miniştrii regelui de ca şi cum ar fi ai ei." Mai concis, ducele de Croy nota în jurnalul său: „Doamna marchiză e mai despotică decât oricând, totul trece pe la ea", iar anul următor constata din nou: „creditul ei nu face decât să crească" şi „nu numai chestiunile importante, ci şi cele de relevanţă infimă treceau prin mâinile ei".

In ciuda siguranţei pe care o afişa, doamna de Pompadour continua să trăiască cu teroarea unei schimbări neprevăzute de atitudine a suveranului. In 1752 riscase să fie sacrificată ambiţiilor frumoasei contese de Choiseul-Beaupre şi reuşise să scape de rivală numai graţie intervenţiei contelui de Stainville, mai

târziu duce de Choiseul. Ca să-i ceară iertare, Ludovic al XV-lea îi acordase titlul de ducesă, dar cu toate astea viitorul se anunţa încărcat de pericole. Şi, deoarece grijile doamnei de Pompadour nu ţineau atât de păcatele carnale ale regelui, cât de problemele lui de conştiinţă, mereu aduse cu meşteşug în prim-plan de confesori şi de membrii familiei, ea încercase să-şi legitimeze prezenţa la curte devenind cucernică. Din moment ce concubinajul ei cu Ludovic se încheiase şi relaţia lor era acum o prietenie perfect licită, de ce să nu-i îngăduie regelui să se reapropie de sfintele taine? Proiectul nu era lipsit de îndrăzneală şi avea în doamna de Maintenon - „pe care marchiza o imita de mult" - un precedent cu autoritate, iar prietena filosofilor se străduia să-l realizeze cu toate mijloacele aflate la dispoziţia ei. Sub îndrumarea părintelui Dominique de Sacy, ea începu să meargă regulat la mesă, sa ţină zilele de post, să se îmbrace mai sobru, să-şi intensifice operele de caritate: criza spirituală care urmă după moartea fiicei sale Alexandrine contribui să dea comportamentului său un caracter sincer. Şi pentru că unicul reproş care i se mai putea face era acela de a fi o femeie despărţită, ea chiar îi scrisese soţului ei, propunându-i o reconciliere - propunere pe care Domnul d'Etiolles o respinsese, spre marea ei uşurare.

In ianuarie 1756, după ce obţinuse demnitatea de doamnă de palat a reginei (ceea ce justifica prezenţa ei la palat), marchiza anunţă oficial

„intrarea ei în devoţiune" şi „în marţea următoare îi primi pe ambasadori şezînd nu în faţa mesei de toaletă, ci în faţa gherghefului".

Climatul religios al epocii nu era înclinat spre indulgenţă: atacaţi de jansenişti şi de Parlament, care-i acuzau de liberalism, iezuiţii se postară pe linia intransigenţei, cerând celor doi ex-adulteri să facă un gest public de căinţă pentru un păcat care fusese într-adevăr un păcat. Pentru ca regele să poată primi iertarea şi să-i poată atinge din nou la sărbători pe bolnavi nu ajungea ca raporturile lor să nu mai fie vinovate: trebuia ca doamna de Pompadour să plece de la curte. Dar aceasta era unica eventualitate pe care marchiza nu era dispusă să o ia în consideraţie.

Atentatul comis de Damiens dădu încă o dată marchizei senzaţia de fragilitate a poziţiei sale. La 5 ianuarie 1757, către şase seara, în timp ce se pregătea să urce în trăsură, Ludovic al XV-lea fu înjunghiat cu pumnalul de către un fanatic care se strecurase printre persoanele din suită. Crezând că viaţa îi este în pericol, regele se spovedi, ceru iertare familiei, îi predă însemnele puterii Delfinului, apoi dădu ordin să-i fie închise perdelele patului şi timp de câteva zile, deşi medicii îl declaraseră în afara oricărui pericol, se închise în sine, sub pavăza unui mutism absolut. Era într-adevăr, aşa cum avea să susţină Choiseul, comportamentul unui ipohondru laş, pradă spaimei provocate de un „pericol imaginar"? Poate că dimpotrivă, în acele ore regele se gândise la episodul ruşinos de la Metz, la familia lui în lacrimi şi atât de dornică să şi-l

recâştige, la şantajele al căror prizonier era din nou şi la „teama că purtarea lui privată îl făcuse să piardă prietenia poporului său", la comportamentul pe care trebuia să-l aibă în viitor...

Intre timp, retrasă în apartamentul situat sub cel al suveranului, asistată de un mic grup de prieteni credincioşi, doamna de Pompadour trăia zile de angoasă. Nu numai că Ludovic al XV-lea părea s-o fi uitat, dar un complot condus de Delfin urmărea să o îndepărteze de el: familia regelui îl convinsese pe un protejat al marchizei, ministrul Marinei, Machault, să-i ordone ca, în numele suveranului, să părăsească Versailles-ul. Disperată, marchiza se pregătea deja să-şi facă bagajele, când doamna de Mirepoix, o intimă din cercul de la petits appartaments, o convinse să nu abandoneze lupta, înţeleaptă decizie, din moment ce la 13 ianuarie, scăpând de sub controlul Delfinului şi al surorilor acestuia, Ludovic cobora din nou scara ce lega apartamentul lui de cel al marchizei şi reîncepea să o viziteze ca şi cum nimic nu s-ar fi întâmplat. „Parcă era zeul din spectacolele de la Operă, coborât cu o maşinărie de teatru ca să calmeze toate îngrijorările ei. Marchiza fu atât de bucuroasă că îl vede, încât nu-i reproşa tăcerea, ba chiar îl făcu să se simtă în largul lui; iar el fu fericit să dea de linişte în locul avalanşei de reproşuri la care se aştepta şi din acel moment îşi reluă obiceiurile zilnice."

Atât Machault cât şi ministrul de Război d'Argenson, vinovat pentru că o jignise pe

marchiză, au fost sacrificaţi resentimentelor favoritei: în acest fel, regele se lipsi de doi dintre cei mai buni colaboratori ai săi tocmai în momentul în care i-ar fi fost mai necesari ca oricând. Intr-adevăr, anul 1757 nu a fost numai anul în care gestul lui Damiens, instigat de campania defăimătoare dezlănţuită împotriva suveranului atât de cercurile parlamentare, cât şi de cele religioase, dădea măsura lipsei de comunicare instaurate între Ludovic al XV-lea şi poporul său, dar a fost şi anul în care s-au înregistrat primele insuccese răsunătoare ale Franţei, angajată din mai 1756 într-un conflict european ale cărui rezultate aveau să se dovedească fatale pentru prestigiul monarhiei.

Ţara abia trecuse peste războiul de Succesiune la tronul Austriei cu un sentiment de profundă frustrare. In ciuda unor sacrificii financiare semnificative şi a unor victorii militare importante, din pacea încheiată la Aix-la-Chapelle în 1748 Franţa ieşise cu mâinile goale şi cu conştiinţa că „lucrase pentru regele Prusiei": o expresie devenită proverbială.

In ceea ce priveşte războiul de Şapte Ani, lucrurile au stat infinit mai rău. Găsindu-se de data aceasta alături de Austria şi de Rusia, împotriva Angliei şi a Prusiei, Franţa şi-a pierdut aproape în întregime imperiul colonial construit pe parcursul a mai bine de un secol de eforturi în America de Nord, în Africa şi în India. Bilanţul european n-a fost mai puţin dezastruos: costurile ultimului război fuseseră şi mai mari decât cele ale războiului precedent, acţiunea militară în

ansamblu mai puţin strălucită, iar politica „răsturnării alianţelor" se dovedise a fi exclusiv în dezavantajul Franţei. Pe frontul advers, Anglia ieşea întărită din conflict, iar Prusia neatinsă, în vreme ce aliaţii, Austria şi Rusia o scoseseră la capăt aproape fără pierderi.

E greu de spus în ce măsură doamna de Pompadour ar trebui considerată şi ea responsabilă pentru lunga serie de erori care, în cursul acestui război catastrofal, sfârşiseră prin a slăbi grav prestigiul internaţional al Franţei şi a-i submina coeziunea internă.

Neîndoielnic, propunerea de a încheia o alianţă între Franţa şi Austria a fost transmisă lui Ludovic al XV-lea de către contele Kaunitz, cancelar şi ministru de externe al Mariei Tereza, prin intermediul marchizei. Kaunitz o cunoştea pe favorită de pe vremea când fusese ambasador la Versailles şi avusese prilejul să constate că în Franţa „trebuia ţinut foarte mult seama de opinia amantei regelui". In august 1755, ambasadorul austriac, contele Starhemberg, înmâna deci doamnei de Pompadour o scrisoare a. lui Kaunitz adresată ei, şi o scrisoare a împărătesei, adresată regelui. In tratativele care începeau astfel, se mărginea oare marchiza doar la rolul de „căsuţă poştală"? Nu tocmai, din moment ce Ludovic al XV-lea încredinţa sarcina de a negocia în secret cu Austria unor protejaţi ai favoritei, abatele de Bernis şi contele de Stainville, curând după aceea duce de Choiseul şi pe atunci ambasador la Viena. Întâlnirile dintre acesta din urmă şi

ambasadorul austriac, cărora li se vor adăuga ulterior doi miniştri, aveau să se desfăşoară, în prezenţa marchizei, la proprietatea ei de la Bellevue: aşadar, ea era permanent informată despre desfăşurarea tratativelor. „Ei trebuie să ne adresăm în viitor, îi scria lui Kaunitz abilul Starhemberg după semnarea tratatului de la Versailles. Ea vrea să fie stimată şi o merită cu adevărat." Sprijinul entuziast dat de marchiză casei de Austria avea să probeze exactitatea diagnosticului.

Ştirea ca alianţa cu Prusia - care de altfel încheiase deja un acord secret cu englezii, cu care Franţa era în război - era abandonată în favoarea Vienei stârni o reacţie nu mai puţin ostilă în cercurile curţii, tradiţional antiaustriece, ca şi în cele progresiste din capitală, puternic favorabile lui Frederic al II-lea. Pentru a discredita un pact ce reprezenta o gravă ameninţare pentru proiectele sale de expansiune teritorială în dauna Mariei Tereza, „regele filosof se străduise să incite opinia publică franceză împotriva doamnei de Pompadour. Profund misogin, obişnuit cu o viaţă spartană numai printre bărbaţi, Frederic o dispreţuia pe favorită, îi dispreţuia ambiţia şi mijloacele de care se slujise ca să ajungă atât de sus şi găsea nedemnă slăbiciunea lui Ludovic al XY-lea faţă de femei. Ca să-i convingă pe francezi că opţiunile politice ale regelui lor erau dictate în primul rând de vanitate, de setea de putere şi de lăcomia ignobilei lui amante, Frederic al II-lea avea să pună în circulaţie scrisori apocrife în

care împărăteasa o adula în chip deşănţat pe doamna de Pompadour, numind-o *ma cousine* şi *ma princesse* şi să răspândească ştiri tendenţioase despre cheltuielile favoritei, precum şi anecdote scandaloase despre depravările sexuale ale regelui.

Marchiza era inteligentă şi cunoştea toate dedesubturile intrigilor de curte, ca şi ale strategiilor diferitelor grupuri de putere de la Versailles, dar nu avea nici o pregătire politică şi era lipsită de acea viziune de ansamblu indispensabilă pentru a face faţă situaţiei dificile în care Războiul de Şapte Ani era pe cale să azvârle Franţa.

Desigur, strategiile de urmat în cursul conflictului nu le decidea ea, dar, oricât de limitată, influenţa ei avea să se dovedească dezastruoasă.

Orbită de ura împotriva lui Frederic al II-lea şi de dorinţa de revanşă, înspăimântată de insuccesele militare ale francezilor şi preocupată să protejeze echilibrul emoţional al lui Ludovic al XV-lea în faţa unei realităţi prea dezagreabile, marchiza, frenetic de activă, nu făcu decât să acumuleze greşeală după greşeală. Aşa cum obişnuise totdeauna, se strădui să pună în posturi de comandă persoane ce se bucurau de încrederea ei - ceea ce nu făcea neapărat din ei şi nişte buni generali. Dorind să compenseze inerţia suveranului, se amesteca în toate, îşi dădea cu părerea în orice situaţie şi atinse chiar grotescul atunci când începu să se folosească de aluniţele ei false ca să sugereze manevrele

militare de executat pe câmpul de luptă. Ingenuu convinsă că noii generali şi noii miniştri aveau puterea magică de a schimba realitatea, doamna de Pompadour contribui să determine felul în care se învârtea neîncetat morişca numirilor, până la a-l sacrifica chiar pe Bernis, care fusese chemat în 1757 la ministerul de Externe.

De această dată însă, alegerea unei persoane de încredere fidelă ei se dovedi fericită: desemnat să-i succeadă lui Bernis în decembrie 1758 şi înălţat la rangul de duce, Etienne-Francois de Choise-ul, fost conte de Stainville, era omul de care Ludovic al XV-lea şi favorita lui aveau nevoie. Din totdeauna adversar al alianţei cu Austria şi perfect la curent cu politica dusă de curtea de la Viena, Choiseul reuşi, deşi cu preţul unor enorme sacrificii, să pună capăt războiului şi să păstreze pentru Franţa un rol de prim-plan în politica europeană. Şi, odată cu pacea readuse la Versailles un dram de optimism. De pe vremea lui Maurepas, Ludovic al XV-lea nu mai avusese un ministru atât de tonic, atât de plăcut, şi care ştia să-i redea încrederea. Aparţinând unei vechi familii din Lorena, extrem de inteligent, înzestrat cu un adevărat geniu diplomatic şi cu o mare putere de muncă, Choiseul avea o excelentă părere despre sine - „încă din copilărie... am considerat că numai regele şi familia lui sunt mai presus de mine şi că toţi ceilalţi îmi sunt inferiori sau cel mult egali" - şi ştia să îmbine fără prejudecăţi etica onoarei cu aceea a plăcerii. Ducele iubea viaţa

sub toate formele ei şi părea că la el cinismul avea în chip esenţial rolul de a-i face existenţa mai uşoară. „N-am cunoscut niciodată un om care să ştie să răspândească în jurul lui bucuria şi buna dispoziţie aşa cum o făcea el", avea să scrie un foarte bun prieten al său, baronul Gleichen. „Când intra într-o încăpere se scotocea în buzunare şi părea să extragă de acolo o cantitate inepuizabilă de glume şi de veselie." Doamna de Pompadour găsise în sfârşit persoana cu care să împartă dificila sarcină de a-l face pe rege să zâmbească.

Dramele războiului nu erau singurele motive de supărare ale favoritei. De când încetase să-l mai primească pe Ludovic al XV-lea în patul ei, marchiza trebuise să ţină cont de necesitatea de a-i procura regelui amante ocazionale care să-i satisfacă exigenţele erotice. In aprilie 1753, marchizul de Argenson dădea activitatea de proxenetă a marchizei drept un fapt verificat: „Această adevărată comediană se consideră supraintendenta plăcerilor monarhului şi pretinde ca statul să-i fie recunoscător pentru faptul că face rost de prospături de tot felul ca să vină în întâmpinarea felului de a fi al regelui: irascibil, întunecat, melancolic şi leneş". Nu era vorba de o treabă uşoară, şi cu atît mai puţin plăcută, dar, ca o bună burgheză ce era, Reinette era realistă şi avea remarcabile aptitudini organizatorice. Şi pentru că nu se putea recurge la doamne din înalta societate, care, mai devreme sau mai târziu, ar fi vrut să iasă din umbră şi să intre în competiţie cu

favorita, iar din motive de securitate şi de igienă prostituatele profesioniste erau excluse, s-a optat pentru fete tinere, bine educate, atrăgătoare, a căror virginitate reprezenta o garanţie împotriva bolilor venerice şi pe care lipsa de experienţă le făcea maleabile. Viaţa care le aştepta, cel puţin atâta vreme cât îşi făceau treaba, era însă teribil de monotonă şi semăna cu o claustrare. Discreţia şi obligaţia de a păstra secretul, cerute de operaţiunea respectivă, le impunea să rămână închise, pentru multe luni, în tovărăşia doar a câtorva servitori, într-o locuinţă mai degrabă modestă, situată în rue Saint-Mederic, într-un cartier periferic al comunei Versailles, fără altă distracţie decât aceea de a se culca, de două-trei ori pe săptămână, cu amantul - al cărui rang adesea nu-l cunoşteau - într-o încăpere de la mezaninul labirinticului palat. Dacă li se întâmpla să rămână însărcinate, erau trimise înapoi acasă şi căpătau asistenţă la naştere, după care ori îşi reluau slujba, ori li se asigura o zestre, li se găsea un soţ şi se avea grijă de viitorul copilului. Sarcina de a găsi fete potrivite era încredinţată lui Le Bel, prim servitor al regelui, care, contrar a ceea ce se putea crede, nu era obligat să coboare prea jos pe scara socială. In lumea micii nobilimi şi a burgheziei modeste nu lipseau familiile dispuse să-şi îmbunătăţească situaţia economică şi să le asigure un viitor fetelor determinându-le să accepte contra cost o „onoare" pe care cele mai mari doamne de la curte şi-o disputau cu înverşunare. Zona în care se afla casa destinată

să primească aceste fete se numea Parc-aux-cerfs (Parcul cu cerbi): o denumire parcă făcută să stârnească imaginaţia şi care, în ciuda tuturor precauţiilor luate, avea să devină în scurtă vreme simbolul josniciei morale a Regelui Preacreştin. Subiectul era prea gras pentru ca să scape neexploatat. Şi astfel, duşmanii lui Ludovic al XV-lea şi ai doamnei de Pompadour, fie că erau ei evlavioşi ori philosophes, iezuiţi ori jansenişti, curteni ori parlamentari, se folosiră de el ca să dezlănţuie resentimentele populare, iar scribălăii vânduţi, care o scoteau la capăt scriind romane pornografice, cronici de scandal şi pamflete la comandă, dădură frâu liber fanteziei, aţâţând cu viclenie curiozitatea morbidă a cititorilor şi suscitându-le în acelaşi timp indignarea. Şi curtea, şi oraşul contribuiau în mod egal la îngroşarea subiectului cu detalii sordide, iar poveştile cu orgii, cu fete răpite, cu excese sardanapalice ricoşau de la palat spre oraş şi invers. Parc-aux-cerfs era văzut ca „un abis al inocenţei şi ingenuităţii care înghiţea nenumăratele victime iar acestea odată restituite societăţii aduceau cu ele corupţia, gustul pentru orgii şi pentru toate viciile cu care fuseseră infectate fără voia lor prin contactul cu josnicii agenţi ai unui asemenea loc". Prima dintre „josnici", adevăratul *deus et machina* al acelui loc de „abjecţie demnă de dispreţ", unde de altfel banul public se scurgea în valuri, era, firește, doamna de Pompadour. Încă în timpul Revoluţiei franceze mai erau persoane care susţineau că Parc-aux-cerfs s-ar fi aflat la

originea „înspăimântătorului deficit" lăsat de monarhie, iar în secolul următor istoriografia antimonarhică - în frunte cu Michelet - nu va ezita să-şi însuşească aceste legende.

Trebuie spus, în acest moment, că în casa din rue Saint-Mederic nu s-a găsit niciodată mai mult decât un oaspete în acelaşi timp, că este foarte probabil că Ludovic al XV-lea nu a pus niciodată piciorul acolo şi că întâlnirile cu fetele care aşteptau la rând se petreceau toate în camera lui Le Bel, denumită cu umor trebuchet, sau „capcană pentru păsărele". Dacă n-ar fi fost rege, Ludovic ar fi putut să se lipsească de această organizare şi obiceiurile lui n-ar fi fost diferite de cele ale marilor seniori de la curte şi ale celor mai mulţi locuitori ai capitalei (s-a calculat că pe la jumătatea secolului al XVIII-lea numărul prostituatelor active din Paris era de circa treizeci de mii). Ar fi putut aşadar să frecventeze în linişte casele de toleranţă, să-şi asigure favorurile exclusive ale uneia sau mai multor ţiitoare şi să participe la „partide de plăcere" în elegantele petites maisons răspândite în parcurile de la periferia pariziană.

Dar Ludovic al XV-lea nu era un bărbat ca toţi ceilalţi, el avea obligaţii morale şi religioase diferite de cele ale supuşilor săi; după cum scria Pierre de Nolhac, soluţia Parc-aux-cerfs era „discretă, ignobilă şi decentă". Desigur, dacă regele ar fi putut să continue să întreţină relaţii cu doamnele de la curte, Parc-aux-cerfs n-ar fi existat niciodată. Aceasta însă, cum am mai spus, ar fi fost prea riscant pentru doamna de

Pompadour, care alesese să se ocupe ea însăşi de necesităţile suveranului, legându-l astfel şi mai mult de ea graţie unei perverse logici conjugale a infracţiunilor tolerate. Apoi, decizia de a le caza pe tinerele amante ale suveranului în afara palatului i se impusese ca obligatorie în urma unui episod care o alarmase destul de tare.

La începutul primăverii lui 1753, regele găsise aşteptându-l în „capcana" lui Le Bel o fată de o frumuseţe extraordinară: avea paisprezece ani, pielea rozalie şi forme voluptoase şi era sora mai mică a celei care servise drept model pentru unul dintre cele mai celebre nuduri ale lui Boucher, semănându-i, după părerea contemporanilor, ca două picături de apă. Fiica unor meşteşugari de origine irlandeză, Marie-Louise O'Murphy, zisă Morphise, pe care maică-sa o cedase lui Le Bel contra unei sume frumuşele, se debarasase de virginitatea ei cu o neruşinare jucăuşă, declarând regelui că-l recunoscuse după chipul lui imprimat pe monezi. Spontaneitatea şi veselia lui Morphise îl seduseră pe suveran şi dacă la sfârşitul anului fata trebui să cedeze locul unei înlocuitoare pentru că rămăsese însărcinată, după ce născuse fu invitată să-şi reia din nou slujba şi să locuiască la palat. Era mult mai mult decât era dispusă doamna de Pompadour să tolereze. Prin urmare, Morphise căpătă o zestre substanţială şi fu măritată cu un gentilom care o duse la castelul lui din Auvergne. La 25 noiembrie 1755, în aceeaşi zi şi în faţa aceluiaşi notar care asistase la semnarea contractului ei

matrimonial, un interpus al regelui procedă la cumpărarea casei din rue Saint-Mederic. Începând din acel moment, nici una dintre fetele destinate plăcerilor suveranului nu avea să mai locuiască în palatul regal, iar vizitele lor aveau să fie strict supravegheate.

Precauţiile luate de marchiză şi eficacitatea sistemului ei de organizare nu ajungeau însă ca să o pună cu totul la adăpost de surprize; printre cele opt concubine identificate până acum de către istorici, cele mai mari emoţii i le provocă marchizei o ambiţioasă de douăzeci de ani venită din provincie. Anne Coupier, zisă domnişoara de Romans, se născuse în 1737 la Grenoble, într-o bună familie burgheză. Primul impresionat de drăgălăşenia ei fusese Giacomo Casanova, care o cunoscuse copilă: „doi ochi negri atât de frumoşi, că nu-mi amintesc să fi văzut alţii la fel... pielea uimitor de albă, părul negru uşor pudrat, destul de înaltă şi cu nişte dinţi superbi". Nici regele n-avea să rămână insensibil la frumuseţea ei statuară şi avea să-i rezerve un tratament special: Anne (mă grande, o numea Ludovic) nu avea să locuiască, precum celelalte concubine, în rue Saint-Mederic, ci avea să fie cazată într-o casă frumoasă, toată numai a ei, de pe strada principală din Passy, unde era liberă să ducă viaţa pe care-o dorea. Şi nu a fost numai asta: copilul pe care-l adusese pe lume în ianuarie 1762 fusese înscris în registrele parohiei Chaillot cu numele Louis-Aime de Bourbon, fiu al lui Ludovic de Bourbon şi al domnişoarei Coupier de Romans. Era singurul dintre cei opt fii naturali

născuţi în decursul anilor pe care, deşi cu precauţiile cuvenite, Ludovic accepta să-l declare ca al său; dar nu va merge mai departe de-atât. Scandalul copiilor recunoscuţi de Ludovic al XlV-lea adusese prea multe dezastre pentru ca nepotul lui să vrea să-i urmeze exemplul.

Pentru marchiză, domnişoara de Romans era, obiectiv vorbind, o adversară de temut. Arogantă, neruşinată, mândră de ascendentul dobândit asupra regelui, tânăra femeie - aşteptând să se arate la Versailles - îşi etala maternitatea în Bois de Boulogne. Ascultând de sfaturile lui Rousseau, radioasă, îmbrăcată după ultima modă, ea îşi luase obiceiul să-şi alăpteze copilul aşezată sub un copac, spre uimirea tuturor. Nici doamna de Pompadour nu rezistase tentaţiei de a merge să vadă spectacolul. Cu capul acoperit cu un văl şi cu o batistă la gură, marchiza se apropiase de domnişoara de Romans fără să fie recunoscută, în compania credincioasei sale doamne du Hausset, care ne-a lăsat despre această întâlnire o descriere care ar putea figura într-un roman foileton:

Doamna o salută şi, făcându-mi semn cu cotul, îmi spuse: „Vorbiţi-i". M-am apropiat şi i-am spus:

„Ce copil frumos!"

„Da, doamnă, chiar dacă sunt mama lui, sunt de acord cu dumneavoastră."

Doamna marchiză, care mă strângea de braţ, tremura, iar eu eram foarte îngrijorată... Am privit de jur împrejur, de teamă că ar fi putut

apărea cineva care ne cunoştea. M-am hazardat s-o întreb dacă tatăl copilului era un bărbat frumos.

„Foarte frumos, mi-a răspuns, şi dacă v-aş spune numele lui, aţi spune acelaşi lucru." „Am deci onoarea să-l cunosc, doamnă?"

„E foarte probabil."

Când se întorsese la Versailles, doamna de Pompadour nu-i suflase o vorbă regelui despre acest episod, îmbătrânită înainte de vreme, cu o sănătate grav compromisă, atacată pe toate fronturile, constrânsă la o „luptă perpetuă", marchiza nu putea să nu se întrebe îngrijorată care va fi viitorul ei; dar acest lucru o îndemna să se agate de prezent mai mult ca niciodată.

Moartea avea să o elibereze de toate incertitudinile, luând-o pe când era încă în culmea unei puteri pe care nici o altă favorită înaintea ei nu o deţinuse. Roasă de multă vreme de tuberculoză, doamna de Pompadour se stinse la Versailles pe 15 aprilie 1764; imediat după aceea, trupul său, acoperit doar cu un simplu giulgiu, părăsi pentru totdeauna palatul unde trăise timp de douăzeci de ani. La aflarea veştii despre moartea ei, Ludovic al XV-lea anulase ceremonia numită *grand couvert* şi se retrăsese în apartamentele sale. Două zile mai târziu, regele adresă vechii lui prietene un ultim, solitar omagiu, urmărind de departe, de pe o terasă a palatului, cortegiul funerar care o conducea, sub o ploaie torenţială, spre lăcaşul ei veşnic, întors în apartamentul său, cu faţa brăzdată de lacrimi, suveranul îi mărturisise cu amărăciune lui

Champlost, servitorul care-l însoţea: „Iată singurul omagiu pe care i l-am putut aduce".

Doamna du Barry - Un „înger" din lumea interlopă

Moartea nu se năpustea numai asupra amantelor lui Ludovic al XV-lea, ci reîncepuse să bântuie şi familia regală. In răstimp de nouă ani, între 1759 şi 1768, dispărură Doamna Infantă, fiica măritată cu ducele de Parma, fiul cel mare al Delfinului - ducele de Bourgogne, un copil foarte frumos, de numai zece ani - Delfinul însuşi, Delfina Maria Jozefina de Saxonia şi, în cele din urmă, Maria Leszczyrîska.

Lovit în ceea ce avea mai scump, lipsit de susţinerea morală a doamnei de Pompadour, pradă unei adânci melancolii, torturat de scrupule religioase şi din ce în ce mai puţin iubit de popor, în pragul vârstei de şaizeci de ani, suveranul simţi nevoia să-şi schimbe viaţa. Schimbarea se impunea cu atât mai mult cu cât la asta contribuia şi diminuarea calităţilor lui de amant, care-i permiseseră mult timp să caute în plăcerea imediată a simţurilor uitarea urâtului existenţial şi eliberarea de obsesiile morţii, al căror prizonier era.

După moartea marchizei, Ludovic al XV-lea nu mai avusese copii nelegitimi, se debarasase de ultimele petites maîtresses şi, poate sub influenţa noului său confesor, abatele Maudoux, încetase să mai provoace scandaluri. In toamna lui 1766, ducele de Croy putea să constate că timpul lui era ocupat mai ales de şedinţele de Consiliu, de partidele de vânătoare, de călătorii

şi de viaţa de familie. Parc-aux-cerfs ţinea de-acum de trecut. Credinciosul Le Bel continua, e adevărat, să-i aranjeze, în cel mai mare secret, întâlniri galante, deşi nu totdeauna suveranul era în stare să mai rezerve vizitatoarelor sale primirea pe care ar fi dorit-o.

Dar la începutul anului 1768, chiar în ultimele luni de boală ale Mariei Leszczynska, Ludovic păru dintr-odată să iasă din indiferenţă şi să recapete interes pentru viaţă. Curând după aceea, curtea avea să afle că această transformare se datora unei prostituate de înaltă clasă, cunoscută în cercurile libertine ale capitalei sub numele de domnişoara Lange, sau mai bine zis l'Ange (îngerul): se zvonea că maică-sa, care locuia într-un orăşel de provincie de la hotarele Lorenei, o concepuse la o vârstă foarte fragedă cu un călugăr franciscan numit fratele Ange.

Născută la Vaucouleurs pe 19 august 1743, fiică a amorului, Jeanne Becu - acesta era adevăratul ei nume - îşi urmă mama la Paris şi petrecu nouă ani în austera mănăstire a Adoratoarelor Sacrei Inimi a lui Iisus, unde primi o educaţie destul de bună. Dar, când veni momentul ca ea, având de-acum cincisprezece ani, să se întoarcă în familie, se trezi că trebuia să se întreţină singură. Maică-sa, după ce fusese croitoreasă, era acum bucătăreasă într-o casă de bancheri şi, odată cu trecerea anilor de tinereţe, putea conta din ce în ce mai puţin pe generozitatea amanţilor ocazionali care o ajutaseră până atunci să se descurce. Urmându-i

exemplul, Jeanne practică diferite meserii. Mai întâi, a fost servitoare, apoi vânzătoare într-un magazin de modă, apoi ajutoare de coafeză: nu-i lipsea bunăvoinţa şi nu era zgârcită cu numeroşii admiratori ai graţiilor ei, dar frumuseţea ei strălucitoare sfârşea mereu prin a-i aduce necazuri. Astfel, ea îşi dădu repede seama că pentru a-şi fructifica preţiosul capital de care dispunea, avea nevoie de ajutor. Şi, pentru că virtutea nu era partea ei forte şi singura ei ambiţie era să ducă o viaţă plăcută şi să aibă haine frumoase şi bijuterii, „îngerul" se încredinţa aşa-zisului conte Jean-Baptiste du Barry care, după ce-i fusese amant, făcu din ea o prostituată de înaltă clasă.

Du Barry se născuse într-o familie de mici notabili de provincie şi debutase ca avocat la Toulouse, luând de soţie o femeie blândă şi virtuoasă; mai târziu însă, fanfaron şi megaloman cum era, făcuse datorii peste datorii şi plecase să-şi ia revanşa în Capitală. Dar, fiindcă nici unul dintre planurile lui nu părea sortit să se realizeze, lăsă deoparte orice reţinere şi făcu din practica sistematică a desfrâului o profesie bănoasă, însăşi porecla lui, Roue13, evoca extremul libertinaj ce caracterizase epoca regenţei. Strălucit causeur, înzestrat cu o imaginaţie aprinsă şi cu o energie nestăpânită, violent şi dominator, du Barry se lăuda cu propria ticăloşie şi cu viciile lui; gustul pentru provocare şi totala lui lipsă de scrupule se asociau la el cu etalarea unui stil de viaţă de mare senior. Locuia într-o casă fastuoasă unde

atrăgea libertini, mondeni fără ocupaţie, curioşi şi scriitori de succes, frecventa teatre şi locuri de întâlnire ă la page, unde apărea în tovărăşia tinerelor şi frumoaselor lui protejate, ale căror favoruri le vindea la preţuri piperate, în aşteptarea unei mari ocazii care să-i permită să facă avere. Şi ocazia se ivi odată cu sosirea „îngerului".

Când, spre sfârşitul lui 1764, du Barry o descoperi pe Jeanne, înţelese imediat că fata, care pe atunci avea douăzeci şi unu de ani, deţinea atuuri extraordinare şi puse imediat mâna pe ea. O aduse să locuiască împreună cu el şi, după o scurtă lună de miere în timpul căreia se îngriji să-i completeze educaţia erotică, începu să-i procure primii clienţi. Apoi, pentru că „îngerul" se preta cu extremă docilitate la exigenţele lui şi obţinea mari succese, le roue mări numărul de întâlniri amoroase pe care i le fixa în fiecare zi, impunându-i, aşa cum nota la 27 septembrie 1765 inspectorul de poliţie Mathieu Marais în jurnalul său, o existenţă „infamă": „Pentru el este exact ca o vacă de muls. Ca să-şi procure protecţie şi bani, o dă oricui, numai să fie nobil sau plin de bani".

Du Barry nu uitase să i-o propună pe Jeanne ducelui de Richelieu care, acum trecut de şaptezeci de ani, ca să-şi menţină obiceiurile sexuale, trebuia să recurgă la partenere extrem de experimentate. Tânăra femeie se dusese la el de mai multe ori în celebrul „pavilion Hanovra" - construit cu banii din prada de război a ultimei lui campanii militare - şi bătrânul libertin se

arătase entuziasmat de prestaţiile profesionale ale lui Jeanne. Ducele îl pusese apoi la curent cu intrigile care se teşeau la curte ca să i se găsească regelui o nouă favorită, declarându-se hotărât să aibă, ca şi în cazul doamnei de Châteauroux - şi spre deosebire de ce se întâmplase cu doamna de Pompadour - un rol hotărâtor în această alegere. Ascultându-l, du Barry a fost fulgerat e o intuiţie: „îngerul" era amanta ce trebuia propusă lui Ludovic al XV-lea; ea era cartea câştigătoare care avea să-i permită „să joace totul pentru tot"; dar numai Richelieu putea să-l ajute în realizarea proiectului.

„Mareşalul - putem citi în biografia ducelui, apărută anonim imediat după moartea lui - povesti de nenumărate ori că la cina aceea se distrase teribil cu toate nebuniile lui du Barry şi că îi spusese în glumă: «Ei bine, du-te şi caută-l pe Le Bel; poate că, prin el, favorita ta o să obţină pentru o zi onorurile Luvrului.»" Du Barry nu aşteptă să i se spună de două ori şi, tot insistând, reuşi să-l convingă pe atotputernicul valet de chambre al lui Ludovic al XV-lea să o plaseze pe Jeanne cât mai la vedere pe drumul pe care suveranul îl parcurgea spre Versailles. Sprijinindu-l, Le Bel risca mult, căci contravenea unei reguli de fier care le excludea pe curtezanele de profesie. Se pare că ceea ce îl făcuse să capituleze pe bătrânul servitor a fost o întâlnire cu direct-interesata şi o demonstraţie practică de ceea ce era ea în stare.

Totul decurse potrivit aşteptărilor: regele o remarcă pe Jeanne şi, aflând de la Le Bel că era vorba despre o tânără care contractase o căsătorie „în alb", ceru s-o cunoască. Perfect potrivită cu canoanele estetice ale epocii, frumuseţea ei excepţională trebuie să-i fi făcut regelui o impresie cu totul deosebită: „E înaltă, bine făcută, cu părul blond încântător, va nota principele de Ligne, are fruntea înaltă, ochi frumoşi, sprâncene armonioase, faţa ovală, cu mici gropiţe în obraji, care o fac nemaipomenit de provocatoare; gura gata să râdă, pielea fină şi bustul care înfrânge orice concurenţă..." Dar pentru suveran adevărata revelaţie se produse în momentul primei lor întâlniri: urmând instrucţiunile primite de la du Barry, „îngerul" nu se lăsă intimidat de regalul său client şi se purtă cu neruşinata siguranţă a unei profesioniste a amorului, decisă să se folosească de toate secretele meseriei, începând cu celebrul ei *bapteme d'ambre* (obiceiul de a-şi parfuma sexul), care nu dădea niciodată greş.

In ciuda bogatei lui practici amoroase, Ludovic al XV-lea nu avusese niciodată de-a face cu o adevărată curtezană; nici doamnele din lumea bună, gata să-şi lase pudoarea deoparte, nici tinerele chiriaşe de la Parc-aux-cerfs, cele mai multe la prima lor experienţă, nu-i procuraseră senzaţii asemănătoare celor pe care le încerca acum, în pragul bătrâneţii, cu noua venită. „Cu o sinceritate de care alţii n-ar fi fost în stare", ducele de Noailles, căruia regele îi mărturisise stupoarea lui extatică, îi răspunsese:

„Majestatea Voastră n-a fost niciodată într-un bordel". Asta nu schimba însă lucrurile: Ludovic găsise în Jeanne „o femeie care poseda arta de a-i reanima dorinţele; şi se văzu transportat într-o lume necunoscută."

Când, spre marea lui consternare, ceea ce trebuia să fie doar o întâlnire fără viitor se transformă într-o legătură stabilă, Le Bel fu constrâns să-l informeze pe Ludovic al XV-lea despre adevărata identitate a „îngerului". Suveranul nici nu vru să audă: trecutul fetei nu-l interesa şi pentru a o face respectabilă ajungea să i se găsească un soţ-paravan. Neputându-se propune pe el însuşi, du Barry îl aduse repede drept candidat pe fratele lui burlac, care, la 23 iulie 1768, în schimbul unei mari sume de bani, o duse pe Jeanne la altar, pentru a se întoarce imediat după aceea în Languedoc. In aceeaşi toamnă, regele o instala pe tânăra femeie, care primise între timp titlul de contesă du Barry, la Versailles, în apartamentul lăsat liber de Le Bel: credinciosul *valet de chambre* murise în urma unei crize hepatice - după spusa multora, pentru că nu reuşise să-şi împiedice stăpânul să se expună batjocurii generale.

Scandalul n-ar fi fost poate atât de trivial dacă ministrul în care de mulţi ani regele îşi pusese toată încrederea nu s-ar fi străduit din răsputeri să-i dea acest caracter, încă de la început, ducele de Choiseul îi arătase doamnei du Barry o ostilitate implacabilă şi, folosindu-se de puterea pe care i-o dădea postul lui, ceruse poliţiei să cerceteze „scăpările" din viaţa „îngerului" şi ale

protectorului ei, grăbindu-se apoi să le facă publice. Nu numai doamna du Deffand, prietenă intimă cu Choiseul, vorbea despre doamna du Barry ca despre „o nimfă provenită din cele mai faimoase mănăstiri ale Cytherei şi Afroditei": curtea şi oraşul erau hrănite deopotrivă cu o nesecată bogăţie de amănunte picante despre isprăvile adevărate sau presupuse ale „îngerului".

Cea care îl asmuţise pe Choiseul împotriva favoritei era sora acestuia, aroganta şi autoritara ducesă de Gramont, care, de când murise doamna de Pompadour, nutrea speranţa să-i urmeze marchizei în funcţia de amantă oficială a regelui: apariţia doamnei du Barry venea să-i încurce periculos de mult proiectele. Orbită de ură, doamna de Gramont îşi incitase fratele să-i declare război intrusei, susţinută fiind atât de amanta, cât şi de soţia ducelui. Ceea ce le unea pe cele trei doamne, care de altfel se detestau între ele, era convingerea că refuzul de a face compromisuri cu „îngerul" avea să sporească gloria ministrului. Dinspre partea lui, acesta avea ocazia să sfideze autoritatea monarhului în numele onoarei aristocratice şi totodată, să etaleze o indignare morală în realitate foarte puţin potrivită cu propria-i comportare: nu era oare el însuşi un libertin incorigibil care, aşa cum arătau duşmanii lui, se folosise de favorurile unei alte „târfe" regale pentru a face carieră şi al cărui ataşament pentru sora lui părea să fie de natură incestuoasă?

Campania denigratoare a clanului Choiseul avea drept scop să-l constrângă pe rege să ia act de abjecţia amantei lui şi să-l determine să se descotorosească de ea, mizând pe sentimentul lui de ruşine. Orbit însă de prezumţia că era indispensabil suveranului, ducele dovedea o memorie cam scurtă: metodele la care recurgea el erau, într-adevăr, cele folosite, la timpul său, de contele de Maure-pas împotriva doamnei de Pompadour; cu toate că acuzele împotriva doamnei du Barry erau mult mai grave şi de data aceasta ministrul fu cel care pierdu partida. Atacurile pornite împotriva tinerei femei reuşiră pentru început să legitimeze prezenţa ei la Versailles şi să-l facă pe rege să-i vină în ajutor. Ludovic detesta să trebuiască să dea explicaţii, dar în cazul „îngerului" fu explicit: „E frumoasă, îmi place şi asta ajunge; când am să vreau, o să fie toţi la picioarele ei", îi scrise el lui Choiseul. Avertismentul era clar, şi totuşi ducele îşi permise să nu ţină seama de el.

Pasul următor a fost prezentarea doamnei du Barry la curte: indignarea pe care o suscitase, cu douăzeci şi patru de ani înainte, sosirea unei favorite burgheze la Versailles nu fusese nimic pe lângă consternarea nobilimii franceze, constrânsă să primească în rândurile ei o prostituată. Până în ultimul moment complotul organizat de clanul Choiseul încercă să împiedice această supremă decădere, dar, după un an de euforie erotică, regele nu se mai putea lipsi de Jeanne şi o voia alături de el în fiecare clipă a zilei. Du Barry dădu din nou dovadă de

inventivitate, producând dovezi prestigioase de nobleţe, iar Richelieu reuşi să descopere o bătrână contesă scăpătată dispusa să servească drept naşă în schimbul banilor, în sfârşit, după multe amânări, la 22 aprilie 1769, sosi şi ziua cea mare. Nici una dintre marile doamne de la curte nu era prezentă, dar palatul era plin până la refuz de persoane cărora nu le venea să creadă, regele era vizibil nervos şi ceremonia riscă să fie amânată pentru a nu ştiu câta oară. Favorita sosi cu o întârziere enormă, ca să permită celebrului coafor Legros să-i desăvârşească pieptănătura. Ea ştia că singura recunoaştere pe care o putea pretinde era cea a frumuseţii şi când venise momentul să se arate în faţa unei mulţimi ostile, se hotărâse să nu facă economie de efecte. Apariţia ei lăsă pe toată lumea fără suflare: splendidă în veşmântul de ceremonie ce-i fusese sugerat de Richelieu, cu o pieptănătură extraordinară din bucle naturale montate în piramidă şi împodobite cu dantele, pene şi flori proaspete, etalând diamantele coroanei, tânăra contesă depăşi cu maximă naturaleţe etapele unui ceremonial complicat, care cerea zile întregi de pregătire. Proba cea mai dificilă era aceea a celor trei reverenţe pe care trebuia să le facă mergând cu spatele, riscând să se împiedice în trena grea a rochiei de ceremonie: „îngerul" se descurcă de minune, dând la o parte poalele rochiei cu o singură şi hotărâtă lovitură de toc, ca şi când n-ar fi făcut altceva toată viaţa.

Dar nici măcar noua poziţie de amantă oficială a regelui nu o pusese pe doamna du Barry la adăpost de provocările insultătoare ale clanului Choiseul şi cu timpul tânăra femeie, deşi nu dorea decât să se bucure de incredibilul noroc care-i fusese sortit, fu constrânsă să reacţioneze. Deşi era total lipsită de ambiţii politice, „îngerul" deveni în chip inevitabil, în virtutea ostilităţii pe care i-o arăta Choiseul, punctul de referinţă al duşmanilor ducelui: de la marchizul de Richelieu, care spera, graţie ei, să acceadă în sfârşit la cabinetul Consiliului, la ducele d'Aiguillon şi chiar la partida evlavioşi-lor, care nu socotea nepotrivit să se slujească de o păcătoasă notorie pentru a se răzbuna pe ministrul care-i expulzase pe iezuiţi din ţară. Şi dacă soarta lui Choiseul a fost până la urmă decisă de raţiuni eminamente politice (pe de o parte, ducele sprijinea în secret opoziţia parlamentară în vederea unei reforme a monarhiei pe model englez, pe de alta voia să arunce Franţa într-un alt război cu Anglia), comportarea lui insolentă faţă de doamna du Barry - şi prin reflex şi faţă de rege - a contribuit cu siguranţă la slăbirea poziţiei lui şi la pierderea favorurilor lui Ludovic al XV-lea. Ordinul de exil care-l lovi în ajunul Crăciunului din 1770, îi îngădui, totuşi, să sfideze pentru ultima oară autoritatea regală, transformându-şi dizgraţia în-

tr-un autentic triumf. La 26 decembrie circulaţia în Capitală era blocată de interminabilele şiruri de trăsuri care se îndreptau spre Hotel de Choiseul; şi nu numai înalta

societate pariziană voia să-şi demonstreze solidaritatea cu ministrul demis: mii de persoane se înşiraseră în semn de omagiu de-a lungul drumului pe care ducele trebuia să-l parcurgă ca să ajungă la proprietatea sa de la Chanteloup. Trebuie să ne întoarcem cu mult timp în urmă, la 30 octombrie 1632, când la Toulouse, la ordinul cardinalului Richelieu, securea călăului se abătuse asupra ducelui de Montmorency, vinovat de a se fi ridicat împotriva tiraniei cardinalului ministru, pentru a mai găsi o demonstraţie de indignare generală şi de ostilitate faţă de stăpânire comparabilă cu aceea provocată de vestea exilului lui Choiseul. Era o hotărâre, susţineau public prietenii ministrului în exil, dictată de simplul capriciu al unei târfe.

De la instalarea ei la Versailles, doamna du Barry devenise ţinta preferată a tuturor celor care aveau ceva de reproşat politicii lui Ludovic al XV-lea. Legătura regelui cu o femeie de moravuri uşoare, care concentra în sine viciile tipice ale profesiei ei, precum desfrâul, aviditatea, vulgaritatea, ignoranţa, nu era oare dovada cea mai evidentă a cinismului şi a corupţiei „Preaiubitului" rege? Iar degradarea morală a suveranului nu era oare reflexul degradării morale a monarhiei înseşi?

Acestea sunt întrebările sau, mai bine zis, capetele de acuzare formulate de *Anecdotes sur Mme la comtesse du Barry*, a doua clasată între cărţile interzise care circulau nestingherit *sous le manteau* pe sub nasul cenzorilor şi poliţiştilor în Franţa secolului al XVIII-lea. Apărute sub

anonimat în 1775, Anecdotele reprezentau tot ceea ce se spusese sau se scrisese în decursul anilor împotriva favoritei şi, punând laolaltă pornografia şi politica, îşi câştigară un public extrem de larg.

Timp de secole, francezii fuseseră mândri de performanţele amoroase ale suveranilor lor. Opinia publică se putea dezlănţui împotriva uneia sau alteia dintre favorite, dar, aşa cum scria Robert Darnton, „a te ocupa de sexualitatea regelui nu era în sine un lucru subversiv. Amantele lui Francisc I, Henric al IV-lea şi Ludovic al XlV-lea (cu excepţia doamnei de Maintenon) erau salutate drept cuceriri, aproape ca trofee de război. Ele demonstrau virilitatea suveranului căruia îi dădeau prilejul să desfăşoare o nobilă «activitate sportivă», fiind ele însele nobile, doamne din aristocraţie de tipul celor omagiate încă de pe vremea trubadurilor". In secolul Luminilor însă, lucrurile se schimbaseră. De când, în Lettres Persanes, Montesquieu se folosise de romanul de serai pentru a ilustra despotismul asiatic, sexul devenise o metaforă politică la modă şi literatura clandestină de scandal avea să recurgă tot mai des la aceasta pentru a-l pune sub acuzare pe Ludovic al XV-lea. Încă de la începutul carierei sale amoroase, exigenţele lui erotice fuseseră denunţate ca dovezi, nu de vigoare, ci de slăbiciune. Precum sultanii asiatici, Regele Preacreştin se lăsa dominat de pasiuni, îşi neglija responsabilităţile şi, părăsind orice decenţă, se înzestra, prin Parc-aux-cerfs, chiar cu un autentic

serai. Alunecarea progresivă a stilului său de guvernare de la absolutismul monarhic la „despotismul ministerial" se reflecta şi în treptata degradare a gustului său în alegerea partenerelor: de la aroganţa aristocratică a surorilor Mailly-Nesle regele trecuse la pretenţiile burgheze ale doamnei Poisson, ca să se arunce apoi, după lungul şir de petites maîtresses, în braţele unei prostituate ieşite din drojdia societăţii.

Prin aventurile sexuale ale antieroinei lor, între bârfe şi cânticele, Anecdotele aduceau un mesaj de o nemaipomenită violenţă, care ataca înseşi bazele legitimităţii monarhiei bourbone. Desacralizarea regelui atingea culmea cu o parodie la Tatăl nostru: „Tatăl nostru carele eşti la Versailles. Fie blestemat numele tău. Ruinează-ţi-se domnia ta. Să nu se mai facă voia ta, nici în cer, nici pe pământ. Pâinea noastră cea de toate zilele, pe care ne-ai furat-o, dă-ne-o nouă înapoi..." Bătrânul rege depravat, impotent, încovoiat, pe care du Barry îl prefăcuse într-un obiect de batjocură, nu mai putea să fie considerat de francezi nici „ca un tată, nici ca o figură divină. Pierduse acum şi ultimele rămăşiţe de legitimitate".

Şi totuşi, în perioada de după exilarea lui Choiseul, departe de a renunţa la responsabilităţile lui de suveran, Ludovic al XV-lea avea să guverneze Franţa cu o energie neobişnuită, schimbând în chip radical politica pe care o dusese în ultimele două decenii. Cancelarul Maupeou dădu o adevărată lovitură

de stat suprimând tribunalele şi punând bazele unui nou sistem judiciar; ministrul de Finanţe, abatele Terray, inaugura o politică dură de rigoare fiscală şi administrativă, în vreme ce ministrul de Externe, ducele de Aiguillon, urmă o politică hotărâtă în favoarea păcii. Era, în ansamblu, un program coerent de reforme, niciodată practicat înainte în timpul domniei suveranului, şi care ar fi putut avea rezultate benefice pentru monarhia franceză dacă moartea lui Ludovic al XV-lea nu i-ar fi pus capăt mult prea repede.

Cât despre doamna du Barry, mărturiile celor ce o cunoscuseră sau care strânseseră informaţii directe despre ea, concordă în a o descrie ca pe o persoană încântătoare: de la principele de Ligne la Talleyrand, de la marchizul de Belleval la contele Dufort de Cheverny, de la Senac de Meilhan la doamna Vigee Le Brun, toţi pun accentul pe generozitatea ei, pe gentileţea şi marea ei bunătate. „Viaţa infamă" ce-i fusese impusă de du Barry nici nu o degradase, nici nu o înăsprise, şi capacitatea ei de a iubi supravieţuise murdăriilor meseriei. Toţi îi recunosc acestei fiice a poporului o eleganţă naturală şi un fel aristocratic de a se purta, în perfectă armonie cu frumuseţea ei delicată. Extrem de grăitoare în acest sens este comparaţia făcută de Talleyrand în Memoriile sale între ea şi cea care o precedase în rolul de favorită: „Deşi crescuse şi trăise în lumea finanţelor din Paris, care era în acele timpuri mai degrabă distinsă, doamna de Pompadour nu

avea maniere frumoase şi vorbea într-un mod vulgar, pe care nu reuşise să-l corecteze nici măcar la Versailles. Era cu totul diferită de doamna du Barry, care, mai puţin educată, folosea o limbă mai degrabă curată... Îi plăcea să vorbească şi învăţase arta de a povesti cu vivacitate". Desigur, nu putem şti ce vocabular folosea „îngerul" în intimitatea cu amantul ei şi dacă într-adevăr, aşa cum spuneau cronicile de scandal, suveranului îi plăcea „să se destrăbăleze" în compania ei, dar în public favorita a vorbit totdeauna cu el şi despre el cu infinit respect.

De când devenise maîtresse en titre, singura slăbiciune a contesei, care putea efectiv să o facă vulnerabilă la critici, era pasiunea ei pentru lux - acea dragoste pentru îmbrăcăminte, pentru bijuterii, pentru case frumoase, care, precum Manon Lescaut a abatelui Prevost, o făcuse să se vândă fără remuşcări unor bărbaţi bogaţi, în stare să-i garanteze un nivel de trai conform cu aspiraţiile ei şi pe care acum putea s-o satisfacă din plin. Iar suveranul, care în trecut nu strălucise niciodată prin generozitatea faţă de favoritele lui, se arăta gata să-şi bage mâinile până la cot în tezaurul public pentru a satisface dorinţele iubitei.

In ultimii ani ai domniei sale, de altfel, Ludovic al XV-lea avea să mizeze pe fast şi măreţie ca strategie politică, răspunzând nemulţumirii suscitate de reformele lui cu o imagine triumfală a monarhiei. Serbările organizate cu prilejul căsătoriilor celor trei nepoţi ai săi - a Delfinului

cu Maria Antoaneta de Austria în 1770, a contelui de Provenţa în 1771 şi a contelui de Artois în 1773 - aveau să readucă Versailles-ul la vechea splendoare de pe vremea Regelui Soare. In acele grandioase puneri în scenă ale regalităţii, suveranul dorea ca tocmai favorita lui, atât de aspru criticată, să deţină întâietatea în frumuseţe şi eleganţă.

Doamna du Barry se arătă la înălţimea aşteptărilor regelui, demonstrând că are un gust sigur şi un neîndoielnic simţ estetic. Graţie calităţii alegerilor făcute, imensele sume de bani cheltuite de ea nu aveau să se volatilizeze fără să lase urme, ci dimpotrivă, aveau să impulsioneze unul din momentele de graţie ale artei franceze din secolul al XVIII-lea, aşa-numitul stil „du Barry": un stil eclectic, o oglindă fidelă a itinerarului parcurs de „înger", „excepţional tocmai pentru că se situează la încrucişarea mai multor medii sociale. Erau arta de curte şi cea a cetăţii puse în slujba amorului venal".

Pe planul modei feminine, contesa era o inovatoare şi miza pe o simplitate rafinată. Bazându-se pe perfecţiunea ei fizică, ce nu avea nevoie de expediente ca să fie pusă în valoare, îşi lega cu nonşalanţă splendidele ei bucle blonde, renunţă la orice formă de machiaj şi de ruj, abandonă întăriturile, corsetele şi amploarea nemăsurată a jupoanelor bufante de la veşmintele de gală, favorizând liniile moi şi fluctuante care puneau în valoare formele naturale ale trupului. Ii plăceau mătăsurile

deschise la culoare, brodate cu flori şi lansă moda dungilor, atât de caracteristică pentru epocă, ca să treacă apoi, după ce părăsise curtea, la ţesături de bumbac şi de muselină albă. Jeanne anticipa, aşadar, cu circa un deceniu idealul de frumuseţe feminină, naturală şi rafinată, senzuală şi inocentă, care va găsi în doamna Vigee Le Brun pe reprezentanta ei cea mai importantă. Nu întâmplător pictoriţa avea să-i facă portretul de trei ori, reabilitând-o de asemenea în Memoriile sale.

In cei cinci ani pe care i-a petrecut la Versailles, doamna du Barry n-a avut timp să influenţeze, ca doamna de Pompadour, evoluţia gustului, dar a încurajat prin mecenatismul ei diferitele forme ale creaţiei artistice contemporane, de la arhitectură la pictură şi sculptură, de la ebenisterie la porţelan, de la decoraţiunile interioare la artizanatul de lux. Contesa nu se mărgini doar să acumuleze ceea ce produceau mai de calitate artiştii reputaţi, ci deveni o îndrăzneaţă promotoare a noului. Avea s-o demonstreze în frumoasa ei proprietate de la Louveciennes, primită în uzufruct de la rege, încredinţând proiectul pavilionului din parc nu deja celebrului Gabriel, ci unui arhitect mai puţin cunoscut, de treizeci şi trei de ani, Claude-Nicolas Ledoux, care imagină o minunată construcţie cu un peristil cu trei coloane, ce anunţa arta neoclasică. Acest pavilion, „capodoperă a spiritului novator unde principalii artişti ai timpului vor putea aduce cele mai bune idei ale lor... va fi un fel de templu al dragostei,

destinat nu să trăiască, ci să-l învăluiască pe regele cel mai rafinat din lume; este una dintre cele mai frumoase nebunii câmpeneşti din epocă, un «sanctuar al voluptăţii», cum notează Pidansat de Mairobert".

Apreciind picturile executate de Fragonard pentru pavilion ca fiind de un gust depăşit („a la Boucher"), doamna du Barry decise să le înlocuiască, comandând lui Joseph-Marie Vien, un promotor al întoarcerii la antichitate, compoziţii de un stil mai academic. Astăzi, la Frick Collection din New York, cele patru mari panouri ale lui Fragonard demonstrează că uneori pasiunea pentru modernitate impune sacrificii de o mare cruzime.

Dar „îngerul" îşi încheie cariera de favorită nu la Louveciennes, ci la Petit-Trianon, splendida construcţie a lui Gabriel comandată de doamna de Pompadour în parcul de la Versailles. Aici le plăcea amanţilor să se întâlnească în intimitate, lăsând deoparte, măcar pentru câteva ore, constrângerile vieţii de curte şi tot aici, la 27 aprilie 1774, Ludovic al XV-lea s-a simţit rău. Adus în mare grabă înapoi la palat, unde a fost luat în primire de medici şi pus sub strictă observaţie, suveranul păru că-şi revine; dar în ziua de 29 starea lui se agrava din nou şi apărură primele semne de variolă. Vegheat ziua de fiicele lui şi noaptea de amantă, regelui nu i se spuse nimic despre natura bolii sale, de teamă că divulgarea gravităţii pericolului care-l ameninţa îi putea grăbi sfârşitul. Ducele de Richelieu îi făcu suveranului un ultim serviciu,

încercând să-l protejeze de „ororile ceremonialului" religios. De trei ori se opuse arhiepiscopului de Paris bătrânul libertin neînfricat, împiedicându-l să se apropie de patul bolnavului. „Dacă vreţi cu tot dinadinsul să spovediţi pe cineva, îi spuse sfidător, veniţi aici într-un colţ. Vă asigur că spovedania mea o să vă distreze nu mai puţin decât cea a regelui." Intre timp, în faţa camerei monarhului muribund, aşteptând cu sufletul la gură buletinele medicale, curtea neliniştită, împărţită în facţiuni, se distanţa de favorită.

La 4 mai, privindu-şi mâinile acoperite de pustule, Ludovic al XV-lea înţelese că avea variolă şi seara îşi luă rămas bun de la amantă: „Acum, că ştiu ce am, îi spuse, nu trebuie să se mai repete scandalul de la Metz. Dacă aş fi ştiut ceea ce ştiu acum, nu v-aş fi lăsat să intraţi. De-acum trebuie să mă dedic numai lui Dumnezeu şi poporului meu. Aşadar, mâine trebuie să vă retrageţi. Spuneţi-i lui Aiguillon să vină la mine la ora zece". In ziua următoare, la ordinul regelui, „îngerul" părăsi pentru totdeauna Versailles-ul şi plecă la Rueil, castelul ducelui de Aiguillon. Ingrijindu-se să-şi plaseze amanta în siguranţă, în casa unui prieten, Ludovic al XV-lea nu ţinuse seama de intransigenţa Bisericii şi de înverşunarea familiei lui. Printre condiţiile ce-i fuseseră impuse pentru a obţine iertarea păcatelor sale şi împăcarea cu Dumnezeu, în a cărui îndurare nu încetase niciodată să spere, se găsea, într-adevăr, şi aceea ca el să dispună trimiterea favoritei la mănăstire. La două zile

după moartea lui, la 12 mai, lettre de cachet[20] semnată de Ludovic al XV-lea o deporta pe doamna du Barry la mănăstirea Pont-aux-Dames, la multe mile de Paris, cu ordinul de a nu i se permite nici un contact cu lumea exterioară. Maria Antoaneta, care încă de la sosirea ei în Franţa încercase pentru ea o profundă aversiune, se grăbea să comunice vestea mamei sale: „Regele s-a mărginit să o trimită pe creatură la mănăstire şi să izgonească de la curte pe oricine purta acest nume scandalos!". Tânăra regină nu putea să-şi închipuie ce ameninţări ascundea pentru ea adjectivul „scandalos" şi nici că, doar peste câţiva ani, la originea scandalului avea să fie ea însăşi.

Închisă într-o celulă dintr-un lugubru edificiu în ruină, unde era tratată ca o criminală, doamna du Barry demonstra întreaga ei forţă de caracter. După ce se arătase generoasă şi blândă în clipele de triumf, după ce sfidase moartea asistându-l pe regele bolnav, „îngerul" înfrunta cu demnitate şi curaj dizgraţia. După un prim moment de disperare, se adapta vieţii de mănăstire, căutând consolarea în practicile religioase şi reuşi să se facă iubită de maici.

Dar brutalitatea tratamentului care-i era rezervat, deşi dictat din raţiuni de discreţie, suscită indignarea prietenilor care n-o uitaseră. Unul dintre cei mai mari seniori ai timpului, principele de Ligne, care nutrea pentru fosta favorită admiraţie şi prietenie, avea să intervină pe lângă Maria Antoaneta. „Ce frumoasă misiune

[20]Scrisoare cu valoare de ordin purtând sigiliul regal, (n. e)

v-aţi luat!", observă Ludovic al XVI-lea, informat de iniţiativa lui; principele răspunse că fusese constrâns la asta „deoarece nimeni altul nu avusese curajul să o facă".

In primăvara anului 1775, doamna du Barry fu autorizată să părăsească mănăstirea cu condiţia să locuiască la nu mai puţin de zece mile de Versailles şi de Paris şi numai în toamna anului următor Ludovic al XVI-lea îi restitui libertatea deplină şi îi recunoscu dreptul de a rămâne în posesia bunurilor şi bijuteriilor ei şi de a continua să se bucure de renta viageră.

Instalată definitiv în draga ei Louveciennes, acum liberă să dispună de ea însăşi, fosta favorită începu o nouă existenţă. La numai treizeci şi trei de ani, foarte bogată şi mai frumoasă ca oricând, contesa se feri de a-şi mai căuta un soţ şi alese independenţa. După ce întrupase cu minunată graţie esenţa spiritului libertin, „îngerul" descoperi bucuriile naturii şi deveni o elevă a lui Jean-Jacques Rousseau: se îmbrăca extrem de simplu, petrecea mult timp în aer liber, în marele ei parc englezesc, participa la viaţa satului, îi ajuta pe săraci şi făcea faţă exigenţelor micii comunităţi ca o autentică filantroapă. Dragostea pentru simplitate nu o împiedica însă să se bucure de tablourile, statuile, piesele de mobilier şi obiectele preţioase pe care le strânsese în anii ei de glorie şi să continue să-şi înfrumuseţeze proprietatea, făcând şi mai frumos celebrul ei pavilion. Pe de altă parte, ruptura de curte nu o izolase de lume; casa ei de retrăite era plină de prieteni vechi şi

noi, iar Louveciennes se transformase repede în loc de pelerinaj pentru mulţi străini iluştri în trecere prin Paris. Chiar şi împăratul Iosif al II-lea, care în 1777 venise să o viziteze pe Maria Antoaneta, îşi exprimase, spre marea neplăcere a surorii sale, dorinţa de a o cunoaşte pe ex-favorită. Şi, întrucât contesa se declară tulburată de acel „exces de onoare", împăratul îi răspunse galant că „frumuseţea este mereu regină". Graţie distanţei, chiar şi ura pe care i-o jurase Versailles-ul îşi căpăta adevărata semnificaţie. Chamfort povesteşte, mulţi ani după moartea lui Ludovic al XV-lea că doamnei du Barry, care-i reproşa ura al cărei obiect fusese, doamna de Beauvan, fostă amantă a ducelui de Choiseul, într-o vreme una dintre cele mai dure adversare ale ei, îi răspunse că acei duşmani nu aveau nimic cu ea, ci cu locul pe care îl ocupa. Şi, deoarece chiar şi dragostea îşi păstrase drepturile ei, în cele din urmă doamna du Barry avea să lege o lungă şi fericită relaţie cu galantul şi atrăgătorul duce de Brissac, de multă vreme admiratorul ei înfocat.

Insă utopia campestră de la Louveciennes nu putea să reziste violenţelor Istoriei. La izbucnirea Revoluţiei, doamna du Barry, cu generozitatea ce o caracteriza, se dedică ajutării prietenilor aflaţi în nevoie, ascunzându-i pe cei urmăriţi în castelul ei şi oferindu-şi serviciile tocmai acelei familii regale care o tratase cu atâta asprime. In ciuda a tot ceea ce se întâmpla, contesa se simţea încă în siguranţă la Louveciennes, aşa protejată cum era, de dragostea şi de

gratitudinea micului ei sat; dar pasiunea ei pentru bijuterii, cea mai veche şi poate cea mai puternică din viaţa ei, avea să sfârşească prin a o trăda.

La începutul lui ianuarie 1791 i-au fost furate celebrele ei diamante, pe care, o lună mai târziu, poliţia engleză le găsi la Londra. Ca să le recupereze, doamna du Barry fu nevoită să se ducă de mai multe ori în Anglia şi repetatele ei călătorii într-o ţară inamică o făcură suspectă în faţa autorităţilor revoluţionare. In februarie 1793 contesa se găsea la Londra când află că îi fusese pus sub sechestru castelul. Să rămână în Anglia, aşa cum o sfătuia toată lumea, ar fi însemnat să fie înscrisă în lista emigranţilor, cu confiscarea automată a bunurilor, iar Jeanne nu avea de gând să renunţe la Louveciennes. Şi astfel, la sfârşitul lui martie, se hotărî să se întoarcă în Franţa, unde prietenii poporului avură grijă să ţească în jurul ei o reţea tot mai deasă şi ameninţătoare de calomnii şi de bănuieli.

La 21 septembrie 1793, doamna du Barry primi un ordin de arestare şi fu aruncată în închisoarea Sainte-Pelagie; la 19 noiembrie fu dusă la Palatul de Justiţie şi compăru pentru prima dată înaintea Tribunalului revoluţionar; la 4 decembrie fu transferată la Conciergerie, unde începu procesul. Martori ai acuzării fură ingraţii locuitori din Louveciennes şi câţiva servitori pe care îi acoperise cu daruri. Cel mai mult se înverşuna împotriva ei Zamor, servitorul indian care, intrat în serviciul ei încă de copil, îi slujise drept paj în anii triumfului de la Versailles, acoperit de

bijuterii, de pene şi îmbrăcat în mătăsuri preţioase, întregul ei trecut se întorcea, implacabil, în rechizitoriul lui Fouquier-Tinville: „Infama conspiratoare care se găseşte în faţa noastră ar fi putut trăi, în opulenţa câştigată graţie viciilor ei, în sânul unei patrii care părea să fi îngropat, odată cu tiranul a cărui demnă complice fusese, amintirea prostituării ei şi a scandalului ascensiunii ei sociale. Dar în ochii ei libertatea poporului a fost o crimă... Lovind într-o Mesalină vinovată de conspiraţie împotriva patriei, nu numai că veţi răzbuna Republica pentru ofensele ce i-au fost aduse, dar veţi smulge din rădăcini un scandal public şi veţi afirma domnia moralei".

Condamnată la ghilotinare, doamna du Barry fu supusă la „ultima şi cea mai crudă dintre torturi", aceea a speranţei. In dimineaţa executării sentinţei, judecătorii o făcură să creadă pentru o clipă în posibilitatea graţierii, dacă s-ar fi dovedit dispusă să spună unde se găseau bijuteriile ei. Timp de trei ore, nefericita înşiră nenumăratele ascunzători în care îşi dosise comorile şi când fu urcată, totuşi, în careta condamnaţilor, care o aştepta, crezu că era vorba de o greşeală.

„îngerul" dovedise, în momentul bolii lui Ludovic al XV-lea, că nu se temea de moarte, dar în ochii ei moartea la care fusese con damnată era nebunească, nedreaptă şi crudă. Fată din popor, nu ştiuse niciodată ce însemna orgoliul aristocratic şi, până la sfârşit, în caretă şi în faţa ghilotinei, ea avea să plângă, să urle, să facă

apel la sentimentele mulţimii: o ultimă dovadă de lipsă de demnitate, sau pur şi simplu fireasca dorinţă de a trăi care le uneşte şi le face egale pe toate fiinţele umane?

Să lăsăm ultimul cuvânt doamnei Vigee Le Brun, o altă fiică a Stării a Treia, care o cunoscuse atât pe contesa du Barry, cât şi drama Revoluţiei: „Intre atâtea femei pe care în acele zile teribile le-am văzut pierind, ea este singura care n-a reuşit să reziste cu fermitate la vederea eşafodului; striga, implora graţia mulţimii oribile care o înconjura şi acea mulţime se emoţiona într-atât, încât călăul se grăbi să pună capăt supliciului. Şi din această cauză sunt tot mai convinsă că dacă victimele acelor vremuri de detestabilă memorie n-ar fi avut nobilul orgoliu de a muri cu curaj, teroarea ar fi încetat cu mult mai devreme".

Maria Antoaneta - Regina martiră

In dimineaţa de zilei 16 octombrie 1793, în timp ce careta condamnaţilor, făcându-şi loc încet prin mulţime, o ducea pe văduva Capet, cu mâinile legate la spate, de la închisoarea Conciergerie la Piaţa Ghilotinei, de la fereastra unei case de pe parcursul drumului, Louis David schiţa în creion ultima imagine a aceleia care fusese regina Franţei. Dar cine ar fi putut recunoaşte în acel profil de femeie severă şi fără vârstă, cu o bonetă care nu reuşea să acopere dezastrul abia făcut de foarfecele călăului dintr-o bogăţie de păr altădată legendară, cu buza inferioară împinsă înainte, într-o grimasă de dispreţ, pe radioasa arhiducesă austriacă sosită cu douăzeci şi trei de ani înainte la Versailles ca „să aducă Franţei fericirea"?

Intre aceste două imagini se desfăşoară întreaga existenţă a Mariei Antoaneta. De două secole, o mulţime de istorici şi biografi nu a încetat să-şi pună întrebări despre ea, chiar dacă, aşa cum deseori se întâmplă când este pusă în discuţie Revoluţia Franceză, cei mai mulţi au preferat certitudinile partizane de neclintit în locul surprizelor unei cercetări imparţiale.

In tot secolul al XIX-lea judecăţile asupra Mariei Antoaneta au fost puternic influenţate de două stereotipuri opuse: cel creat de Restauraţie, care a idealizat-o ca regină martiră, ascunzând înapoia unui văl de pudoare şi de respect tot ceea ce putea apărea în contradicţie cu icoana ei

sacralizată; şi cel al suveranei nedemne, căreia îi erau imputate responsabilităţi foarte grave, construit de istoriografia republicană şi antimonarhică. Unii, ca Thomas Jefferson, au susţinut chiar că fără ea Revoluţia Franceză n-ar fi existat. Unul dintre primii care au extras-o pe Maria Antoaneta din aceste scheme deformante şi care i-au recunoscut dreptul de a fi ea însăşi a fost un scriitor din ţara ei de origine, romancierul austriac Ştefan Zweig. Apărută la Viena în 1932, biografia elaborată de acesta, cea mai pasionantă scrisă vreodată despre nefericita regină, nu a contribuit doar la redeşteptarea interesului pentru Maria Antoaneta, ci a condiţionat într-o mare măsură şi interpretările ulterioare. Şi totuşi, „secretul" personalităţii Mariei Antoaneta ne scapă în continuare.

Dacă Zweig a trasat portretul de neuitat al unei tinere femei, nici bună, nici rea, dar frivolă, superficială, fără însuşiri deosebite şi cu totul nepotrivită pentru rolul de suverană, care s-a transformat într-o adevărată regină doar în momentul când îi era smulsă coroana, Antonia Fraser şi Simone Bertiere, autoare a două biografii monumentale dedicate ei, preferă să vorbească de o evoluţie, mai degrabă decât de o metamorfoză. Biografa engleză avansează ideea unei maturizări lente a personalităţii nefericitei suverane, în decursul căreia aceasta devine treptat conştientă de îndatoririle ei; pentru cercetătoarea franceză, nu s-a schimbat atât caracterul Mariei Antoaneta, cât mai degrabă

realitatea cu care a trebuit să se confrunte în diferite momente ale vieţii ei.

Maria Antonia Josepha Johanna văzuse lumina zilei la Viena, la 2 noiembrie 1755, ca penultima născută dintre cei şaisprezece copii - unsprezece fete şi cinci băieţi - ai Mariei Tereza de Austria, moştenitoarea tronului Ungariei, şi ai lui Francisc de Lorena, împărat al Sfântului Imperiu Roman. Toate ursitoarele păreau să-şi fi dat întâlnire în jurul leagănului ei pentru a o înzestra din plin cu darurile lor: unei familii afectuoase şi unite şi unui arbore genealogic în care se încrucişau numele celor mai ilustre dinastii din Europa, ele adăugaseră vivacitate, drăgălăşenie, graţie, precum şi talentul de a cuceri inimile. Destinul ei fusese hotărât de acea revoluţie diplomatică la scară europeană pe care ambasadorii mamei sale o puneau tocmai atunci la cale, în mare secret, cu Franţa, graţie bunelor oficii ale marchizei de Pompadour. Ascultând de această nouă politică de alianţe, la 21 aprilie 1770 Maria Antonia părăsea oraşul ei natal ca să se mărite cu Ludovic August, Delfinul Franţei: din acel moment avea să devină „Marie Antoinette".

In ciuda caracterului grandios al festivităţilor, premisele căsătoriei, celebrată la Versailles la 16 mai, nu erau deloc favorabile. Cea care dorise această uniune fusese îndeosebi Maria Tereza; ea fusese aceea care obţinuse avantaje din pactul cu Franţa în timpul Războiului de Şapte Ani, iar acum intenţiona să-l consolideze pentru a-şi continua nestânjenită politica de hegemonie. Pentru Franţa, dimpotrivă, alianţa produsese

până atunci rezultate dezastruoase şi Ludovic al XV-lea, împins de ministrul lui de Externe, ducele de Choiseul, se resemnase să o ducă mai departe numai din lipsa unei alternative mai bune. Aşa cum era de prevăzut, nu doar curtea primise cu ostilitate vestea căsătoriei, ci întreaga ţară; iar familia regală însăşi nu uitase recomandarea făcută pe patul de moarte de Ludovic al XlV-lea urmaşilor săi, de a. nu se înrudi cu casa de Austria. Nici cele patru fiice, rămase nemăritate, ale lui Ludovic al XV-lea, n-ar fi putut fi în nici un caz favorabile unei alianţe matrimoniale patronată de Choiseul, vinovat de a-i fi izgonit din Franţa pe iezuiţi; ele aveau să fie primele care s-o numească pe Maria Antoaneta „Austriaca".

Lucru şi mai grav, primul avertizat împotriva soţiei sale era însuşi Delfinul, crescut de părinţi şi apoi de preceptorul său în ura faţă de casa de Austria. Era de dorit, firește, ca Delfina să-şi uite cât mai repede originile şi să se transforme, potrivit obligaţiei clare a unei viitoare regine, într-o franţuzoaică autentică, dar nu acestea erau intenţiile Mariei Tereza: pentru ea, căsătoria Mariei Antoaneta reprezenta un succes în măsura în care fata ei era capabilă să servească interesele Vienei (scrisorile împărătesei demonstrează insistenţa împinsă până la intimidare cu care avea să-i amintească mereu de fidelitatea pe care o datora casei de Austria).

Pe lângă toate astea, Delfina înfrunta dificilul rol care o aştepta fără să fie în nici un fel pregătită. Cu toată bunăvoinţa ei, abatele

Vermond, sosit la Viena în 1768 pentru a-i preda rudimente de cultură franceză, se găsise în faţa unei misiuni disperate. Mica arhiducesă era încântătoare, dar extrem de ignorantă, leneşă, nedisciplinată şi incapabilă de cea mai slabă concentrare. Atitudinea ei nu avea să se schimbe deloc după sosirea în Franţa, aşa cum putuse constata foarte curând doamna ei de onoare, contesa de Noailles, însărcinată cu rolul delicat de a o iniţia pe Delfină în uzanţele şi obiceiurile de la Versailles. Maria Antoaneta avea să-i dea imediat porecla de „Doamna Etichetă" şi să-şi bată permanent joc de ea.

Mai era apoi problema caracterului pe care-l avea Delfinul; Ludovic îşi datora poziţia lui de moştenitor al tronului unor nenorociri care-l marcaseră puternic: moartea fratelui său cel mare, răpus de tuberculoză când Ludovic avea şase ani şi jumătate (iar disperarea părinţilor, care-l idolatrizau pe întâiul născut, îl făcuse să se simtă vinovat că-i luase locul); a doua nenorocire fusese moartea tatălui său, secerat trei ani mai târziu de aceeaşi boală. Mai mult, după cincisprezece luni avea să se prăpădească şi mama. Doborât de durere, speriat de responsabilităţile ce-l aşteptau, Ludovic, care prin natura lui era din fire timid şi nesigur, se retrăsese şi mai mult în el. In loc să-l ajute să se deschidă faţă de alţii, preceptorul lui, ducele de La Vauguyon, un bigot intrigant, tipic exemplu de Tartuffe de curte, profita de timiditatea discipolului pentru a-şi păstra intact ascendentul asupra lui. In momentul căsătoriei, Ludovic avea

cincisprezece ani şi jumătate, iar înfăţişarea lui era a unui adolescent aflat în plină vârstă ingrata, incapabil să se descurce cu un trup devenit dintr-odată prea mare, cu gesturi stângace şi o faţă durdulie, căreia ochii albaştri mari, cu privirea mioapă îi dădeau o expresie tâmpă. E greu de imaginat că Ludovic ar fi putut să-şi impresioneze la prima vedere soţia prin prestanţa lui fizică, iar calităţile lui morale - seriozitatea, integritatea, dragostea pentru studiu, o inteligenţă de netăgăduit - nu erau dintre acelea la care, prin natura ei, Maria Antoaneta să fi fost sensibilă.

Amândoi ştiau, însă, că ceea ce se aştepta de la ei nu era să se îndrăgostească unul de celălalt, ci să aducă pe lume copii. Problema era că nici unul dintre ei nu era pregătit pentru asta: Delfinul nu era încă la pubertate, iar dezvoltarea fizică a Delfinei era de-abia la început. Cu toate astea, ţinând seama de implicaţia politică a căsătoriei, în loc ca mirii să fie ţinuţi despărţiţi unul de celălalt, aşa cum se obişnuia în asemenea cazuri, au preferat să încerce ca uniunea să devină definitivă. Prima noapte se soldă cu un fiasco total, dar nici unul nu se sinchisi prea tare de asta. Întreaga răspundere pentru ceea ce nu se întâmplase revenea mirelui, dar exista o întreagă cazuistică gata să probeze că nu toţi bărbaţii puteau să dea dovadă de virilitate cu o necunoscută întâlnită abia cu câteva ore înainte. Tatălui Delfinului, de pildă, îi trebuiseră şase luni până să se hotărască să consume căsătoria cu soţia pe care apoi o iubise

cu multă tandreţe. Trebuia să li se dea celor doi tineri timp să se cunoască şi să aştepte cu răbdare ca natura să-şi urmeze cursul.

Nu ştim ce gândea Delfina despre prima întâlnire cu soţul său, dar este sigur că balurile, spectacolele, focurile de artificii de la Versailles au entuziasmat-o. Insă la 30 mai, când a mers pentru prima dată la Paris ca să asiste la noi focuri de artificii prin care capitala se alătura festivităţilor, sărbătoarea se transformă în tragedie: cel puţin treizeci şi cinci de persoane au murit strivite în înghesuială. Incidentul a părut un semn de rău augur, şi nu era singurul. Puţine zile înainte ca Maria Antoaneta să fie încredinţată delegaţiei franceze care venise s-o întâmpine la frontieră, tânărul Goethe, care avea pe atunci douăzeci şi unu de ani, vizitase, împreună cu alţi turişti, locul unde avea să se desfăşoare ceremonia. Era un pavilion de lemn construit pe Insula Mirodeniilor, în mijlocul apelor Rinului, asemănător celor care găzduiseră în trecut pe Infantele spaniole pe râul Bidassoa, dar Goethe nu-şi putuse stăpâni un strigăt de groază când îşi dădu seama că tapiseriile care împodobeau sala reprezentau mitul Medeei: cum să nu fi văzut în acele imagini o premoniţie sinistră pentru tânăra mireasă?

In răstimpul primilor zece ani petrecuţi la Versailles, Maria Antoaneta trimitea mamei sale o scrisoare pe lună: Maria Tereza îi cerea s-o ţină la curent cu felul cum se înţelegea cu soţul ei şi cu ceilalţi membri ai familiei regale, cu îndeletnicirile ei, cu gândurile ei cele mai intime,

precum şi cu toate informaţiile ce-i puteau fi de o oarecare utilitate pentru politica externă. Maria Antoaneta nu bănuia, însă, că afabilul şi paternul ambasador austriac ce-i fusese ataşat de maică-sa, contele Mercy-Argenteau, o informa în amănunt pe suverană asupra a tot ceea ce fata ei încerca să-i ascundă: dezinteresul ei pentru soţ, antipatia pentru protocol, încăpăţânările, pofta de a se distra, de a râde, de a dansa, de a amâna cât mai mult posibil grelele responsabilităţi care-i erau amintite mereu. Contele o informa de asemenea pe împărătească şi asupra comentariilor răuvoitoare care începeau să circule cu privire la Delfina.

Neliniştea pedagogică a Mariei Tereza era direct proporţională cu grija pe care iresponsabilitatea fiicei ei i-o suscita, iar comportarea Mariei Antoaneta faţă de doamna du Barry avea să-i confirme destul de repede temerile. Delfina adoptase imediat faţă de amanta lui Ludovic al XV-lea o atitudine insultătoare, refuzând să i se adreseze, iar contesa i se plânsese regelui. Când împărăteasa află că Maria Antoaneta, fără să-şi dea seama de gravitatea comportamentului ei şi fără să asculte de avertismentele mamei, se lăsase implicată în mod nesăbuit în războiul dus din umbră de fiicele lui Ludovic al XV-lea în speranţa de a-l readuce pe tatăl lor pe calea virtuţii, mânia ei fu teribilă: ce nebunie prostească o împingea pe Delfina să se facă antipatică monarhului căruia îi datora totul şi de care depindea întru totul? (Maria Tereza se abţinea să adauge că ea însăşi

avea nevoie de bunăvoinţa lui Ludovic al XV-lea pentru a trece, împreună cu Prusia şi Rusia, la împărţirea Poloniei, legată de Franţa prin vechi raporturi de prietenie.) Instrucţiunile împărătesei - care în statele ei punea să fie biciuite prostituatele - erau clare: fiica ei trebuia să împărtăşească gusturile regelui şi să se abţină de la judecăţi morale nepotrivite.

Pentru prima dată, în ciuda terorii şi panicii pe care i le insufla maică-sa, Maria Antoaneta contraveni acestor ordine. Aversiunea ei pentru „înger" provenea din cele ce-i spuseseră mătuşile soţului ei - oricum, singurul punct de referinţă familială pe care-l avea la Versailles - şi din convingerea că du Barry era responsabilă de dizgraţia suferită de Choiseul, artizanul căsătoriei ei. Educaţia ei puritană, tinereţea şi inocenţa ei contribuiau şi ele la sporirea acestei antipatii. Dar o animozitate atât de mare nu venea oare şi din faptul că acea femeie fără origine nobilă era infinit mai frumoasă şi mai elegantă ca ea, şi că, spre deosebire de ea, părea fericită de dragostea pe care i-o arăta suveranul? Iar dispreţul, legitimul dispreţ pe care ea, Maria Antoaneta, o arhiducesă austriacă destinată să devină regina Franţei, îl încerca pentru acea fiinţă inferioară nu era oare un fel de a-şi face curaj şi de a-şi găsi o raţiune de a fi, care uneori îi scăpa?

Situaţia se agrava şi mai mult atunci când presiunilor Mariei Tereza li se adăugară cele ale lui Ludovic al XV-lea şi ale Delfinului. Ceea ce i se cerea era să pună capăt bârfelor suscitate de

comportamentul ei, printr-un mic gest de politeţe faţă de favorită: ar fi ajuns ca măcar o singură dată să i se adreseze în public. Dar asta echivala pentru Maria Antoaneta cu o capitulare umilitoare, la care simţul onoarei o împiedica să consimtă. Vreme de şapte luni se încăpăţânase să nu dea ascultare acestor sfaturi, timp în care situaţia devenea tot mai tensionată. La fiecare ceremonie, la fiecare recepţie oficială, se aştepta ca Delfina să dea un semn de bunăvoinţă, dar acest semn nu venea şi doamna du Barry decisese să reducă la minimum necesar apariţiile ei în public. La l ianuarie 1772, cu prilejul ceremoniei felicitărilor, Maria Antoaneta se resemnase în sfârşit şi, când se găsi în faţa favoritei, îi spuse: „E multă lume astăzi la Versailles". Era maximum pe care putea să i-l acorde. Ambiţia ei nemaiauzită durase şapte luni, iar aceasta era doar prima demonstraţie răsunătoare de nesocotinţă, dar şi de hotărâre de a nu renunţa la opţiunile pe care le făcuse.

Cele de la care nu se putea în nici un chip sustrage Maria Antoaneta erau însă vizitele conjugale, care fuseseră reluate la un an după nuntă. Amândoi soţii se schimbaseră: vânător pasionat precum bunicul lui, Delfinul devenise foarte puternic şi robust, iar Maria Antoaneta crescuse şi părea mai puţin fragilă: şi totuşi, cu toate tentativele, căsătoria lor continua să fie o căsătorie albă. Maria Tereza adusese pe lume şaisprezece copii şi îşi iubise soţul cu pasiune; Ludovic al XV-lea avusese nenumărate amante; amândoi aparţineau unei civilizaţii în care se

vorbea fără nici o jenă despre probleme fiziologice. Atât unul, cât şi celălalt atacaseră aşadar deschis problema cu cei doi interesaţi. Ludovic al XV-lea îşi întrebase nepotul, care îi mărturisise că ceea ce îl făcea de fiecare dată să renunţe la actul sexual era o senzaţie de durere, dar medicii care îl examinaseră găsiseră că totul era perfect normal. In ce o priveşte, Maria Tereza nu obosea să-i recomande fiicei ei răbdare, blândeţe, înţelegere, îndemnând-o să adopte obiceiul - de altfel impracticabil la Versailles - de a împărţi patul cu soţul ei. In iulie 1773, raporturile intime dintre cei doi soţi făcură un pas decisiv înainte. „Pot să-i spun dragei mele mame, scria Maria Antoaneta împărătesei, că problemele mele au avansat mult şi căsătoria, cred, a fost consumată, chiar dacă nu sunt încă însărcinată." Ceea ce echivala cu a spune că Delfinul reuşise s-o defloreze pe soţia lui, fără să ducă însă actul sexual la bun sfârşit. A fost nevoie de încă patru ani şi de intervenţia personală a împăratului Iosif al II-lea pentru ca această căsătorie să poată fi considerată cu adevărat consumată.

Ludovic al XVI-lea era rege de doi ani şi ceva când fratele Mariei Antoaneta se hotărî să ia situaţia în mâinile sale. Era înclinat să împărtăşească certitudinea maniei sale, care credea că responsabilitatea eşecului revenea exclusiv ginerelui ei şi că acesta suferea de o uşoară imperfecţiune fizică ce putea fi rezolvată printr-o mică intervenţie chirurgicală. O intervenţie la care scrisorile Mariei Antoaneta

făceau vagi aluzii şi pe care soţul ei nu părea dispus să o înfrunte. Dar până la ce punct toate acestea erau adevărate? împăratul voia să vadă exact cum stăteau lucrurile, şi nu numai din raţiuni afective. Fratele mai mic al cumnatului său, contele de Artois, avea deja un fiu, asigurând astfel continuitatea dinastică şi dacă se dovedea cumva că Ludovic al XVI-lea nu întâmpina cu alte femei aceleaşi dificultăţi pe care le avea cu soţia lui, nimic nu o punea pe Maria Antoaneta la adăpost de eventualitatea unei repudieri şi Austria de pierderea unui aliat preţios.

In aprilie 1777, Iosif al II-lea sosi în Franţa incognito pentru un sejur de şase săptămâni, întâlnirea lui cu Maria Antoaneta fu extrem de afectuoasă: sora lui îl câştigă de îndată şi, sigură că-l avea de partea ei, sfârşi prin a i se mărturisi în cu totul alţi termeni decât cei pe care-i folosea cu maică-sa. Şi Ludovic al XVI-lea îi făcu o primire foarte frumoasă şi îi vorbi deschis despre problemele lui sexuale. Din conversaţiile cu cei doi soţi reieşi că nu era nevoie de nici o operaţie, că regele era perfect normal şi că doar timiditatea lui, lipsa de experienţă şi teama, la care se adăugau rezistenţele opuse de soţia lui, îl împiedicau să treacă pragul durerii prin care trecea iniţierea lui sexuală pentru a putea ajunge la plăcere. Durerea era probabil accentuată de „calea foarte strâmtă" a soţiei în raport cu dotarea virilă a lui Ludovic, dar nu era vorba nicidecum de un obstacol de netrecut: tatăl lui întâmpinase aceeaşi problemă cu amândouă

soţiile sale şi în amândouă cazurile îi trebuise ceva timp ca să o rezolve.

La 11 mai şi la 9 iunie, Iosif al II-lea îi expusese rezultatele observaţiilor lui fratelui, marele duce Leopold de Toscana, în două scrisori mai degrabă explicite: „[Ludovic] are erecţii puternice, care ţin bine: îşi introduce membrul, rămâne acolo câteva minute fără să se mişte, se retrage fără să ejaculeze de fiecare dată, tot în erecţie, şi spune noapte bună... Se mulţumeşte cu asta, declarând pur şi simplu că o face numai din datorie şi că nu încearcă nici o plăcere. Ah, dacă aş fi putut fi de faţă măcar o dată, i-aş fi arătat eu! Ar trebui biciuit ca să ejaculeze de furie, ca asinii. Acestea fiind spuse, nici soră-mea nu are cine ştie ce temperament, iar amândoi fac împreună o frumoasă pereche de nevolnici."

Dacă această situaţie supărătoare dura de atâta vreme, Ludovic al XVI-lea nu era, într-adevăr, singurul vinovat. Şi în trecut Jean-Marie Lassonne, medicul consultat de Ludovic al XV-lea, atribuise problemele nepotului său cu soţia lui „marii stângăcii şi inexperienţe atât a unuia, cât şi a celuilalt", iar Iosif al II-lea îşi dăduse perfect seama că sora lui încerca pentru soţul ei un sentiment de înstrăinare foarte apropiat de aversiune. Spre deosebire de ceea ce îi scria mamei sale, Maria Antoaneta nu se străduia deloc să fie o soţie blândă, răbdătoare, înţelegătoare şi nu-şi dădea nici o silinţă ca să-şi ajute bărbatul să-şi depăşească dificultăţile.

După toate probabilităţile, şi în ciuda brutalităţii limbajului, împăratul ştiuse să

găsească acele cuvinte potrivite ca să-şi convingă cumnatul şi pe soră-sa să-şi schimbe atitudinea, având în vedere că la 30 august, la exact trei luni de la plecarea lui, Maria Antoaneta putea să scrie Mariei Tereza o scrisoare care suna ca un strigăt de triumf: „Fericirea pe care o încerc în aceste zile este cea mai importantă din viaţa mea. De mai bine de o săptămână căsătoria noastră a fost consumată; proba a fost repetată ieri într-o manieră mai completă decât prima oară... Nu cred că sunt încă însărcinată, dar am cel puţin speranţa că am să pot să fiu dintr-un moment într-altul."

Trecuseră exact şapte ani şi trei luni din ziua căsătoriei: prea mult ca să nu lase o urmă greu de şters.

Faptul că biografii moderni, şi nu numai „mica istorie", se încăpăţânează să dea o mare atenţie vieţii intime a lui Ludovic al XVI-lea şi a Mariei Antoaneta, se datorează în primul rând importanţei enorme pe care o avea acest lucru în ochii contemporanilor lor şi implicaţiilor politice precise. Intr-o monarhie ereditară de drept divin, ca monarhia franceză, funcţia unei căsătorii regale era să garanteze continuitatea dinastică şi legitimitatea descendenţei, cu respectarea legii salice şi în baza a două premise: virilitatea regelui şi neprihănirea reginei. Naşterea unui Delfin se petrecea în public şi privea întreaga ţară. Franţa aşteptase cu răbdare zece ani ca regina Caterina de Medici să-i dăruiască moştenitori lui Henric al II-lea şi douăzeci de ani înainte ca Ana de Austria să-l

aducă pe lume pe Regele Soare, dar de-atunci vremurile se schimbaseră profund şi viaţa sexuală a suveranilor devenise un subiect arzător. Ludovic al XVI-lea era pios şi virtuos, soţia lui încânta pe oricine se apropia de ea, amândoi erau foarte tineri şi continuitatea dinastică era asigurată de fraţii regelui: se putea deci spera ca violenta campanie de defăimare ce însoţise lunga domnie a lui Ludovic al XV-lea să se încheie odată cu moartea acestuia. Insă monarhia nu-şi dăduse încă seama că pierduse pe drum vălul sacru care timp de secole îi acoperise mizeriile. Pe de altă parte, literatura pamfletară dovedise că exercita un impact prea puternic asupra opiniei publice, servea prea multe interese şi conta pe un număr de cititori şi pe o cifră de afaceri prea mari ca să rămână inactivă. Aşa că, în vreme ce domnia precedentă lăsa în urmă, prin *Anecdotes sur Madame du Barry*, epopeea ei sordidă, se iniţia o altă epopee, mai tragică. De data aceasta nu se mai pleca de la excesele sexuale ale regelui, ci de la impotenţa lui, nu de la aventurile scandaloase ale favoritei, ci de la viciile secrete ale reginei. Şi deoarece, spre deosebire de impotenţă, viciile nu impun limite imaginaţiei, era fatal ca Maria Antoaneta să fie protagonista absolută a farsei obscene care avea s-o însoţească până la ghilotină.

Delfinul şi Delfina care, de când se îmbolnăvise Ludovic al XV-lea, fuseseră izolaţi în apartamentele lor pentru a-i proteja de riscurile contaminării cu variolă, aflaseră ştirea morţii

suveranului datorită zgomotului care creştea în intensitate pe măsură ce se apropia: era mulţimea de curteni care veneau în fugă din toate colţurile palatului ca să le aducă omagiul. Copleşiţi de emoţie, spune tradiţia, Ludovic August şi Maria Antoaneta căzuseră în genunchi murmurând: „Doamne, apără-ne! Urcăm pe tron mult prea tineri!" Aveau douăzeci, respectiv nouăsprezece ani şi se pregăteau să-şi înfrunte noile responsabilităţi în maniere total diferite.

In vreme ce Ludovic al XVI-lea încerca să suplinească totala lui lipsă de experienţă străduindu-se cu mare seriozitate să înveţe meseria de suveran, Maria Antoaneta respira plăcerea de a fi liberă, hotărâtă să joace rolul de regină în felul ei. Spre deosebire de soţul ei, ea purta pecetea regalităţii şi în ochii ei asta era de-ajuns ca să-i legitimeze orice gest. „Ea avea ceea ce pe tron contează mai mult decât frumuseţea perfectă, va scrie contele de Tilly, care în acei ani făcea parte din suita ei de paji, ţinuta distinsă a unei regine a Franţei, chiar şi în momentele în care încerca să pară nu mai mult decât o femeie frumoasă. Ochii ei nu erau neapărat frumoşi, dar erau capabili să capete orice expresie, iar bunăvoinţa sau aversiunea se citeau în privirea ei într-un mod extraordinar; nu sunt prea sigur că avea nasul potrivit pentru faţa ei. Gura îi era cu siguranţă neplăcută; buzele groase, proeminente, cea de jos adesea căzută au fost considerate ca o trăsătură nobilă şi distinctivă a fizionomiei sale şi ar fi putut doar să sublinieze expresia de mânie sau de indignare,

dar aceasta nu era expresia obişnuită a frumuseţii ei; avea o piele minunată, ca şi umerii şi gâtul; pieptul îi era puţin cam plat, iar bustul ar fi putut să-i fie ceva mai elegant; însă mâini şi braţe atât de frumoase eu nu aveam să mai întâlnesc niciodată. Avea două feluri de a păşi: unul hotărât, puţin mai repezit, şi altul mai moale şi mai unduios, aş spune aproape mângâietor, chiar dacă nu-ţi permitea să uiţi de respectul ce i se cuvenea. Nimeni nu era în stare să facă o reverenţă cu atâta graţie, reuşind să salute zece persoane dintr-odată, acordând fiecăruia, printr-o singură înclinare a capului, sau o singură privire, ceea ce i se cuvenea. In puţine cuvinte, dacă nu mă înşel, aşa cum altor femei îţi vine să le oferi un scaun, ei îţi venea aproape totdeauna să-i oferi un tron."

Pe tron, însă, Maria Antoaneta dorea să stea cât mai puţin posibil; ceea ce dorea era să dispună de enormele privilegii pe care le avea o regină ca să fie o femeie ca oricare alta: „Voia în acelaşi timp lumina şi obscuritatea, onorurile şi singurătatea", şi pe firul acestui paradox avea să trăiască anii cei mai lipsiţi de griji din viaţa ei.

Avea să se distreze aşa cum se distrau tinerii eleganţi din epocă, în compania unor persoane de vârsta ei, glumind, dansând, recitând, cântând, cheltuind adevărate averi la masa de joc, plimbându-se sub clar de lună. Ce sens ar fi avut să stea închisă la Versailles şi să nu meargă, aşa cum făceau cei mai mari seniori ai Europei, să descopere Parisul, cu nenumăratele lui distracţii? Şi cum Parisul era capitala modei,

stătea în puterea ei să-i dicteze legile prin felul ei de a se îmbrăca şi de a se pieptăna, prin bijuteriile ei.

Dar distracţiile nu-i ajungeau ca să-i umple viaţa şi nimeni, în acei ani şaptezeci, care consacraseră triumful lui Rousseau, nu putea să renunţe la a fi sentimental. De prea multă vreme singură, greu încercată de experienţa căsătoriei, Maria Antoaneta redescoperea plăcerile prieteniei în simbioza ei cu principesa de Lamballe şi cu contesa de Polignac. Totuşi, chiar dacă sentimentul prieteniei asculta în ea de vocea inimii, felul ei de a o arăta era întotdeauna cel al unei regine: ploaia de daruri, demnităţi şi onoruri pe care ea le revărsa asupra celor două favorite şi mai ales asupra lacomului clan Polignac nu putea să nu suscite indignarea întregii curţi. Şi, deoarece pentru a se putea manifesta, prietenia avea nevoie de intimitate şi de spontaneitate, Maria Antoaneta se bucura de plăcerile ei departe de saloanele de ceremonie, în incinta apartamentelor ei şi în încântătorul Petit-Trianon, pe care Ludovic al XVI-lea i-l oferise în dar. Şi Maria Leszczynska avusese aceleaşi exigenţe, dar le manifestase cu o discreţie şi o moderaţie necunoscute tinerei regine. Maria Antoaneta se mărginea să dispară cât de des avea ocazia în Petit-Trianon cu puţini prieteni intimi, fără ca măcar doamnele ei de companie să o poată urma. Pe de altă parte, numai uitând de rolul ei şi de responsabilităţile ce-i reveneau putea să se dedice celui mai recent joc la modă, comedia campestră, travestindu-se în păstoriţă,

bând din superbe porţelanuri de Sevres lapte abia muls, bucurându-se de emoţiile estetice ale unei naturi re-create pentru ea de mâinile pricepute ale grădinarilor şi de talentul de arhitect al lui Mique, în perfectă armonie nu cu modelul curţii, ci cu acela al oraşului, în care nobilimea franceză ştia să se facă interpreta moralei, a sensibilităţii şi a gusturilor epocii. „Aici - spunea Maria Antoaneta cu o frază revelatoare - nu mai sunt regină, sunt eu însămi." „Aici - va scrie Gouverneur Morris - monarhia a cheltuit sume uriaşe pentru a se ascunde de propriii ei ochi, însă fără să reuşească."

S-a observat că, alegând să trăiască precum supuşii ei, Maria Antoaneta anticipa timpurile, comportându-se adică precum „o prinţesă modernă". Şi totuşi, valorile din care se inspira Maria Antoaneta nu erau desigur cele democratice, pe care aveau să-şi modeleze conduita reginele veacurilor următoare. In orice caz, nu era ceea ce îi cereau supuşii ei. Monarhia franceză a Vechiului Regim cerea suveranelor sale să fie soţii credincioase, rezervate, inaccesibile, conştiente de semnificaţia simbolică a oricărui gest, cât de mic, şi să nu se arate singure la teatru şi în locurile publice, să nu se amestece cu mulţimea, ca nişte femei oarecare. Dacă trebuiau să fie frumoase, elegante, surâzătoare, amabile, asta era numai în funcţie de spectacolul atemporal al regalităţii şi nu de aspiraţiile lor private.

In loc să se străduiască să ţină în viaţă o curte sclerozată şi divizată în tot felul de bisericuţe, în

loc să înţeleagă că, oricât de tiranică, de învechită şi de extravagantă ar fi fost, eticheta de la curte nu era doar o aparenţă vana, golită de orice semnificaţie, ci constituia singura modalitate de a obţine respectul, acordându-i fiecăruia ceea ce i se cuvenea, începând cu suveranul, Maria Antoaneta avea să slăbească şi mai mult echilibrul complex pe care se baza Versailles-ul. N-o interesa să-i câştige de partea ei pe principii de sânge regal, indispensabili susţinători ai tronului, şi umilea orgoliul unora dintre cele mai puternice familii din Franţa - Noailles, Rohan -, transformându-le în duşmani implacabili ai coroanei. „Cu dispreţul ei şi-a îndepărtat marile nume, făcând ca vechea aristocraţie să plece la Paris sau să se îndrepte spre provincie... Cercul ei privat crea un spaţiu închis, în vreme ce o curte, fiind prin excelenţă o scenă, ar fi trebuit să rămână un loc de deschidere, de emulaţie şi de promovare. La ce mai servea să te afli la Versailles dacă nu puteai face curie suveranilor?" Nu e deci de mirare că Versailles-ul hotărâse să-i întoarcă spatele.

Însăşi autoritatea regelui era pusă sub semnul întrebării din cauza comportamentului nesăbuit al Mariei Antoaneta. Convinsă că era mai inteligentă decât soţul ei şi că putea să-l manevreze aşa cum voia (ceea ce de altfel curtea de la Viena o încurajase întotdeauna să facă), plictisită de stângăciile lui sexuale, regina îl eliminase încet-încet din viaţa ei. Îşi organizase zilele pe baza unui orar incompatibil cu cel al regelui, ca să reducă la minimum vizitele lui

nocturne, îl ridiculiza în faţa prietenilor lui, căutându-le apoi complicitatea pentru a-l descuraja să participe la distracţiile lor, nu-şi ascundea puţina consideraţie pe care o avea pentru el şi, mai ales, se abandonase unor confidenţe indiscrete despre nepotrivirea lor sexuală. „Gusturile mele nu sunt aceleaşi cu ale regelui, îi scria în aprilie 1775 unui diplomat austriac, contele de Rosenberg, care nu ezită să arate scrisoarea familiei sale, căruia îi plac doar vânătoarea şi mecanismele [Ludovic al XVI-lea avea un mic laborator unde se distra cu forjarea fierului şi unde fabrica încuietori de uşi]. Trebuie să recunoaşteţi că eu nu m-aş potrivi într-o fierărie! N-aş putea fi Vulcan, iar rolul Venerei i-ar putea displăcea lui mai mult decât gusturile mele, pe care, la drept vorbind, nu le dezaprobă." Mai grav decât iresponsabilitatea sarcasmului ei era faptul că afirmaţiile Mariei Antoaneta corespundeau pe deplin realităţii: de când devenise rege, Ludovic al XVI-lea se purta cu soţia lui cu o indulgenţă vinovată şi asta nu numai pentru că eşecurile lui sexuale îl puneau într-o condiţie psihologică de inferioritate şi pentru că ea îl intimida, ci mai ales pentru că în ochii lui prioritatea absolută era să aibă grijă s-o împiedice să se amestece în treburile politice şi, ştiind bine la ce presiuni era supusă din partea familiei ei, prefera să o lase să se distreze după pofta inimii. Maria Antoaneta era perfect conştientă de asta: într-adevăr, alintăturile şi rugăminţile nu serviră deloc ca să-l aducă din nou pe ducele de Choiseul la ministerul lui şi

toate strădaniile ei de a fi ţinută la curent cu hotărârile importante păreau sortite eşecului. Oricât ar fi considerat ea că era vorba doar de înfrângeri întâmplătoare, dorinţa ei de revanşă, aţâţată de amorul propriu rănit, creştea nemăsurat.

Şi totuşi, nu lipseau semnalele neliniştitoare. La 3 noiembrie 1775, Maria Antoaneta îşi informa nemijlocit mama despre catrenele infamante care circulau pe seama ei: „Suntem în plină epidemie de cuplete satirice. Asemenea cuplete s-au scris despre toate persoanele de la curte, bărbaţi şi femei, iar lipsa de consideraţie a francezilor s-a extins chiar până la persoana regelui. Nici măcar eu n-am fost cruţată. Oricât de mult ar plăcea răutăţile în Franţa, de data asta ele sunt atât de plate şi de prost gust, încât nu au succes nici la public, nici la bonne compagnie". Scrise fără îndoială pentru a o linişti pe împărătească, aceste puţine rânduri ilustrează însă, cum nu se poate mai bine, dispreţul suveran cu care Maria Antoaneta înfrunta mojiciile agresorilor ei. De ce să o preocupe efectul pe care asemenea vulgarităţi îl aveau asupra unei opinii publice de care puţin îi păsa? Pentru ea, singurul criteriu de evaluare era acela de bon ton, şi singura judecată care o interesa era cea admisă de bonne compagnie.

Regina încă nu ştia că tocmai curtea ei era cea care-i declara război şi că acuzaţiile care aveau să stea la originea legendei ei întunecate proveneau de la Versailles şi nu de la Paris.

Aşa cum se întâmplase şi în cazul lui Ludovic al XV-lea, poveştile josnice care circulau pe seama ei se bazau pe fapte pe care doar curtenii puteau să le cunoască. Şi primii suspectaţi erau chiar fraţii regelui. Atât contele de Provenţa, primul în ordinea succesiunii la tron, cât şi contele de Artois, care avea deja un băiat, aveau într-adevăr tot interesul să-l discrediteze pe Ludovic al XVI-lea şi să iste bănuieli asupra autenticităţii unei eventuale paternităţi a lui. Maria Antoaneta nu avea nici o simpatie pentru primul dintre ei, dar era intimă cu Artois şi se lăsa târâtă de el în aventurile cele mai extravagante. Oricine ar fi fost cei care le comandau, cupletele, anecdotele, pamfletele teşeau canavaua literaturii de scandal ulterioare: regele era impotent, inept şi sub papucul nevestei, care îşi satisfăcea poftele cu servitori şi rândaşi şi care întreţinea totodată raporturi safice cu prietenele ei de suflet. Iar când, în octombrie 1781, după naşterea primei ei fetiţe, Maria Antoaneta dădu viaţă mult doritului Delfin, răul era deja făcut. Lumea era înclinată să plece urechea la insinuările ce atribuiau copilul ducelui de Coligny şi fredona:

Louis, si tu veux voir
Batard, cocu, putain,
Regarde en ton miroir,
La reine et le dauphin.[21]

[21]Ludovic, de vrei să vezi
un bastard, un încornorat şi o târfă
Priveşte-te în oglindă,
apoi priveşte-i pe regină şi pe Delfin, (în fr. în orig.)

Dacă Maria Antoaneta se încăpăţâna să nu ţină seama de josnicele zvonuri care circulau despre ea, scandaloasa „afacere" a colanului o sili să deschidă bine ochii.

La 9 august 1785, Charles-Auguste Bohmer, unul dintre cei mai cunoscuţi bijutieri parizieni, se ducea la Versailles, la Maria Antoaneta, ca să-i solicite plata unui colan pe care regina l-ar fi cumpărat prin intermediul cardinalului Rohan. Era vorba despre o bijuterie unică în lume, compusă din 647 diamante alese dintre cele mai mari, cele mai frumoase şi cele mai pure care se văzuseră vreodată şi pentru achiziţionarea căruia bijutierul îşi consumase tot capitalul pe care-l avea. Colanul fusese livrat cu şase luni înainte cardinalului, care ar fi trebuit să-l achite în două tranşe, dar care până atunci nu-şi onorase obligaţiile, expunându-l pe bijutier riscului de faliment. Intr-adevăr, colanul costa ameţitoarea sumă de 1.600.000 de lire.

Regina căzuse din cer. Cunoştea colanul, care îi fusese propus cu mai mult timp în urmă de însuşi Bohmer, dar ea îl refuzase pentru că-l găsise prea scump. Cât despre cardinalul Rohan, Mare Capelan al Franţei, era un personaj pe care nu-l putea suferi pentru că fusese obraznic cu ea şi căruia nu-i mai adresa nici un cuvânt de mai mulţi ani de zile. Imprudentă în simpatiile ei, suverana era imprudentă de asemenea şi în antipatii şi tocmai ura pe care i-o arăta prelatului avea să creeze un gigantic scandal, care până la urmă avea să se întoarcă împotriva ei şi împotriva prestigiului monarhiei.

Umilit de tratamentul pe care i-l aplicase regina şi în speranţa de a o îmbuna, Rohan căzuse în plasa lui Jeanne de Saint-Remy, contesă de La Motte, o aventurieră mitomană, ultima descendentă dintr-o ramură nelegitimă a familiei Valois. Înzestrată cu o fantezie debordantă şi cu o viclenie diabolică, contesa îl convinsese pe cardinal că Maria Antoaneta voia să cumpere colanul fără ca soţul ei să afle şi că, prin urmare, avea nevoie de un intermediar care să avanseze banii. Drept dovadă, ea îi arătase nişte scrisori cu semnătura falsificată a reginei; dar ceea ce reuşise să-l convingă pe Rohan să se lanseze în această operaţiune fusese o întâlnire nocturnă în parcul de la Versailles, la care, i se spusese, avea să se prezinte chiar suverana în persoană. Şi într-adevăr, la locul şi la ora indicate de contesă, o figură înfăşurată într-un văl - care era de fapt o prostituată oarecare tocmită să joace rolul reginei - se apropiase de cardinal oferindu-i un trandafir şi dispărând imediat după aceea. După ce-şi pusese semnătura pe contractul de cumpărare, Rohan îi înmânase colanul doamnei de la Motte care, cu ajutorul soţului ei, se grăbise să demonteze diamantele şi să le vândă la Londra, dispărând apoi în neant.

Maria Antoaneta, în schimb, era convinsă că intriga fusese pusă la cale de către cardinal ca s-o împroaşte cu noroi şi, cu sprijinul deplin al lui Ludovic al XVI-lea, ceruse ca Rohan să fie arestat în faţa întregii curţi şi să fie închis la Bastilia. La insistenţele reginei, care cerea să se facă lumină în maşinaţiile cărora le căzuse victimă, regele se

decisese să ceară instruirea, în faţa Parlamentului din Paris, a unui proces în toată regula împotriva vinovaţilor. „Am constatat cu îndreptăţită indignare - scria el magistraţilor - în ce măsură au îndrăznit să se folosească de un nume august şi din multe motive atât de drag nouă şi să violeze cu o nemaiauzită obrăznicie respectul datorat majestăţii regale." Era în afara oricărei discuţii ca regina să fi putut fi chemată ca martor, dar avea să trimită tribunalului un memoriu cu informaţiile ce puteau fi utile.

In ciuda excelentelor intenţii care o animaseră, „majestatea regală" ieşi din proces făcută fărîme. Suveranii ceruseră maximă transparenţă, dar monarhia absolută se bazase până atunci pe păstrarea secretului şi pe selecţia atentă a ştirilor destinate publicului. Nu întâmplător, după cum se ştie, Ludovic al XlV-lea încredinţase ancheta asupra afacerii otrăvurilor „Camerei mortuare".

Parlamentul*, repus în vechile lui drepturi după moartea lui Ludovic al XV-lea, nu lăsase să-i scape un minunat prilej de a umili autoritatea regală; puternicul clan Rohan îl apărase din răsputeri pe cardinal, înfăţişându-l ca pe o victimă a Mariei Antoaneta; Biserica se arătase indignată din pricina ultrajului public la care-l supusese regele pe unul dintre principii săi şi procesul se încheiase cu achitarea deplină a prelatului (care fu scutit până şi de a cere iertare reginei pentru lipsa de respect) şi cu condamnarea doar a doamnei de La Motte. Întreaga Franţă însă se pasionase pentru

romanul-foileton care avea drept protagonişti o regină, un cardinal, un mag - printre imputaţi figura şi Cagliostro, prieten intim cu Rohan - şi o aristocrată decăzută, şi care se învârtea în jurul colanului cel mai preţios al secolului. Ar fi fost de ajuns ca acest proces să fie comparat cu povestea nobilă şi cavalerească a Anei de Austria şi a ducelui de Buckingham pentru a constata cât de mult decăzuse monarhia. De altfel, nimeni nu se îndoia că adevărata vinovată era regina: pasiunea ei nemărginită pentru lux, pentru îmbrăcăminte şi bijuterii era bine cunoscută, ca şi dezinvoltura cu care se folosea de banul public. De aceea, părea evident că în locul ei erau judecaţi alţii. In vreme ce la Paris judecătorii erau aclamaţi de mulţime şi zece mii de persoane sărbătoreau eliberarea cardinalului de la Bastilia, la Versailles Maria Antoaneta nu-şi ascundea disperarea: „Durerea reginei a fost nemăsurată, va povesti prima ei cameristă, doamna Cam-pan. Îndată ce am aflat rezultatul procesului, m-am dus la ea şi am găsit-o singură în salonaş; plângea. «Vino, îmi spuse, vino să-ţi compătimeşti regina insultată şi victimă a intrigilor şi nedreptăţii. La rândul meu, am să te compătimesc şi eu, pentru că eşti franţuzoaică. Dacă eu n-am găsit judecători imparţiali într-un proces care era o ofensă personală la adresa mea, ce poţi nădăjdui dumneata, într-un proces care ar privi averea şi onoarea dumitale?»"

Campania de defăimare la adresa reginei, care se intensificase deja după naşterea primilor ei copii, deveni şi mai dură în urma afacerii

colanului. Dacă primele atacuri lansate de la Versailles împotriva Mariei Antoaneta urmăreau să-l discrediteze pe rege atât ca bărbat, cât şi ca suveran, ţinta următoarelor atacuri era fără îndoială ea însăşi. Scriitorii anonimi făceau să fuzioneze, prin intermediul pornografiei, două retorici până atunci distincte şi care se alternaseră vreme de secole: aceea a contestării politice clar declarate, rezervată, încă din vremea Caterinci de Medici reginelor aflate la putere, şi aceea de sorginte moralistă, destinată favoritelor. Din prima retorică literatura pamfletară reactualiza vechile teme xenofobe şi misogine, făcând din Maria Antoaneta „străina" prin excelenţă. Austriaca, ce pusese în mod abuziv mâna pe frâiele puterii folosindu-se de vicleşugurile sexului ei, asculta la rândul ei de o scorpie şi mai mare, maică-sa împărăteasa, care complota să ducă Franţa la pieire. Dar pentru că, înainte de sosirea Mariei Antoaneta, nu reginele, ci amantele ţinuseră prim-planul scenei, iar după moartea lui Ludovic al XV-lea şi surghiunirea doamnei du Barry arsenalul de locuri comune acumulate împotriva lor zăcea nefolosit, se hotărâseră să-l adopte în bloc împotriva suveranei. De altfel, toate acuzele întrebuinţate în mod tradiţional împotriva favoritelor - frivolitatea, pasiunea nestăpânită pentru lux, rapacitatea, desfrâul - i se potriveau perfect reginei, care de atunci avea să fie poreclită doamna Deficit (Madame Deficit). Poate că, paradoxal, Maria Antoaneta a fost victima unui soţ prea virtuos, care nu avea amante care să-i

servească ei de paravan. Aşa că, printr-o tragică ironie a soartei, mândra prinţesă habsburgică lua, în imaginarul colectiv, locul lăsat liber de „înger".

Pamfletele apărute după proces sunt destul de relevante în acest sens: tipărite la Londra - ca de altfel şi cele apărute împotriva doamnei du Barry - în trei valuri succesive, falsele memorii ale doamnei de La Motte inversau complet rolurile: adevărata criminală era regina, în timp ce escroaca, marcată cu fierul roşu de către călău, era înfăţişată drept o biată fată nevinovată, de care suverana lesbiană abuzase sexual înainte s-o folosească în chip de ţap ispăşitor.

Tocmai în anii în care atacurile împotriva ei deveneau mai violente, Maria Antoaneta suferea o transformare profundă şi descoperea o fericire pe care nu o cunoscuse până atunci. Naşterea copiilor ei nu numai că punea capăt unui lung coşmar, dar îi dădea şi o nouă raţiune de a trăi. Nu mai avea nevoie să se distreze ca să-şi uite singurătatea afectivă ori ca să înăbuşe nostalgia unei copilării tot mai îndepărtate: avea, în sfârşit, pe cineva pe care să-l iubească. Reacţia ei în momentul primei maternităţi, când îi fusese anunţată naşterea unei fetiţe şi nu a mult aşteptatului băiat, este grăitoare: „Mica prinţesă, povesteşte doamna Campan, îi fu prezentată reginei. Aceasta o strânse la piept cu duioşie maternă: «Biată micuţă, îi spuse, n-ai fost dorită, dar pentru asta n-am să te iubesc mai puţin. Un băiat ar fi aparţinut mai ales Statului. Tu ai să fii a mea: o să te îngrijesc, o să împărţi cu mine

bucuriile şi o să-mi îndulceşti suferinţele»". Nu era vorba doar de vorbe spuse la întâmplare: dragostea maternă, pe care Jean-Jacques Roussseau contribuise atât de mult s-o aducă la modă, nu era pentru ea un simplu joc. Încălcând, ca de obicei, eticheta şi uzanţele, Maria Antoaneta se hotărâse să urmărească îndeaproape creşterea şi educaţia copiilor ei şi o făcuse cu multă energie şi aplicaţie. Regretase întotdeauna că mama ei nu avusese timp să se ocupe de ea şi nu voia ca acelaşi lucru să li se întâmple şi copiilor ei.

Îşi arogă şi dreptul, care nu revenea de bună seamă unei regine, de a decide viitorul fetiţei, alegându-l pentru ea pe ducele de Angouleme, primul născut al cumnatului ei Artois, în locul viitorului rege al celor două Sicilii, fiul iubitei ei surori Carolina. Şi în acest caz voia să-şi scutească fata de soarta care le aştepta pe prinţesele regale, smulgându-le din familia lor, de la obiceiurile lor şi din ţara lor, pentru a le transplanta într-o lume necunoscută. Cu alte cuvinte, voia să o ferească pe fetiţă de experienţa căreia îi fusese sortită ea însăşi. Naşterii fetei - Madame Royale - îi urmase în 1781 cea a Delfinului, apoi, în 1785, cea a ducelui de Normandia, iar în anul următor regina născuse o a doua fetiţă, care murise încă din leagăn. Cu acestea, Maria Antoaneta socotea că îşi făcuse îndeajuns datoria dinastică şi punea capăt pentru totdeauna corvezii ei conjugale.

Maternitatea modifică de asemenea în profunzime şi raporturile ei cu soţul. Bunătatea

lui Ludovic al XVI-lea, gratitudinea pe care acesta i-o arăta pentru că îl făcuse tată, solidaritatea de care dădea dovadă nu o lăsară indiferentă. In cele din urmă, în ciuda nepopularităţii şi a greşelilor ei, regele îi îngădui să se ocupe de politică şi începu să dea ascultare sfaturilor ei. Iar ea se comportă pentru prima dată ca o regină a Franţei, declarându-i lui Mercy-Argenteau că i se părea nedrept „ca miniştrii de la curtea Franţei să fie numiţi de curtea de la Viena".

In aceiaşi ani în care descoperea sentimentul matern şi se reconcilia cu căsătoria ei, Maria Antoaneta întâlnea şi dragostea. Il cunoscuse pe Axei Fersen în ianuarie 1774 şi îl revăzuse doar patru ani mai târziu, când era însărcinată întâia oară, dar prea frumosul gentilom suedez îi aprinsese imediat imaginaţia. Până atunci, deşi cronicile de scandal îi atribuiseră o lungă listă de amanţi, Maria Antoaneta primise întotdeauna omagiile admiratorilor ei în limitele celei mai stricte convenienţe; în cazul lui Fersen, însă, ea fu cea care luă iniţiativa şi care manifestă faţă de el, începând din 1779, un interes explicit. Contelui însă, care era un om rece, ambiţios, calculat, îi fu teamă de bârfele suscitate de atenţiile reginei şi preferă să se eclipseze. Doar începând din 1783, după trei ani petrecuţi în America, unde îşi câştigă onoarea luptând în rândurile armatei franceze în favoarea Rebelilor, el se lăsă cucerit de Maria Antoaneta, dând dovadă de o devoţiune de care nu avea să se dezică niciodată. Mulţi romancieri şi istorici n-au

încetat să se întrebe în privinţa legăturii lor: a fost vorba despre o iubire sublimă şi castă, după modelul tradiţiei cavalereşti, sau au fost amanţi? După moarta reginei, Fersen avu grijă să distrugă toate documentele care ne-ar fi putut ajuta să găsim un răspuns - şi chiar acest lucru poate fi socotit un indiciu. Neimaginându-şi însă înverşunarea biografilor lui şi ai reginei, contele lăsă, la moartea lui, registrul complet al tuturor scrisorilor pe care le trimisese, cu data şi numele destinatarului, şi adesea cu un rezumat al conţinutului lor. Lista scrisorilor trimise unei misterioase Josephine - Josepha era al doilea nume al suveranei - ne permit să presupunem că începând din 1787 Maria Antoaneta, depăşindu-şi repulsia faţă de sexualitate, se descoperise o alta în braţele bărbatului iubit.

Sentimentul răspunderii, echilibrul interior, bucuriile inimii veneau prea târziu ca să poată şterge greşelile trecutului, cu atât mai mult cu cât în anii imediat premergători Revoluţiei, sub presiunea dramatică a evenimentelor, Maria Antoaneta sfârşi prin a confirma acuzaţiile ce-i fuseseră aduse de pamfletari, influenţându-şi soţul în alegerea miniştrilor, participând la luarea deciziilor din guvern, îndemnându-l pe rege să fie intransigent.

Regina nu avea intuiţie politică: avea caracter, dar îi lipsea flexibilitatea şi subtilitatea şi era imperioasă, încăpăţânată, incapabilă de o viziune de ansamblu. Convingerile care o călăuzeau făceau parte din patrimoniul ei genetic. Monarhia absolută, autoritatea regală,

obedienţa supuşilor erau pentru ea adevăruri de credinţă şi însăşi ipoteza unei monarhii constituţionale îi apărea drept un sacrilegiu. Alegând-o încă de la început ca ţintă, literatura pamfletară nu se înşelase: adevăratul duşman al Revoluţiei era chiar ea; acea regină frivolă şi evanescentă, acea *tete au vent*, cum o numea fratele ei Iosif al II-lea, era cea mai inflexibilă apărătoare a ordinii tradiţionale.

Nu o vom urmări pe Maria Antoaneta în anii căderii monarhiei. De la deschiderea Stărilor Generale, la 5 mai 1789, şi până la 16 octombrie 1793, parcursul vieţii ei se împleteşte strâns cu acela complex şi convulsiv al Revoluţiei şi reflectă o nouă fază a vieţii ei, care depăşeşte cadrul povestirii pe care am intenţionat s-o istorisim aici.

Să ne limităm la o simplă constatare. In vreme ce pamfletele revoluţionare o inserau pe cetăţeana Capet, alături de Messalina, Agrippina, Fredegonda şi Caterina de Medici, pe lista reginelor scelerate, Maria Antoaneta, în faţa încercării supreme a unei via cruciş la care nici o suverană franceză nu mai fusese supusă vreodată, demonstra că avea toate virtuţile pe care le arătaseră reginele exemplare din tradiţia iudeo-creştină - acele virtuţi pe care, cu două veacuri înainte, părintele Caussin le celebrase în lucrarea lui La Cour sainte, pentru a le îndemna pe femei să fie puternice: devotamentul faţă de familie, demnitatea, curajul, neclintirea în faţa nenorocirilor, hotărârea, elocinţa.

Izolată la Tuileries şi apoi închisă la Temple împreună cu soţul ei, cu cumnata, cu fiica şi cu micul Delfin, Maria Antoaneta se comportă ca o soţie şi o mamă exemplare. Durerea pentru pierderea fiului ei cel mare, mort în 1789 de tuberculoză, drama care se abătuse asupra lor, condiţiile în care erau siliţi să trăiască o apropiaseră foarte mult de soţul ei. Îndemnată de eroismul de sfânt al lui Ludovic al XVI-lea, Maria Antoaneta avea să-şi caute şi ea alinarea în credinţă, să se dedice copiilor ei şi, în intim acord cu regele, reuşi să încarneze perfect, între zidurile unei închisori, modelul familiei creştine. Ea dădu de asemenea dovada acelor virtuţi virile de care o regină trebuia să fie în stare: demnitate în faţa insultelor, a umilinţelor şi privaţiunilor care deveniseră pâinea ei cea de toate zilele; curaj în faţa mulţimii ameninţătoare, a asaltului femeilor asupra Versailles-ului, în momentul fugii de la Varennes şi al teribilei întoarceri, al masacrului de la Tuileries, al probei supreme a ghilotinei; fermitate în a suporta nenorocirile, fără să se lase doborâtă; hotărâre în a nu ceda; elocinţa în faţa tribunalului revoluţionar, când, în cursul procesului, acuzată de Fouquier-Tinville de incest, îi pusese în încurcătură pe judecători vorbindu-le direct femeilor prezente în sală: „Firea însăşi refuză să răspundă unei asemenea acuzaţii adresate unei mame. Fac apel la toate cele care vă aflaţi aici."

La 16 octombrie 1793, la patru şi jumătate dimineaţa, cu puţine ore înainte să fie dusă la ghilotină, Maria Antoaneta îi scrie cumnatei sale:

„Ţie, soră dragă, îţi scriu pentru ultima oară: am fost condamnată nu la o moarte ruşinoasă, căci această moarte este ruşinoasă numai pentru criminali, ci ca să mă alătur fratelui tău; nevinovată ca şi el, sper ca în momentul suprem să dau dovadă de tăria pe care a avut-o el în aceste ultime clipe. Sunt calmă aşa cum este orice om cu conştiinţa curată; regret profund că trebuie să-mi părăsesc sărmanii mei copii: ştii că am trăit numai pentru ei; şi pentru tine, buna şi iubita mea soră, tu care din prietenie ai sacrificat totul ca să fii alături de noi. În ce situaţie te las!... Sper ca [fiii mei] să ia exemplu de la noi: câtă consolare ne-a dat, în nenorocirile noastre, prietenia! Şi bucuriile sunt mai intense când poţi să le împărtăşeşti cu un prieten: şi unde să găseşti prieteni mai dragi, mai iubitori decât în propria ta familie? Sper ca fiul meu să nu uite vreodată ultimele cuvinte ale tatălui său: «Să nu încerci niciodată să răzbuni moartea mea»...

Şi acum nu-mi mai rămâne decât să-ţi împărtăşesc ultimele mele gânduri. Aş fi vrut să le scriu încă de la începutul procesului; dar, pe lângă faptul că nu mi s-a îngăduit să scriu, procesul s-a desfăşurat atât de repede, încât n-aş fi avut timpul material să o fac.

Mor în religia catolică, apostolică şi romană, religia părinţilor mei, în care am fost crescută şi pe care am profesat-o întotdeauna. Nu mă aştept la nici o consolare spirituală, nici măcar nu ştiu dacă mai există preoţi de această religie, şi de altfel, locul unde mă aflu i-ar expune la prea multe riscuri, chiar dacă ar intra aici doar o

singură dată: îi cer deci cu sinceritate iertare lui Dumnezeu pentru toate greşelile pe care le-aş fi putut comite de când sunt pe pământ. Sper ca în bunătatea Lui, El să se milostivească să-mi primească ultimele rugăciuni şi tot astfel să primească rugăciunile pe care i le adresez de multă vreme şi să fie de acord să-mi primească sufletul în îndurarea şi bunătatea Lui.

Cer iertare tuturor celor pe care-i cunosc, şi îndeosebi ţie, sora mea, pentru toate neplăcerile a căror cauză aş fi putut fi fără să vreau. Îi iert pe toţi duşmanii mei pentru tot râul pe care mi l-au făcut. Spun adio tuturor mătuşilor, tuturor fraţilor şi surorilor. Am avut prieteni: gândul că am să fiu despărţită pentru totdeauna de ei şi acela la suferinţele lor sunt printre cele mai mari supărări pe care le iau cu mine murind: aş vrea să ştie măcar că m-am gândit la ei până în ultima clipă.

Adio, buna şi draga mea soră, să dea Domnul ca această scrisoare să ajungă la tine! Nu înceta să te gândeşti la mine: te îmbrăţişez din toată inima împreună cu bieţii şi iubiţii mei copii. Ce sfâşiere, Doamne, să trebuiască să-i părăsesc pentru totdeauna! Adio! Adio! Din această clipă am să mă ocup numai de îndatoririle mele spirituale. Deoarece nu sunt liberă în acţiunile mele, poate că o să-mi trimită pe unul dintre preoţii lor; dar jur că nu am să-i spun nici un cuvânt şi că am să-l tratez ca pe un străin."

Ca regină şi ca martiră creştină, unica aleasă din lungul şir de suverane care s-au succedat pe tronul Franţei, Maria Antoaneta a devenit în anii

Restauraţiei obiectul unui cult care rezistă cu tenacitate tuturor reinterpretărilor istorice. Intrase în mit încă înainte de a muri, pe drumul care o ducea de la Conciergerie la Piaţa Ghilotinei: iar expresia pe care David a imortalizat-o pe hârtie se găseşte încă acolo pentru a dovedi că, nu mai puţin decât virtuţile creştineşti, dispreţul întărise în cele din urmă curajul unei autentice reprezentante a dinastiei Habsburgilor.

IZVOARE

Proiectul acestei cărţi a prins contur plecând de la o serie de articole despre reginele şi favoritele regilor Franţei scrise pentru paginile culturale ale cotidianului La Republica. Aş dori de aceea să aduc mulţumirile mele lui Polo Mauri şi lui Antonio Gnoli pentru că mi-au îngăduit să povestesc încă o dată, potrivit curiozităţii şi opticii mele proprii, istorii care n-au încetat să-i pasioneze pe istorici şi biografi, şi lui Roberto Calasso pentru că mi-a oferit posibilitatea de a-mi prelungi această plăcere într-o naraţiune mai amplă. Aş dori de asemenea să-mi exprim profunda gratitudine lui Giuseppe Galasso, care nu numai că a fost generos prin sfaturile lui lămuritoare, dar a avut şi răbdarea de a citi tot ceea ce scriam. In sfârşit, o mulţumire afectuoasă lui Ena Marchi şi Pia Cigala Fulgiosi, care, cu vigoarea şi competenţa lor editorială, au contribuit cu siguranţă la a face mai seducătoare pe Amantele şi reginele mele.

BIBLIOGRAFIE

Această bibliografie se limitează la semnalarea lecturilor pe care le-am folosit în chip direct pe parcursul muncii mele. Tocmai pentru a păstra caracterul de indicaţie generală şi esenţială, mă abţin să amintesc operele scriitorilor contemporani cu evenimentele povestite aici, începând cu vasta şi fundamentala recoltă de memorii, jurnale şi schimburi de scrisori, indispensabile pentru a sesiza spiritul timpului. La aceste texte, ca şi la altele mai specifice, mă refer în Izvoare.

Înainte de a începe lista lecturilor, aş dori să amintesc gratitudinea mea faţă de frumoasa galerie de portrete pe care Simone Bertiere a dedicat-o reginelor Franţei. Apărută în Editions des Fallois între 1994 şi 2002, iar astăzi disponibilă şi în ediţie de buzunar, ampla revizitare istorică a doamnei Bertiere se articulează în şapte volume. Primele două, intitulate Les Reines de France au temps des Valois, cuprind Le beau XVI-e siecle (1994) şi Les annees sanglantes (1994): urmează apoi, cele patru volume din ciclul Les Reines de France au temps des Bourbons, adică Les Deux Regentes (1996), Les Femmes du Roi-Soleil (1998), La Reine et la Favorite (2000), Ma-rie-Antoinette l'insoumise (2002).

Referitor la Caterina de Medici, Maria de Medici şi Ana de Austria recomand şi cartea lui Anka

Muhlstein, Reines ephemeres, meres perpetuelles, Albin Michel, Paris, 2001

Despre CONDIŢIA FEMEILOR ÎN SOCIETATEA VECHIULUI REGIM:

Storia delle donne in Occidente, sub direcţia lui Georges Duby şi Michelle Per-rot, 5 voi., Laterza, Bari; voi. III: Dai Rinascimento all'etă moderna, sub îngrijirea lui Natalie Zemon Davis şi Arlette Farge, 1991.

Evelyne Berriot-Salvadore, Les femmes dans la societe francaise de la Renais-sance, Droz, Geneve, 1990.

Guy Chaussinand-Nogaret, La vie quotidienne des femmes du roi, d'Agnes So-rel ă Marie Antoinette, Hachette, Paris, 1990.

Femmes etpouvoirs sous l'ancien regime, sub direcţia lui Danielle Haase Dubosc şi Eliane Viennot, Rivages, Paris, 1991.

Sara F. Matthews Grieco, Ange ou Diablesse. La representation de lafemme au XVIe siecle, Flammarion, Paris, 1991.

Linda Timmermans, L'acces des femmes ă la culture (1598-1715). Un debat d'idees de Saint Franţois de Sales ă la marquise de Lambert, Champion, Paris, 1993.

Encyclopedie politique et historique des femmes. Europe, Amerique du Nord, sub direcţia lui Christine Faure, Presses Universitaires de France, Paris, 1997.

Fanny Cosandey, La reine de France. Symbole etpouvoir, Gallimard, Paris, 2000.

Madeleine Lazard, Les avenues de Femynie. Les femmes et la Renaissance, Fayard, Paris, 2001.

Roger Duchene, Etrefemme au temps de Louis XIV, Perrin, Paris, 2004.

Edmond şi Jules de Goncourt, Lafemme au dix-huitieme siecle (1882), Flammarion, Paris, 1982; trad. it. Edda Melon, La donna nel Settecento, Feltrinelli, Milano, 1983.

Despre CURTEA DINASTIEI VALOIS:

Frances Amelia Yates, The Valois Tapestries, Routledge and Kegan Paul, London, ed. II, 1975.

Ivan Cloulas, La vie quotidienne dans Ies châteaux de la Loire au temps de la Renaissance, Hachette, Paris, 1983; trad. it. Maria Grazia Meriggi, La vita quotidiana nei castelli della Loira nel Rinascimento, Rizzoli, Milano, 1993.

Jean-Marie Constant, La vie quotidienne de la noblesse francaise aux XVIe-XVIIe siecles, Hachette, Paris, 1985.

Monique Chatenet, La cour de France au seizieme siecle: vie sociale et architecture, Picard, Paris, 2002.

Despre DIANE DE POITIERS:

Philippe Erlanger, Diane de Poitiers, Gallimard, Paris, 1955.

Franţoise Bardon, Diane de Poitiers et le mythe de Diane, Pressefe Utiivtefăitaires de France, Paris, 1963.

Ivan Cloulas, Diane de Poitiers, Fayard, Paris, 1997.
Andre Castelot, Diane, Henri, Catherine, le triangle royal, Perrin, Paris, 1997.
Marie-Christine de Kent, The Serpent and the Moon, Touchstone, New York, 2004; trad. fr. Marie Boudewyn, La lune et le serpent, J.-C. Lattes, Paris, 2005.
AA.W., Le mythe de Diane en France au XVIe siecle, „Actes du colloque E.N.S. Bd. Jourdan", 23-31 mai 2001, „Albineana 14" (2002), „Cathiers d'Aubigne", Champion, Paris, 2002.

Despre CATERINA DE MEDICI:

Jean-Hippolyte Mariejol, Catherine de Medicis, 1519-1589, Tallandier, Paris, ed. I, 1920; 1979.
Ivan Cloulas, Catherine de Medicis, Fayard, Paris, 1979. Jean Orieux, Catherine de Medicis ou la reine noire, Flammarion, Paris, 1986; trad. it. Francesco Sircana, Caterina de Medici. Un'italiana sul trono di Francia, Mondadori, Milano, 1987. Robert Jean Knecht, Catherine de'Medici, Longman, London-New York, 1988; trad. fr. Sarah Leclercq, Catherine de Medicis. Pouvoir royal, amour maternei, Le Cri, Bruxelles, 2003.
Janine Garrisson, Catherine de Medicis. L'impossible harmonie, Payot, Paris, 2002.
Jean-Francois Solnon, Catherine de Medicis, Perrin, Paris, 2003.
Leonie Frieda, Catherine de Medici, Weidenfeld & Nicolson, London, 2004.

Despre MARGUERITE DE VALOIS:
Jean-Hippolyte Mariejol, Marguerite de Valois, reine de Navarre et de France (1553-1615), Hachette, Paris, 1928.
Eliane Viennot, Marguerite de Valois, histoire d'unefemme, histoire d'un mythe, Payot, Paris, 1993.
AA.VV., Marguerite de France, Reine de Navarre et son Temps, „Actes du Colloyue d'Agen", 12-13 octombrie 1991, organizat de Societe Francaise des Seiziemistes şi de Centrul Matteo Bandello din Agen, culese de Madeleine Lazard şi J. Cubelier de Beynac, Centrul Matteo Bandello din Agen, Agen, 1994.
Robert Muchembled, Passion defemmes au temps de la reine Margot. 1553-1615, Editions du Seuil, Paris, 2003.,

Despre GABRIELLE D'ESTREES:'
Adrien Desclozeaux, Gabrielle d'Estrees, marquise de Monceaux, duchesse de Beaufort, Champion, Paris, 1889. Jacques Bolle, Pourquoi tuer Gabrielle d'Estrees? Nouvelle enquete et solution inattendue grâce ă des Documents inedits des Archives secretes des Medicis, G. Barbera Editore, Firenze, 1955. Ines Murat, Gabrielle d'Estrees, Fayard, Paris, 1992.

Despre MARIA DE MEDICI:
Louis Batiffol, La vie intime d'une Reine de France au XVII -e siecle, Marie de Medicis, 2 voi., Calmann-Levy, Paris, 1931.

Midiei Carmona, Marie de Medicis, Fayard, Paris, 1981.
Frangoise Kermina, Marie de Medicis: reine, regente et rebelle, Perrin, Paris, 1979.
AA.W., Le „Siecle" de Marie de Medicis, „Actes du Seminaire de la Chaire de Rhetorique et Societe en Europe (XVI-e-XVII-e siecle)", sub direcţia lui Marc Fumaroli, College de France, 21-23 ianuarie 2000, sub îngrijirea lui Frangoise Graziani şi a lui Francesco Solinas, Edizioni dell'Orso, Alessan-dria, 2002.

Despre ANA DE AUSTRIA:
Ruth Kleinman, Anne of Austria: Queen of France, Ohio State University Press,
Columbus, 1985; trad. fr. Anne d'Autriche, Fayard, Paris, 1993. Claude Dulong, Anne d'Autriche, Hachette, Paris, ed. I, 1980; 1985. .

Despre MARIA MANCINI:
Lucien Perey (pseudonim al lui Luce Herpin), Le Roman du grand roi: Louis XIV et Marie Mancini, d'apres les lettres et documents inedits, Calmann-Levy, Paris, 1894; Une princesse romaine au XVII-e siecle. Marie Mancini Colonna, Calmann-Levy, Paris, 1896.
Frangoise Mallet-Joris, Marie Mancini, le premier amour de Louis XIV, Hachette, Paris, 1965.
Claude Dulong, Marie Mancini. La premiere pasion de Louis XIV, Perrin, Paris, 1993.

Pierre Combescot, Les petites Mazarines, Grasset, Paris, 1993; trad. it. Fabrizio Ascari, Le piccole Mazarine, Bompiani, Milano, 2002.

Despre REGELE SOARE ŞI CURTEA SA:

Dictionnaire du Grand Siecle, sub îngrijirea lui Frangois Bluche, Fayard, Paris, 1990.

Jean-Frangois Solnon, La cour de France, Fayard, Paris, ed. I, 1987; ediţie de buzunar, 1996.

Emmanuel Le Roy Ladurie, Saint-Simon ou le systeme de la cour, Fayard, Paris, 1997.

Georges Minois, Le confesseur du roi. Les directeurs de conscience sous la mo-narchie francaise, Fayard, Paris, 1987.

Mathieu Da Vinha, Les valets de chambre de Louis XIV, Perrin, Paris, 2004.

Frangois Bluche, Louis XIV, Fayard, Paris, 1986; trad. it Carlo De Nonno, Vetă di Luigi XIV, Salerno Editrice, Roma, 1996.

Jean-Christian Petitfîls, Louis XIV, Perrin, Paris, 1995. -

Despre MARIA TEREZA DE AUSTRIA:

Claude Dulong, Le mariage du Roi-Soleil, Albin Michel, Paris, 1986.

Despre LOUISE DE LA VALLIERE:

Sainte-Beuve, „Madame de La Valliere" (1851), în Causeries du lundi, ed. III revăzută şi corectată, 15 voi., Garnier, Paris, 1857-1870, voi. III, pp. 451-73.

Jules Lair, Louise de La Valliere et lajeunesse de Louis XIV d'apres des docu-ments inedits avec le texte authentique des lettres de la duchesse au Marechal de Bellefonds, Pion, Paris, 1881.

Henri-Louis Duclos, Mademoiselle de la Valliere et Marie-Therese d'Autriche, femme de Louis XIV, cu piese şi documente inedite, 2 voi., Perrin, Paris, 1890.

Jean-Baptiste Erian, La Madeleine francaise. Louise de La Valliere dans sa familie, ă la cour, au Cârmei, Nouvelles Editions Latines, Paris, 1961.

Georges Couton, La Chair et l'Ame. Louis XIV entre şes maîtresses et Bossuet, Pressses Universitaires de Grenoble, Grenoble, 1995.

Jean-Christian Petitfils, Louise de La Valliere, Perrin, Paris, ed. I, 1990; 2002.

Despre DOAMNA DE MONTESPAN:

Ârsene Houssaye, Madame de Montespan. Etudes historigues sur la cour de Louis XIV, Pion, Paris, 1985.

Gonzague Truc, Madame de Montespan, A. Colin, Paris, 1936. Jean-Christian Petitfils, Madame de Montespan, Fayard, Paris, 1988. Lisa Hilton, Athenais, the Real Queen of France, Little Brown, London, 2002.

Despre AFACEREA OTRĂVURILOR:

Georges Mongredien, Madame de Montespan et l'affaire des poisons, Hachette, Paris, 1953.

Arlette Lebigre, L'Affaire des poisons, Complete, Bruxelles, 1989. Jean-Christian

Petitfils, L'Affaire des poisons; alchimistes et sorciers sous Louis XIV, Albin Michel, Paris, 1997. Anne Somerset, The Affair of the Poisons. Murder, Infanticide and Satanism at the Court of Louis XIV. Wendenfeld & Nicolson, London, 2003.

Despre DOAMNA DE MAINTENON:

Anne-Jules, duc de Noailles, Histoire de Madame de Maintenon, 4 voi., Comptoir des Imprimeurs, Paris, 1848. Sainte-Beuve, „Madame de Maintenon" (1851), în Causeries du lundi, cit., voi. IV, pp. 401-40. Theophile Lavalle, Madame de Maintenon et la maison royale de Saint-Cyr (1686-1793), Pion, Paris, 1862.

Madame de Saint-Taillandier, Madame de Maintenon. Enigme de sa vie aupres du grand roi, Hachette, Paris, 1920. Jean Cordelier, Madame de Maintenon, unefemme au Grand Siecle, Editions du SeuU, Paris, 1955. Francoise Chandernagor, L'Allee du Roi, Juilliard, Paris, 1981; trad. it. Lina Zecchi, All'ombra del Re Sole, Mondadori, Milano, 1983. Andre Castelot, Madame de Maintenon. La reine secrete, Perrin, Paris, 1996. Jean-Paul Desprat, Madame de Maintenon. Le prix de la reputation, Perrin, Paris, 2003.

Despre LUDOVIC AL XV-LEA ŞI CURTEA SA:

Pierre Gaxotte, Le Siecle de Louis XV, Fayard, Paris, ed. I, 1933; 1974. Michel Antoine, Louis XV, Fayard, Paris, 1989; ediţie de buzunar, Hachette, Paris, 1991.

Maurice Lever, Louis XV libertin malgre lui, Payot, Paris, 2001. Bernard Hours, Louis XVet sa cour, Presses Universitaires de France, Paris, 2002.

Despre MARIA LESZCZYNSKA:

Pierre de Nolhac, Luis XVet Marie Leczinska d'apres des nouveaux documents, Calmann-Levy, Paris, 1926. Comtesse d'Armaille, La reine Marie Leckzinska, Didier, Paris, 1864.

Despre SURORILE MAILLY-NESLE:

Edmond şi Jules de Goncourt, La duchesse de Châteauroux et şes soeun. Avec des lettres et des documents inedits, ediţie definitivă publicată sub direcţia Academiei Goncourt, Flammarion-Fasquelle, Paris, 1934.

Despre MADAME DE POMPADOUR:

Emile Compardon, Madame de Pompadour et la cour de Louis XV, Pion, Paris, 1897.

Edmond şi Jules de Goncourt, Madame de Pompadour, 1860 şi 1861; retipărire Oliver Orban, 1862. Aceasta şi celelalte biografii ale fraţilor Goncourt au fost adunate într-un singur volum: Les maîtresses de Louis XV et autres portraits defemmes, sub îngrijirea lui Robert Kopp, Robert Laffont, Paris, 2003.

Pierre de Nolhac, Louis XV et Madame de Pompadour, 2 voi., Goupil, Paris, 1903; Le Château de Versailles sous Louis XV, Champion, Paris, 1898; Madame de Pompadour et lapolitique, Calmann-Levy, Paris, 1928.

Nancy Mitford, Madame de Pompadour, Hamish Hamilton, London, 1954; trad. it. Bruno Oddera, Bompiani, Milano, 1955.
Dam'elle Gallet, Madame de Pompadour ou le pouvoir feminin, Fayard, Paris, 1985.
Jacques Levron, Madame de Pompadour. L'amour et lapolitique, Perrin, Paris, 1975. Evelyne Lever, Madame de Pompadour, Perrin, Paris, 2000.

Despre DOAMNA DU BARRY:
Edmond şi Jules de Goncourt, La du Barry. Fasquelle, Paris, 1899.
Claude Saint-Andre, Madame du Barry, Emile-Paul, Paris, 1908.
Roger Gerard-Doscot, Madame du Barry, Editions Rencontre, Lausanne, 1965.
Andre Castelot, Madame du Barry, Perrin, Paris, 1989.
Dominique Muller, Une traînee de poudre. Jeanne du Barry, la demiere favorite,
Lattes, Paris, 1990. Joan Haslip, Madame du Barry. The Wages ofBeauty, Weidenfeld & Nicolson, London, 1991.
Jacques de Saint-Victor, Madame du Barry. Un nom de scandale, Perrin, Paris, 2002.

Despre MARIA ANTOANETA:
Edmond şi Jules de Goncourt, Histoire de Marie-Antoinette, Firmin-Didot, Paris, 1858.
Pierre de Nolhac, La Reine Marie-Antoinette, Boussod, Valadon et Cie, Paris, 1890; retipărire Conard, Paris, 1929; Marie-Antoinette, Dauphine,

Boussod, Paris, 1897; Autour de la Reine, Tallandier, Paris, 1929; Le Trianon de Marie-Antoinette, Manzi, Joyand şi Cie, Paris, 1914.

Georges Lenotre, Le captivite et la mort de Marie-Antoinette, Perrin, Paris, 1897.

Ştefan Zweig, Marie Antoinette, Insei Verlag, Leipzig, 1932; trad. it. Lavinia Mazzucchetti, Maria Antoinetta, Mondadori, Milano, 1984.

Andre Castelot, Marie-Antoinette, Amiot-Dumont, Paris, 1953.

Joan Haslip, Marie-Antoinette, Weidenfeld & Nicolson, London, 1987.

Jean Chalon, Chere Marie-Antoinette, Perrin, Paris, 1988.

Chantal Thomas, La reine scelerate. Marie-Antoinette dans Ies pamphlets, Editions du Seuil, Paris, 1989; ediţie de buzunar, 2003.

Evelyne Lever, Marie-Antoinette, la derniere reine, Gallimard, Paris, 2000.

Antonia Fraser, Marie-Antoinette, thejoumey, Weidenfeld & Nicolson, London, 2001; trad. it. Maria Antonietta: la solitudine di una regina, Mondadori, Milano, 2003.

Jean-Christian Petitffls, Louis XVI, Perrin, Paris, 2005.

Despre AFACEREA COLANULUI:

Frantz Funck-Brentano, Marie-Antoinette et l'enigme du collier, Tallandier, Paris, 1926.

Frances Mossiker, The Queen's Necklace, Simon and Schuster, New York, 1961. Pierre Combescot, Les diamants de la guillotine, Robert Laffont, Paris, 2003.